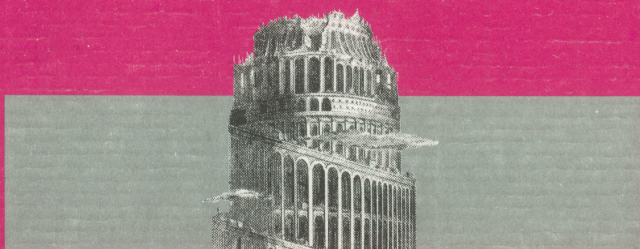
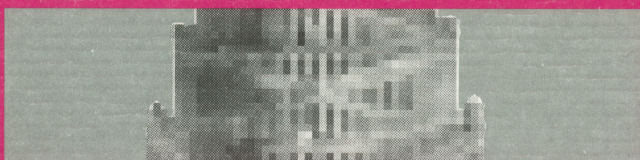


REVISTA GALEGA DE TRADUCCIÓN



VICEVERSA



Nº 1 - 1995



DIRECTORA

M^a Camino Noia Campos

SECRETARIO

Valentín Arias López

CONSELLO DE REDACCIÓN

Xela Arias Castaño
Gonzalo Constenla Bergueiro
Xosé M^a Gómez Clemente
Xulián Maure Rivas
Gonzalo Navaza Blanco
Antón Palacio Sánchez

COMITÉ ASESOR

Esther Benítez Eiroa, Madrid
José Bento, Lisboa
Américo Ferrari, Xenebra
Xesús Ferro Ruibal, Pontevedra
Xoán González-Millán, Nova York
Albert Ribas, Barcelona
Antón Santamarina, Santiago
Xabier Senín Fernández, Santiago
José Angel Valente, Almería
Josu Zabaleta, Euskadi

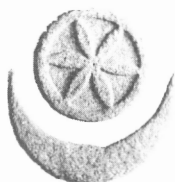
DESEÑO:

Antón Pulido

REVISTA GALEGA DE TRADUCCIÓN

VICEVERSA

Nº 1 - 1995



DIRECTORA
M^a Camino Noia Campos

SECRETARIO —
Valentín Arias López

CONSELLO DE REDACCIÓN
Xela Arias Castaño
Gonzalo Constenla Bergueiro
Xosé M^a Gómez Clemente
Xulián Maure Rivas
Gonzalo Navaza Blanco
Antón Palacio Sánchez

COMITÉ ASESOR
Esther Benítez Eiroa, Madrid
José Bento, Lisboa
Américo Ferrari, Xenebra
Xesús Ferro Ruibal, Pontevedra
Xoán González-Millán, Nova York
Albert Ribas, Barcelona
Antón Santamarina, Santiago
Xabier Senín Fernández, Santiago
José Ángel Valente, Almería
Josu Zabaleta, Euskadi

DESEÑO CAPA: Antón Pulido



Departamento de Filoloxía Galega
Universidade de Vigo

REDACCIÓN: Dto. de Filoloxía Galega da Universidade de Vigo
Apdo. 874 36200 Vigo - Galicia

PRODUCCIÓN: Edicións Xerais de Galicia, S.A.

DISTRIBUCIÓN: Edicións Xerais de Galicia, S. A.
Dr. Marañón, 12. 36211 Vigo

IMPRESIÓN: Gráficas Numen. r/ V. Moreno, 16. 36201 Vigo
D. Legal: VG.371-1995

ÍNDICE

PRESENTACIÓN, XULIÁN MAURE	7
TEORÍA E HISTORIA DA TRADUCCIÓN	11
M ^a C. NOIA CAMPOS, Historia da traducción en Galicia no marco da cultura europea	13
X. GONZÁLEZ MILLÁN, Cara a unha teoría da traducción para sistemas literarios "marxinais". A situación galega	63
A. KOSS, Dúas versións rusas da cantiga de Meendiño: problemas da recodificación do texto orixinal	73
INSTRUMENTA	97
J. G. GUINOVART, A. LORENZO, Glosario de termos informáticos galego-inglés-castelán	99
X. M ^a GÓMEZ CLEMENTE, Fraseoloxía galega e portuguesa: o verbo <i>andar</i> como núcleo de unidades fraseolóxicas. I	119
T. VIDAL FIGUEROA, Presuntos falsos amigos entre portugués e galego. I	145
TRADUCCIONS XUSTIFICADAS	153
X. GARCÍA CANCELA, Traducción administrativa	155
D. X. CABANA, Sobre a fidelidade	161
F. GONZÁLEZ MUÑOZ, Traducción de poesía greco-latina	165
X. RODRÍGUEZ BAIXERAS, Un breve fragmento de A. Manzoni en galego: O " <i>Adio, Monti</i> "	171
CRÍTICAS E RESEÑAS	179
<i>Manual de traducción</i> , Peter Newmark, G. CONSTENLA BERGUEIRO	181
<i>Contemporary translation Theories</i> , Edwin Gentzler, X. GONZÁLEZ-MILLÁN	185
<i>Galicia vista por un inglés</i> , Aubrey F. G. Bell, P. VILABOI FREIRE ...	193
INFORMACIÓNS	197
Aspectos da traducción nos organismos internacionais, E. SÁNCHEZ RODRÍGUEZ	199
Traduccions, 1993-94	209
Axudas á traducción	221
Simposio de traducción	223

PRESENTACIÓN

*Was Dolmetschen für Kunst und Arbeit sei,
das hab ich wohl erfahren.*

*“Ben sei por experiencia
canto de arte e traballo
require a traducción”.*

LUTERO

No proceso de normalización lingüística de Galicia hai un novo paso que dar: traducir masivamente ó galego as mellores obras literarias e técnicas das máis importantes linguas de cultura. Esta normalización require a formación dun corpo de tradutores profesionais que poidan afrontar este inxente labor tan necesario para a comunidade lingüística galega.

A esta nova necesidade cultural corresponde a recente creación dos novos estudos universitarios de Traducción e Interpretación na Universidade de Vigo. Por seren novos, estes estudos non puideron contar con tradición ningunha universitaria nos temas específicos de traducción á lingua galega. Esta insuficiencia promoveu a unión dos poucos que en Galicia, xa desde a Asociación de Tradutores Galegos (ATG) xa desde os estudos universitarios de lingua e literatura galegas, viñan preocupándose de promover as traduccións á lingua natural de Galicia.

Cando un grupo de profesores da Universidade de Vigo e algúns tradutores da ATG nos reunimos en 1993 para organiza-lo *I Simposio Galego de Traducción*, de contado pensamos na utilidade dunha revista galega que recolllese todo xénero de traballos tendentes a normalizar entre nós a traducción, actividade que resulta imprescindible en calquera lingua de cultura.

Unha vez celebrado o citado simposio, non houbo gran dificultade en concreta-los obxectivos fundamentais para marca-los contidos e mesmo a estrutura dunha revista de traducción en Galicia. Sen excluír outros beneficios propios dunha publicación especializada, buscamos dunha maneira razoada os que expoñemos a continuación.

1. Neste momento en que nace unha titulación universitaria de Traducción e Interpretación na universidade do sur de Galicia, cómpre ter un sopor-

te adecuado para difundirlos traballos que sobre traducción e interpretación referidos á lingua galega vaian producíndose principalmente nos ámbitos da ATG e do Departamento de Lingua Galega da Univesidade de Vigo.

2. Dado que a tradición galega é case inexistente na reflexión lingüística, socio e psicolingüística sobre a traducción, será conveniente presentar en lingua galega os mellores traballos que sobre estes temas se produzan noutras linguas e non sexan de doado acceso.

Estes dous primeiros obxectivos (presenta-la reflexión galega sobre traducción ante outros centros de cultura e recoller para os nosos lectores os mellores froitos das outras linguas) son a primeira xustificación do título desta revista: *Viceversa*.

3. Cremos tamén que constitúe un obxectivo irrenunciabile desta publicación informar sobre a actualidade relacionada co mundo da traducción en Galicia. Desde a convocatoria de congresos, concursos ou subvencións ata a presentación crítica das novidades máis importantes serán temas dos distintos apartados da revista.

Para acadar estes obxectivos pareceu oportuno organizala nos seguintes apartados:

TEORÍA E HISTORIA DA TRADUCCIÓN. Aquí irán aparecendo distintos traballos teóricos ou históricos que sirvan para fundamenta-la formación específica dos tradutores, tanto dos profesionais como dos que aínda están na súa etapa de formación.

INSTRUMENTA. Este apartado está dedicado á elaboración de material de uso necesario, ou cando menos útil, na actividade tradutora: vocabularios, estudos de interferencias, falsos amigos, terminoloxías, paremioloxía, etc.

TRADUCCIONS XUSTIFICADAS. Como esta revista está tamén dirixida ós tradutores en formación, leva esta sección na que se recollen traduccions ou versións xustificadas. Distintos tradutores galegos irán explicando algunhas das dificultades que atoparon no seu traballo e as solucións que lles deron.

INFORMACIONS. Esta última sección presentará ó lector unha selección de bloques informativos na que estará incluído un apartado de crítica de traduccions, novidades bibliográficas, referencias de programas informáticos relacionados coa traducción e noticias das asociacións profesionais de tradutores.

Este proxecto editorial esta integrado nun proceso sociolingüístico que debe conducir con eficiencia á sociedade galega a unha normalidade lingüística da que hoxe carece. O futuro da lingua galega non é posible se non se crean urxentemente as infraestructuras que faciliten o seu ingreso nas novas redes dos grandes medios de comunicación. Esta urxente integración precisa dun gran número de tradutores galegos como intermediarios insubstituí-

bles. A europeización, a mundialización da comunicación -que as novas técnicas están a punto de acadar- pode que se faga á marxe da lingua galega se no momento preciso carecemos do persoal suficientemente capacitado para a tradución masiva da produción dos medios de comunicación. Os responsables políticos e sociais da normalización lingüística de Galicia deberán procurar en breve ter todo disposto, técnica e humanamente, para que cando nos veña imposto vivir integrados na aldea global, toda comunicación mundialmente importante chegue a Galicia na lingua dos galegos.

Viceversa quere ser un paso máis neste labor colectivo de interconectar a nosa lingua galega coas outras linguas de cultura, e neste fluxo interlingüístico durante moitos anos será o galego a nosa lingua de chegada. *Viceversa* traxerá a Galicia a reflexión das linguas cultas sobre o trafego dos textos literarios ou científicos producidos fóra dos nosos escritorios. Pero a nosa revista nace tamén coa pretensión de poder algunha vez vira-lo sentido do noso traballo e poder ofrecer ós estudiosos da tradución os resultados das nosas pesquisas.

Esperamos que este entrar e saír da nosa lingua sirva a tódolos tradutores para agrandar-las súas posibilidades de expresión e para crear hábitos de comprensión ante os moitos mundos cos que debemos convivir en liberdade e tolerancia.

XULIÁN MAURE



Teoría e historia da traducción

Historia da traducción en Galicia.
M^a Camino Noia Campos

**Cara a unha teoría da traducción
para sistemas literarios "marxinais".**
Xoán González-Millán

Dúas versión rusas.
Alexandra Koss

HISTORIA DA TRADUCCIÓN EN GALICIA NO MARCO DA CULTURA EUROPEA

M^a Camino Noia Campos
Universidade de Vigo

A historia de tódalas linguas cultas ten como un dos seus primeiros capítulos a creación dun corpus escrito no que ten un peso específico a traducción de obras, sexan históricas, literarias ou relixiosas, que constitúen o patrimonio cultural doutras linguas. Entre os exemplos máis célebres de traduccións pódense cita-la inscrición trilingüe en caracteres cuneiformes (persa, babilonio e neo-elamita) de Béhistoun en Irán e a famosa pedra de Rossette escrita en xeroglíficos, en demótico e mais en grego, que data do século II a.C. (descuberta en 1799). Cando Champollion descifrou o seu contido, puidéronse coñecer datos importantes sobre o antigo Exipto. Mais existen testemuñas anteriores de traduccións que datan do terceiro milenio antes de Cristo. A Babilonia da época de Hammurabi (2100 a.C.) era unha cidade políglota, e moitos dos seus asuntos oficiais eran posibles gracias ó grupo de escribáns que traducía as leis en varios idiomas. Unha parte do traballo destes antigos tradutores consistía en preparar listas de palabras equivalentes en varias linguas, vocabularios que se conservaron en táboas cuneiformes.

Os gregos déronse conta de que na cerna do que crían que era un idioma unitario había variantes sociais e dialectos, e de que a súa lingua difería da daqueles que se atopaban fóra das súas fronteiras, ós que alcumaban de *barbaroi* e cos que necesitaban entenderse. No mundo grego-romano utilizouse a traducción para transmiti-lo contido dos textos escritos en calquera das linguas do seu imperio, pero, ademais, algúns dos seus tradutores levaron a cabo unha seria reflexión sobre as técnicas da traducción. O latín foise constituíndo en lingua de cultura da man dos autores gregos ata chegar a formar un único legado cultural. Esta cultura, unha vez desaparecido o Imperio Romano, perpetuouse a través da traducción nas distintas linguas europeas.

Cara ó ano 240 antes de Cristo, Livio Andrónico traduciu a *Odisea* de Homero en verso latino, Nevio e Hennio pasaron ó latín varias obras dramá-

ticas gregas. Pero estes autores non foron os únicos tradutores coñecidos: moitos outros escritores latinos pasaron á súa lingua textos literarios, filosóficos ou políticos do grego. A práctica da tradución entre os romanos xogou un destacado papel no ensino da gramática e da retórica, e viña apoia-la consideración da tradución como medio de enriquecemento da literatura latina. En palabras da profesora Copeland:

The most obvious function of translation is its role in the bilingual context of Roman education. Here Greek was originally taught side by side with Latin, and exercises in converting Greek texts into Latin and viceversa were commonplace. With the decline in Roman bilingualism during the second and third centuries of the Empire, it became necessary to teach Greek as a foreign language, a necessity which is recorded in the survival, from the beginning of the third century A.C., of bilingual school manuals known as the *Hermeneumata pseudodositheana*. These manuals provided Latin-Greek vocabulary, as well as historical, mythological, narrative, and legal texts in a dual-language format. Thus elementary Greek came to be taught through basic translation techniques.¹

Cicerón, Horacio e Quintiliano foron os máis importantes autores latinos interesados pola tradución dos clásicos gregos, que dedicaron varias páxinas dos seus tratados a analiza-los problemas que presentaba a tradución. Cicerón, que traduciu un bo número de obras gregas ó latín, aínda que na actualidade só se coñecen unha media ducia delas, é un dos primeiros autores clásicos en prestarlle atención ó proceso da tradución. Foi San Xerome o que deu noticia das traducións de Cicerón, polo menos en dúas das súas epístolas (57 e 106) nas que cita algunhas das obras traducidas polo autor latino: *O económico* de Xenofonte, o *Protágoras* de Platón e os discursos que os gregos da Ática, Demóstenes e Esquines, fixeran no proceso de Tesifonte². Cara ó ano 46 a.C. ó prepara-la tradución dos discursos dos dous oradores gregos, Cicerón fai unha pequena introducción ó texto da tradución, que

1. Copeland, Rita, *Rhetoric, Hermeneutics and Translation in the Middle Ages*. Cambridge University Press, 1991, p. 21.

2. San Xerome dinos: ...Tullium qui Protagoram Platonis et Oeconomicon Xenofontis et Aeschini et Demosthenis duas contra se orationes pulcherrimas transtulit. Quanta in illis praetermiserit, quanta addiderit, quanta mutaverit, ut proprietates alterius linguae suis proprietatibus explicaret, non est huius temporis dicere, etc. (Ep. 57,5,2). Ademais das referencias de San Xerome, sabemos tamén das traducións de Cicerón gracias ás citas de Quintiliano (*Instituto Oratoria*, 10, 5, 2) e de Sidón Apolinar. Na actualidade só se conservan algúns anacos dos manuscritos das dúas primeiras obras, polo que incluso se chegou a dúbida da existencia da tradución dos discursos dos oradores áticos. Cfr. Cicerón, *L'Orateur*, edición crítica e tradución do *Oratur e De optimo genere oratorum* de Albert Yon. Paris: Société d'édition "Les Belles Lettres", 1964, p.98.

leva por título *De optimo genere oratorum*³ na que prevén contra as traducións feitas *verbum pro verbo*. O resultado sería un texto pouco expresivo e de difícil comprensión; pero ó mesmo tempo dáse conta dos perigos a que pode levar unha tradución que altere tanto a orde das palabras do texto orixinal que o traductor se afaste da súa tarefa. Ademais desta introducción, nos comentarios sobre a tradución, que aparecen espallados en varias das súas obras, Cicerón vai analizando todas estas dúbidas, inclinándose pola tradución que poña maior énfase no sentido, sen demasiada preocupación por someterse á fidelidade lingüística do texto orixinal.

Nec converti ut interpres, sed ut orator, sententiis isdem et earum formis tamquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis. In quibus *non verbum pro verbo* necesse habui reddere, sed genus omne verborum vimque servavi. Non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, sed tamquam appendere. Hic labor meus hoc adsequitur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, et ad quam eos quasi formulam dicendi revocent, intellegant (*De optimo genere oratorum* 5.14-15).

Vinte anos máis tarde, Horacio na súa *Ars poetica* volve insistir no precepto de Cicerón “*non verbum pro verbo*”, reformulado no verso 133, onde prevén ós irmáns Pisones contra as traducións demasiado fieis ó modelo orixinal, que poidan deixar atrapado ó traductor nas dificultades do texto:

Siquid inexpertum scaenae committis et audes
personam formare novam, servetur ad inum
qualis ab incepto processerit, et sibi constet.
Difficile est proprie communia dicere; tuque
rectius Iliacum carmen deducis in actus,
quam si proferres ignota indictaque primus.
Publica materies privati iuris erit, si
non circa vilem patulumque moraberis orbem;
nec verbum verbo curabis reddere fidus
interpres nec desilies imitator in artum,
unde pedem proferre pudor vetet aut operis lex
(*Epistula ad Pisones* vv. 125-135).

Horacio anima os fillos de Lucio Pisón a que no proceso da tradución non se deixen prender nas palabras do texto orixinal. Para poder elaborar un texto idiomático e non converterse en simples imitadores terán que supera-la dependencia da norma (*lex operis*). O material literario que pertence a todos

3. Marco Tulio Cicerón elaborou este pequeno tratado de retórica, *De optimo genere oratorum*, para reforza-las ideas expostas nos tratados anteriores, tituladas *Brutus* e *De oratoria*. Paratore, Ettore, *Storia della Letteratura Latina*. Firenze: Sansoni Editore, 1983, 13ª edición. Trad. ó portugués de Manuel Losa, *História da Literatura Latina*. Lisboa, Fundação Caluste Gulbenkian, 1987, p. 221.

(*Publica materies*) poderá chegar a ser creación propia, de gardárense as normas propostas para o creador⁴.

Tanto Horacio como Cicerón consideraban un mérito do traductor conseguir unha interpretación atinada do texto da lingua orixinal e obter unha traducción na lingua-termo cunha maior preocupación polo significado cá pola estrutura lingüística, dándolle prioridade ó receptor do novo texto antes ca ó propio autor do orixinal. Os dous autores latinos trataron a traducción no contexto da súa función como poetas dentro do programa da retórica e da gramática, e as súas consideracións terán durante toda a Idade Media, e mesmo no Renacemento, unha grande repercusión entre as sucesivas xeracións de tradutores.

Para entende-lo papel do traductor e do lector na época romana, hai que ter en conta que entre os latinos o grego era considerado a lingua da cultura, de forma que a xente instruída podía le-los textos en grego. A traducción entendíase como un metatexto respecto ó orixinal, e os tradutores latinos, máis que facer traducción no sentido actual da palabra, levaban a cabo un exercicio de estilística comparada (retórica), no que non estaban obrigados a dar a coñecer nin a forma nin o contido exacto do orixinal, afastándose do modelo segundo o criterio do traductor.

No século I d.C., Quintiliano volveu insistir amplamente no papel da traducción dentro do programa gramatical que expón na súa extensa obra *Institutio Oratoria*, especialmente nos libros I, II e X cando fala sobre a ensinanza das artes. No libro primeiro, ó expoñe-los deberes do profesor de gramática, a técnica da expresión e a explicación dos autores (*methodice* e *historice*), propón uns exercicios que axuden ós escolares a conseguir eses dous obxectivos. Un dos exercicios é o de aprenderlles a conta-las fábulas de Eso-po nunha lingua clara e simple, para ensinalles, despois, a poñelas por escrito coa mesma sinxeleza (*gracilitatem*). En primeiro lugar, os alumnos desfarán os versos, logo repetíranos con outras palabras, e por último, farán unha paráfrase máis libre na que lles está permitido resumir ou mellora-lo que queiran, sempre que respecten o pensamento do poeta:

Igitur Aesopi fabellas, quae fabulis nutricularum proxime succedunt, narrare sermone puro et nihil se supra modum extollente, deinde eandem gracilitatem stilo exigere condiscant: versus primo solvere, mox mutatis verbis interpretari, tum paraphrasi audacius vertere, qua et brevare quaedam et exornare salvo modo poetae sensu permittitur (Libro I.9-2).

4. A epístola "Ad Pisones" de Horacio foi traducida ó galego en versión libre en prosa, por Florencio Vaamonde Lores (1860-1925), e publicada baixo o pseudónimo de Pedro de Aldarete en outubro de 1901 na *Revista Gallega*. A traducción dos versos 131 a 135 é a seguinte: "E tanto peor para o torpe que xira neciamente nun circo vanal. Librádeme do servil intérprete que se adivirte en copiar unha obra da que non pode sacar nada, e dende logo por vergonza e ben presto parecerá que a obra mesma vólvese un labirinto sin saída", p. 15.

A continuación, o autor latino fala da dificultade que supón este tipo de exercicios mesmo para os docentes; o alumno que os dea feitos será capaz de facer calquera outra cousa:

Quod opus, etiam consummatis professoribus difficile, qui commode tractaverit, cuicumque discendo sufficiet (I.9-3).

A traducción para Quintiliano tiña como finalidade mellora-la arte da oratoria e propoñíaa como unha práctica estilística. Cos exercicios de *abbreviatio*, *amplificatio*, *sententiae*, *chriae*, *aetiologiae*, que veñen sendo diferentes tipos de análises textuais, o autor latino pretende experimentar coas formas de construción e mellora dun texto:

Sententiae quoque et chriae et aetiologiae subiectis dictorum rationibus apud grammaticos scribantur, quia initium ex lectione ducunt: quorum omnium similis est ratio, forma diversa, quia sententia universalis est vox, aetiologia personis continetur (I.9-3).

Na *Institutio*, a traducción sitúase entre a gramática e a retórica e insíste-se na utilidade de parafrasea-lo texto estudiado para axudar ó estudante a analiza-las estruturas da obra literaria. O capítulo II do libro X dedícaa Quintiliano a falar da imitación dos autores gregos pasando os seus escritos ó latín, exercicio que el recomenda como unha variante da paráfrase para ampliar e desenvolve-la imaxinación dos estudantes e facelos bos oradores:

Ex his ceterisque lectione dignis auctoribus et verborum sumenda copia est et varietas figurarum et componendi ratio, tum ad exemplum virtutum omnium mens derigenda. Neque enim dubitari potest quin artis pars magna contineatur imitatione. Nam ut invenire primum fuit estque praecipuum, sic ea quae bene inventa sunt utile sequi (Libro X.2-1).

A importancia da traducción literaria na sociedade romana, fundamentalmente dos textos gregos, foi tan grande que, segundo afirma Susan Bassnett⁵, se chegou a interpreta-lo feito como unha certa incapacidade dos romanos para crea-la súa propia literatura, polo menos ata o século primeiro antes de Cristo. Lévasse insistido moito na grande imaxinación dos gregos en contraposición ó espírito práctico dos romanos, e a facilidade con que a cultura grega se integrou na sociedade romana foi interpretada polos historiadores como unha evidente falta de orixinalidade dos latinos para a creación literaria e artística. Esta idea estaba apoiada, ademais, pola admiración e a loanza que os romanos tiveron sempre para os modelos da Grecia. Os propios romanos víanse a si mesmos como seguidores dos gregos, ata tal punto que a

5. Bassnett-Mc Guire, Susan, *Translation Studies*. London, Methuen, 1980, p. 43.

crítica literaria analizaba os textos en lingua grega como parte dun sistema lingüístico común, rexido segundo unha xerarquía de textos e autores que traspasaban os límites da lingua. Esta concepción unitaria das linguas en contacto reflectía o ideal romano dun estado xerárquico centralizado pero racional, baseado na razón como única lei.

Eric Jacobsen⁶ defende con firmeza o importante labor realizado polos romanos respecto á traducción, ós que califica de inventores do proceso de traducir. Afirmación que Bassnett considera un chisco hiperbólica e cargada cunha certa intención dialéctica e crítica cara a outras propostas, pero da que, sen embargo, se serve para poder valorar mellor o importante papel que a traducción xogou no mundo romano.

Cara ó ano 130, en Alexandría rematouse a traducción do Antigo Testamento desde o hebreo ó grego, que se comezara dous séculos antes para atende-las necesidades da extensa colonia xudía de Exipto, que falaba grego en lugar da súa lingua propia. E xa polo ano 384 d. de C., a instancias do Papa Dámaso, San Xerome fai a traducción do Novo Testamento ó latín, na que demostra unha maior preocupación por recolle-lo sentido do texto que por respecta-las formas gramaticais do orixinal, seguindo a proposta do seu mestre Cicerón, *non verbum pro verbo*. As traducións de San Xerome ó latín deron orixe a diversos comentarios por parte dos eséxetas e provocaron severas críticas dos seus inimigos, que o acusaban de falsifica-lo texto sagrado. San Xerome defendeuse invocando a substancial fidelidade ó texto da versión latina, e afirmándose no principio da traducción polo sentido, que seguían os tradutores desde os inicios da literatura latina.

Na epístola 57, *De optimo genere interpretandi*⁷, escrita cara ó 395, San Xerome explica as súas propostas sobre a traducción apoiándose en múltiples exemplos e citas de autores clásicos, recorre especialmente á autoridade de Cicerón e de Horacio para defende-lo seu método de traducción polo signi-

6. Jacobsen, Eric, *Translation. A Traditional Craft*. Copenhagen, Nodisk Forlag, 1958. Citado por Bassnett-Mc Guire, p. 45.

7. A orixe da epístola 57 dirixida ó seu amigo Pammaquio "Sobre a mellor maneira de traducir" (*De optimo genere interpretandi*) está na traducción de San Xerome do grego ó latín dunha carta do Papa Epifanio ó bispo Xoán de Xerusalén, na que aquel recriminaba ó bispo por non atacar con dureza os seguidores da doutrina orixenista. San Xerome traduciu a carta, que circulaba en grego entre os clérigos, a petición dun compañeiro do seu mosteiro, que non sabía grego. A traducción caeu nas mans dos inimigos de Xerome, ó que atribuían un certo apoio ós seguidores de Oríxenes, e acusárono de falsifica-lo contido da carta de Epifanio, traducindo mal adrede o contido daquela. Esa acusación levou a San Xerome ós tribunais e a piques estivo de ter que marchar ó desterro. Para xustifica-la súa traducción, ó mesmo tempo que desafofgaba a excitación do seu ánimo, San Xerome escribelle ó seu íntimo amigo unha longa carta sobre a traducción: "Ut inter imperitos contionentur me falsarium, me *verbum non expressisse de verbo*, pro "honorabili" dixisse "carissimum", et maligna interpretatione -quod nefas dictu sit- *aidesimótaton* nolvisse transferre". *Cartas de San Jerónimo*, edición bilingüe con introducción e notas de Daniel Ruiz Blanco. Madrid, BAC, 1962, T.I, p. 487.

ficado, afirmando que o verdadeiro traductor é aquel que intenta captar na súa propia lingua o sentido total do texto orixinal, traducindo as ideas e non as palabras exactas:

Ego enim non solum fateor, sed libera voce profiteor me in interpretatione Graecorum, absque scripturis sanctis, ubi et verborum ordo mysterium est, *non verbum e verbo sed sensum exprimere de sensu*.

Habeoque huius rei magistrum Tullium, qui Protagoram Platonis et Oeconomicum Xenofontis transtulit/.../. Quanta in illis praetermiserit, quanta addiderit, quanta mutaverit, ut proprietates alterius linguae suis proprietatibus explicaret, non est huius temporis dicere".⁸

Máis adiante, invita ó seu receptor Pammaquio, a preguntarse qué pasaría coas obras de Homero se estivesen traducidas palabra por palabra desde o grego ó latín, e remata o parágrafo cunha frase abondo expresiva: "o que vós chamades fidelidade da traducción, os doctos chámana 'kakoze-lia' ou mal gusto" (quam vos veritatem interpretationis, hanc eruditi kakoze-lián nuncupant)⁹.

Na Epístola 106 redactada cara ó ano 400 San Xerome volve facer referencia ó método utilizado na traducción dos *Salmos* ó latín, realizada desde a versión grega dos LXX¹⁰, e insiste na necesidade de non someterse ó servilismo da traducción literal, se non queremos perder toda a gracia dunha boa versión. É unha regra para todo bo traductor expresa-las locucións idiomáticas da lingua estraña por outras semellantes na lingua propia, respectando o significado, a eufonía e as propiedades da lingua á que se traduce.

Pese ás duras críticas recibidas, que o acusaban de manipulador dos textos sagrados, San Xerome non parece ter dúbidas sobre o método de traducción polo sentido, e, convencido da utilidade da súa tarefa de traductor, seguirá dedicando boa parte do final da súa vida a traducir ó latín o Antigo Testamento.

8. Aínda que neste traballo non se adoita face-la traducción dos textos latinos, parécese interesante da-la miña interpretación deste pequeno parágrafo pola importancia que tivo nos tradutores posteriores: "Eu non soamente declaro senón que libremente confeso que na interpretación dos gregos, excluindo as Sagradas Escrituras, onde incluso a orde das palabras é un misterio, traduzo non palabra por palabra senón atendendo ó sentido. E nesta parte teño a Tulio por mestre, que traduciu o *Protágoras* de Platón e o *Económico* de Xenofonte /.../ Cantas cousas pasei por alto, cantas engadín, cantas cambiei, a fin de explica-las propiedades dunha lingua polas propiedades da outra, non é agora a ocasión de dicilo" (Epístola 57, op. cit., p. 490).

9. Op. cit., p. 491.

10. A epístola 106 está dirixida ós monxes xermánicos Sunnia e Fretela e trata "sobre as pasaxes corrompidas na traducción do Salterio dos LXX intérpretes". San Xerome, a petición destes dous supostos correspondentes, vai comentando o porqué da súa traducción ó latín, desde o texto grego, de cada un dos salmos. *Cartas de San Jerónimo*, op. cit., tomo II, p. 186.

A traducción polo significado, transmitida á Idade Media por San Xerome, marcará as liñas de teorización da traducción en todo o Occidente durante máis de quince séculos. Para diferencia-los períodos históricos sobre a práctica e a historia da traducción, Steiner establece un primeiro período que vai desde o ano 46 a.C., data na que Cicerón formula o seu famoso precepto *non verbum pro verbo*, ata o ano 1792 coa publicación do libro inglés de Alexander Fraser Tytler, *Essay on the Principles of Translation*, onde se propón un novo método de traducción segundo a “investigación hermenéutica”, que predominará na traducción a partir do século XVIII¹¹.

A traducción ás linguas romances na Europa medieval e renacentista

A cultura medieval pódese definir como unha cultura bilingüe. O latín e as linguas vulgares conviviron durante moito tempo, e moi cedo se viu a necesidade de traslada-los textos da lingua académica ás linguas vernáculas, para acurta-la distancia cultural entre o mundo latino e o que se expresa na lingua popular. Esta actividade deséñanos unha sociedade que valora a cultura, que, polo de agora, está vehiculizada exclusivamente a través das linguas clásicas

Ademais, durante a Idade Media a vida intelectual está en mans dos clérigos e dos nobres. As traduccions son promovidas normalmente polos reis ou polos nobres aristócratas cunha dobre finalidade: por unha parte, a de engrandecer intelectualmente a corte, enchéndoa de tradutores que lle daban prestixio ó rei ó trasladar do latín as obras científicas e literarias espalladas pola Europa medieval, e por outra, cunha finalidade didáctica, para eleva-lo nivel cultural da nobreza. Trátase de poñer ó alcance das clases nobres os tratados políticos, económicos, históricos, astronómicos, e tamén as lendas do mundo clásico e relixioso. Os reis e mailos nobres tiñan necesidade de controla-la cultura e a ciencia para privar ó clero dunha parte do seu poder, conseguido gracias ó dominio da cultura libresca, herdada do pasado a través das linguas clásicas. A traducción convértese así nun instrumento político de control do poder:

En légitimant la pratique des traductions en français, le roi augmente par le fait même son pouvoir, car les traductions lui fournissent les “armes de l’argumentation”, un “support idéologique”.¹²

11. Steiner, Georges, *After Babel. Aspects of Language and Translation*. London, Oxford University Press, 1975, pp. 236-37. Citado pola traducción ó español *Después de Babel. Algunos aspectos del lenguaje y de la traducción*. México, Fondo de Cultura Económica, 1980, pp. 272-73.

12. Lusignan, Serge, “Le mouvement des traductions au XIV siècle et la définition du français comme langue savante”, cap. IV de *Parler vulgairement*. Paris/Montreal: Vrin/Presses de l’ Université de Montreal, 1986, p. 134.

O interese pola traducción continuou en toda Europa durante a Idade Media como unha parte da retórica, que se aprendía nas escolas monacais segundo as propostas de Quintiliano. Os métodos da traducción no medioevo seguen estando en íntima dependencia co sistema do comentario latino e coa teorización sobre a traducción que fixeran os clásicos. E as funcións esexéticas e retóricas, que se lle atribuían á traducción na época romana, seguíronse practicando nas linguas vernáculas como unha disciplina hermenéutica destinada, mediante os exercicios da *imitatio* e da *inventio*, a descubri-lo significado do texto e buscar novos argumentos. A traducción converteuse nunha forma de apropiación e substitución do texto orixinal, que o traductor utiliza segundo o seu interese respecto ó texto final.

No proceso da traducción medieval adoitábanse utilizar dous métodos diferentes: as glosas interlineais, o que Cicerón chamaba “palabra por palabra”, e o método da paráfrase, que consistía na traducción polo significado, defendido polo escritor romano. O método da paráfrase que implica cuestións complexas de *imitatio* e a apropiación textual, foi o máis utilizado na Idade Media. No canon medieval apreciábase máis a habilidade do autor para refundir temas e ideás doutras fontes cá propia orixinalidade, ou cá fidelidade á traducción do orixinal. A hermenéutica constitúe un acto productivo independente que, a través do uso das técnicas retóricas, permitía facer todo tipo de cambios que se estimase oportunos no texto de partida, incluso cambia-la situación espacial e temporal da historia do orixinal á da época histórica do traductor. Todo está permitido, con tal de favorecer-las condicións de lectura. A finalidade primordial da traducción medieval estaba na recepción por parte dos lectores, e por iso, ás veces, había necesidade de salva-la distancia histórica e cultural entre o texto de partida e mailo texto de chegada.

As literaturas nacionais europeas, segundo indica Ladmira¹³, comezaron o seu desenvolvemento coas traduccions do grego e do latín, do que dá fe en Francia o prestixio que ten o *Plutarco*, traducido por Amyot, e, posteriormente, as obras da *Pléiade*, que mostran unha continuidade que vai da traducción propiamente dita á simple adaptación das obras clásicas. En Francia inaugúrase unha verdadeira política de traduccions, mediante a promoción e a subvención de traduccions de obras clásicas, durante os reinados de Jean le Bon (1319-1364) e de Charles V, chamado Le Sage (1337-1380). Estes dous reis, rodeados de tradutores-conselleiros, fan traducir do latín aquelas obras que é bo coñecer no reino “pour le bien commun”¹⁴.

13. Ladmira, J. R., *Traduire: Théorèmes pour la traduction*. París, Payot, 1979. Citado pola traducción portuguesa, *Traduzir: Teoremas para a tradução*. Lisboa, Publicações Europa-América, s/d, pp. 104-105.

14. Delisle, J., “Traducteurs médiévaux, traductrices féministes: une même éthique de la traduction?”, *Histoire en traduction*. Toronto, Association Canadienne de Traductologie, Université Concordia, 1993, p. 207.

A grande preocupación que tivo Carlos Magno pola súa lingua materna, o fránico, que era un dialecto alemán, estimulou nel o patrocínio das primeiras obras literarias nesa lingua, que nacen estreitamente unidas á cultura eclesiástica. Motivado polo interese cara ó alemán, o Emperador carolinxio fai traducir do latín os textos eclesiásticos máis importantes e promove algunhas traducións soltas de textos profanos, especialmente administrativos, como demostra a conservación duns fragmentos en alemán da lei sálica¹⁵, que tiñan como fin a divulgación dos decretos administrativos e da doutrina cristiá na lingua popular. Nesta época temperá van aparecer en todo o territorio alemán versións nesa lingua do “Pai noso”, do credo, das fórmulas da confesión, de pasaxes bíblicas, etc. Atopáronse tamén unha serie de traballos que foron utilizados nas escolas monacais, como vocabularios latino-alemaños ou traducións interliniais (ó pé da letra), para ensino escolar.

Despois da volta ó latín escrito durante máis de tres séculos, a mediados do século XII aparecen dúas traducións ó alemán de textos poéticos do francés arcaico: a *Chanson de Roland* e un romance de *Alexandre*. Estas pezas, que se consideran as primeiras manifestacións da épica cabaleiresca en alemán, axudaron a instalar un número importante de galicismos, tanto léxicos coma morfolóxicos, que aínda hoxe se conservan no alemán.

Na Hispania, a Escola de Tradutores de Toledo creada no século XII vai ter unha forte repercusión na cultura occidental durante a Idade Media. Toledo convértese no centro de tradución dos clásicos gregos ó latín, xeralmente a través do árabe, e durante os séculos XII e XIII tradúcense ó latín as obras fundamentais da cultura islámica, que se trasmiten a Europa. O esplendor que acada a Escola de Tradutores prodúcese gracias á tolerancia e convivencia entre cristiáns, xudeus e musulmáns, que fixo de Toledo un centro transmisor de cultura a toda a cristiandade europea occidental.

No desenvolvemento do labor tradutor da Escola de Toledo, os xudeus xogaron un importante papel gracias ó dominio que posuían das linguas árabes, en certos aspectos moi semellantes ó hebreo, e mais á familiaridade co romance mozárabe. O filósofo xudeu Maimónides (1135-1204) bo coñecedor das traducións árabes e xudías, chegou a consideracións moi precisas sobre a tradución, semellantes ás de Cicerón e San Xerome na epístola a Pamaquio. Nunha carta a Samuel Ibn Tibonn, o filósofo cordobés di que “o que queira traducir dunha lingua a outra, e se dispón a pasar sempre unha palabra determinada por outra que lle corresponda, pasará moitos traballos e dará unha tradución incerta e confusa. Este método non é bo: o tradutor debe ante todo comprende-lo desenvolvemento do pensamento, e logo expoñelo e referilo de maneira que o mesmo pensamento resulte claro e comprensible”¹⁶.

15. Polenz, P. von, *Geschichte der deutschen Sprache*. Berlin, Walter de Gruyter, 1970. Citado pola edición portuguesa *História da língua alemã*. Lisboa, Gulbenkian, 1973, p. 59.

16. Citado por G. Mounin, *Teoría e storia della traduzione*. Torino, Einaudi, 1965, p. 34.

Roger Bacon e Dante falaron da necesidade da traducción de textos, co fin de darlles autenticidade ás novas linguas vernáculos. Bacon, unha vez recomendada a traducción dos “vulgares”, insiste nos problemas que pode causa-la “perda” de valores que se produce no texto orixinal ante a nova invención textual, mentres que Dante, aínda recoñecendo as infidelidades que necesariamente se producen co texto orixinal, valora máis a “accesibilidade” ás obras que permite a traducción. Para ámbolos dous autores, a traducción significaba moito máis ca un exercicio de estilística comparada. Comentando a diferente posición dos autores medievais ante a traducción, Folena¹⁷ distingue dous tipos de traduccions medievais, *vertical* e *horizontal*, segundo o traductor tome como fonte o texto dunha lingua “cun prestixio especial” ou dunha lingua “cun prestixio semellante” ó da lingua á que é traducido. Esa distinción sêrvelle para mostrar como a traducción pode estar unida a dous sistemas literarios coexistentes pero diversos.

Durante o século XV, a traducción tivo unha importancia destacada na creación do ámbito cultural dos reinos hispánicos. Neste século foron traducidas moitas obras da Antigüidade clásica e da Idade Media Latina. O proceso, como indica Russell¹⁸, iniciouse en Cataluña dunha forma sistemática respondendo ós intereses culturais dos príncipes da casa de Barcelona e gracias á intensa relación que mantiñan coa corte francesa. Realizáronse traduccions ó catalán desde textos traducidos ó francés; e á fin do século XV fíxose o mesmo no reino de Castela e no de Portugal, onde a casa real promoveu unha política sistemática de traduccions patrocinadas pola propia coroa. Xa a partir de 1470, co nacemento da imprenta, as traduccions multiplicáronse.

Nos séculos XIV e XV, autores importantes da prosa e da lírica castelá, como o Chanceler Pedro López de Ayala ou o seu sobriño Fernán Pérez de Guzmán, realizaron unha serie de traduccions ó castelán de obras da cultura clásica¹⁹. Pedro López de Ayala, na introducción da súa traducción das *Flores de Job* desde un texto latino, explica a súa intención de manterse fiel ó estilo dos antigos filósofos e poetas, os que “guardaron en sus palabras y en sus dichos la virtud de los vocablos y la significación dellos segunt la realitat”²⁰. E chama a atención sobre as principais diferencias existentes entre o latín e as falas romances: “los romanos guardaron syenpre este estilo de llevar la sentencia suspensa fasta el cabo, y de anteponer los casos del verbo, del cual han regimiento, los quales, segunt la arte de la gramática (es decir, el latín), en

17. Folena, Gianfranco, “Volgarizzare e tradurre: idea e terminologia della traduzione dal Medio Evo italiano e romano all’umanesimo europeo”, *La Traduzione. Saggi e studi*. Trieste, Edizione LINT, 1973, pp. 57-120.

18. Russell, Peter, *Traducciones y traductores en la Península Ibérica (1400-1550)*. Barcelona, Universidad Autónoma, 1985, p. 42.

19. García Yebra, V., *En torno a la traducción*, Madrid, Gredos, 1983, pp. 222-223.

20. Russell, P., *Traducciones y traductores en la Península Ibérica (1400-1550)*, op. cit., pp. 14.

construyendo deven ser pospuestos”²¹. Tamén Pedro González de Mendoza, fillo do Marqués de Santillana, no prólogo á súa traducción ó castelán da *Ilíada*, feita sobre unha versión latina en 1442, defende a proposta de San Xerome sobre a traducción polo sentido.

Neste mesmo século XV destacaron tamén como tradutores ó castelán Enrique de Villena e Alfonso de Palencia. O Marqués de Santillana, que non chegou a traducir persoalmente, promoveu e pagou traduccions ó latín, do grego e do árabe.

Algúns poetas casteláns, entre os que sobresaen Juan de Mena e Enrique de Villena, propuxeron a latinización dos textos literarios mediante a introducción de estruturas sintácticas latinas, de neoloxismos e de palabras cultas nos seus escritos, desprezando a norma do “común falar”, proposta como modelo da escrita. Esta tendencia cultista reflíctese tamén nas súas traduccions do latín ó castelán: *A Eneida*, traducida por Enrique de Villena a instancia de Juan de Navarra en 1427, e na *Ilias Latina* traducida co título de *Omero romançado* por Juan de Mena en 1442. Mais, como indica Russell, as versións castelás de Villena e de Mena non poden considerarse traduccions no sentido que hoxe lle atribuímos:

A ninguna de ambas versiones latinizantes, sin embargo, puede considerársele como traducción en la acepción estricta usual del término. Se trata máis bien de versiones del latín sólo inteligibles para quienes ya dominaban esta lengua de antemano. Preconizan una renovación y reestructuración de la lengua literaria (o, cuando menos de la lengua poética) a base del latín, renovación que a la larga no prosperó, ya porque iba en contra de la idiosincrasia del romance castellano, ya porque los partidarios de la renovación, al contrario de sus contemporáneos italianos, no eran capaces de poner freno a su celo latinizante.²²

En portugués, a primeira forma literaria cultivada foi a poesía, promovida polo entusiasmo que as formas de trobar dos cantores provenzaes espertaron nos poetas portugueses. Non se escribiu prosa ata ben entrado o século XIV, sen embargo, neste século e no seguinte fixéronse moitas traduccions de obras latinas, francesas e castelás ó portugués, e D. Duarte, autor e traductor, dedica no seu *Leal Conselheiro* un capítulo á arte de ben traducir en vernáculo, ou usando a súas propias palabras, “Da maneira pera bem tornar algũa leitura em nossa linguagem”²³. Nese texto o rei D. Duarte de Portugal, preocupado pola falta de rigor dos tradutores, dictou regras sobre a traducción entre as que aparece a defensa do léxico portugués perante a invasión de cultismos: “O segundo que nom se ponha *palavras latinadas*, nem d’outra lingua-

21. Ibidem, p. 15.

22. Ibidem, p. 50.

23. D. Duarte, *Leal Conselheiro*, ed. J. Piel. Lisboa, Bertrand, 1942, p. 317.

gem, mas todo seja en nossa lingua scripta, mais achegadamente ao geeral boo costume de nosso fallar que se poder fazer”²⁴. A introducción de cultismos e formas clásicas, facendo pares de sinónimos entre a palabra romance e a latina, foi observada con preocupación polos puristas da lingua portuguesa, desde o século XIV:

Os procesos que assim actuaram sobre a degenerescência da língua portuguesa, reduzem-se à inovação dos tradutores, e à influência do meio literário em que os escritores pensavam e viviam. O bom saber consistia na arte de bem traduzir, em que predominava a forma parafrástica.²⁵

Como indica Braga, os tradutores portugueses preocupábanse máis por da-lo significado dos textos orixinais, mediante paráfrases da lingua portuguesa, que por respecta-las estruturas da lingua da que traducían. No século XV, co labor das traduccións, foise preparando a lingua portuguesa, que tería no seguinte, o seu século de ouro da literatura.

A traducción no Renacemento

O Renacemento é unha época de esplendor para as traduccións, especialmente do grego ó latín, pero tamén ás linguas vulgares. En España, durante o reinado de Carlos V, Juan Boscán traduce do italiano *Il Cortegiano* de Baltasar de Castiglione, en 1534, obra clave para o desenvolvemento do Renacemento español, con palabras de Menéndez Pelayo unha traducción feita “en la más rica, discreta y aristocrática lengua castellana que puede imaginarse”. Na segunda metade do século XVI Frei Luis de León fai varias traduccións de textos bíblicos, como o *Cantar dos Cantares* e o *Libro de Job*, e dos clásicos, como as *Bucólicas* de Virxilio, parte das *Xeórxicas* e algunhas *Odas* de Horacio. No prólogo á versión castelá do *Libro de los cantares* de Salomón, móstrase contrario á proposta de Cicerón *non verbum pro verbo*, seguida polos tradutores latinos e romances durante máis de quince séculos, recomendando fidelidade ó texto de partida, mesmo no que atinxe á estrutura sintáctica:

El que traslada ha de ser fiel y cabal, y si fuere posible, contar las palabras, para dar otras tantas, y no más, de la misma manera, cualidad y condición y variedad de significaciones que las originales tienen, sin limitallas a su propio sonido y parecer para que los que leyeren la traducción puedan enten-

24. Braga, T., *História da Literatura Portuguesa. Idade Media*. Lisboa, Imprensa Nacional, 1984, p. 392.

25. Cit. por T. Braga, *Ibidem*, p. 392.

der la variedad toda de sentidos a que da ocasión el original si se leyesse, y queden libres para escoger de ellos el que mejor les pareciere.²⁶

Edmond Cary resalta a importancia da traducción no século XVI, especialmente a causa da Reforma relixiosa que trouxo consigo unha disputa entre tradutores, facendo da traducción un asunto de estado e un tema de relixión. En Francia, clérigos, profesores da Sorbona e mesmo o rei estaban interesados no proceso da traducción. Xa a mediados do XVI o humanista francés Étienne Dolet escribe un tratado sobre *La manière de bien traduire d'une langue en autrre*, publicado en Lyon en 1540, no que dá cinco regras para “bien traduire”, entre as cales aparece a proposta de Cicerón, recollida anos despois por Horacio, de “éviter le mot à mot” e de “ne pas se laisser influencer par la langue de départ”²⁷.

Martín Lutero foi unha das figuras máis importantes deste século no campo da traducción. En 1522 publicou a súa versión ó alemán do Novo Testamento, e en 1534 a da Biblia completa. Perante as críticas recibidas pola falta de literalidade da súa traducción dos textos do Novo Testamento, en 1530 Lutero escribe a misiva *Sendbrief vom Dolmetschen*, (*Sobre a arte de traducir*), na que defende a traducción explicando as súas propostas que teñen como finalidade “ofrecer un alemán limpo e claro”²⁸, e pon exemplos de pasaxes da Biblia que el traduce sen respecta-la literalidade do texto orixinal en favor dunha mellor comprensión do alemán. Para el, seguindo as propostas de San Xerome sobre a traducción polo sentido, ser fiel ó texto non significa traducir palabra por palabra senón intentar que o sentido do texto se achegue ó máis posible á maneira de falar e de entender dun alemán normal. Ofrece varios exemplos bíblicos de como a súa traducción resulta máis idiomática gracias á adaptación á lingua da rúa, mentres que as traduccións “fieis”, excesivamente cultistas e apegadas á palabra non se entenden. Propón a supresión de termos gregos ou hebreos que non teñan equivalencia aceptable en alemán, así como a transposición de certas palabras simples do orixinal sen correspondencia nesta lingua por paráfrases e a eliminación de certas metáforas bíblicas, se non é doado conservalas na traducción, utilizando expresións non metafóricas, ou á inversa, segundo os casos²⁹. Nida fala tamén da importan-

26. Frei Luis de León, “Traducción literal y declaración del Libro de los Cantares de Salomón”, en *Biblioteca de autores españoles*. Madrid, 1925, T. 37, p. 249.

27. Cary, Edmond, *Les grands traducteurs français*. Genève, Librairie de l'Université, 1963, pp. 7-8.

28. Lutero escribe esta carta uns anos despois da publicación do Novo Testamento para tranquiliza-los cristiáns alarmados polos comentarios que corrían sobre a falsidade da traducción dos textos sagrados, e envíalla ó seu amigo Wenzenslaus Link para que a publique. Luther, Martin, “Sendbrief dolmetschen”, en *An den Christlichen adel Deutscher Nation und Andere Schriften*. Stuttgart, Philipp Reclam Jun, 1966, pp. 151-173.

29. Op. cit., pp. 151-173.

cia de Lutero como teorizador da traducción ó establecer dunha maneira sistemática algúns principios en aspectos como a orde das palabras, o emprego dos auxiliares modais ou a introducción de conectores cando faciliten a expresividade do texto de chegada³⁰.

A pesar das primeiras traduccions que anteriormente se fixeran ó alemán, tódolos autores recoñecen que foi a traducción da Biblia feita por Lutero a auténtica partida de nacemento do alemán moderno³¹, e o instrumento que fixo avanzar un grande paso na constitución da lingua común de Alemaña³² ó servir de modelo para a normativización do alemán estándar.

Estas breves referencias á importancia das traduccions nos inicios literarios do castelán, do portugués, do francés e do alemán, veñen reforza-los argumentos sobre a traducción como un dos mellores instrumentos para acadar-la normalización das linguas nos seus niveis cultos. E pódennos servir de introducción para comprender mellor a historia e a práctica da traducción en Galicia.

A traducción ó galego na Idade Media

1. Cultura e sociedade na Galicia medieval

Coa independencia do condado Portucalense, conquistado por Afonso Henriques en 1128, a Galicia lucense, afastada da Galicia bracarense e sometida á monarquía leonesa, primeiro, e despois á castelá-leonesa, irá configurando unha cultura propia durante o século XII. Nesta época as cidades comezan a adquirir maior importancia, e Santiago, onde o clero tiña un forte poder político e cultural, consolídase como centro importante de encontro de distintas culturas, especialmente da latina e da francesa. A primeira parte do século XII está dominada polo poder do arcebispo Diego Xelmírez (1070-1140). O bispo de Compostela preocupado pola formación do clero, crea unha escola catedralicia na que viñan ensina-los seus saberes prestixiosos mestres estranxeiros, e promove entre os cóengos da súa catedral, estadías de estudio en cidades europeas, especialmente en París e Boloña.

A cultura urbana que agroma con forza xa no século XII pasa en Galicia por graves crises, loitas cos señores, pestes, guerras, sen que se dese creado o ambiente propicio para a difusión da cultura escrita. Unha nova clase social, a burguesía, ía aparecendo no medio dunha sociedade fortemente xerarqui-

30. Nida, E., *Bible Translating*. New York, American Bible Society, 1947, p.15.

31. "A tradução ajuda uma língua a viver, ou até mesmo a nascer, como prova o exemplo da *Bíblia* de Lutero no caso do alemão": Ladmiral, J. R., *Traduzir: Teoremas para a Tradução*, op. cit., p. 104.

32. Polenz, op. cit., p. 140-150.

zada, mentres as outras, a aristocracia civil e mailo clero, loitaban por manter-las seus privilexios fronte a esa burguesía e ó poder real, cada vez máis dominante.

O destino de Galicia e a evolución das súas letras quedaron marcados no momento en que Portugal, separado por razóns políticas do territorio do norte, se constitúe como estado independente entre os novos estados peninsulares creados no século XII. A partir de entón, Galicia, cun idioma diferente ós demais países dependentes da coroa de Castela, comeza pouco a pouco a perder a súa identidade como país diferenciado entre o novo Portugal, que nace con vontade autonomista, e a dependencia dunha Castela con intereses imperialistas. Esta situación de submisión a un reino afastado, cun goberno que manda por delegación e cunha nobreza dividida entre o mundo galego e o foráneo, levou a Galicia á inseguridade política, social e cultural e á implantación, nos mesmos ámbitos sociais, das dúas linguas, a do poder social e a do pobo.

Os primeiros textos conservados en lingua galega datan de comezos do século XIII: ó principio son cantigas de amor e de amigo e pouco despois van aparecendo os documentos tabeliónicos. Ademais do importante corpus lírico medieval das Cantigas de Amor, de Amigo e de Escarño e Mal dizer do século XIII, nos séculos seguintes aparecerán obras en prosa de carácter relixioso e didáctico. Dentro deste tipo de obras temos que enmarcar-las traducións ó galego dos textos casteláns e latinos nos séculos XIV e XV.

O proceso de creación estética, o mesmo có da traducción, na Galicia do século XIV hai que analízalos tendo en conta as condicións nas que se ían desenvolver os factores sociais que os motivaron, e non se poden entender fóra do marco xeral de creación dun discurso vernáculo en toda Europa, que deriva directamente da conciencia de estar a vivir un desaxuste cultural, sobre todo con respecto ó pasado clásico. Este discurso pretendía facer uso dos textos como símbolos autoritativos de novas ideoloxías e correntes do pensamento que estaban a agromar na Europa medieval³³, sobre todo a partir do século XIII, que foi unha época de prosperidade económica e de optimismo social e cultural que lle deu pulo á actividade traductora en todo o Occidente.

Por outra parte, Galicia queda arredada dos centros universitarios que se foran creando desde o século XIII nos reinos de Castela, León e Portugal, e polo tanto privada dun centro emisor da cultura autóctona. Alfonso X institúe o castelán como lingua oficial do reino e redacta a súa historiografía nesa lingua, sen concesións para outras linguas do reino. Se deixamos á parte o caso dalgunha corte nobiliar, coma a dos Andrade, en Galicia os centros creadores de cultura redúcense ás sés arcebispais e ós mosteiros.

33. Copeland, Rita, *Rhetoric, Hermeneutics, and Translation in the Middle Ages. Academic traditions and vernacular texts*. Cambridge, University Press, 1991, pp. 223-224.

A Galicia do século XIV é unha sombra do que foi nos séculos anteriores. A monarquía castelá-leonesa, iniciada por Fernando III a comezos do século XIII, afasta definitivamente o centro do poder cara ó sur. Por outra parte, as pragas, a despoboación e as loitas nobiliarias acabaron coa posibilidade de acadar un país con vontade autonomista, creando, en cambio, unha sociedade marxinal no contexto do novo reino hispánico. Neste século, Galicia perde a representación nas cortes conxuntas dos reinos de Castela e León, e a política dos novos reis, María de Molina e o seu fillo Fernando IV, sácalle-la autonomía municipal ás vilas, converténdooas en señoríos civís ou eclesiásticos sen representación nas cortes de Valladolid.

Nun ambiente social tan adverso como foi o da baixa Idade Media en Galicia, non pode estrañar que non se dese creado unha prosa autóctona e que o número de traducións ó galego se reducise a uns cantos textos históricos e narrativos. Como a literatura provenzal, a literatura galega e a actividade dos tradutores a esa lingua foise extinguindo por falta de estímulo dunha nacionalidade, e a partir do século XV quedou substituída pola cultura castelá.

2. O proceso social da traducción medieval

Galicia entra no século XIV cunha grande canga de experiencia nunha actividade creadora en romance, a lírica, e será nese momento cando se albisca a tentativa de crear un corpus prosístico axeitado ás súas necesidades culturais. Mais a dependencia política e cultural do noso país fará que este proceso teña moi pouca viabilidade, sobre todo de comparármolo con outras linguas peninsulares, o catalán, o portugués ou o castelán, apoiadas por un poder político forte que vai utiliza-la cultura en lingua vernácula como un medio de expansión política e ideolóxica. En Portugal, Castela ou Cataluña, coma noutros países europeos a historiografía nace para darlle prestixio á corte e á lingua, sen embargo na Galicia dos séculos XIV e XV non houbo unha preocupación política polo galego, debido a que a lingua que estaba asociada ó poder era xa daquela o castelán.

Desde o século XIV Galicia vai perdendo autonomía e abandonando a creación literaria, mentres Portugal e Castela as van fortalecendo. Para Portugal, con firme vontade de constituír unha nación, foi, segundo Teófilo Braga, ese poder de "criação estética o que explica o fenómeno da sua autonomia política a través das crises das nacionalidades peninsulares, das conflagrações europeias, e de empirismo boçal dos seus próprios governantes"³⁴. Galicia, en cambio, esnaquizada polas loitas políticas entre bandos opostos de nobres que ambicionaban o poder, careceu dos estímulos suficientes para

34. Braga, T., *História da Literatura Portuguesa. Idade Média*. Lisboa, Imprensa Nacional, 1984, p. 61.

defende-la súa cultura e sacar adiante unha importante obra literaria en lingua propia. Separada politicamente de Portugal e cunha forte dependencia de Castela, a literatura en Galicia foi o reflexo desas circunstancias. ¿Que discurso literario podía florecer nun medio no que se premiaba o que compracía máis ós alleos cós nativos? Tanto os escritores coma os escribáns tiveron que ir cambiando de código a medida que mudaban as condicións sociais para a elaboración do seu discurso. A sociedade galega non conseguiu impoñer a súa tradición e a súa lingua mediante a constitución dunha nacionalidade, e xa no século XV, o código galego quedou subordinado a un destino menor, como lingua coloquial, cunha literatura exclusivamente oral.

A Galicia do século XIV non era unha sociedade monolingüe; daquela convivían tres linguas en diferentes ámbitos e con distintas funcións: o latín, idioma de cultura e utilizado pola igrexa para os oficios relixiosos; o galego, falado por toda a poboación incluída a nobreza autóctona; e o castelán, lingua das clases dirixentes que chegaran de Castela, e dos decretos reais. Nos rexistros escritos, a maioría dos textos oficiais dos concellos, das confrarías, dos gremios, así como os documentos privados, eran redactados fundamentalmente en galego. Sen embargo o castelán sempre tivo presenza escrita nas institucións galegas, presenza que durante o século XIV e XV foi aumentando³⁵.

E neste contexto de convivencia lingüística xorde a traducción como consecuencia do interese cultural e social que existía por textos doutras culturas, así como pola presenza de individuos bilingües que prestan os seus servizos nunha sociedade que produce textos en varios idiomas. O que non sabemos respecto ás traducións ó galego é se os textos traducidos xurdiron por unha necesidade para acceder ás obras castelás e latinas por falta de coñecemento desas linguas, ou para deixar constancia dunha literatura escrita na lingua do país. Se analizámo-los posibles destinatarios da prosa galega podemos ver que, coas matizacións oportunas, son os membros das clases dirixentes que non sabían latín, pero posiblemente unha boa parte deles podía ler en castelán. Por iso é probable que as traducións galegas da *Crónica Troiana*, da *General Estoria*, da *Crónica General* e da *Crónica de Castilla* non respondan, en principio, a necesidades de tipo lingüístico, a non ser que se quixesen difundir como textos orais. En cambio a *Crónica de Santa María de Iria* baseada en fontes latinas parece ter unha finalidade diferente. Neste caso poderíase afirmar que a traducción se fixo para facer accesibles ós membros do baixo clero, virtuais lectores da *Crónica* e predicadores da doutrina católica, uns textos escritos nunha lingua que xa deixara de ser comprendida. Incluso o crego que tra-

35. Monteagudo, H., "Aspectos sociolingüísticos do uso do galego, castelán e latín na Idade Media en Galicia", *Revista de Administración Galega* 1, pp. 85-108. Pódese consultar tamén: Filgueira Valverde, X., "O galego escrito entre o castelán e o latín do medioevo", *Tradición, actualidade e futuro do galego. Actas do colóquio de Tréveris*. Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, Consellería de Educación, 1982, pp. 127-130.

duciu eses textos parece ter un escaso coñecemento do latín, o que demostra que esta lingua xa deixara de se-la lingua franca da cultura.

Hai que ter en conta, ademais, que a actividade dos traductores na Idade Media europea é un dos productos de luxo dunha cultura escrita, restrinxida ás clases que dispuñan da renda suficiente para poder pagala. No proceso da traducción teñen que darse dúas circunstancias: que alguén encargue e pague a traducción dun texto e que haxa alguén coa suficiente capacidade para interpretalo. O primeiro, en Galicia tiña que ser un nobre ou un membro do alto clero, e o segundo, unha persoa que pasase por algunha universidade, escola catedralicia ou algún centro de instrucción monacal. Pero a situación de Galicia é moi diferente á doutros países europeos e peninsulares, ó non ter un rei nin unha clase nobre que levase a cabo a promoción de traduccions ó galego. E a maioría dos nobres podía ter acceso ás obras escritas en castelán e coñece-los textos traducidos a esa lingua desde o latín ou francés. Por outra parte, desde os comezos da implantación das ordes monacais en Galicia, o clero regular dependeu de xurisdiccions castelás, onde impoñían a utilización da lingua de Castela; e xa no século XVI a Universidade Galega o mesmo cós colexios monacais estiveron desde a súa creación en mans de dúas ordes relixiosas alleas, a dos franciscanos e a dos dominicos, segundo afirma González López.

Un dos primeiros campos nos que se deixou sentir a presenza de dominicos e franciscanos na cidade do Apóstolo foi na vida escolar que, en Compostela está intimamente unida á súa vida eclesiástica. Os estudos composteláns naceron tan estreitamente unidos á Eirexa, tanto á Eirexa secular como á monacal, que este carácter quedoulle case de por vida, ao longo dos séculos, como si fose un sacramento; e os estudos composteláns tardaron moitísimo tempo en lograr desprenderse desa tutela.³⁶

A intensa clericalización dos estudos e do saber en Galicia, ata épocas ben recentes, puido ser, entre outras, unha das razóns máis decisivas da carencia de textos en lingua galega. Membros do clero, tanto secular como regular, eran os únicos mestres na Idade Media e ademais de ensina-lo latín, que era a lingua da Igrexa, impuxeron o castelán, que era a lingua do poder eclesiástico e da realza.

A constante presenza do castelán na Galicia dos séculos XIV e XV tivo como consecuencia unha estreita dependencia da escrita galega respecto da lingua castelá, o que aparece probado en moitos documentos, por exemplo nos da catedral de Santiago, ou no feito de que algunhas traduccions galegas se fixeran desde versións castelás e non desde o texto orixinal no que foron escritas as obras, como di o profesor Pensado:

36. González López, E., *Grandeza e decadencia do reino de Galicia*. Vigo, Galaxia, 1978, p. 299.

De los textos gallegos que poseemos son tanto o más frecuentes los traducidos del *castellano*, que los traducidos del *latín*, dejando aparte los de creación autóctona; pienso en la *General Estoria*, en la *Crónica General* y *Crónica de Castilla*, en la *Crónica Troyana*, en las versiones de las *Partidas*, del *Fuero Real*, de las *Flores do Dereito*, del *Libro de Tristán*, frente a las versiones de textos latinos como los *Miragres de Santiago*, *Los fragmentos de la Legenda Aurea* o la *Corónica de Santa María de Iria*. La vía de cultura castellanizante restó vigor a una latinizante, que hubiese exigido un glosario latino gallego. En Portugal, donde no ocurre esto, tenemos un resto de estos contactos en el Diccionario de Verbos alcobacense.³⁷

Mantén a mesma opinión o profesor González López, para quen as traducións galegas de textos casteláns son unha mostra da dependencia que tiñan as letras galegas do castelán:

Las dos obras gallegas, debidas al padronazgo de los Andrade, la de la *Grande e General Estoria* y la de la *Crónica Troyana*, son una prueba de la dependencia en que estaba la vacilante literatura en prosa galaica de la pujante y mucho más original literatura en lengua castellana en este tiempo. Y también es una prueba del proceso de desgalleguización de la nobleza gallega, la única que, con el clero, podía ejercer patronazgo.³⁸

Realmente en Galicia non houbo nin unha nobreza nin unha burguesía forte e culta con preocupacións culturais que tratase de potencia-la lingua vernácula fronte á lingua do reino. Tanto unha clase como a outra, sen ningún proxecto de creación de país, poñía maior interese nas loitas estériles cos seus rexedores a fin de conseguir parcelas de poder local, que en preocuparse por levar adiante proxectos culturais que axudasen a conserva-la lingua en calquera das manifestacións dos diversos xéneros literarios medievais, como as lendas e historias, que a mancheas debían referi-los peregrinos que chegaban a Compostela. Os historiadores coinciden en considerar que a implantación, no século XIV, dos Trastamara en Galicia e da Casa de Avís en Portugal levaron os dous países veciños por camiños ben diverxentes, como se manifesta nas grandes diferencias que presentan os textos prosísticos. A nova dinastía dos Trastamara trouxo ó país nobres alleos con maior poder cós autóctonos, o que supuxo un forte golpe para a lingua galega³⁹. O profesor Ramón Lorenzo, na introducción da súa edición da *Crónica Troiana* lamenta tamén a carencia dunha política cultural da nobreza galega:

37. Pensado, J. L., "La lexicología gallega en el siglo XVIII", en Kremer, D. e Lorenzo, R. (editores), *Tradición, actualidade e futuro do galego*, *Actas do coloquio de Tréveris*. Santiago, Xunta de Galicia, Consellería de Educación, 1982, pp. 85-98.

38. González López, E., "Grande y General Estoria y Crónica Troyana", *La Voz de Galicia*, dom. 20 de xaneiro de 1980.

39. A composición da biblioteca dun nobre galego na primeira metade do XVI é un exemplo que vén incidir na forte castelanización da nobreza galega na baixa Idade

É de lamentar a falla de visión realista e práctica dos nosos devanceiros máis poderosos, que case sempre se aliaron ó partido do perdedor nas loitas fraticidas de Castela e contribuíron así á implantación en Galicia dunha nobreza foránea, allea ó galego e impondora do castelán. /.../

Se daquela houbese nobres galegos de categoría con conciencia da realidade diferencial que representaba o idioma, seguramente a prosa galega non iría esmorecendo ata a súa desaparición.⁴⁰

O feito de que fosen precisamente dous nobres desta dinastía os promotores de dúas traducións ó galego non significou máis ca un caso illado de nobres cultos con vontade de poñer na lingua do seu país, como facía a nobreza doutros países da Península, obras importantes no mundo cultural daquela época. Desgraciadamente, a falta de prólogos nas traducións impídenos coñecer as razóns polas que os Andrade chegaron a promover as versións ó galego.

3. Obras traducidas ó galego na Idade Media

Unha vez definido o medio sociocultural que rodeou o proceso da tradución en Galicia, analizaremos os textos que se conservan. As traducións ó galego son principalmente obras de xénero historiográfico, dos ciclos de Troia e artúrico (ou carolínxeo, de termos en conta o “Pseudo Turpino” dos *Miragres de Santiago*), e algúns fragmentos de textos xurídicos. É posible que houbese máis textos, hoxe perdidos nos avatares dos castelos e mosteiros galegos.

Nesta exposición faremos unha clasificación por ciclos temáticos dos textos dos que existe unha certa seguridade para clasificalos como galegos, aqueles dos que se sabe ou se sospeita que foron redactados en Galicia ou para lectores galegos na variante lingüística do romance galego que, no século XIV, xa presentaba riscos dialectais que a diferenciaban da variante cultivada na corte portuguesa. Neste século, aínda que a lingua dos dous países mantivese unha forte unidade, o novo territorio do sur estaba totalmente consolidado desde o punto de vista político e comezaba a elaborar unha cultura nacional prescindindo do país do norte.

Media. Das oitenta e tres obras que formaban a biblioteca de Enrique Enríquez, Conde de Ribadavia, casado coa filla do Adiantado de Galicia, e primeiro conde de Ribadavia, só dúas estaban escritas en galego: unha copia do manuscrito do *Flos Sanctorum* e unha copia en galego-portugués do século XIV do *Livro da manda do Santo Graal*; había ademais na biblioteca dous libros en portugués, o resto eran obras en castelán, algunhas en latín, unha en catalán e outra en toscano. Gallego, Olga, “Biblioteca del Conde de Ribadavia, Don Enrique Enríquez (?-1534)”, *Homenaxe a Daría Vilarinho*. Santiago de Compostela, Universidade de Santiago, 1993, pp. 355-386.

40. Lorenzo, R., “Introducción” á *Crónica Troiana*. A Coruña, Fundación Barrié de la Maza, 1985, p. 71.

Ciclos temáticos:

a) Historiografía

A historiografía peninsular ten como fontes directas as crónicas medievais escritas en latín e as lendas populares que cantaban as fazañas dos heroes. Este tipo de produción literaria é fundamentalmente un medio de propaganda política para demostra-la supremacía dun gobernante sobre outro. Don Dinís de Portugal (1279-1325), co obxectivo de darlle lexitimidade ó novo reino de Portugal, comeza a redacción dos *Livros de Linhagens* e a tradución das *Crónicas*, feitas en Castela polo seu avó Alfonso X: *A Crónica Geral de España* e a *Grande e General Estoria*. Estas dúas crónicas castelás serán tamén traducidas ó galego no século XIV co propósito de introducir en Galicia as razóns políticas da monarquía e de xustificar unha nobreza, laica ou eclesíástica, que utiliza os textos como símbolos de poder.

A versión galega da *General Estoria* é unha tradución parcial da *Grande e General Estoria*, que mandara compilar Alfonso X. Consérvanse só seis libros e parte do sétimo (remata a historia coa loita entre Xacob e maillo seu anxo). Está feita no segundo cuarto do século XIV, durante o reinado de Alfonso XI, segundo o profesor González López, e polo patrocinio de Nuno Freire, un nobre pertencente á familia dos Andrade, que adquiriu poder coa dinastía dos Trastámara⁴¹. Na marxe inferior dos folios do manuscrito da *General Estoria* aparecen en letra pequena algunhas frases en tinta vermella ou negra nas que está o nome de Nuno Freyre. Ramón Martínez López, autor da única edición do manuscrito, publicada en 1963⁴², indica que ese Nuno Freyre, citado en varios folios, pode se-lo traductor ou o copista. No folio 131ra di “Deus mantena Nuno Freyre, Amen”; no 132ra “manteñate Deus Nuno Freyre”; no col. b, “manteña te Deus Nuno Freyre Amen”; e, con letra máis grande, no folio 142 “todo o que faço he de boa mente”, col. b “non me culpedes que som bem veente”⁴³.

A tradución da *Crónica General* e *Crónica de Castilla* compúxose nos primeiros anos do século XIV e consérvase en dous manuscritos, un na Biblioteca Nacional de Madrid e outro na Biblioteca Universitaria de Salamanca. Este último contén soamente a primeira parte da tradución galega da *Crónica*. Hai unha edición do profesor Ramón Lorenzo, *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla*⁴⁴, feita sobre o manuscrito da Biblioteca

41. González López, E., “Grande e General Estoria e Crónica Troiana”, *La Voz de Galicia*, dom. 20 de xaneiro de 1980.

42. Martínez López, R., *General Estoria. Edición, introducción lingüística, notas y vocabulario*. Oviedo, Universidad, Facultad de Filosofía y Letras, 1963.

43. Martínez López, R., *General Estoria*. Oviedo, Universidad, 1963, introducción, pp. X-XI.

44. Lorenzo, Ramón, *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla*. Dous volumes. Ourense, Instituto de Estudios Orensanos, 1977.

Nacional de Madrid, e publicada en Ourense en dous volumes, un en 1975 e outro en 1977. O primeiro volume contén o texto coa introducción, as anotacións e o índice onomástico, e o segundo o glosario.

A *Crónica Galega* de 1404 é un texto bilingüe en galego e castelán que narra partes da Historia de España e un extenso episodio do ciclo bretón. A primeira parte está redactada en castelán con numerosas interferencias do galego, a segunda é unha nova versión da *Crónica General* galega, con interpolacións de episodios baseados na *Grande Conquista de Ultramar*. O traductor, que omite o seu nome, deixa certas indicacións de que reside en Castela. Non existe ningunha edición do manuscrito, que na actualidade se conserva na sede da Hispanic Society of America en Nova York.

A *Corónica de Santa María de Iria*, códice que se garda no arquivo da Catedral de Santiago e que conta a historia da igrexa de Iria e dos seus rexedores, máis ca dunha traducción, trátase dunha narración autónoma baseada en textos anteriores. A *Corónica* leva a sinatura en tinta vermella de Ruy Vázquez, que pode se-lo autor ou só o copista. E di que a escribiu na casa do cóengo don Fernán Rodríguez de Leyra, xuíz de Vilestro e abade de Santa Eulalia de Chacín. A finalidade da *Corónica* é probable que sexa a de darlle relevancia á igrexa de Santa María de Iria, e para iso utiliza dúas fontes latinas: a *Historia Compostelana* e o *Cronicón Iriense*, obras historiográficas destinadas a recolle-la historia da Sé de Iria e da de Compostela, e a gaba-los feitos dos seus bispos. Hai dúas edicións do manuscrito da *Corónica*: unha do ano 1888 do cóengo Antonio López Ferreiro, que se publicou en *El Pensamiento Gallego*, e outra de 1951, feita polo tamén cóengo de Santiago, Jesús Carro García, publicada nun anexo de *Cuadernos de Estudios Gallegos* do Instituto Padre Sarmiento⁴⁵. Ruy Vázquez (autoría que foi cuestionada co achado en Roma dun novo manuscrito) fai interpretacións falsas dos textos que utiliza como fontes, que “como se hallan en latín, toma de ellas lo que le conviene, traducíéndolas al romance gallego”, especialmente en pasaxes que presentan certas dificultades. Na introducción á edición da *Corónica*, Carro García comenta as confusións do autor, que demostra ser un mal latinista:

Esquiva las dificultades a su manera, que, las más de las veces, cambian el sentido del texto. Tampoco era paleógrafo. Incurre también en faltas elementales de lectura, las cuales le hacen caer en graves errores. Y apenas si en él hay cualidades de buen historiador. Admite, sin crítica alguna, todos los errores y fábulas del *Cronicón Iriense* y *La Compostelana*. No obstante son valiosas las interpolaciones que hace, sobre todo, cuando se refieren a hechos coetáneos, por ser algunos fuentes únicas. También se advierte que se halla muy enterado de la comarca de Iria, como si fuera natural de ella.⁴⁶

45. Carro García, Jesús, *Crónica de Santa María de Iria, Códice gallego del siglo XV*. Santiago de Compostela, CSIC, Instituto Padre Sarmiento, 1951.

46. Ibidem, pp. 9-10.

A inclusión da *Corónica* entre as traducións galegas da Idade Media está fundamentada no concepto medieval da tradución como *imitatio* e *inventio*. Por suposto que tampouco nos textos anteriores se pode falar da tradución no sentido que hoxe lle damos a este termo, sen embargo nas versións galegas desas obras parece haber unha maior proximidade entre o texto orixinal e o texto-termo do que hai na *Corónica*.

b) *Materia de Troia*

Á “materia de Troia” tivo moita importancia no conxunto das literaturas románicas da Idade Media e deu orixe a un dos grandes ciclos narrativos medievais. Das obras atribuídas a Dares o Frixio e a Dictis Cretensis, *Historia destructionis Trojae* e *Ephemeris belli Trojani*, respectivamente, o escritor francés Benoit de Sainte-Maure compuxo por volta de 1155 e 1165 un *Roman de Troie* en algo máis de trinta mil versos octosílabos, que vai dar orixe a un grande ciclo narrativo medieval. O *Roman de Troie* espallouse de contado por toda Europa e foi traducido a varias linguas. O poeta lírico, xuíz de Messina, Guido de Columna, fixo unha adaptación da lenda de Troia ó latín, *Historia Destructionis Trojae*, a finais do século XIII, baseada no texto de Sainte-Maure, fonte que el ocultou tratando de darlle “á súa produción un valor científico”, en palabras do profesor R. Lorenzo. Esta obra difundíuse moito por toda Europa durante os séculos XIV e XV, máis có propio orixinal francés. En España tivo tamén moito éxito, sen chegar a eclipsalo *Roman de Troie* de Benoit de Sainte-Maure, que serviu de fonte dalgunhas versións castelás da historia de Troia. A *Historia Troiana* de Guido tradúcese ó aragonés e ó catalán; a versión castelá faise xa no século XV, en 1443. Partes da obra latina de Columna recóllense tamén noutros textos casteláns, que se deberon espallar xunto a diversas traducións da obra de Sainte-Maure.

Sainte-Maure, que parece descoñece-lo texto de Homero e fai o *Roman de Troie* tomando como única base as obras gregas de Dares e Dictis, presenta numerosas modificacións á historia de Homero. Por exemplo, cambia a imaxe dos personaxes clásicos troianos e convérteos en individuos medievais, situándoos en espazos diferentes ós creados polo autor. A figura da muller responde tamén á concepción cortesá do ideal feminino, como obxecto de veneración. É unha muller namorada, protagonista activa dos acontecementos, como di Ramón Lorenzo:

Tódalas vicisitudes do amor cortés, do *fin’amor*, están presentes nos poemas con todos aqueles ingredientes indispensables: amor, olvido, tormentos, traicións, remordementos, etc. Hai tamén moitas veces fatalismo nas representacións femininas. Por outra banda é constante unha casuística psicolóxica, con abundante uso do monólogo por parte dos namorados. Como novidade está o feito de unir constantemente o *amor* e a *militia*.⁴⁷

47. Lorenzo, Ramón, “Introducción” á *Crónica Troiana*, p. 13.

O modelo de sociedade medieval que reproduce a historia da *Crónica Troiana*, recrea o ambiente social da literatura cortesá sen preocupación por respecta-lo texto clásico. Mais, para os lectores da época non resultaba nada estraño que Benoit de Sainte-Maure convertese os personaxes gregos de Homero, na súa versión medieval da historia de Troia, en homes e mulleres cortesás, e que ós homes lles dese unha imaxe de cabaleiros valentes e aventureiros, que loitaban inducidos polo “service d’amour” á súa dona, e non en nome de Deus e do seu rei.

Como xa se indicou máis arriba, as técnicas de tradución na Idade Media permitían a apropiación do texto-fonte e intentaban actualizalo mediante recursos, imaxes e ideas contemporáneas aínda que iso significase transgredi-la concepción do orixinal.

Il s’agit là d’une pratique émancipatoire qui se situe aux antipodes de la *mimesis*. Le texte original n’est pas reproduit selon les règles classiques et orthodoxes de la recherche d’équivalences de même poids sémantique, mais il devient “pré-texte” (prétexte) à un autre discours qui se veut à la foi semblable et différent.⁴⁸

A grande popularidade que adquiriu a historia de Troia na Europa dos séculos XIII e XIV deu orixe xa no século XIV á realización de numerosas traducións sobre ese tema ós idiomas da Península. En castelán só se conservan dúas traducións das varias que deberon existir: a *Versión en prosa e verso* e a *Versión*, chamada de Alfonso XI, feita durante o reinado deste monarca. Tamén en galego se conservan dúas versións: A *Crónica Troiana* e A *Historia Troiana*, aínda que moi posiblemente houbese algunha máis, hoxe perdida.

A *Crónica Troiana* é a obra máis importante da prosa galega medieval. Trátase dunha tradución realizada no último cuarto do século XIV durante o reinado de Xoán I de Castela, promovida por outro nobre trastamarista, Fernán Peres de Andrade o Bo. A tradución, ou a súa dirección, está feita polo xefe do escritorio de Andrade, Fernán Martíns. Pero ese suposto traductor, Fernán Martíns, non fixo todo o traballo de copia, limitouse a intervir desde o comezo ata o folio 100, ademais de facer un caderno formado por uns cantos folios máis, como el mesmo indica: “Sabben quantos este liuro virê que eu, Fernâ Martiis, clérigo et capelan de Fernâ Perez d’Andrade, escriuj este liuro des onde sse começa esta estoria ata aquí. /.../ Et escriujo per mädado do dito Fernâ Perez”⁴⁹. O resto da obra está feita por copistas diferentes.

48. Delisle, Jean, “Traducteurs médiévaux, traductrices féministes: une même éthique de la traduction?”, en *Histoire en traduction*. Toronto, Association Canadienne de Traductologie, Université Concordia, 1993, p. 209.

49. Ibidem, p. 747.

Segundo o *stemma codicum* elaborado polo profesor Lorenzo⁵⁰, pódese supoñer-la existencia dun manuscrito castelán, X', do que derivaría o manuscrito galego da *Crónica Troiana* e outro X'', elaborado con partes da *Versión* de Alfonso XI e mais elementos collidos da *General Estoria*, e que sería a base do manuscrito bilingüe (galego-castelán), *Historia Troiana*, conservado só en parte na biblioteca Menéndez Pelayo de Santander⁵¹. Para Ramón Lorenzo hai indicios abondo para supoñer que debeu existir un texto galego utilizado para a elaboración da *Versión de Alfonso XI*. Este hipotético texto posiblemente xa desaparecera a finais do século XIV, na época do Conde de Andrade. E ó non existir coñecemento desa versión galega, Fernán Peres mandou facer unha nova traducción ó galego a partir da *Versión de Alfonso XI*, que sería a *Crónica Troiana*.

O manuscrito da *Crónica Troiana* consérvase na Biblioteca Nacional de Madrid. Deste códice fixéronse tres edicións: dúas publicadas na Coruña, unha en 1900, por Martínez Salazar, e outra pola Fundación Barrié de la Maza en 1985. A terceira está publicada en Michigan o ano 1978. A edición de 1900, feita por Manuel Rodríguez Rodríguez, leva un estudio filolóxico e un vocabulario final. A análise do texto ten moitos erros de interpretación, entre eles o de rexeita-lo infinitivo conxugado por consideralo unha forma falsa, ou chamar castelanismos ás formas plenas dos artigos; erros nada estraños nun erudito sen formación filolóxica. A edición da *Crónica* publicada en Michigan é do profesor Kelvin Parker⁵²; esta segunda edición corrixe erros da de Manuel Rodríguez pero comete outros, basicamente derivados da defectuosa lectura que fai do manuscrito. Para o profesor Lorenzo, que levou a cabo un pormenorizado estudio comparativo entre a edición de Parker e o texto orixinal, esa edición ten tamén "tan amplo número de erros que mellor sería non facela"⁵³. Kelvin Parker xa publicara en 1958 o vocabulario da *Crónica*⁵⁴ utilizando o sistema de agrupa-las palabras do texto en campos semánticos por orde alfabética, coa traducción ó castelán e ó inglés, e indicando o lugar no que se atopa a palabra no texto. É o método utilizado por Wartburg e Hallig no estudio do léxico dos dialectos do francés antigo.

A edición do profesor Ramón Lorenzo, *Crónica Troiana*⁵⁵ é a que dispón

50. Lorenzo, R., "Introducción" á *Crónica Troiana*, pp. 27-31.

51. Ibidem, pp. 23-33.

52. Parker, Kelvin M., *Crónica Troyana. Manuscrito Gallego del siglo XIV*. Michigan, University Microfilms International, 1978.

53. Lorenzo, R., "La edición de la *Crónica Troyana* de Parker", *Verba*, vol. 6, 1979, pp. 375-421.

54. Parker, Kelvin M., *Vocabulario clasificado de la Crónica Troyana*, manuscrito gallego del siglo XIV, nº 10.233 de la Biblioteca Nacional. Universidad de Salamanca, 1958.

55. Lorenzo, Ramón, *Crónica Troiana*. A Coruña, Fundación Pedro Barrié de la Maza, 1985.

do estudio máis completo e detallado. Lorenzo fai unha exhaustiva análise do manuscrito da *Crónica* no que investiga as fontes, a historia e a lingua. Compara as diferencias lingüísticas e léxicas entre os copistas e dá conta de todas as variantes que aparecen no texto.

En 1975 Kelvin M. Parker publicou en Santiago unha edición do manuscrito bilingüe que se conserva na Biblioteca Menéndez Pelayo de Santander, *Historia Troyana*⁵⁶, cunha introducción e un pequeno glosario final.

c) *A materia de Bretaña*

Outro dos grandes ciclos narrativos medievais é a materia de Bretaña, que recolle as lendas de Arturo e os seus cabaleiros, de orixe popular, que foron tomadas por diversos autores e refeitas en diferentes obras. A primeira versión en prosa da lenda de Tristán e Isolda está escrita en Francia cara ó ano 1230. A presenza na corte francesa do rei de Portugal, Afonso III, foi decisiva para a introducción da literatura artúrica no occidente peninsular.

En galego deberon existir textos que narraban as lendas artúricas, a xulgar polos retallos dos manuscritos chegados ata hoxe. A primeira edición dun fragmento da "Lenda de Tristán" en galegoportugués fíxo a Manuel Serrano y Sanz⁵⁷, en 1928. O profesor Pensado elaborou en 1962 unha nova edición do fragmento cun estudio preliminar, notas e glosario, e datouno de finais do XIV⁵⁸.

Deste mesmo século XIV apareceu en 1979 na Biblioteca de Cataluña un fragmento en galegoportugués traducido da obra francesa, *Suite de Merlin*⁵⁹. O texto atopado parece copia dun manuscrito anterior, que contiña a obra completa. De poderse demostrar que o texto está traducido por un galego, ampliaríase a recepción do ciclo artúrico en Galicia.

d) *O ciclo carolinxo*

Os elementos da epopea carolinxa introducíronse en Galicia a través dos monxes de Cluny e dos peregrinos, que viñan a Compostela polo camiño francés, que xa traían as lendas literaturizadas polas distintas literaturas europeas, entre as que era moi frecuente a famosa historia de Carlomagno, que contaba acontecementos reais ou inventados do Emperador Carlomagno

56. Parker, Kelvin M., *Historia Troyana*. Santiago de Compostela, CSIC, Instituto Padre Sarmiento, 1975.

57. Serrano y Sanz, M., "Fragmento de una versión galaico-portuguesa de Lanza-rote del Lago", *Boletín de la Real Academia Española*, cuaderno LXXIII, xuño 1928, pp. 307-314.

58. Pensado Tomé, J., *Fragmento de un 'Livro de Tristán' galaico-portugués*. Santiago de Compostela, CSIC, 1962.

59. Soberans, Amadeu J., "La versión galaico-portugaise de la 'Suite de Merlin', *Vox Romanica. Annales Helvetici Explorandis Linguis Romanicus Destini*, 38, 1979, pp. 174-194.

e dos Doce Pares de Francia. É posible que en Galicia a presenza das historias de Carlomagno fose máis intensa do que parecen demostra-los textos conservados, que se deberon ir perdendo co paso dos séculos. Para referir-nos ás narracións do ciclo carolinxio en Galicia teremos que cita-lo *Codex Calixtinus* e os *Miragres de Santiago*, que conteñen, ademais, outros textos de temas diversos.

No códice dos *Miragres de Santiago*, do que falaremos a seguir, hai unha tradución da historia de Turpini, “Crónica de Turpín”, e un relato sobre a viaxe de Carlomagno a España e da chegada a Santiago.

e) Haxiografía e colección de milagres

Os *Miragres de Santiago* é unha escolma de textos en galego de finais do século XIV ou comezos do XV, nos que aparecen representados tódolos elementos constitutivos da tradición literaria da Idade Media galega e europea. Os textos dos *Miragres* foron recollidos de diferentes códices latinos e abranguen distintos xéneros literarios: colección de miragres, lendas haxiográficas, narracións do ciclo carolinxio e textos da historia bíblica. O manuscrito dos *Miragres* consérvase na Biblioteca Nacional de Madrid.

O tradutor de obras relixiosas na Idade Media convertíase nun divulgador da Historia Sagrada e das vidas dos santos, coa misión de espalla-la verdade entre o pobo, como predicaban os Padres da Igrexa. No século XVI fan-se numerosas traducións da Biblia ás linguas europeas, co mesmo fin de divulgar-las ensinanzas que contiña, e Erasmo insiste no carácter evangelizador da tradución bíblica:

Sería moi proveitoso que tódalas mulleres lesen o Evanxeo e as epístolas de San Paulo e oxalá que fosen traducidas a tódalas linguas humanas para que puidesen ser lidas e coñecidas non só polos irlandeses e escoceses, senón tamén polos turcos e sarracenos... Deus queira que o labrego cante un texto das Escrituras mentres labra a terra. Que o tecelán no seu tear poida afastalo aburrimiento, e que o viaxeiro poida arreda-lo cansazo da viaxe con este pasatempo. Para rematar, desexaría que tódalas conversas dos cristiáns tratasen sobre as Escrituras porque nós ímonos parecendo ós contos que contamos cada día.⁶⁰

Os *Miragres de Santiago* comeza coa narración de catro milagres de Santiago Apóstolo, ós que lles seguen outras narracións sobre a “Vida e paixón de Santiago Alfeo”, a “Destrución de Xerusalén” e a “Vida e morte de Pilatos”; inclúese, despois, a historia da “Translación da cabeza de Santiago Alfeo”, unha versión do “Pseudo Turpín” e unha “Descrición da catedral de

60. Erasmo de Rotterdam, *Novum Instrumentum*. Basilea, Froben, 1516. Trad. ó inglés de W. Tyndale en 1529. Citado por Bassnett-McGuire, Susan, *Translation Studies*. New York, Methuen, 1980, p. 48.

Santiago", para rematar coa narración dunha serie de milagres e dous relatos sobre a "Epifanía" e a lenda da "Asunción".

Só catro dos "miragres" incluídos no manuscrito teñen unha fonte descoñecida, o resto dos relatos sobre a vida dos peregrinos a Santiago, así como a "Historia de Turpín" e a "Descrición da catedral de Santiago" proceden do *Liber Sancti Jacobi* ou *Codex Calixtinus*. Outros, como a "Historia da destrución de Xerusalén" ou a "Vida e morte de Pilatos", poden proceder da *Legenda Aurea* ou *Flor Sanctorum* de Xacobe de Voráxine⁶¹, da *Vindicta Salvatoris* ou das *Etimoloxías* de Isidoro de Sevilla. Polo de agora descoñécense as fontes exactas do manuscrito, na actualidade obxecto de estudio nunha tese de doutoramento.

Fixéronse dúas edicións críticas do manuscrito da Biblioteca Nacional, unha de Eugenio López Aydillo⁶², cun estudio preliminar e glosario, publicada en 1918, que dá como fonte da versión galega o códice latino do século XII, atribuído ó Papa Calixto II; e outra edición de J. Luis Pensado⁶³, que vai precedida dun amplo estudio histórico, de fontes e lingüístico, publicada en Madrid en 1958. Pensado fala na introducción das súas dúbidas acerca do texto ou textos que serviron de fonte á versión galega:

Nuestro traductor, llevado por las necesidades del momento, se propuso escribir una vida y pasión de Santiago el Menor y para ello utilizaría todos los textos a su alcance. Acudiría primeramente a algún antiguo Pasionario, libro que no suele faltar en ninguna de las bibliotecas catedralicias o conventuales del medievo, y es posible que en él encontrase ya reunidas las dos pasiones sobre Santiago Alfeo.⁶⁴

e) Outros textos

Consérvanse en galego fragmentos do *Códice das Sete Partidas*, do século XIII, editadas por Saco y Arce na revista *Galicia Histórica* e varios fragmentos dunha versión galega do *Fuero Juzgo*.

Xoán Domínguez Fontenla publicou en 1939, no *Boletín Provincial de Monumentos de Ourense* (tomos XI e XII) un texto para albeites de fins do século XIV, que leva por título *Livro de Alveitaria*. Trátase dunha tradución da obra *De Morbis equorum* de Jordano Rubio de Calabria, da que comenta Xosé Ramón Pena:

61. Segundo Atanasio López existe un códice galego da *Legenda*. De confirmarse este dato, sería máis evidente a relación entre esta obra e os *Miragres de Santiago*. López, Atanasio, "Códice gallego de la 'Legenda Aurea' o 'Flor Sanctorum'", *Estudios críticos-históricos de Galicia*. Santiago, 1916.

62. López Aydillo, Eugenio, *Os miragres de Santiago*. Valladolid, Imprenta Castellana, 1918.

63. Pensado, J. L., *Miragres de Santiago*. Madrid, CSIC, 1958.

64. Pensado, J. L., "Introducción" a *Os miragres de Santiago*. Madrid, C.S.I.C., 1958, p. LXV.

Mais temos aínda un volume en folio con apontamentos e actos curialísticos, autorizados polo notario de Baiona D. Alvaro Eáns, nos fins do século XIV. Trátase, enfin, dunha tradución do texto de Jordano Rubio de Calábria/.../, que foi intendente dos cabalos de Federico II de Sicilia.⁶⁵

As traducións medievais galegas citadas parecen estar na súa totalidade feitas en Galicia, en galego e por galegos, a excepción da *Crónica de 1404*, como confirman certos indicios, o que limitaría o número de lectores ás fronteiras do territorio galego, aínda que pensemos que algúns portugueses do norte chegaron a utilizar eses textos en territorio portugués. Diego Catalán asegura en cambio, ó referirse á versión galego-portuguesa da *Crónica*, que a súa recepción se estendía máis alá das fronteiras do antigo reino:

No cabe duda de que a vinculación de estas varias obras historiográficas traducidas al gallego-portugués se mantuvo viva durante más de medio siglo, quizá durante cien años, debido a que se habían encontrado casualmente en unos ámbitos culturales reducidos. El hecho de que esos ámbitos se extiendan, sin embargo, a un lado y otro de la raya fronteriza que separa los reinos de Portugal y de Castilla y León nos muestra como a lo largo del siglo XIV y comienzos del XV las fronteras culturales entre el centro y el occidente de la Península Ibérica no estaban condicionadas por la divisoria política entre reinos.⁶⁶

X Todo o anterior resulta máis evidente se pensamos que a cultura medieval é basicamente unha cultura de intercambio ó non estaren aínda configurados os sentimentos nacionais dunha maneira definitiva, e ó non existiren na Península Ibérica barreiras lingüísticas insalvables⁶⁷.

O feito de non conservármolos prólogos das traducións medievais galegas, que puidesen achegar información sobre o proceso da tradución, diminúe os poucos datos con que contamos para chegarmos a conclusións máis certas. Só por veces aparece algunha referencia ó tradutor, copista ou promotor, nos mesmos folios do códice, como xa vimos. Así a referencia que se fai na *Crónica de 1404* sobre a residencia do tradutor en Castela⁶⁸, ou a que aparece no folio 100 da *Crónica Troiana*⁶⁹. Neste caso sabemos que foi

65 Pena, X. R., *Literatura Galega Medieval. I A Historia*. Santiago de Compostela, Sotelo Blanco, 1990, p. 410.

66. Catalán Menéndez-Pidal, D., *La Estoria de España de Alfonso X, creación y evolución*. Madrid, Universidad Autónoma, Seminario Menéndez Pidal, 1990, p. 196.

67. Várvaro, Alberto, *Literatura Románica en la Edad Media*. Barcelona, Ariel, 1983, pp. 7-12. Con respecto á fragmentación lingüística do occidente peninsular, pódese dicir que xa no século XIV os centros culturais de Galicia e Portugal producían unha *scripta* cun verniz dialectal diferente. Pódese consultar tamén: Lorenzo, R., *Introducción á Crónica General...*, pp. XXVIII-XXXVI.

68. Pena, X. R., op. cit., p. 429.

69. Lorenzo, R., *Crónica Troiana*, p. 747.

un crego dunha corte nobiliar, un home dunha cultura elevada naquela época, que recibe o encargo dun nobre para traduci-la historia de Troia.

En resumo, traducción na Galicia da Idade Media, ademais de constituír unha necesidade para poder entende-los textos latinos, serviu para unir parte da cultura medieval escrita en latín coa cultura vernácula, e así, dalgunha maneira, perpetua-los contidos culturais e ideolóxicos que esta “alta cultura” levaba implícitos.

Pero a traducción medieval serviu ademais para romper co monolingüismo castelán que se podía producir na recepción de textos tanto clásicos como vernáculos. Nesta perspectiva, o fenómeno da traducción de textos historiográficos ou da materia de Troia podería entenderse como un cuestionamento dos privilexios culturais e sociais dunha nobreza foránea en Galicia, procedente de Castela, que tiña acceso ós textos no idioma castelán. Posiblemente os Andrade de Pontedeume pretendesen utiliza-las traduccions ó galego como símbolo de poder político e cultural fronte ós novos dirixentes que controlaban a cultura, ou quizais (aínda que é menos probable) a súa promoción das traduccions tratase de lexitima-la cultura vernácula.

Na Europa dos séculos XIII, XIV e XV os intercambios culturais entre as clases altas foron bastante frecuentes. Non sabemos se en Galicia tiveron lugar coa mesma intensidade, aínda que un fenómeno social e relixioso como as peregrinacións a Santiago puido crea-las condicións necesarias para que así fose. Mais os textos conservados en galego son poucos e non nos permiten facer un estudio fondo sobre o fenómeno do bilingüismo, visto desde a perspectiva do intercambio cultural dirixido pola traducción.

Finalmente, debemos indicar que as traduccions ás linguas vernáculas na Idade Media supuxeron un punto de partida para o desenvolvemento das posibilidades expresivas e un aumento do léxico das linguas, mediante a creación de neoloxismos e a introducción de termos eruditos. Na maioría das linguas románicas este enriquecemento léxico foise incorporando ó código da lingua a través dos textos escritos, sen embargo no galego, onde non existiu unha prosa literaria nos séculos seguintes, quedou freado o proceso de desenvolvemento lingüístico e léxico, producíndose un estancamento no vocabulario coloquial ata épocas moi recentes.

As traduccions ó galego do Rexurdimento a 1975

Durante os chamados “séculos escuros” non atopamos ningún tipo de prosa escrita en galego, e moito menos traducción doutras linguas. O galego estivo proscrito nos ámbitos públicos, especialmente na Administración e no Ensino durante esa longa etapa histórica. No ano 1768 dátase unha cédula emitida en Aranjuez que mandaba “que en todo el reino se actúe y enseñe en lengua castellana”. Antes e despois da emisión desta cédula foron aparecen-

do decretos semellantes que coutaban a vida cultural da lingua galega. Pero xa no mesmo século XVIII comezaron a levantarse voces en toda a Península reclamando o cultivo e uso das linguas minoritarias, desde unha perspectiva racional e pedagóxica. E Galicia tivo tamén defensores da súa lingua, entre os que destacou o Padre Sarmiento, unha das figuras máis cualificadas do mundo cultural do século, que denunciou en moitos dos seus textos o emprego do castelán como lingua vehicular nas escolas galegas:

Si el niño es gallego; y que aya de estudiar latín, se debe exercitar antes el niño en una *Gramática Vulgar de la Lengua Gallega*. Ay muchas gramáticas vulgares de la Lengua Castellana, pero ningunha ay de la Lengua Gallega. Este defecto se podrá suplir por el *Arte Vulgar de la Lengua Portuguesa*.

/.../

No acabo de admirar la *bárbara tyranía* de enseñar a los *niños gallegos* el *latín*, por medio de la *lengua castellana*, que les es *más ignota* que la *lengua latina*. Así, todo niño, sólo por su *lengua nativa* debe estudiar el latín. Lo demás es necedad.⁷⁰

E mentres o Padre Sarmiento reivindicaba o uso do galego como lingua culta, os homes e mulleres con capacidade de escribir, en Galicia, facíano na lingua escolar, o castelán. Así pois, desta época non se coñecen traducións ó galego, os tradutores de Galicia traducen ó castelán. Temos noticia dalgunhas das traducións ó castelán que no século XVIII se facían en Galicia. Na obra *Escritos e autores na Galicia da Ilustración*, o autor Antonio Meijide Pardo⁷¹ preséntano-lo resultado da súa investigación no Archivo Histórico Nacional sobre certos expedientes acerca da publicación de libros que foron redactados no seo do chamado “Real y Supremo Consejo de Castilla”, previos á concesión de licencia para metelos no prelo. Algúns destes expedientes pertencen a solicitudes para imprimir traducións de obras estranxeiras.

O tradutor ó castelán que máis destacou en Galicia nos derradeiros anos do XVIII e os primeiros do XIX foi o abade de Cortegada (Ourense), asturiano de orixe pero galego desde a súa xuventude, José Miguel Alea. Formado na Universidade de Santiago, polo coñecemento de linguas que acadou, chegou a empregarse en Madrid no organismo estatal da “Secretaría de Interpretación”. Fixo varias traducións do francés das que citaremos *Historia da la última guerra*, da autoría dun oficial francés, que non puido ser distribuída en España por problemas de censura ata 1793, e *Pablo y Virginia* do abade Saint-Pierre en 1798, que acadou máis de cincuenta reedicións. Do portugués traduciu ó menos dúas obras do teólogo Theodoro Almeida, e do latín fixo a

70. Pensado, J. L., *La educación de la juventud de Fray Martín Sarmiento*, edición e estudio crítico. Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 1984, pp. 81-82.

71. Meijide Pardo, A., *Escritos e autores na Galicia da Ilustración*. A Coruña, Fundación Pedro Barrié de la Maza, 1982.

traducción das *Bulas Benedictinas*. Tanto Alea como os outros tradutores estudiados por Meijide Pardo, todos eles cregos ou militares con cargos en Galicia, foron tradutores ó castelán a pesar de coñece-lo galego, uns por ser nativos e outros por residir moitos anos en Galicia. Curiosamente, a algúnhas das súas traducións denegóuselle-la licencia para a publicación por teren expresións propias do galego. Un dos casos foi o primeiro tomo da obra *Dios y la Naturaleza. Compendio histórico natural y político del Universo* de Juan Francisco de Castro Fernández, xa que segundo o informe da Academia de Historia temíase “que el común de los lectores no recibirá esta obra con el aprecio que ella merece a causa de algunhas palabras y frases de que usa con bastante frecuencia, y solamente son propias del país nativo del autor, que es Galicia”⁷².

Na época do Rexurdimento, a pesar do grande interese que mostraron os eruditos galeguistas pola recuperación da lingua, non houbo en Galicia unha decisión colectiva de promover traducións ó galego. A lingua volve a rexurdir en formas poéticas coma se retomase o espírito lírico do Medievo. Ata épocas moi recentes, pero sobre todo no século pasado, negóuselle á lingua galega capacidade para acoller calquera tipo de creación literaria que non fose a lírica. “A condición de lingua ágrafa usada só a nivel oral e a superposición doutra lingua cunha brillante literatura e de uso en tódolos niveis oficiais fixeron nace-la crenza de que o galego non estaba capacitado para ser elaborado literariamente”⁷³. Non se traducía ó galego por ser unha lingua rural e non de cultura; e por outro lado, como non se facían traducións ó galego, nunca chegaría a ser lingua culta.

Hai, sen embargo, no século XIX algunhas traducións orixinadas de forma esporádica e individual, posiblemente elaboradas cun talante galeguista nunha actividade lúdica, que debemos reseñar. Son traducións especialmente de temas clásicos, debidas ó coñecemento dos autores latinos e gregos que tiñan os tradutores, curas ou exseminaristas na súa maioría. Proceso semellante ó que se deu noutras linguas españolas, aínda que o número de traducións en Galicia foi moito menor, segundo afirma Filgueira Valverde:

¡No ano 1885 somentes podía atoparse unha versión galega de Horacio, fronte a dez catalanas e cento sesenta e cinco casteláns!⁷⁴

En revistas e obras misceláneas dirixidas polos intelectuais galeguistas do XIX inclúense fragmentos de obras clásicas, poemas na maior parte, en versión galega. Na *Gramática Gallega* de Juan Antonio Saco y Arce de 1868,

72. Ibidem, p. 63.

73. Hermida Gulías, Carme, *Os precursores da normalización*. Vigo, Xerais, 1992, p. 147.

74. Filgueira Valverde, X., “A traducción dos clásicos no ‘Rexurdimento’ galego”, conferencia lida na “Primera Reunión Gallega de Estudios Clásicos”, Santiago-Pontevedra 2-4 xuño de 1979. Recollida en Filgueira Valverde, X., *Terceiro Adral*. Sada (Coruña), Edicións do Castro, 1984, pp. 76-88.

que leva unha escolma de poemas na parte final do libro, inclúese unha versión en galego dun dos epodos máis coñecidos de Horacio, “Beatus Ille”, feita por Xosé García Mosquera e titulada “Vida do campo”⁷⁵. E Xoán Manuel Pintos na súa obra *A Gaita Gallega* (1853) inclúe tamén a tradución do latín dun longo poema do Padre Hermenegildo Amoedo (1747-1811), “Carmen patrium sive Pontevedra”.

Florencio Vaamonde Lores, o traductor máis prolífico desta época, publica en 1895 a “Oda a Grosfo” de Horacio e en 1897 as *Odas* de Anacreonte. No mesmo ano 1897 saca na *Revista Gallega*, da que el era redactor, unha versión en prosa do libro VI da *Eneida* de Virxilio, e en 1901 a *Epístola Ad Pisones* de Horacio. Un dos obxectivos que pretendía Vaamonde Lores coa publicación das traducións clásicas era mostrarlles ós escritores galegos un estilo literario culto, que puidesen imitar, tal como se di na “Xustificación” asinada pola redacción da *Revista Gallega* en 1895: “Creemos de mucha utilidad, para buen número de poetas gallegos, la publicación en nuestra *Revista* de la versión gallega del ‘Código del buen gusto’ donde tanto hai que aprender”. O profesor Alonso Montero quen atribúe esa “Xustificación” á pluma de Vaamonde Lores di:

Este noso traductor en solitario, é consciente de que ós escritores galegos daquel período cómprelles un espello que estimule actitudes cultas, escolleitas, razón pola que redacta esta “xustificación”.⁷⁶

Na revista *Galicia Moderna* aparece en 1897 a tradución ó galego de Valentín Lamas Carvajal das “Tres misas do galo” do francés A. Daudet, e do 1898 hai unha versión galega feita por José Rodríguez López do “Gaiteiro de Xixón” de Ramón de Campoamor.

Do XIX son tamén as traducións ó galego de dous textos bíblicos, dos que temos información gracias ó profesor Alonso Montero. No libro *Historia de la lengua y de la literatura catalanas*, publicado en Barcelona en 1857 aparece unha versión en galego da “Parábola do fillo pródigo”⁷⁷, e poucos anos despois, en 1861, publícase en Londres unha versión galega do *Evanxeo* de San Mateo da autoría de José Sánchez de Santamaría, promovida polo erudito Luís Luciano Bonaparte. As dúas traducións tiñan unha finalidade exclusi-

75. Saco y Arce, Juan A., *Gramática Gallega*. Lugo, 1868; Segunda edición, Ourense, Gráficas Tanco, 1967, pp. 241-244.

76. Alonso Montero, X., “Horacio en galego: catro epodos descoñecidos de 1910”, *Grial*, 116, out-dec. 1992, pp. 530-39. Neste artigo están citados os poemas de Horacio que hai traducidos ó galego.

77. O libro é da autoría de Magíns Pers i Ramona: Alonso Montero, A., “A comparanza do fillo pródigo: primeira tradución galega dun texto bíblico en 1857”, *El Ideal Gallego*, 18-5-74. Artigo recollido no libro *Lingua, literatura e sociedade en Galicia*. Madrid, Akal, 1977, pp. 87-89.

vamente filolóxica: tratábase de comparar varias versións do mesmo texto en diferentes linguas románicas⁷⁸. Antes da versión de Santamaría, Vicente Turnes fixera outra traducción da mesma pasaxe, que permanece inédita. Esta última traducción fora o primeiro encargo do príncipe Bonaparte, e parece que non reunía as condicións esixidas polos intermediarios deste⁷⁹.

O profesor Alonso Montero no seu artigo sobre os epodos de Horacio, ó que fixen referencia anteriormente⁸⁰, infórmanos do descubrimento que tivo na biblioteca do Mosteiro de Poio duns "Cuadernos de la Biblioteca de Autores Griegos y Latinos", publicados pola Academia Calasancia baixo a dirección de L. Segalá e C. Parpal, sen ano de publicación, e que o profesor Alonso supón cara ó ano 1910. Neses cadernos aparecen traducidos ó galego por catro tradutores os números IV, V, VI e IX dos *Epodos* de Horacio. A versión galega do epodo IV está feita por Olegaria Dieste, irmá do coñecido escritor galego Rafael Dieste. Os outros tres tradutores foron Eduardo Dieste, Javier Montero Mejuto e Juan Barcia Caballero, segundo os datos recollidos por Alonso Montero. Este achado ten moito interese para a cultura galega, polo menos baixo o aspecto simbólico, pois vén demostrar que xa desde comezos deste século existiu unha certa preocupación pola produción de textos traducidos en galego. E non hai que agardar ó novo rexurdir das letras galegas, coa Xeración Nós, para atoparmos traduccións á nosa lingua.

As Irmandades da Fala e a Xeración Nós

Dentro do proxecto de recuperación da lingua e de creación dunha prosa galega, que levaron a cabo os homes das Irmandades da Fala e os do grupo Nós, estaban as traduccións, e con ese obxectivo vanse publicar nas revistas que eles dirixían, *A Nosa Terra* e *Nós*, fragmentos de textos literarios: cataláns⁸¹, irlandeses, franceses e ingleses. Segundo este proxecto, publícase no número 61 da *Nosa Terra*, en 1918, a traducción de Losada Diéguez de dous poemas: o soneto 15 da *Vita Nuova* de Dante e "A folla" do poeta francés A. V. Arnaut. Na edición das *Obras completas* de Losada Diéguez apareceu

78. Alonso Montero, X., "El príncipe Luis Luciano Bonaparte en la lingüística gallega", *Boletín de la Comisión de Monumentos de Lugo*, VII, nº 57-58, 1962, pp. 124-128. E "El evangelio de San Mateo. Estudio lingüístico de la traducción gallega de José Sánchez de Santamaría (1861)", *B.C.M.L.*, VII, nº 59-60, 1963, pp. 210-214. Artigos recollidos en *Lingua, literatura e sociedade en Galicia*. Madrid, Akal, 1984, pp. 89-97.

79. Coa mesma finalidade comparatista, fanse a fins do XVIII dúas versións do "Pai Noso", como nos indica Alonso no artigo citado: "El Príncipe Luis Bonaparte en la lingüística gallega", p. 125.

80. Alonso Montero, X., art. cit., pp. 530-39.

81. Alonso Montero, X., "Las primeras traducciones del catalán al gallego", *La Noche*, 18-8-1962.

outra traducción do italiano dunha poesía de Leopardi, "O infindo", que permanecía inédita⁸².

Nos cento corenta e catro números da revista *Nós* publicados entre 1922 e 1935 recóllense traducións ó galego de xéneros diversos. Cinco pequenos ensaios traducidos de distintas linguas, entre os que se conta "De correctione rusticorum" de Martiño de Braga⁸³. Hai tamén algúns poemas traducidos do catalán, do poeta alemán Hölderlin en versión de Álvaro Cunqueiro, un longo poema narrativo bretón traducido por J. Núñez Búa e un folk-drama do irlandés Yeats⁸⁴. En 1930 Avelino Gómez Ledo inicia nesta mesma revista *Nós* a publicación das súas traducións dos clásicos ó galego cun poema da parte final do libro segundo das *Xeórxicas* de Virxilio, que leva por título "Eloxio da vida campesía". Na presentación da súa traducción Gómez Ledo fala dos dous criterios que, ó seu entender, se poden seguir na traducción: o literal e o perifrástico. E, rompendo co precepto de "non verbum pro verbo", defende o rigor da traducción literal e o respecto ó verso, aínda a custa da rima. Sinala tamén Gómez Ledo a importancia da traducción dos textos clásicos ó galego como unha forma de enriquecemento da nosa literatura, coa mesma preocupación pola lingua que xa mostraran os redactores da *Revista Gallega* trinta e cinco anos antes:

De dous xeitos se poden tradocil-os crásicos: *perifrasticamente*, atendendo máis a expresal-o sentido que a conserval-as belezas da forma; e *literalmente*, non deixando cousa por cativa que sexa no orixinal. O pirmeiro é moi doado, e pra xente vulgar o máis asequible e gustoso. Pro iso non pode hencher todol-os degoros d'un humanista. Unha verdadeira traduzón pra iste, ten de ser coma un vaciado do fondo e da forma, sen requilorios e andromenas, denantes tendendo a síntesis mais que a análise, suposto que as linguas primitivas teñen un carácter eminentemente sintético.

82. Os tres poemas traducidos por Losada Diéguez aparecen na edición das *Obras completas*, feita ó coidado de Justo G. Beramendi. Vigo, Xerais, 1985, pp. 599 e 616.

83. Paulino Pedret Casado, "Traducción galega da obra de San Martiño de Braga *De correctione rusticorum*", *Nós* 97, 15 xan. 1932, pp. 4-12. Ademais da obriña de San Martiño temos recollidas na revista *Nós* as seguintes traducións: "Quod nihil scitur" do filósofo Francisco Suárez, traducido ó galego por Xan Aznar Ponte, *Nós* 12-40, de 1922 a 1927 (é só a traducción das tres cuartas partes da obra de Suárez); "O camiño de Sant'Iago" de Phileas Lebesque, traducido por V. Risco, *Nós* 84, 15 nadal de 1930, pp. 239-41; "Hora d'unha raza" de J. la B., traducido por V. Risco, *Nós* 102, 15 xuño de 1932, pp. 94-97; "Encol da poesía bárdica. A poesía na Corte de Irlanda e mais de Gales" de J. Vendryes, traducido por An Oaled, *Nós* 136, 15 abril 1935, pp. 65-68.

84. Ademais destas están tamén: "O embargo" de Gabriel y Galán, traducido por Alfredo García Ramos, *Nós* 36, 15 de dec. 1926, p. 1; "As catro viúvas" de A. Guimerá, en traducción de Abel Demo, *Nós* 63, 15 de marzo de 1929, p. 37; "Cathleen ni Houlihan" de W. B. Yeats, traducido por A. Vilar Ponte, *Nós* 8, 8-13, 5 decembro de 1921; "Cantos populares da Bretaña", un conto tomado do libro *Barzaz Breiz* do Vizcomte Hersart de la Villemarqué. París, Perrin et Cie, 1923, *Nós* 31, pp. 31-32, 25 de xullo de 1926; "Hölderlin: Traduzón e nota de Álvaro Cunqueiro", *Nós* 130, out. 1934, pp. 151-52.

/.../ Non se me oculta que aínda sendo iste un traballo escuro e sen grorea, ten meirande importancia pr'a nosa literatura que calquer outro libriño orixinal.⁸⁵

Este mesmo ano de 1930, con motivo do bimilenario da morte de Virxilio, Gómez Ledo saca na editorial Nós unha traducción das *Eglogas de Virxilio*, que contén a versión galega das dez églogas do autor latino. A finalidade da traducción, como di o traductor nas "Verbas limiares" da obra, segue a se-la de contribuír ó enriquecemento da prosa galega

Poucas traducións e isas soltas se teñen feito dos crásicos, antre nós. Ningunha pol-o de pronto, do Virxilio. E fanlle falla aquelas â nosa frondente literatura. Maus â obra, señores galeguistas. O que é pol-a miña parte (todo pindura da que non se vaian os azos) farei canto poda, pois entran nos meus propósitos, a mais das *Xeórxigas* do mesmo Virxilio, os versos de Horazo e outros *dii minores* eisí gregos como latinos. Contribuir d'algunha maneira a inxertar pugas de beleza crásica na arbore, hoxe baril, da nosa literatura, sempre será cousa dina de louvanza.⁸⁶

Non é máis

Na revista *Nós* aparecen tamén as traducións da terceira elexía do libro primeiro das "*Elexías de Ovidio*" en 1932, e a do poema inicial do libro primeiro das *Xeórxicas* de Virxilio en 1933, feitas tamén por Avelino Gómez Ledo⁸⁷.

Pero a máis famosa traducción desta etapa foi a das páxinas do *Ulysses* de James Joyce, traducidas por Otero Pedrayo en 1926 no número 32 da revista *Nós*, que ten para os galegos un carácter simbólico por se-la primeira versión da obra inglesa feita na Península Ibérica e a segunda no mundo hispano⁸⁸.

A revista *Logos*, "Boletín católico mensual", (Pontevedra 1931-36) contribuíu tamén á promoción das traducións mediante a publicación de traballos, fundamentalmente desde o francés. A primeira traducción sae en 1932 co título "Cara a un diagnóstico do anticlericalismo" de Henri du Passage, que aparecera na revista *Etudes* nove anos antes. De Jacques Maritain tradúcese "Algunhas reflexións sobre a arte relixiosa" e da revista *Die Literarische Welt* recóllese o artigo "Agustiño inmorredoiro" do xesuíta Erich Przywara. Hai tamén algunhas colaboracións de frades bieitos franceses sobre temas litúrxicos. No penúltimo número da revista tradúcese un "Manifesto dos

85. Gómez Ledo, A., "Virxilio en galego", *Nós*, 84, 15 de nadal de 1930, pp. 232-34.

86. Gómez Ledo, A., "Verbas limiares", *As églogas de Virxilio*. Santiago de Compostela, Editorial Nós, 1930.

87. "Elexías de Ovidio", *Nós* 98, 1932, p. 24; "Traduzón galega das Xeórxicas de Virxilio", *Nós* 113, 17 de maio de 1933, p. 76.

88. Sobre a traducción do *Ulysses* ó galego pódense consulta-los artigos: Mariño, Luis, "Joyce e don Ramón", *Grial* 52, 1976, pp. 245-48 e González Millán, X., "James Joyce e a Xeración Nós", *Grial* 101, 1989, pp. 29-46, entre outros.

Católicos pol-a Pàs" firmado por Claudel, Maritain, Mauriac e vinte intelectuais franceses máis contra o colonialismo de Mussolini. En ningunha das traducións de *Logos* se fai constancia do traductor.

A primeira tradución do inglés en formato libro é de 1935, *Dous folk-dramas* de W.B. Yeats, en versión de Plácido R. Castro e os irmáns Vilar Ponte, publicada na editorial Nós. A tradución está precedida por un interesante prólogo dos tradutores no que xustifican a realización da mesma co obxectivo de reforza-lo sistema literario galego, en concreto do xénero teatral, e tamén por motivacións políticas no contexto do nacemento do estado irlandés independente, proceso que sempre foi un referente para o nacionalismo galego. Na etapa que precedeu á guerra civil española a preocupación pola tradución, como por outros aspectos da cultura en Galicia, estivo concentrada nos homes e mulleres das Irmandades da Fala e da Xeración Nós.

As traducións ó galego durante a dictadura franquista

Despois da guerra civil serán os continuadores dos galeguistas de Nós, fundamentalmente a través da revista *Grial* e mais da editorial Galaxia, os que promoverán as traducións ó galego, que timidamente van aparecendo a partir de 1950, ó mesmo tempo que outras institucións de carácter galeguista se preocupan tamén de estimular a aparición de obras en galego. Ramón Piñeiro e Celestino Fernández de la Vega, dous dos promotores deste novo rexurdir da cultura e así mesmo tradutores, xa nese ano 1950 deixan constancia dos criterios que, ó seu ver, era preciso seguir respecto ó galego das traducións e da creación literaria. Indican que se debe gardar fidelidade entre o texto de partida e mailo de chegada; e conscientes de que naquel momento o galego aínda non tiña unha fixación literaria, propoñen aproveitar as formas léxicas do "galego popular" sen forzar con violencias normativas a súa marcha natural cara a normativización⁸⁹.

En 1949 o sacerdote ourensán Antonio Rey Soto publica a tradución ó galego da parte 4 da *Sátira II* de Horacio, co título de *Escola de larpeiros*⁹⁰, e en 1951 sae na colección Benito Soto de Pontevedra a tradución de seis poemas de poetas alemáns, *Musa alemá*, feita por Celso Emilio Ferreiro e Antonio Blanco-Freijeiro.

O erudito pontevedrés F. Xavier Sánchez Cantón, que foi presidente da asociación de Bibliófilos Gallegos, promoveu a elaboración e publicación dal-

89. Prólogo do *Cancioeiro da poesía céltica*. Santiago de Compostela, Bibliófilos Gallegos, 1952. Texto reproducido en Filguerira Valverde, X., *VII Adral*. A Coruña, Edicións do Castro, 1992, p. 336.

90. Rey Soto, A., *Escola de larpeiros*. Ourense, La Región, 1949.

gunhas traducciós ó galego, consciente da necesidade que tiña a lingua de Galicia de contar con traducciós doutras linguas para poder considerarse lingua culta e dotada para tódolos ámbitos sociais:

Teño certeza de que sin traducir moito, e ben escolleito, non imos dispor de fala freisibre e cinguida pra feitos e ideas; culta sin estrañezas; enxebre, sin que o medo de asemellarse ó castelán conxeite fuxidas que fan rir; sin solecismos embardallantes, que envergoñen; sin ruralismos, que somente o humor fai perdoar. O Galego non será fala dona de si namentras non se traballen versións da Escritura Sagra, do Evanxelio... Nesas choios a fala de Rosalía ha gañar fixeza e precisión, xunto con tal morea de neoloxismos ben labrados que a dura e hirta coberteira tense de trocar en veio que traspareza toda fermosura e todo requinte.⁹¹

En 1950 o grupo de homes que formaban Bibliófilos Gallegos fai a convocatoria dun concurso de traducción ó galego, coa que pretende responder a unha dobre finalidade: enriquece-lo cultivo literario da lingua galega, someténdoa ás necesidades expresivas das grandes creacións da literatura universal, e enriquece-la cultura galega coa incorporación de valores xurdi- dos noutros países. No concurso sae premiada a traducción de Celestino Fernández de la Vega e Ramón Piñeiro da obra alemá *Cancioeiro de Poesía Céltica* de Julius Pokorny, que se publicou en 1952 no número V da "Biblioteca Galicia". Na introducción ó texto da traducción, como xa indiquei, os traductores deixaron constancia das súas reflexións sobre as deficiencias do galego para afrontar unha traducción literaria, entendendo que a evolución lingüística da nosa lingua aínda está nun proceso de selección de formas da variedade coloquial e que non hai que forza-la normalización:

A nosa tradución ademite unha discreta variedade de formas, evita a rixidez das normas apriorísticas e procura a máisima sinxeleza ortográfica.⁹²

Nesta mesma colección de Bibliófilos aparece en 1955 a obra *Versos de alleas terras e de tempos idos*, traducción parafraseada de poemas gregos, latinos e europeos, feita polo poeta Ramón Cabanillas; a antoloxía remata cun poema orixinal do propio poeta.

E tamén por iniciativa de Sánchez Cantón e do Instituto Padre Sarmiento de Estudos Galegos, en 1951 iníciase unha Biblioteca Antolóxica de Clásicos coa traducción de Aquilino Iglesia Alvariño dos *Carmina* de Horacio. En 1964 saen *Os catro libros das Xeórxicas* de Virxilio en traducción de A. Gómez Ledo, e en 1973 *Unha escolma de poetas líricos gregos e latinos voltos en linguaxe galego* do mesmo traductor, na que aparecen poemas de Safo, Anacreonte, Teócrito,

91. Citado por Filgueira Valverde, "As traducciós dos clásicos no 'Rexurdimento' galego", *Terceiro Adral*. Sada (A Coruña), Edición do Castro, 1984, p. 82.

92. "Introducción ó *O Cancioeiro da poesía céltica*".

Horacio, Virxilio... Nesta etapa histórica, cun escasísimo número de lectores, tradúcense libros ó galego coa finalidade de demostrar que é unha lingua válida para tódolos xéneros escritos e que debe ser utilizada en tódolos ámbitos. Tradúcese filosofía, obras clásicas, contos infantís, pezas de teatro e cóida-se de forma especial a traducción de textos bíblicos co fin de que o clero poida introduci-la lingua galega nas prácticas litúrxicas da Igrexa.

Con este interese normalizador, empréndese a traducción ó galego dos textos litúrxicos e das Sagradas Escrituras. Tratábase de facilitarlle ó clero de Galicia os instrumentos necesarios para poder exercer-lo seu ministerio en lingua galega. Este obxectivo levarano a cabo fundamentalmente persoas comprometidas coa normalización da lingua e as editoriais Galaxia, Bibliófilos Gallegos e Sept, esta última de carácter eminentemente relixioso. Así en 1952, na revista *Alborada* do Centro Galego de Barcelona aparece a traducción de “Dous analeitos da versión galega da *Cantiga das Cantigas*”, asinada por Amaro Chaín (pseudónimo de Antonio Lorenzo). En 1964 Manuel Vidán Torreira publica a traducción de *O Cantar dos Cantares*; ó ano seguinte saen *Os catro evanxeos* de X. Morente e M. Espiña e en 1966 *O apocalipse* de M. Vidán e X. Precedo. En 1968 o Centro Galego de Barcelona publica nun volume tres textos sagrados: *O libro de Xob*, *O Eclesiastés* e *A Cantiga das Cantigas*, en versión de Manuel Casado Nieto. A editorial Sept saca en 1965 *Os catro evanxelos* e en 1968 *O Misal Galego. A Biblia*, que se empeza a traducir en 1968, publícase en 1989. Nese mesmo ano 1968 saen en galego as encíclicas *Pacem in terris* e *Populorum Progressio*, e *Gaudium et Spes* e *A Eirexa no mundo moderno* en 1973. Traducidos por Casado Nieto⁹³, a Fundación Barrié de la Maza saca entre 1975 e 1984 catro volumes cos textos do *Antigo Testamento*.

De 1950 a 1975 aparecen na revista *Grial* setenta e cinco traduccións ó galego de textos literarios, relixiosos e filosóficos. Entre eles cóntanse fragmentos do Novo e do Antigo Testamento “O apocalipse de San Xoán”, “O cantar dos cantares”, “A Xénese”, versión galega da Vulgata latina (1970), e “A profecía de Amós” (1972) traducidos por Manuel Casado Nieto. Así mesmo foron pasados para o galego “Os laios de Xeremías” e “Carta ós cristiáns de Galicia” de San Paulo. En 1965 sae unha traducción do profesor Manuel Vidán Torreira dun fragmento do diálogo de Platón *O mito da espenuca*. Tamén se publican pezas dramáticas ou fragmentos da literatura europea e americana, e incluso se atopan versións ó galego de poemas coreanos, africanos e lituanos. Entre 1967 e 1969 tradúcense: dúas pezas completas do teatro francés de grande éxito en Europa, *Antígona* e *Non haberá guerra de Troia* de J. Anouilh, en versión galega de Xosé Luís Franco Grande e Xosé Manuel Beiras; os *Contos de Almanaque* de B. Brecht, traducidos ó galego por Conrado

93. Cfr. Alonso Montero, X., *Gran Enciclopedia Gallega*, tomo III, sub voce “Biblia. Traducciones gallegas”. Santiago, 1975.

Mera; e dúas versións do longo poema de P. Valéry, "O cemiterio mariño", unha de Salvador Lorenzana e outra de F. Delgado Gurriarán⁹⁴.

Entre 1950 e 1978 o proceso da traducción vaise acelerando e tradúcense obras de diferentes xéneros:

—Filosóficas: *Da esencia da verdade* de M. Heidegger en 1956, traducido por Celestino Fernández de la Vega e Ramón Piñeiro e *Problemas humanos* de E. Spranger, traducido por Domingo García Sabell en 1966.

—Clásicas. Ademais das xa citadas, tradúcense pezas de teatro grego, como *As meigas* de Teócrito en 1961 e *A comedia de Oliña* de Plauto, versión galega da *Aulularia*, en 1962, do poeta Aquilino Iglesia Alvariño; *Antígona* de Sófocles, traducida por Felipe Martínez Marzoa e publicada pola editorial Castrelos en 1974. Nesta mesma editorial aparece en 1977 *A Ilíada* I, tradución dos tres primeiros cantos da obra de Homero de Evaristo de Sela.

—Literarias en xeral. De 1966 a 1967 publícase en Galaxia unha serie catalana de contos infantís; *Macbeth de Shakespeare* en 1972, traducido por F. Pérez-Barreiro; *Os anxos cómense crus* de Jorge Díaz, traducido por Daniel Cortezón, e *Morte na catedral* de T. S. Eliot en 1973, en versión de Isidoro Millán González Pardo. En 1968 aparece en Bilbao unha tradución ó galego de 14 fábulas de Tomás Meabe, feita por Xesús Alonso, e en 1976 sae en Edicións do Castro *O carteiro do rei Malini* de R. Tagore, traducido por Xulio Cuns Lousa.

Todas estas traducións foron realizadas por iniciativa individual, segundo os intereses e a competencia das linguas do propio traductor ou promovidas por algún grupo de galeguistas, pero non son o froito dunha planificación editorial nin a longo nin a curto prazo. O obxectivo era facer do galego unha lingua vehicular para tódolos xéneros.

A traducción ó galego na actualidade

Coa posta en práctica do Estatuto Galego en 1981 as traducións á lingua de Galicia van experimentando un crecemento considerable. Dunha parte, por necesidades da propia Administración Autónoma, que tiña que pasar ó galego documentos feitos en castelán, e doutra, cunha intención normalizadora, para sacar adiante a programación televisiva e a produción editorial, especialmente dirixida ó ensino, dende 1981 ata este ano de 1994 fixéronse centos de traducións, na maioría dos casos subvencionadas pola Administración con cartos destinados á normalización da lingua.

Como dato curioso hai que falar das primeiras traducións de cómics

94. Anouilh, J., "Antígona", *Grial* 17, 1967, pp. 319-353; Anouilh, J., "Non haberá guerra de Troia", *Grial* 23, 1969, pp. 37-77; Brecht, B., "Contos de almanaque", *Grial* 41, 1973, pp. 324-26; Valéry, P., *O Cemiterio mariño*, versión de S. Lorenzana, *Grial* 9, 1965, pp. 342-48; a versión de F. Delgado Gurriarán, *Grial* 23, 1969, pp. 110-12.

nos anos 1977 e 1978. Publicados pola librería Arenas da Coruña foron aparecendo varios volumes da serie "Asterix" en versión galega de Eduardo Blanco Amor. Trátase dunha tradución moi deficiente: utiliza un galego pouco coidado con incorreccións sintácticas e morfolóxicas. Anos máis tarde tamén a librería Souto de Lugo publica cinco entregas en galego das tiras da famosa serie arxentina "Mafalda". Entre 1983 e 1991 a editorial Juventud de Barcelona publica os vinte e tres volumes da colección belga de "Tintín" en versión galega de Valentín Arias.

A editorial Galaxia saca en 1979 a versión galega de *O Principiño de Antoine de Saint-Exupéry*, traducido por Carlos Casares. E a partir dese ano van aparecer na mesma editorial unha serie de traducións de contos populares de distintos países, especialmente cataláns.

En 1979 fúndase Edicións Xerais de Galicia, editorial que lle vai dar un forte pulo á promoción das traducións. Buscou por un lado poñer en galego obras de interese para a historia de Galicia como *Diego Xelmírez*, de Gordon Biggs e *A vida dos peregrinos polo camiño de Santiago* (Priez pour nous à Compostelle) dos xornalistas franceses Barret e Gurgand, e por outra parte trasladar directamente ó galego textos de linguas ben distantes como as *Lendas islandesas* recollidas por Skúli Gíslason, ou a colección de narracións chinesas contemporáneas traducidas ó galego por Fernando Pérez-Barreiro co título *Flores e leña*. Débese tamén a esta editorial iniciar en 1983 a tradución dos clásicos da literatura xuvenil, reunidos na colección "Xabarín", que no ano 1993 chegaron ó número cincuenta. E un dos libros máis reeditados na década dos oitenta foi unha das traducións da colección "Xabarín", *A chamada da selva* de Jack London (1982), feita por Gonzalo Navaza. A mediados da década dos oitenta Xerais comeza dúas novas coleccións de traducións: unha infantil, "Rato Pérez", e a serie "Mitoloxías".

O valor dalgunhas das traducións ó galego foi recoñecido fóra de Galicia co Premio Nacional de Tradución outorgado polo Ministerio de Cultura. Recibiu ese premio en 1985 o libro da colección "Xabarín", *As aventuras de Alicia no país das marabillas*, traducido por Teresa Barro e Fernando Pérez Barreiro, na modalidade de literatura infantil. En 1988 foi tamén para unha tradución ó galego, *As aventuras de Pinocchio*, feita polo profesor Antón Santamarina; e no ano seguinte para Raquel Villanueva e Valentín Arias pola tradución de *Mundo e outras historias*. O mesmo recoñecemento tivo en 1990 a tradución da *Biblia*, feita por un equipo de especialistas coordinados por Andrés Torres Queiruga e Xosé Fernández Lago, publicada pola editorial Sept.

En 1984 créase a Asociación de Tradutores Galegos co fin de establecer criterios para facer unha política de traducións adecuada ó medio e ás necesidades de Galicia. Nos nove anos de actividade a Asociación promoveu moitas traducións, organizou encontros de tradutores e fixo convenios coa Administración para a subvención das obras traducidas. Os membros desta

asociación son os responsables da traducción de *O Correo da Unesco* en lingua galega.

A partir dos anos oitenta, Galaxia e Edicións do Castro inician novas coleccións de traducións, en principio para un público infantil e xuvenil e máis tarde destinadas ós adultos. Ademais destas vellas empresas editoras, vanse sumando á política de traducións outras editoriais, algunhas de ámbito español como Altea, Alfaguara ou SM, que teñen mercado en Galicia a través dos libros de texto; e outras son pequenas empresas de edición que xorden a fins dos oitenta, como Laiovento ou Edicións Positivas, que dedican atención ás traducións.

En 1988, Edicións do Cumio, prestando atención especial a un público infantil e xuvenil que xa constitúe mercado propio, abre as súas publicacións coa colección "Gaivota", na que destacan dous títulos de Roald Dahl *Charlie e a fábrica de chocolate* (1991) e *Charlie e o grande ascensor de cristal* (1992), o primeiro traducido por Alberto Avendaño e o segundo por X. Manuel Dasilva e X. M^a Cuervo, que tiveron moi boa acollida. Gran parte da colección está formada por traducións de autores estranxeiros, tanto clásicos como modernos. Tamén a editorial Ir indo, que comezara a súa andaina editorial coa edición de libro-objeto sobre as cidades galegas, a comezos dos anos noventa saca unha colección de contos xuvenís entre os que aparecen varias traducións.

Cada vez son máis frecuentes as traducións de ensaios sobre lingüística, socioloxía ou cultura en xeral. En 1992 sae en Ir Indo a traducción do valenciano Rafael Ninyoles, *Estructura social e política lingüística*, traducido por Xermán García Cancela; Edicións Positivas publica *Mal de linguas* do profesor catalán Jesús Tusón, traducido por Xulio Sousa, nese mesmo ano. Laiovento saca *Lingua e ideoloxía* de Noam Chomsky en versión galega de Kathleen March, e *Lingüística e colonialismo* de Jean P. Calvet, en 1993, traducido por Xoán Fuentes Castro. O servizo de publicacións da Universidade de Santiago comeza tamén a publicación de traducións en 1992 co libro *Introducción á sociolingüística* de Ronald Wardhaugh, traducido por Mario Cal Varela; así mesmo saíu en 1993 o *Manual de traducción* de Peter Newmark en traducción de Xabier Fernández Polo, reseñado nas páxinas 183-5 desta revista.

As editoriais van creando novas series de coleccións literarias para adultos. Xerais, por exemplo, pon no mercado en 1989, unha colección de traducións de autores contemporáneos, "Grandes do Noso Tempo", dirixida a un público heteroxéneo, que non tivo un grande éxito de vendas pese á boa calidade dalgunhas das traducións que alí aparecen. A editorial Sotelo Blanco crea en 1992 unha colección "Biblioteca de traducións", dedicada á traducción ó galego de títulos importantes da narrativa europea, que inaugura coa obra de Laurence Sterne, *Viaxe sentimental por Francia e Italia*, en versión galega de Manuel Outeiriño.

En 1988 a propia Xunta de Galicia comezou a publicación de traducións coa colección "Clásicos en galego" iniciada coa traducción dos *Poemas*

de Catulo, feita por Xosé Manuel Fernández Otero, colección na que apareceron títulos como *Fábulas* de Fedro, tamén en 1988, traducidas por Xosé Carballude Blanco, Xosé M^a Liñeira Reboredo e Rosa M^a García Vilariño; en 1989 saen as *Elexías* de Tibulo na versión galega de Xosé Antonio García Cotarelo. Os *sonetos* de Petrarca e A *Divina Comedia* de Dante pasados ó galego por Darío Xohan Cabana aparecen en 1989 e 1990 nunha coidada edición. En 1991 publicanse o *Satiricón* de Petronio, traducido por Xosé Antón Dobarro Posada e Dolores Gómez Quintas; *Anfitrión* e *Asinaria* de Plauto en versión de Mercedes Boado Vázquez e M^a Xesús Frei Collazo; e as *Nubes* e *Asamblea-rias* de Aristófanes, traducido por M^a Teresa Amado Rodríguez. O último dos nove títulos aparecidos na colección de “Clasicos en galego” foi a *Poesía bucólica latina* en traducción de Fernando González Muñoz, que contén as bucólicas de Virxilio, de Calpurnio Sículo, as de Einsiedeln e as de Nemesiano. O Consello da Cultura Galega publicou tamén en 1992 a traducción de dúas famosas obras gregas: *Iliada* e *Odisea*, en versión de Evaristo de Sela.

A Xunta de Galicia contribuíu ademais á política de traducións a través das subvencións ás editoriais, á Asociación de Tradutores Galegos e coa creación en 1989 do Premio de Traducción “Ramón Cabanillas”.

Con todo o que se leva feito, parécese que xa se pode falar dunha política de traducións ó galego que vai cubrindo etapas importantes. Agora será preciso emprender unha política seria de promoción da lectura que demande este tipo de obras, pois, como di Dolores Cabrera⁹⁵ “a nosa sociedade aínda non asumiu plenamente a posibilidade de acceder á literatura ou ó coñecemento universal dende o propio idioma. É unha das nosas asignaturas pendentes”.

Como fomos vendo na curta historia da traducción ó galego no mundo contemporáneo, nos primeiros anos do Rexurdimento das letras galegas, a traducción foi exercicio estilístico individual, que podía recibirlo premio da súa publicación nalgunha revista cultural ou nas columnas literarias da prensa local. Cregos e exseminaristas aproveitaron as súas letras latinas como fonte dos seus versos. Ese foi o caso de Gómez Ledo, Iglesia Alvariño, Vaamonde Lores ou Cabanillas.

Pasado certo tempo xorden novas traducións que xa non obedecen a criterios individuais, senón ó programa cultural dun grupo como Galaxia, Bibliófilos Gallegos, ou, tempo andando, a Consellería da Presidencia e a de Cultura. Tratábase de integrar na cultura galega algún clásico da literatura universal. Máis ca pensar no lector galego, pénsase na lingua galega que vai quedar enriquecida co esforzo da traducción. Así apareceron entre os anos 1960 e 70 as traducións de Celestino Fernández de la Vega ou de Domingo García Sabell, ou as versións de obras do teatro francés feitas por Xosé

95. Cabrera, M^a Dolores, *Editar en Galicia*. Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 1993, p. 87.

Manuel Beiras e Xosé Luís Franco Grande. Coa mesma finalidade, nos anos noventa o profesor Díaz dirixe unha colección de clásicos editados pola Consellería da Presidencia que presentan o texto orixinal, de obras latinas e gregas, enfrontado coa tradución galega. Este tipo de traducións teñen unha difusión moi reducida.

Coa integración da lingua galega no ensino aparece unha demanda potencial de obras infantís e xuvenís. É o momento en que as recentes empresas editoriais promoven a tradución dos autores consagrados dos adolescentes. É un mercado inducido polos programas de lectura escolares, pero resultou o mellor instrumento para normalizala tradución á lingua galega, producindo un considerable incremento da nómina dos tradutores galegos.

Existe unha última iniciativa editorial para as traducións galegas. Gracias ás multinacionais do libro non é infrecuente que a lingua galega forme parte de programas de traducións conxuntas que se xestionan en feiras internacionais como a de Frankfurt ou a de Barcelona. Así apareceron en galego os doce tomos da serie das Mitoloxías, presentadas en España polo grupo Anaya, ou a serie Gran Angular de libros para adolescentes da editorial SM.

Desde as traducións case íntimas dos exseminaristas ás esixencias técnicas das multinacionais da cultura, a tradución ó galego pasou por diversas iniciativas.

BIBLIOGRAFÍA UTILIZADA

- ALONSO MONTERO, X., (1962): "Las primeras traducciones del catalán al gallego", *La Noche*, 18-8-1962.
- , (1962): "El príncipe Luis Luciano Bonaparte en la lingüística gallega", *Boletín de la Comisión de Monumentos de Lugo*, VII, nº 57-58, pp. 124-128.
- , (1963): "El evangelio de San Mateo. Estudio lingüístico de la traducción gallega de José Sánchez de Santamaría (1861)", *B.C.M.L.*, VII, nºs 59-60, pp. 210-214.
- , (1974): "A comparanza do fillo pródigo: primeira tradución galega dun texto bíblico en 1857", *El Ideal Gallego*, 18-5-74.
- , (1977): *Lingua, literatura e sociedade en Galicia*. Madrid: Akal, pp. 89-97.
- , (1992): "Horacio en galego: catro epodos descoñecidos de 1910", *Grial*, 116, out-dec., pp. 530-39.
- ANOUILH, J., (1967): *Antígona*, tradución de X. M. Beiras e X. L. Franco Grande, *Grial* 17, pp. 319-353.
- , (1969): *Non haberá guerra de Troia*, *Grial* 23, pp. 37-77, traduc. de X. M. Beiras e X. L. Franco Grande.
- ARIAS, V., (1990): "¿Traducións ó galego?", *O mundo editorial galego. Revisión dunha década, 1978-88*. Vigo/Santiago, pp. 30-31.

- BALLY, CH., (1951) *Traité de stylistique française*, (2 vols.). Paris: Klincksieck.
- BASSNETT-McGUIRE, S., (1980): *Translation Studies*. London: Methuen, 1980.
- BIALYSTOK, E., (1990): "Connaissances linguistiques et contrôle des activités du langage", en *Acquisition et utilisation d'une langue étrangère. L'approche cognitive*. Paris: Hachette, pp. 50-58.
- BRAGA, T., (1870): *História da Literatura Portuguesa. Idade Media*. Lisboa: Imprensa Nacional, 1984.
- BRECHT, B., (1973): "Contos de almanaque", *Grial* 41, pp. 324-26, traducción de Conrado Mera.
- CABRERA, M^a D., (1993): *Editar en Galicia*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- CARRO GARCÍA, J., (1951): edición, introducción e notas da *Corónica de Santa María de Iria, Códice gallego del siglo XV*. Santiago de Compostela: CSIC, Instituto Padre Sarmiento.
- CARY, E., (1963): *Les grands traducteurs français*. Genève: Librairie de l'Université.
- CATALÁN MENÉNDEZ-PIDAL, D., (1990): *La Estoria de España de Alfonso X, creación y evolución*. Madrid: Universidad Autónoma, Seminario Menéndez Pidal.
- CATFORD, J. C., (1956): *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford University Press. Traducción ó español de Francisco Rivera, *Una teoría lingüística de la Traducción*. Caracas: Universidad Central de Venezuela, 1970.
- CHOMSKY, NOAM (1957): "Logical structures in Language", en *American Documentation*, 8, p. 284.
- CICERÓN, *Oratur e De optimo genere oratorum, L'Orateur*, edición crítica e traducción de Albert Yon. Paris: Société d'édition "Les Belles Lettres", 1964.
- COPELAND, R., (1991): *Rhetoric, Hermeneutics, and Translation in the Middle Ages. Academic traditions and vernacular texts*. Cambridge: University Press.
- COSERIU, E., (1977): "Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción", en *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*. Madrid: Gredos, pp. 214-239.
- CUNQUEIRO, A., (1934): "Hölderlin: Traduzón e nota de Alvaro Cunqueiro", *Nós* 130, outubro, pp. 151-52.
- DE LA B., J., "Hora d'unha raza", traducido por V. Risco, *Nós* nº 102, pp. 94-97, 15 xuño de 1932.
- DELISLE, J., (1980): *L'analyse du discours comme méthode de traduction*. Éditions de l'Université d'Ottawa.
- , (1993): "Traducteurs médiévaux, traductrices féministes: une même éthique de la traduction?", *L'histoire en traduction*. Toronto: Association Canadienne de Traductologie, Université Concordia.
- DIJK, T. A., van, (1972): *Some Aspects of Text Grammars*. The Hague: Mouton.

- (ed.), (1975): *Pragmatics of Language and Literature*. Amsterdam: North Holland.
- , (1977): *Text and Context*. London: Longman. Traducción ó español de Domingo Moyano, *Texto y contexto*. Madrid: Cátedra, 1980.
- DUARTE, D., (1942): *Leal Conselheiro* ed. J. Piel. Lisboa: Bertrand.
- ERASMO DE ROTTERDAM, (1516): *Novum Instrumentum*. Basilea: Froben. Trad. ó inglés de W. Tyndale en 1529.
- FILGUEIRA VALVERDE, X., (1984): "A traduccions dos clásicos no 'Rexurdimento' galego", *Terceiro Adral*. Sada (A Coruña): Edicións do Castro.
- , (1982): "O galego escrito entre o castelán e o latín do medioevo", *Tradición, actualidade e futuro do galego. Actas do coloquio de Tréveris*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, Consellería de Educación, pp. 127-130.
- FOLENA, G., (1973): "Volgarizzare e tradurre: idea e terminologia della traduzione dal Medio Evo italiano e romano all'umanesimo europeo", *La Traduzione. Saggi e studi*. Trieste: Edizione LINT.
- GABRIEL Y GALAN, J. M^a, "O embargo" (1926): traducción de Alfredo García Ramos, *Nós* 36, 15 de dec. p. 1.
- GALLEGO, O., (1993): "Biblioteca del conde de Rivadavia, Don Enrique Enríquez (? 1534)", *Homenaje a Daría Vilariño*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago.
- GARCÍA YEBRA, V., (1983): *En torno a la traducción*. Madrid, Gredos.
- GÓMEZ LEDO, A., (1930): "Virxilio en galego", *Nós*, 84, 15 de dec., p. 232-34.
- , (1932): "Elexías de Ovidio", *Nós* 98, p. 24.
- , (1933): "Traduzón galega das Xeórxicas de Virxilio", *Nós* 113, 17 de maio, p. 76.
- GONZÁLEZ LÓPEZ, E., (1978): *Grandeza e decadencia do reino de Galicia*. Vigo: Galaxia.
- , (1980): "Grande e General Estoria e Crónica Troiana", *La Voz de Galicia*, dom. 20 de xaneiro.
- GONZÁLEZ MILLÁN, X., (1989): "James Joyce e a Xeración Nós", *Grial*, 101, pp. 29-46.
- GUIMERÁ, A., (1929): "As catro viuvias", traducción de Abel Demo, *Nós* 63-37, 15 de marzo.
- GUIRAUD, P., (1954): *Le stylistique*. Paris: PUF. Traducción ó español, *La estilística*. Buenos Aires: Nova, 1966.
- HERMIDA GULÍAS, C., (1992): *Os precursores da normalización*. Vigo: Xerais.
- HERSART DE LA VILLEMARQUE, (1926): "Cantos populares da Bretaña", conto tirado do libro *Barzaz Breiz*. Paris: Perrin et Cie, *Nós* 31, 25 de xullo pp. 31-32.
- HUMBOLDT, W. VON, (1918): Traducción ó alemán de *Agamémnon* de Esquilo. Leipzig: Fleischer.
- JACKOBSON, R., (1960): "Linguistics and Poetics", en T. A. Sebeok (ed.), *Style in language*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press. Traducción parcial ó espa-

- ñol en *Estilo del lenguaje*. Madrid: Cátedra, 1974, pp. 125-173. Traduccions do texto completo: "Lingüística y poética", en Jakobson, R., *Ensayos de lingüística general*. Barcelona: Seix Barral, 1975, pp.347-395. *Lingüística y poética*, traducido por Ana M^a Gutierrez Cabello. Madrid: Cátedra, 1981.
- , (1959): "On linguistic aspects of translation", en Reuben A. Browe (ed.), *On translation*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. Traducción ó español en, Jakobson, *Ensayos de lingüística general*. Barcelona: Seix Barral, 1975, pp.67-77.
- JACOBSEN, ERIC, (1958): *Translation. A Traditional Craft*. Copenhagen: Nordisk Forlag, 1958.
- LADMIRAL, J. R., (1979): *Traduire: Théorèmes pour la traduction*. Paris: Payot. Traducción ó portugués, *Traduzir: Teoremas para a tradução*. Lisboa: Publicações Europa-América, s/d.
- LANCIANI, G. e TAVANI, G. (Eds.), (1993): *Dicionário da literatura medieval galega e portuguesa*. Lisboa: Editorial Caminho.
- LÁZARO CARRETER, F., (1973): *Diccionario de términos filológicos*. Madrid: Gredos.
- LÓPEZ AYDILLO, E., (1918): edición, introducción e notas, *Os miragres de Santiago*. Valladolid: Imprenta Castellana.
- LÓPEZ, A., (1916): "Códice gallego de la 'Legenda Aurea' o 'Flor Sanctorum'", *Estudios críticos-históricos de Galicia*. Santiago.
- LORENZO, R., (1979): "La edición de la *Crónica Troyana* de Parker", *Verba*, vol. 6, pp.375-421.
- , (1985): edición, introducción e notas, *Crónica Troiana*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- , (1977): edición, introducción, notas e vocabulario, *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla*. Dous Volumes. Ourense: Instituto de Estudios Orensanos.
- LOSADA CASTRO, B., (1967): "Pere Quart, poeta no seu tempo", *Grial*, 18, out.-dec., pp. 441-456.
- LOTMAN, J., (1976): "Un modèle dynamique du système sémiotique", en *Travaux sur le système de signes: École de Tartu*. Bruxelles. Traducción ó español de Nieves Méndez, en *Semiótica de la cultura*. Madrid: Cátedra, 1979.
- LUSIGNAN, S., (1986): "Le mouvement des traductions au XIV siècle et la définition du français comme langue savante", cap. IV de *Parler vulgairement*. Paris/Montréal: Vrin/Presses de l'Université de Montréal, p. 134.
- MARIÑO, L., (1976): "Joyce e don Ramón", *Grial*, 52, pp. 245-48.
- MARTÍNEZ LÓPEZ, R., (1963): Edición, introducción lingüística, notas y vocabulario, *General Estoria*. Oviedo: Universidad, Facultad de Filosofía y Letras.
- MARTÍÑO de BRAGA, *De correctione rusticorum*, traducción galega de Paulino Pedret Casado, *Nós* 97, pp. 4-12, 15 xan. de 1932

- MEIJIDE PARDO, A., (1982): *Escritos e autores na Galicia da Ilustración*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- MESCHONNIC, H., (1980): "Propostas para uma poética da tradução", en Ladmiral, J.R., *A tradução e os seus problemas*. Lisboa: Edições 70, pp.79-87. Traducción de Luísa Azuaga do nº28 de *Langages*. Paris: Didier, 1972.
- MONTEAGUDO, H., (1984): "Aspectos sociolingüísticos do uso do galego, castelán e latín na Idade Media en Galicia", *Revista de Administración Galega* 1, pp. 85-108.
- MOUNIN, G., (1965), *Teoría e storia della traduzione*. Torino: Einaudi.
- NEWMARK, P., (1987): *A Textbook of Translation*. Londres: Prentice Hall International. Traducción ó español, *Manual del Traductor*. Madrid: Cátedra, 1992.
- NIDA, E., (1947): *Bible Translating*. New York: American Bible Society, p.15.
- PARATORE, E., (1983): *Storia della letteratura latina*. Firenze: Sansoni Editore, 1983, 13ª edición. Traducción ó portugués de Manuel Losa, *História da literatura latina*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian, 1987.
- PARKER, K. M., (1958): *Vocabulario clasificado de la Crónica Troyana*, manuscrito gallego del siglo XIV, nº 10.233 de la Biblioteca Nacional. Universidad de Salamanca.
- , (1975): edición da *Historia Troyana*. Santiago de Compostela: CSIC, Instituto Padre Sarmiento.
- , (1978): edición e notas, *Crónica Troyana. Manuscrito Gallego del siglo XIV*. Michigan: University Microfilms International.
- PENA, X. R., (1990): *Literatura Galega Medieval. I A Historia*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco.
- PENSADO TOMÉ, J., (1962): edición e estudio de *Fragmento de un 'Livro de Tristán' galaico-portugués*. Santiago de Compostela: CSIC.
- PENSADO, J. L., (1958): edición, introducción e notas, *Miragres de Santiago*. Madrid: CSIC.
- , (1982): "La lexicología gallega en el siglo XVIII", Kremer, D. e Lorenzo, R., *Tradición, actualidade e futuro do galego*, *Actas do coloquio de Tréveris*. Santiago: Xunta de Galicia, Consellería de Educación, pp. 85-92.
- , *La educación de la juventud de Fray Martín Sarmiento*. Santiago: Xunta de Galicia.
- PHILEAS LEBESQUE, (1930): "O camiño de Sant'Iago", traduccón de V. Risco, *Nós* 84, pp. 239-41, 15 nadal.
- PIAGET, J., e CHOMSKY, N., (1978): *Théories du langage, théories de l'apprentissage*. Paris: Editions du Seuil.
- POKORNY, J., (1952): *Cancioneiro da poesía céltiga*. Traducción de C. Fernández de la Vega e R. Piñeiro. Santiago: Bibliófilos Gallegos.
- POLENZ, P. von, (1970): *Geschichte der deutschen Sprache*. Berlin: Walter de Gruyter. Traducción ó portugués, *História da língua alemã*. Lisboa: Gulbenkian, 1973.

- REY SOTO, A., (1949): *Escola de larpeiros*. Ourense: La Región. Esta traducción da sátira IV do Libro II de *Sermonum* de Horacio está recollida en *Obras completas*, V. I. Madrid: Revista estudios, 1964, pp.236-242.
- RODRÍGUEZ ADRADOS, F., (1978): "El porqué de las relaciones de la lingüística y otras ciencias", en *RSEL*, 8, p. 8.
- RUSSELL, P., (1985): *Traducciones y traductores en la Península Ibérica (1400-1550)*. Barcelona: Universidad Autónoma, EUTI.
- SACO Y ARCE, J. A., (1868), *Gramática gallega*. Lugo.
- SAN JERÓNIMO, *Cartas*. Madrid: BAC, dous volumes, 1962.
- SAPIR, E. (1956): *Culture, Language and Personality*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- SAUSSURE, F., (1916): *Cours de Linguistique Générale*. Édition critique de Tullio de Mauro. Paris: Payot, 1972.
- SERRANO Y SANZ, M., (1928): "Fragmento de una versión galaicoportuguesa de Lanzarote del Lago", *Boletín de la Real Academia Española*, cuaderno LXXIII, xuño.
- SOBERÁNS, A. J., (1979): "La versión galaico-portugaise de la 'Suite de Merlin', *Vox Romanica. Annales Helvetici Explorandis Linguis Romanicus Destini*, 38, pp. 174-194.
- STEINER, G., (1975): *After Babel. Aspects of Language and Translation*. London: Oxford University Press. Traduc. ó español de Adolfo Castañón, *Después de Babel. Algunos aspectos del lenguaje y de la traducción*. México: Fondo de Cultura Económica, 1980.
- SUÁREZ, F., "Quod nihil scitur", traducido ó galego por Xan Aznar Ponte, *Nós* 12-40, de 1922 a 1927 (é só a traducción das tres cuartas partes da obra de Suárez).
- TRUFFAUT, L., (1992): *Qu'est-ce donc que traduire?*, lliçó inagural del curs acadèmic 1992-93 de la Facultat de Traducció i Interpretació de la Universitat Pompeu Fabra. Barcelona, 22 octubre de 1992.
- VALERY, P., (1965): "O cemiterio mariño", versión galega de S. Lorenzana, *Grial* 9, pp. 342-48.
- , (1969): "O cemiterio mariño", traducción de F. Delgado Gurriarán, *Grial* 23, pp. 110-12.
- VARVARO, A., (1983): *Literatura Románica en la Edad Media*. Barcelona: Ariel, 1983.
- VENDRYES, J., "Encol da poesía bárdica. A poesía na Corte de Irlanda e mais de Gales", traducido por An Oaled, *Nós* 136, pp. 65-68, 15 abril 1935.
- VENUTI, L. (ed.): (1992): *Rethinking Translation. Discourse, Subjectivity, Ideology*. Londres: Routledge, 1992.
- VERMMER, H.J., (1986): *Esboço de uma teoria da tradução*. Porto: Edições Asa.
- WERNER, A., (1981): *Diccionario de la terminología lingüística actual*. Madrid: Gredos.
- YEATS, W. B., "Cathleen ni Houlihan" (1921): traducción de A. Vilar Ponte, *Nos* 8, 5 decembro, p. 8-13.

CARA A UNHA TEORÍA DA TRADUCCIÓN PARA SISTEMAS LITERARIOS "MARXINAIS". A SITUACIÓN GALEGA¹

Xoán González-Millán
Graduate Center, Nova York

O acto de traducción podería definirse, en principio, coma un diálogo cultural desigual entre sistemas lingüísticos diferentes. Este suposto, baseado na ben documentada observación de que nos países onde coinciden dúas ou máis culturas é seguro que se han producir conflitos, responde á imaxe dos encontros culturais entre sociedades que conviven con desiguais relacións de poder. E ofrece un interesante marco no que encadra-lo acto de traducción coma un campo idóneo para o estudo dos conflitos interculturais e as leis de interferencia literaria.

Estas observacións preliminares obríganos a ter en conta os intrincados vínculos establecidos entre os sistemas culturais (e literarios) representados polas asimétricas canonizacións do discurso; e, ó mesmo tempo, requiren unha análise metodolóxica e conceptual do proceso da traducción nas situacións dominadas por diversas manifestacións de desigualdade (ben sexa social, cultural, política ou económica).

Un valioso marco onde encadrar esta clase de situacións ofréceo Lawrence Venuti cando apunta a necesidade de:

To study the conditions of the translator's work, the discursive strategies and institutional structures which determine the production, circulation, and reception of translated texts [...], provoking a rethinking of translation that is philosophical, but also political, engaged in questions of language,

1. A versión galega deste texto, escrito orixinariamente en inglés para o Simposio de Traducción organizado pola universidade de Birmingham do 18 ó 20 de setembro de 1993, é de Silvia Carril Caldelas e María Sola Bravo.

discourse, and subjectivity, while articulating their relations to cultural difference, ideological contradiction, and social conflict. (1992:6)²

Esta detallada proposta, que se organiza arredor das circunstancias sociais e institucionais que rodean o acto da traducción e as estratexias discursivas empregadas na súa produción, parece moi adecuado á hora de reflexionar sobre o proceso da traducción nun contexto social e cultural como o galego. L. Venuti engade algunhas outras áreas de investigación, pedindo un exame de:

The place and practice of translation in specific cultures, addressing such questions as which foreign texts are selected for translation, and which discursive strategies are used to translate them, which texts, strategies, and translations are canonized or marginalized, and which social groups are served by them. (1992:11)³

Estas cuestións preliminares están baseadas na experiencia innegable dos múltiples controis (lingüísticos, culturais, económicos, institucionais e políticos) que interveñen no acto da traducción. Prescindir desta variada condición provocaría serios erros de interpretación no que se refire ás funcións sociais desempeñadas polos textos traducidos. Ó mesmo tempo, tampouco podemos pasar por alto o importante feito de que calquera tipo de cultura lle asigna un posto na xerarquía das prácticas sémicas a tódalas actividades discursivas, por moi insegura que a súa situación poida ser. Os efectos desta xerarquización son especialmente graves na traducción, considerada ata hai moi pouco como un discurso secundario dentro da rede das prácticas sémicas. En Galicia, e ata estes últimos anos, non houbo, por parte dos diferentes organismos, públicos ou privados, un esforzo por superar esa crenza. O escaso número de textos traducidos debeuse maioritariamente a experiencias individuais espontáneas, como no caso da traducción dunhas páxinas do *Ulyses* de Joyce en 1926 (González Millán 1989, 1990). Ademais da rica experiencia medieval, a historia da traducción á lingua galega amosa as mesmas dificultades cás que se observan no máis importante proceso histórico do

2. "Estudia-las circunstancias que rodean o traballo do traductor, as estratexias discursivas e as estruturas institucionais que determinan a produción, circulación e acollida dos textos traducidos [...], provocando así unha reconsideración do acto da traducción que se converte en filosófico, máis tamén político, prestando moita atención á cuestión da linguaxe, do tipo de discurso e da subxectividade, ó tempo que articula as relacións destes factores coa diferencia cultural, as contradicións ideolóxicas e mailo conflito social".

3. "O lugar e a práctica da traducción en culturas determinadas, que suscita cuestións tales coma qué tipo de textos estranxeiros se escollen para traducir e qué estratexias discursivas se utilizan na súa traducción; qué textos, estratexias e traducións se canonizan ou se marxinan e ó servizo de que grupos sociais están".

desenvolvemento de Galicia como un espacio cultural e social. No século dezanove foron numerosas as traducións, aínda que restrinxidas a textos curtos ou fragmentarios, destinados á publicación en revistas e xornais. De acordo cos documentos dos que se dispón, o primeiro libro que se traduciu na súa totalidade foron as *Églogas* de Virxilio, en 1930. A década anterior á Guerra Civil asistiu a unha profusión de múltiples traducións que verían a luz nas revistas galegas que se fundaban a comezos do século vinte, sobre todo en *A Nosa Terra* e *Nós*. Despois de 1939, silenciada a cultura galega unha vez máis, volveuse ás vellas prácticas de resistencia. Os esporádicos exercicios de tradución buscaban abeiro en *Grial*, a revista creada en 1963 que simbolizou o nacionalismo galego de posguerra. Coa morte de Franco, as culturas periféricas rexurdiron e abriuse unha nova era nas súas respectivas historias. O mesmo camiño seguiu a produción de traducións; e, por primeira vez, as institucións oficiais comezaron a ofrecer apoio ós esforzos privados, e mesmo ata o punto de publica-las súas propias coleccións, como a denominada "Clásicos en galego", que inclúe edicións bilingües de autores clásicos (entre outros Shakespeare, Cátulo, Fedro, Tibulo, Plauto, Aristófanes e Petronio).

Ó percibi-lo acto de tradución como unha interpretación e unha lectura cultural dun texto pertencente a un espacio cultural distinto, empregando dúas (ou máis) linguas con (case que sempre) estatutos culturais diferentes, ábreselle a porta a unha teoría da tradución baseada na experiencia social da desigualdade. Esta experiencia amosa variadas manifestacións, debido a que se insire en diversos aspectos das prácticas sociais e culturais, e permítenos estudia-la noción xerárquica dos autores, textos, linguas e culturas traducidos, a baixa autoestima das linguas e culturas ás que son traducidos, así coma o recoñecemento das deficiencias obxectivas coas que teñen que traballar.

Nalgúns casos, a literaria eclipsa outros tipos de tradución. As razóns desta situación deben buscarse no deficiente repertorio da rede discursiva. Como en moitas outras sociedades marxinais, a cultura galega non pode analizarse doutro xeito. Unha rápida análise estatística demostraría que ata os últimos anos a penas existía máis cá tradución literaria, sen termos en conta algúns intentos ocasionais anteriores. Para entender esta situación, parece totalmente necesario afastarnos dunha distinción inxenua entre traducións literarias e non literarias, en especial ó nos ocupar de culturas marxinais. As diversas pexas coas que se ten que enfrontar aínda hoxe o discurso literario galego deben considerarse como unha advertencia de que, de estudiármolo discurso da tradución en Galicia sen aclarar-las circunstancias en que se desenvolve a súa dinámica cultural, de seguro acabaremos chegando a conclusións equivocadas e ter unha imaxe incompleta dos procesos analizados (Figueroa 1988; González Millán 1991). O acto de tradución e o seu metadiscurso transfórmanse en signos facilmente apreciables das complexidades culturais, e reclaman unha teoría da tradución, sobre todo en situacións con deficiencias estruturais, como a de Galicia, que valore a influencia do poder

sobre os diferentes procesos de comunicación, superando os paradigmas que establecen un diálogo cultural en termos de harmoniosa igualdade.

Outro factor importante no estudio do acto de traducción e o metadiscurso con el relacionado constitúeo o proceso institucionalizador dos discursos sociais, posto que ámbolos dous requiren unha certa base institucional para funcionar. Tamén necesitan da participación dalgúns axentes e dos seus organismos, ademais dunha práctica discursiva ben definida e aceptada socialmente, que sirva de instrumento na produción, distribución e consumo das representacións sémicas. No tocante á traducción, é posible distinguir dous procesos: un pertence ó acto de traducción, mentres que o outro é responsable do seu (meta)discurso. Polo que se refire ó segundo, este necesita estudia-las realidades polifacéticas que están trala institucionalización dos metadiscursos sociais, un proceso importante e desigual, especialmente nas sociedades periféricas e marxinais. Se resulta inconcibible que un discurso social sexa institucionalizado sen desenvolver un metadiscurso, os procedementos da operación non poden reducirse ó simple establecemento deste acto. Asemade, debemos manter unha distinción nidia entre ámbolos dous procesos, xa que en calquera situación particular podemos observa-la práctica continuada da traducción e, en contraste, a existencia fráxil e soterrada do seu correspondente metadiscurso. Cada caso reclama unha análise específica deste dobre proceso, que non pode estudiarse sen se referir a outros procedementos institucionais.

Para unha teoría do acto de traducción, así como para unha análise de todo discurso social, é importante contarmos cunha teoría do metadiscurso, como ámbito de investigación privilexiado a través do cal enfoca-los estudos de traducción, posto que esta teoría se relaciona estreitamente cos procesos de institucionalización cultural. Neste contexto pode formularse a seguinte hipótese: o estudio da institucionalización da traducción é unha plataforma distintiva e fructífera dende a que achegarse a algunhas das máis complexas prácticas culturais. Sherry Simon (1989) identifica correctamente algúns indicadores da natureza social da traducción cando subliña a importancia de estudia-lo estatuto material, xurídico e profesional do traductor, os indicadores materiais das prácticas comunicativas asociadas ó seu traballo, e os discursos normativos explícitos e tácitos da traducción⁴. A traducción é un acto social, con máis incidencia nas sociedades periféricas e marxinais ca nas que se autoproclaman sociedades “canónicas”, nas que os textos traducidos desempeñan tan só un papel secundario en relación coa produción textual endóxena. Sen embargo, o discurso da traducción está máis institucionaliza-

4. X. González Millán (1991) tratou de analiza-lo proceso institucional do discurso literario galego. Os achados deste estudio poderían aplicarse á evolución do acto da traducción en Galicia e do seu metadiscurso.

do nas culturas “superiores” ca nas marxinais, e, en consecuencia, máis diferenciado, debido en parte ó feito de que as leis do mercado están máis desenvolvidas na primeira. Este control da produción da traducción mediante a economía do mercado simbólico imponse ás dimensións sociais e culturais deste proceso un silencio que vén afectando de forma negativa ós estudos de traducción. De acordo con esta realidade, a revitalización da dimensión cultural e social dentro deste ámbito de investigación provén de sociedades ás que lles negaron unha memoria colectiva e nas que a penas se pode atopar un nivel mínimo de institucionalización discursiva.

Do que se dixo nos parágrafos anteriores podemos deducir que estes sistemas literarios marxinais e periféricos son obxectos culturais perfectos cos que examina-las determinacións sociais que rexen, en graos diferentes, o acto de traducción. Deberíamos engadir que a súa evolución non pode estudiarse máis que a través dos variados procesos que interveñen no acto de traducción. Todo sistema literario menor móvese a través de conflitos e dependencias, limitado polas deficiencias dos seus repertorios discursivos. Limitación que intenta superar mediante a utilización de diversas estratexias discursivas, como a elaboración de textos “híbridos”.

Non nos debería sorprender que as máis ousadas revisións no campo dos estudos de traducción foran o resultado de experiencias recentes nos chamados países do Terceiro Mundo e culturas periféricas do Primeiro Mundo: nestes espazos culturais observamos, entre outros sinais importantes, a proliferación do, así denominado, texto “híbrido”, ó que non podemos etiquetar de produto “estranxeiro” ou importado, e moito menos aplicarlle o sospeitoso concepto de “equivalencia lingüística”. Estes textos desenvolven unha lingua “intermedia” e, como apunta Sara Mehrez, rexeitan por igual a longa experiencia de dependencia colonial coma os perigos que traen consigo algunhas propostas de nacionalismo cultural (Venuti 1992: 121). A este respecto, é interesante destacar como os códigos diglósicos no discurso literario galego teñen sido manipulados polos novos escritores galegos dos 70 e 80, en contraste con xeracións anteriores, como ilustra Ánxel Rei Ballesteros con *Loira* (1992), un dos máis complexos e mellor articulados proxectos narrativos escritos en Galicia.

Con este marco, unha distinción nidia entre traductor “faith-ful” (‘fiel’) e traductor “spirited” (‘destemido’) (Lefevere 1992) axudaría a comprender determinadas circunstancias da traducción nestas culturas marxinais: o primeiro adopta unha actitude conservadora cara ós procesos ideolóxicos e poéticos da traducción, en especial ó se enfrontar a textos canónicos; o traductor “spirited”, polo contrario, desobedece a autoridade do texto “orixinal” e, arriscado, trastoca os seus rexistros por medio da parodia, a ironía e outras técnicas de transgresión textual; traballa a un nivel global, demostrando por medio da súa traducción como o texto fonte funciona coma un “instrumento” cultural. Obsérvase esta segunda postura en moitos tradutores asocia-

dos a culturas marxinais, como exemplifica o máis paródico dos escritores galegos, A. Cunqueiro (González Gómez 1990).

Sherry Simon tamén distingue dous tipos de traducións, ou, para sermos máis precisos, dúas fórmulas: a primeira, chamada "*infra-translation*" ('infratraducción'), que designa un proceso que vai dende a cultura canónica de orixe ata a marxinal; na segunda, denominada "*supra-translation*" ('supra-traducción'), o movemento é o inverso.

Esta distinción terminolóxica que se propón Simon suxire varias formas de estudia-las relacións de poder e dependencia que existen entre diferentes situacións culturais e lingüísticas e salienta unha vez máis a situación privilexiada do acto de traducción como un espazo para o intercambio de símbolos e como un "*locus*" onde se inscriben complexos conflitos culturais. Tomando como base esta perspectiva, e tan importante como o propio acto de traducción, están as súas "*normas*" implícitas e as interferencias dos medios que inflúen no proceso da súa configuración discursiva.

Segundo estes principios básicos podemos determinar algunhas das funcións que se asignan á traducción nun sistema literario menor: primeiro, unha función expansiva que reforza o débil repertorio de formas discursivas xa presentes no sistema; segundo, unha función diversificadora que dá lugar ó aumento de discursos novos e moi necesarios; terceiro, un esforzo para contribuír á consolidación dunha nova poética en conflito aberto coa actual. Pero debemos distinguir outras dúas funcións máis: unha relacionada coa disposición para validar determinadas formas que xa están presentes no sistema aínda que nunha posición vulnerable; e outra responsable de aseguralo status canónico dalgunhas formas discursivas.

Neste contexto, o tradutor aparece como un "*axente cultural*" que debe consultar e someterse ás "*normas culturais*", é dicir, ós diferentes sistemas de codificación representados nas gramáticas, dicionarios ou estratexias discursivas socialmente canonizadas. Esta cuestión convértese nun punto particularmente importante e complexo cando nos ocupamos de situacións culturais onde as normas carecen do poder lexitimador que posúen habitualmente. A actual existencia en Galicia de normas lingüísticas opostas fálanos da delicada situación da súa produción cultural e axúdanos a explicar algunhas das dificultades coas que se enfronta o tradutor galego cando tenta facer accesibles textos estranxeiros.

Unha análise do acto de traducción nunha situación dada ten que esixir primeiro unha lista de autores, textos, épocas, movementos literarios e xéneros traducidos; debería requirir tamén unha lectura diacrónica da evolución das normas empregadas no proceso de traducción, ademais da identificación dos medios que interveñen na selección dos textos que se van traducir. En canto á presenza activa de intereses ideolóxicos no proceso de selección, deberíase esixir así mesmo a identificación dos límites na configuración dos sistemas literarios e o papel que xogan algunhas formas discursivas e as súas estratexias.

Cando se trata de analiza-las diferentes fases no desenvolvemento dun sistema literario e os criterios variantes que levan á traducción de determinados textos, debemos ter en conta dous procesos diacrónicos: o primeiro é o que se representa segundo a evolución do sistema como unha totalidade, mentres que o segundo se ocupa especificamente do subsistema do corpus traducido. Tamén debemos contar coas interferencias de ámbolos dous procesos, cos cambios na consideración do acto de traducción e o emprego deses cambios como importantes indicadores para medi-la evolución do sistema literario. Unha análise detallada de calquera situación concreta, sen lugar a dúbidas, amosaría que as transformacións que se producen nun sistema literario son paralelas ós cambios na percepción dentro do propio acto de traducción tal como indica o estudio preliminar no caso de Galicia.

As traduccions, nas súas manifestacións máis diversas, comparten o poder lexitimador das linguas fonte e termo, pero tamén son o suxeito na presión das súas deficiencias. E estes percíbense como un signo de dependencia, principalmente en situacións representadas como marxinais, onde as traduccions perden as súas diferenciacións e, sometidas a unha situación inestable, aparecen na cadea de discursos sociais. Con esta perspectiva podemos regula-lo impacto dos textos traducidos no sistema literario e obríganos a reconsidera-las relacións entre as traduccions literarias e doutro tipo (filosóficas, históricas, científicas...). Esta observación móvenos a considera-las condicións circundantes que deben ser obxecto de estudio na análise da traducción dentro dun sistema literario marxinal que, por definición, carece dun conxunto canónico de normas poéticas e sofre nun alto grao as consecuencias que se derivan da súa inestabilidade discursiva. Cando Ramón Otero Pedrayo decidiu traducir algunhas das páxinas máis enigmáticas do *Ulysses* de Joyce en 1926 era totalmente consciente das implicacións do seu acto de traducción na lingua e cultura galegas⁵.

Tendo en conta os presupostos anteriores é fácil enxergar que a falta de traduccions nun determinado xénero é tan sintomático da forma en que se desenvolven certas literaturas como os propios textos traducidos. A hipótese dunha especialización progresiva dentro de cada sistema pode ser útil por moitos motivos: a distinción entre as formas de xéneros semellantes en sistemas literarios diferentes. Por exemplo, a novela policíaca galega presenta características que poden non existir no mesmo tipo de narrativa en inglés, castelán ou francés, xa que a forma de cada xénero ten a súa propia historia dentro de cada sistema, así como requisitos específicos que evolucionan segundo a crecente complexidade no conxunto do sistema dentro do que funcionan estas formas. Así pois, cando se traduce un texto literario dunha lingua a outra hai que prestar atención á dimensión do xénero ó que pertencen

5. Para unha análise detallada do contexto social e cultural da traducción de Otero Pedrayo pódese consultar X. González Millán (1989 e 1990) e A. de Toro Santos.

ce, de forma que o sistema-termo non o rexeite. Noutras palabras, as formas do discurso e, en especial, as que levan os códigos do xénero forman un subsistema cun certo grao de independencia. Esta hipótese, case impensable ata hai pouco, pode ser de moita utilidade para os estudos de traducción, porque a través do proceso de traducción entran no sistema-termo novas codificacións de xénero forzándoo a reaxustarse e a integrarse a esas formas. E, ás veces, formas que existían previamente no sistema-termo adquiren un novo estatus canónico cando se canalizan por un sistema orixinario cun estatus diferente.

Debemos considera-las peculiaridades distintivas dun sistema marxinal en relación co proceso de traducción para comprende-la complexidade da transferencia dun texto canónico a outro con diferentes procedementos de avaliación. Así mesmo debemos considera-los mecanismos empregados polo sistema-termo para incorporar no seu propio espacio esquematizado as regulacións canónicas que pertencen a outros sistemas. Contra dalgúns conceptos enganosos polo que respecta ás consecuencias do acto de traducción nas culturas termo, debe quedar claro que a traducción pode considerarse un modo de intensifica-la especificidade das culturas en contacto; é tamén unha maneira de multiplica-los niveis de lectura con respecto ós procesos de asimilación e recodificación representados polo acto de traducción: un texto que pertence a unha cultura “superior” cando se traduce a unha cultura “marxinal” sofre unha complexa transcodificación. A cuestión é cómo discernir que lle pasa á enerxía canónica que leva o texto orixinal en si mesma, porque a cultura termo podería assimilar ata certo nivel o estatus canónico do texto traducido, sen embargo, sempre haberá un determinado nivel de destrución ou “perda”: o Shakespeare traducido a unha lingua marxinal como o galego é diferente ó Shakespeare traducido ó francés. E a menos que se analicen esas diferencias non daremos comprendido as complexidades do proceso de traducción. Ademais, se é certo que cada lector do texto traducido busca nel a reprodución da súa propia percepción da vida, ¿que sucede cando ese mesmo lector pertence a unha cultura completamente desorganizada, a unha cultura que carece das institucións básicas para actuar como tal? Esta descrición representa con exactitude a actual situación en Galicia.

Se é certo, tal como suxire A. Lefevre (1992), que en xeral traducir e reescribir son as dúas caras dun e o mesmo proceso considerado como manipulación cultural, e como tal reflicten unha ideoloxía precisa e unha poética inconfundible, non podemos deixar de lado a necesidade de analizar baixo que condicións se produce esta operación e que tipo de linguas participan no diálogo da traducción. ¿Canta capacidade de manipulación, deberíamos preguntar, ten o individuo que traduce do castelán ó galego? Sabemos que o traductor que traballa dende o galego ó castelán pode practicar un xogo diferente, porque el/ela posúe moitos máis rexistros e con toda probabilidade ha escoller aqueles que demostren a desproporcionada asimetría entre ámbalas

dúas linguas e as súas culturas respectivas no que respecta á institucionalización discursiva. Esta percepción da traducción como un proceso de manipulación ofrece unha vantaxe: facilitará a identificación de moitas dimensións do acto de traducción que foron ata hai pouco mal estudiasdas porque eran tratadas como unha manifestación secundaria da práctica cultural.

A traducción, o mesmo que a reescritura, pode producir innovacións no sistema-termo; pero tamén pode utilizarse como un sistema represivo. Esta articulación dobre e contradictoria indica a natureza ambigua da traducción como práctica cultural e a necesidade de integrala nun marco conceptual apto para identifica-las súas múltiples complexidades e os seus trazos discursivos. Unha nova forma de ve-la traducción xorde cando se estudia este feito cultural xunto con outros aspectos que estaban ata agora completamente disociados dos estudos de traducción: os conceptos de “reescritura” e “manipulación” para contrarresta-los efectos distorsionadores da traducción como a “equivalencia”; as cuestións relacionadas co poder social e a ideoloxía, e coas múltiples transformacións que se producen na sociedade e no discurso literario.

A efectividade da traducción como estratexia manipuladora no proceso de canonización está directamente relacionada co seu nivel de institucionalización e coa súa capacidade para competir con medios que pertencen a outros sistemas culturais. No caso de Galicia, por exemplo, o lector consome simultaneamente produtos simbólicos galegos e casteláns; como resultado, ámbolos dous horizontes culturais compiten, baixo circunstancias moi desiguais, intentando impoñe-lo seu propio conxunto de imaxes sociais. O Shakespeare “galego”, para poñer un exemplo claro, vai séculos atrás do Shakespeare “castelán” e por iso carece do poder para impoñe-la súa presenza no mercado multicultural⁶.

Para concluír, gustárame subliñar que esta proposta sobre a traducción como forma discursiva, directamente relacionada con outras “reescrituras” culturais, ofrece novas perspectivas teóricas e analíticas que poden ser de moita utilidade para novos paradigmas capaces de identificar algúns dos, ata agora mal estudiasdos, conceptos relevantes do proceso de traducción.

Son estes, tal como se subliña neste listado final: a traducción como actividade creativa (e manipuladora), como fonte de información, como espacio empregado estratexicamente polos medios institucionais do sistema literario, como esforzo para competir coas traduccions previas, como nova lectura intertextual e como subsistema que compite, e que se une, ós outros subsistemas literarios. A estas cuestións teremos que engadir algunhas ideas sobre os niveis de recepción, sobre a intervención dos medios e as institucións nos diferentes niveis de decisión, sobre a cuestión dos textos canónicos e as súas

6. *Macbeth*, a primeira traducción ó galego das obras de Shakespeare, non se publicou ata 1972. Algúns dos seus poemas xa se traduciran anteriormente.

funcións na lexitimación do proceso, sobre a traducción como medio produtor das imaxes sociais, sobre a participación do proceso de traducción na consolidación e renovación do sistema literario e, finalmente, o seu papel como medio que contribúe á identidade nacional. Son moitos os retos e obstáculos epistemolóxicos que se derivan desta proposta, pero non son menos as súas vantaxes como xa se demostrou cos proxectos de investigación dirixidos dentro deste novo paradigma, entre eles os estudos preliminares sobre a experiencia galega.

BIBLIOGRAFÍA

- FIGUEROA, A. (1988), *Diglosia e texto*. Vigo, Edicións Xerais de Galicia.
- GONZÁLEZ GÓMEZ, X. (1990), *Alvaro Cunqueiro, traductor*. Coruña, Fundación Caixa Galicia.
- GONZÁLEZ-MILLÁN, X. (1989), "James Joyce e a Xeración Nós", *Grial*, 101:29-46.
- (1990), "La odisea de traducir el *Ulysses* de Joyce al gallego (1926)", *La Torre*, Vol. IV, nº 16: 489-509.
- (1991), *Silencio, parodia e subversión. Cinco ensaios sobre narrativa galega contemporánea*. Vigo, Edición Xerais de Galicia.
- (1991), "A institucionalización do discurso literario galego (1975-1990)", *Tropelías. Revista de Teoría de la literatura y literatura comparada*, 2: 49-69.
- LEFEVERE, A. (1992), *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. London, Routledge.
- SIMON, S. (1989), *L'inscription sociale de la traduction au Québec*. Montréal, L'Office de la langue française.
- TORO SANTOS, A. DE (sen publicar), "Otero Pedrayo, *Ulysses* y Stephen Dedalus en Compostela".
- VENUTI, B. L. (ed.) (1992), *Rethinking Translation. Discourse, Subjectivity, Ideology*. London, Routledge.

DÚAS VERSIÓNS RUSAS DA CANTIGA DE MEENDIÑO: PROBLEMAS DA RECODIFICACIÓN DO TEXTO ORIXINAL¹

Alexandra Koss
Universidade de Vigo

Ata o de agora publicáronse en ruso dúas versións da cantiga de Meendiño. Unha foi realizada por Mark Samáev en 1975 e publicada en *Poesías españolas en versiones rusas* (*Ispánskaya poésia v rússkij perevódaj*), antoloxía bilingüe editada por Serguey Goncharenko (1ª edición que abrangue o período 1792-1976, Moskvá, *Progress*, 1978; 2ª edición, ampliada, 1789-1980, Moskvá, *Ráduga*, 1984)². Outra versión, posterior en varios anos, débese a Anatóly Gueléskul e foi publicada en *Lira Lusitana* (*Lusitánskaya Lira*), unha antoloxía unilingüe da poesía portuguesa deitada por Svetlana Piskunova (Moskvá, *Judózhestvennaya literatura*, 1986)³.

Polo momento deixemos á parte o feito, moi significativo por certo, de que a mesma obra, creada por un galego, en idioma galego e de ambiente galego, figure en dúas escolmas, unha dedicada á *poesía española* e outra á *portuguesa*: este feito débese a razóns científica e historicamente explicables. Na iberística rusa a investigación da poesía galaico-portuguesa ten un historial meritorio e unha extensa bibliografía. Actualmente, xa se tenta situar esta cantiga de Meendiño no contexto da poesía galega.

O propósito deste escrito é o de confrontar e avaliar, na medida do factible, as dúas versións rusas da única cantiga de Meendiño, única a título dobre: como único vestixio da súa creatividade e como obra mestra. Para conseguilo téñense de escoller e razoa-los criterios que se deben seguir.

Sábese perfectamente que é moi difícil, e mesmo “prácticamente imposi-

1. A versión galega deste artigo é do meu compañeiro Xosé María Gómez Clemente, a quen lle agradezo a axuda prestada.

2. Испанская поэзия в русских переводах. I изд.: 1792 - 1976, Москва, "Прогресс", 1978; II изд.: 1789 - 1980, "Радуга", 1984.

3. Лузитанская Лира. Москва, "Художественная литература", 1986.

ble"⁴ segundo algúns teóricos da traducción, avalia-la bondade dunha versión literaria. Pero no terreo escorregadizo de subxectividades, onde andan tanto o traductor coma o seu crítico, este último pode, como pouco, defini-la súa actitude. Ímolo facer a partir dunha fórmula de creación recente e de antiga raizame: "a avaliación da traducción debe realizarse sobre a oportunidade do método elixido e sobre a fidelidade que o traductor gardou sobre o seu propio método"⁵. Mais, ¿como se avalía a oportunidade do método?

Os sistemas valorativos dos críticos da traducción artística abanan entre dous polos opostos: o da correspondencia entre o orixinal e a traducción semella, ás veces, inaceptable para os que insisten en que o labor traductor debe ser xulgado unicamente polos resultados en canto á súa xusteza co método de traducción. Seméllanos que nin son tan opostos os dous polos, nin tan irreconciliables as posturas, nin, tamén non, tan tallante a única opción: consideramos lícito avalia-lo(s) método(s) a partir da(s) correspondencia(s) e establecer estas a partir das realidades lingüísticas/literarias obxectivas e que se manifesten nun sistema de marcadores axeitado. Os criterios para avalia-la oportunidade do método despréndense deste sistema de marcadores que son: a versión do texto sobre a cal se realizou a traducción, a mensaxe do texto, as súas características individuais e xenéricas dentro dun código poético determinado.

I. Exposición textolóxica

*Obra maxistral dunha grande, aínda que descoñecida, personalidade poética, unha das manifestacións estéticas e formais máis importantes do xénero "de amigo" (e mesmo de toda a produción lírica galego-portuguesa).*⁶

En ámbalas edicións da antoloxía bilingüe (1978 e 1984) non se achegan referencias bibliográficas sobre textos orixinais: é unha recompilación de carácter divulgativo. Hai que salientar que, nas dúas, a cantiga de Meendiño se presenta como unha creación anónima dentro do apartado "Lírica antiga" (en ruso "Iz drevneispánskoy líriki", 'Obras da lírica antiga española').

Nas súas notas para as dúas edicións, ampliadas para a de 1984 e, como regra, ben documentadas e moi informativas, ó se referir a este apartado, S. Goncharenko, sen embargo, limítase a citar a R. Menéndez-Pidal (os seus coñecidos enunciados sobre os dous idiomas da poesía castelá antiga, galego para as obras líricas e castelán para as épicas). Esta actitude do editor, que,

4. López García, D., *Sobre la imposibilidad de la traducción*. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 1991, p. 100.

5. Ibidem, p. 95.

6. Tavani, G., *A poesía lírica galego-portuguesa*. Vigo: Galaxia, 1986, p. 306.

por outra parte, ten un prestixio sólido e merecido como investigador e traductor, é criticable por dúas razóns: o nome (alcume) de Meendiño figura tanto en ámbolos códices que nos transmiten a súa obra (*Cancioneiro da Biblioteca Nacional de Lisboa* e *Cancioneiro da Vaticana*) como tamén nos escritos, xa clásicos, de R. Menéndez-Pidal, que fala do xograr galego en *La poesía juglaresca y orígenes de las literaturas románicas*⁷.

Tampouco hai razóns válidas para preferi-lo texto que publica S. Goncharenko ó da edición de J. J. Nunes⁸, universalmente aceptado no momento da publicación da primeira edición da antoloxía bilingüe. A dobre repetición do verso **c-c'** no cuarto dístico non está autorizada por ningunha das publicacións científicas válidas⁹.

En *Lira lusitana* a cantiga figura xa como obra de Meendiño, mais a editora S. Piskunova, destacada hispanista e lusitanista rusa, nin na súa introducción (con todo, profunda e panorámica), nin nas súas notas moi coidadas presenta o problema textolóxico, nin indica fontes (¿será a versión de J. J. Nunes?) e tampouco se detén para coloca-la cantiga no contexto literario, histórico e lingüístico. Esta compilación, por suposto, é tamén de orientación divulgativa.

Tanto a edición de S. Goncharenko coma tamén a de S. Piskunova evidencian que, a principios dos anos 80, a Rusia aínda non chegaron noticias sobre a lectura proposta por G. Tavani.

Esta carencia informativa é moi lamentable, porque a pregunta esperanzada e angustiada, ¿*E verrá*, que remata o refrán moi aqueladamente, tamén dende o punto de vista fónico polo seu acento agudo, imposibilita definitivamente a lectura unívoca (monosemántica) do texto.

De desbotármolo aspecto textolóxico prodúcese, inevitablemente, un desfasamento entre as investigacións filolóxicas e a praxe da tradución literaria.

II. Criterios estipulados polas leis do xénero literario

Outros criterios imprescindibles para a valorización das dúas versións dedúcense da definición xenérica do texto e das subseguintes caracterizacións estilísticas.

7. Menéndez Pidal, R., *La poesía juglaresca y orígenes de las literaturas románicas*. Madrid, Espasa Calpe, 1957, p. 162.

8. Nunes, J. J., *Cantigas de amigo dos trovadores galego-portugueses*. Lisboa, Centro do Livro Brasileiro, 1973.

9. A favor da súa actitude o editor podería alegar que, á parte do nome (alcume), non se sabe nada sobre este xograr galego e que se chega a supoñer que non fose senón un intérprete de creacións alleas. De tódolos xeitos, seméllanos indispensable salientar que se trata do “caso máis singular de pervivencia dun único texto dunha obra probablemente máis extensa e posiblemente toda de excelente nivel artístico”. (Tavani, op. cit., p. 306).

Xenericamente, a cantiga de Meendiño é unha “mariña” e, como tal, forma parte de “uma vintena de cantigas respeitantes a um ambiente marítimo (mar, ondas, rías, barcas partindo e chegando)”¹⁰. Con isto, non deixa de ser “única no xénero”, segundo X. Alonso Montero¹¹.

Á hora das lecturas iniciais (e de iniciación) para o traductor será de importancia sobranceira a definición xenérica formulada por A. J. Saraiva: “Não se trata, no sentido actual da palavra, de poesia lírica, mais de *um género sincrético primitivo em que se confundem o lírico, o dramático e o narrativo*”¹² (o subliñado é noso).

II.1. Aspectos narrativos da cantiga: a súa transcendencia para o traductor

Para o traductor as dificultades comezan xa á hora das primeiras lecturas encamiñadas a suxerir, no seu maxín, a situación vivencial deseñada polos elementos narrativos da cantiga, os cales semellan coloca-la mensaxe narrativa no ambiente natural dun escenario concreto. Citemos unha vez máis a X. Alonso Montero:

*En realidade, ¿que historia escribiu o noso poeta? Nunha primeira lectura un atópa-se cunha historia de amor na que unha rapaza da ría de Vigo (cecais de Redondela ou de Cesantes, vilas tan próximas á illa de San Simón), salaia a queixa da espera, mentras “as ondas grandes do mar” asedian a súa indefensa persoa. Nunha relectura a historia pode multiplicar os seus significados si o lector percibe determinados elementos (mar, barqueiro, remador) como símbolos, probablemente, símbolos máis incitantes que precisos*¹³ (o subliñado é noso).¹⁴

Ós concretismos narrativos denominados no contexto (*ermida de San Simón, altar, ondas grandes do alto mar, o mar maior*), súmase un que está presente no contexto sen que se mencione: presente porque está denotado polos seus posibles axentes referenciais. Ó queixarse a protagonista de non ter nin barqueiro, nin remador e de non saber remar faille supoñer ó lector que hai un barco ó seu alcance, ó seu carón, pero inútil por non saber ela gobernalo.

10. Saraiva, A. J. e O. Lopes, *Historia da literatura portuguesa*. Porto Editora, 10ª ed., p. 58.

11. Alonso Montero, X., *Homenaxe a Meendiño*. Santiago de Compostela, 1982, sen paxinación.

12. Saraiva, A. J., op.cit., p. 52.

13. Alonso Montero, X., op. cit.

14. Lástima que ámbolos editores rusos descoñecesen este escrito ó elabora-las súas publicacións de 1984 e de 1986. O feito deberase á falta de información, bilateral neste caso, porque tamén é mágoa que en Galicia se descoñecese a primeira versión rusa, a de Samáev (1978), superior, manifestamente, á versión publicada que está inzada de erros ortográficos, morfolóxicos e sintácticos, e non chega a alcanza-lo nivel dunha versión poética.

Esta situación vivencial, só aludida ou subentendida, parécenos dun grande dramatismo e de suma importancia para a interpretación do texto porque acusa e reforza o desamparo da protagonista.

II.2. Lecturas subtextuais (polisémicas)

*A preciosa cantiga de Meendiño é unha mostra de valor excepcional na creación simbólica*¹⁵

Á hora das primeiras lecturas sería útil para o traductor a observación de Saraiva: “Este género de cantar apresetásenos geralmente uma situação cujos elementos paisagísticos, muito simples e padronizados, se carregam do simbolismo de velhos ritos paganos”¹⁶. Aínda máis explícito é X. Alonso Montero: “... cando nun texto medieval parece que percibimos, ademais da historia literal, outras historias, ¿por que non ver, nos elementos incitantes (mar, ondas, barqueiro...) casos lexítimos de polisemia?”¹⁷

II.3. Aspectos formais da cantiga

*Nul doute en tout cas que les éléments formels sont porteurs de sens: depuis la composition syntaxique, la structure prosodique, l'organisation phonétique [...] ils construisent un ensemble et font système [...] L'interaction des éléments élabore le sens global; le texte est un tout.*¹⁷

Unha serie de criterios relevantes e rigorosos virá imposta ó traductor pola forma da cantiga. A súa estrutura de paralelismo puro presenta notables dificultades á hora de traducir: só dúas rimas para doce versos alternándose ó longo de toda a composición: cada dístico comeza por repeti-lo verso final do anterior, cambiadas nada máis cás palabras da rima (procedemento de “leixa-pren”); a métrica da cantiga evidencia que é un texto destinado para ser cantado e os seus elementos fónicos reiterativos crean un efecto case máximo.

II. 4. Léxico da cantiga

As dificultades medran ó decatarse o traductor de que o vocabulario de Meendiño, ademais de reiterativo (debido ó proceder do “leixa-pren”), é moi sinxelo (básico): *ermida* (2 veces), *ondas* (3), *mar* (3), *barqueiro* (5), *remador* (2) para os substantivos; para as formas verbais: *sedi-m'*(1), *estando* (1), *son* (1), *cercaron-mi* (2), *sei* (2), *ei* (5), *remar* (2), *morrer* (2).

15. Pozo Garza, Luz. “Martín Codax. As sete cantigas”, *Grial* 96, t. XXV, 1987, p. 151.

16. Saraiva, A. J., e O. Lopes, op. cit. p. 52.

17. Jacquin, D., “Le texte réfléchi: quelques réflexions sur la traduction de la poésie”, en *Le traduction plurielle*, Presses Universitaires de Lille, 1990, p. 47.

Esta sinxeleza amósase coma unha pexa máis á hora de o traductor debullar, no seu *thesaurus* persoal, vocábulos axeitados para traslada-lo texto ó seu idioma: ha ter que se someter a un criterio restrictivo rigoroso, xa que ben se sabe, entre “la gent du métier”, que resulta moito máis factible traducir xogos verbais de corte conceptista ou facer alarde de voces de pouca usanza: na poesía a sinxeleza léxica constitúe un mérito supremo e, para o traductor, a suprema dificultade.

II. 5. Refrán: problema dunha alternativa temporal

Un problema máis, e moi especial, de índole lingüística, preséntao o refrán debido á súa estrutura sintáctica: é un xiro absoluto xerundial cun suxeito lóxico pronominal (*eu*) e unha matización adversativa marcada. É unha estrutura concisa e expresiva, non ten equivalencias nin paralelismos entre as estruturas sintácticas rusas e, xa que logo, impóñense, á forza, as tácticas dunha tradución ampliada a base dunha forma verbal persoal. O traductor vese perante un problema opcional: o do tempo verbal que se ha de escoller.

De non tratarse da versión de G. Tavani como texto a partir do cal se leva a cabo a tradución, quer por ignorada, quer por non aceptada, será plausible a opción entre un pretérito e un presente coas matizacións aspectuais inherentes ó verbo ruso.

Esta alternativa equivale a outra, respecto á mensaxe do texto. Se se opta por unha forma verbal en pretérito, a mensaxe da cantiga recodifícase en ruso coma un monólogo dende alén da morte. Se se opta por unha forma en presente, a recodificación presentará un monólogo dunha moza nun perigo mortal, pero o final, o desenlace, queda incerto.

Hai que salientar que Aubrey F. G. Bell, na súa versión de 1920, optou pola forma verbal en pretérito:

*As I waited for my love's coming*¹⁸

Tamén a autora da versión alemana publicada na edición de X. Alonso Montero preferiu o pretérito:

*Ich wartete auf meinem Freund!*¹⁹

18. Bell, A. F. G., *Galicia vista por un inglés*. Vigo, Galaxia, 1994, p. 166.

19. Alonso Montero, X. op. cit.

III. Traducción dos textos de poesía en Rusia: tradicións e servidumes

*Del mismo modo que la literatura es una función especializada del lenguaje, la traducción es una función especializada de la literatura.*²⁰

Ó confronta-lo exposto coas servidumes que acepta un traductor-poeta ruso cando realiza o seu labor, hai que ter en conta, e moi presentes, as tradicións e os criterios valorativos en uso en Rusia onde a traducción dos textos literarios sempre se considerou unha arte; e unha arte que supón un alto nivel da formación filolóxica.

O criterio global da máxima fidelidade posible (tanto ó contido coma tamén á forma da obra por traducir) segue sendo moi polémico debido á multitude de interpretacións que ofrece para o concepto da liberdade creativa, e a diversidade das limitacións que supón²¹. Non embargante, segue en pleno vigor que un traductor de poesía ruso debe, por definición, ser poeta e filólogo á vez.

Tampouco está de máis que se traia a colación unha fórmula moi lembrada en Rusia e cuñada, hai máis de século e medio, por un grande poeta romántico e un gran traductor ruso, Vassíly Zhukóvskiy: “o traductor da prosa é un escravo do autor ó que traduce; o da poesía, o seu rival”. Esta aseveración, de corte marcadamente romántico, segue sendo unha pauta moi importante para moitos tradutores de poesía rusos.

Xa consta que non foi nada fácil a empresa que se propuxeron os dous tradutores de Meendiño, Mark Samáev e Anatóly Gueléskul.

Ó tratar de presentar e avalia-las dúas versións rusas terase que recorrer, entre outros procederes da análise contrastiva, a unha táctica bastante polémica: a da retroversión. Non a imos empregar como un dos métodos tradicionais da avaliación, senón como un procedemento puramente auxiliar. Ten o inconveniente de presentar ineludiblemente asperezas e imperfeccións de estilo debidas a que o transvasamento se realice nun nivel meramente informativo; pero, en troques, ofrece a vantaxe de dilucidar algúns aspectos da versión ós lectores que non dominen o idioma en que está realizada.

20. Paz, Octavio, “Traducción: Literatura y literalidad”, en Santoyo, J. C., *Teoría de la traducción*. Universidade Autónoma de Barcelona, 1987, p. 277.

21. Este escrito non acolle a disputa sempiterna sobre as vantaxes e inconvenientes deste enfoque: segundo unha fórmula feliz de Alexandre Pushkin, unha obra de arte debe ser xulgada de acordo coas leis ás que a someteu o seu creador.

IV. Versión de Mark Samáev (creada en 1975, publicada en 1978)

1. Texto orixinal

Sedia m'eu ermida de San Simón a
e cercaronmi as ondas que grandes son; b
 eu atendend'o meu amigo
 eu atendend'o meu amigo.

Estando na ermida ante o altar a'
cercaronmi as ondas grandes do mar; b'
eu atendend'o meu amigo.

E cercaronmi as ondas que grandes son, b
e non ei barqueiro nen remador, c
eu atendend'o meu amigo.

E non ei barqueiro nen sei remar, c'
e non ei barqueiro nen sei remar. c'

Non ei barqueiro nen remador,
e morrer ei, fremosa, no mar maior.

Non ei barqueiro nen sei remar, c'
e morrer ei, fremosa, no alto mar; d'
eu atendend'o o meu amigo.

2. Versión rusa

Одна я в Сан Симонов пришла скиток,
а волны бушевали у самых ног.
Я поджидаю друга,
я поджидаю друга.

У алтаря мне страшно стоять одной,
оттуда за высокой следить волной.
Я поджидаю друга.

Большие волны катятся без конца,
а лодочника нету, и нет гребца.
Я поджидаю друга.

Я не сумею сладить с такой волной,
я не сумею сладить с такой волной.

Я не сумею сладить с такой волной,
одной погибнуть в море мне молодой.
Я поджидаю друга.

3. Retroversión galega.

4. Sistema métrico / rítmico.

$$\begin{array}{l} \text{U—UUU—U / U—U—} \\ \text{U—UUU—U / U—U—} \\ \text{UUU—U—U} \end{array}$$

*On sait que la fidélité à l'original est un leurre et que trop de fidélité risque de mener à l'infidélité. Malgré tout la traduction n'est-elle pas un art fondamentalement reproductif?*²²

O primeiro en trasladar ó ruso a cantiga do xograr galego foi Mark Samáev (1930-1988), hispanista senlleiro e traductor moscovita a quen se lle debe unha longa lista de versións de obras poéticas españolas e latinoamericanas clásicas e modernas.

Deixando á beira dous grandes descoidos informativos (anonimato do texto e ausencia de notas de índole lingüística, literaria e histórica) a primeira vista, primeira e breve, sen cotexar co orixinal, a versión de M. Samáev produce unha impresión moi favorable gracias ós seus méritos poéticos: fluidez rítmica, rimas ben encaixadas e eufónicas, un vocabulario que evoca, para o lector ruso, as connotacións de corte folclórico sen que a cantiga galega resulte, polo tanto, “rusificada” máis da conta. O traductor demostra máis unha vez o seu alto nivel creativo, a súa probada mestría.

Sen embargo, a confrontación da versión co orixinal dá lugar a unhas observacións máis críticas. A lectura paralela das páxinas 50 (texto orixinal) e 51 (versión) da antoloxía evidencia que o traductor outorga para si unha marxe de liberdades excesiva respecto ás leis xenéricas do orixinal, o que trae unhas consecuencias bastante graves.

No 4º dístico, en troques de repetir, consonte o orixinal, o verso c, Mark Samáev introduce un verso da súa propia colleita, de corte narrativo/explicativo e que non ten referencias no texto de Meendiño: *Eu non saberei loitar cunha onda así*.

Esta licencia poética resulta de efecto dobre: modifica o aspecto formal da estrutura xenérica e introduce, no plano narrativo, unha motivación allea ó código significativo xenérico. Sen embargo, este verso é de importancia sobranceira dentro do código do traductor: é o que inicia o dístico derradeiro da versión.

¿El non lle pareceu ó traductor demasiado insistente a repetición dos versos **c-c'**? Sexa como for, a versión de M. Samáev demostra en varias ocasións que o método do traductor tende cara á *diversificación* dos recursos narrativos e léxicos do texto. O vocabulario do traductor é moito máis variado có do autor. Para os versos **b-b'-b** M. Samáev ofrece tres versos rusos case que totalmente distintos: *as ondas enfurecíanse xunto dos pés* da protagonista (**b**), a cal ten medo de *contempla-la onda alta* (**b'**); *as ondas grandes seguen unha tras outra sen parar* (**b**); o texto do xograr medieval resulta recodificado de acordo, máis ben, cos canons dun romanticismo extemporáneo. O traductor recorre á mesma táctica para os versos **d-d'**, os cales, tan expresivos e sinxe-

22. Jacquin, D., op. cit., p. 64.

los no orixinal, alardean de sinonimias innecesarias na versión: *Cerca do mar soa, xuvenil, teño de agarda-la miña fin* (d), *teño de perecer soa no mar, eu, nova* (d'). Desta maneira a tendencia a diversificar trae consigo, como resultado, verbosidade e falta de precisión, dúas características que, por definición, non poden formar parte dun método aceptable. Ó amplificar e concreta-los elementos léxicos e, por conseguinte, psicolóxicos/narrativos da cantiga, o traductor non respecta unha das caracterizacións máis relevantes do xénero: “uma rarefacção extrema de elementos narrativos e descritivos”²³.

“Se suele hablar de un margen de tolerancia para las desviaciones, pero no hay criterios establecidos acerca de las dimensiones del dicho margen”²⁴ Non se trata de xulga-la versión dende a vertente, claramente inaceptable, do literalismo, senón de estrema-lo espacio da liberdade creativa e a marxe de tolerancia das desviacións.

As ampliacións do traductor crean un efecto contraproducente, trasladando un texto medieval a un rexistro actualizado e convencional, tirándolle a súa sinxeleza, única e de único impacto poético, sacrificada a unha variedade bastante fácil e simplista. O método elixido polo traductor orienta a percepción do lector cara a unha sensibilidade típica máis ben do romanticismo ruso do segundo / terceiro decenio do século XIX.

En cambio, M. Samáev ofrece unha solución bastante axeitada para o transvasamento do refrán: a forma verbal persoal –en presente e cun prefixo que lle comunica ó verbo un valor aspectual dunha acción durativa–, posibilita unha lectura, se non a varios niveis do significado da mensaxe, cando menos, a dous niveis de desenlace final posible.

De tódolos xeitos, a versión de M. Samáev ten o mérito de darlle a coñecer ó lector ruso a cantiga do xenial xograr galego e, malia as súas imperfeccións, ten en ruso indiscutibles calidades poéticas.

V. Versión de Anatoly Gueléskul (publicada en 1986)

1. Texto orixinal

Sedia-m'eu na ermida de San Simón	a
e cercaron-mi as ondas, que grandes son:	
eu atendend'o meu amigo,	b
eu atendend'o meu amigo!	

Estando na ermida ant'o altar,	a'
[e] cercaron-mi as ondas grandes do mar;	

23. Saraiva, A. J., O. Lopes, op. cit., p. 56.

24. López García, D., op. cit., p. 139.

eu atendend'o meu amigo!	b'
eu atendend'o meu amigo!	
E cercaron-mi as ondas, que grandes son,	b
non ei [i] barquiero, nen remador:	c
eu atendend'o meu amigo!	
eu atendend'o meu amigo!	
E cercaron-mi as ondas do alto mar,	b'
non ei [i] barquiero, nen sei remar:	c'
eu atendend'o meu amigo!	
eu atendend'o meu amigo!	
Non ei i barqueiro, nen remador,	c
morrirei fremosa no mar maior:	d
eu atendend'o meu amigo!	
eu atendend'o meu amigo!	
Non ei [i] barqueiro, nen sei remar,	c'
morrirei fremosa no alto mar;	d'
eu atendend'o meu amigo!	
eu atendend'o meu amigo!	

Edición de José Joaquim Nunes (1926)

2. Versión rusa.

В Симеонов скит я дождалась пути,
 Но волна прилива начала расти,
 А ждала я друга,
 А ждала я друга!

У скита не милый поспешил ко мне,
 Но волна прилива подошла к стене,
 А ждала я друга,
 А ждала я друга!

Но волна прилива начала расти,
 И ни докричатся, и ни догрести,
 А ждала я друга,
 А ждала я друга!

Но волна прилива подошла к стене.
Ни челна не видно, ни гребца в челне,
А ждала я друга,
А ждала я друга!

И ни докричатся, и не догрести,
И меня, младую, некому спасти.
А ждала я друга,
А ждала я друга!

ни челна не видно, ни греоца в челне,
И меня, младую, не найти на дне.
А ждала я друга,
А ждала я друга!

Trad. A. Gueléskul

3. Retroversión galega.

Aproveitei o momento cando se fixo transitable o camiño á ermida de
Simeón

mais a onda de pleamar comezou a crecer
e eu que esperaba o meu amigo
e eu que esperaba o meu amigo

Cerca da ermida non foi o meu amado quen acudiu a min
mais a onda de pleamar chegou ata o muro
e eu que esperaba o meu amigo
e eu que esperaba o meu amigo.

Mais a onda de pleamar comezou a crecer,
nin berrando, nin bogando é posible lograr nada.
E eu que esperaba o meu amigo
e eu que esperaba o meu amigo.

Mais a onda de pleamar chegou ata o muro.
Non se ve nin un barco, nin un remador nun barco.
E eu que esperaba o meu amigo,
e eu que esperaba o meu amigo.

Nin berrando, nin bogando é posible lograr nada
e non hai ninguén que me salve a min, nova.
E eu que esperaba o meu amigo
e eu que esperaba o meu amigo

Non se ve un barco, nin un remador nun barco,
e a min, nova, é imposible que se me descubra no fondo (do mar).
E eu que esperaba o meu amigo
e eu que esperaba o meu amigo.

4. Sistema métrico/rítmico.

Dísticos: rimas agudas.

UU—U—U / UU—U—
UU—U—U / UU—U—
UU— U—U

*Lo que le interesa a quien ha de evaluar unha traducción es, de manera fundamental, analizar el método que ha elegido el traductor.*²⁵

Os méritos poéticos da versión de A. Gueléskul colocan moi alto o listón para quen se anime a aventurarse á difícil empresa dunha nova traducción rusa da cantiga.

Anatoly Gueléskul (1934) é, sen dúbida ningunha, un dos mellores tradutores de poesía rusos. Débense á súa pluma versións xa clásicas de moitas obras de F. García Lorca, A. Machado, J. R. Jiménez, F. Pessoa e un longo etcétera. Os seus dotes de poeta, patentes e potentes, fan que case que todas as súas versións deiten autenticidade e vitalidade.

Estas calidades maniféstanse plenamente na súa versión da cantiga de Meendiño. Lida sen cotexar co orixinal (nomeadamente o da edición de J. J. Nunes) presenta unha textura poética de grande beleza fónica, versificación perfecta, léxico exacto e expresivo, sintaxe precisa e recursos estilísticos de moita eficacia.

A súa lectura da cantiga de Meendiño é explicitamente unívoca: para A. Gueléskul é o monólogo dunha moza afogada, dende o alén da morte, e recodifica a cantiga a partir da súa lectura.

Ó cotexa-la versión co orixinal semella que o traductor segue o ronsel da fórmula románticista de V. Zhukovski, citada arriba: "... o traductor de poesía é rival do poeta a quen traduce". As súas rimas son moi sonoras: *putí-ras-tí-dogrestí-spastí; ko mne - k stenbé - chelné - na dné*. O seu repertorio léxico é máis rico e variado có do autor (22 semantemas que comportan significados léxicos, contra 13 de Meendiño) ademais de ser moito máis preciso e concreto: recodifica, por exemplo, "as ondas grandes" como "a onda de pleamar", "cercaron-mi" como "a onda de pleamar comezou a crecer" (b) e "a onda de pleamar chegou ata o muro" (b'). Bota man dun proceder estilístico

25. López García, D., op. cit. p. 95.

de grande rendemento expresivo e moi recorrente na poesía do folclore ruso (e, por conseguinte, na poesía de corte folclórico dos románticos rusos do XIX): trátase do paralelismo contrastivo/negativo: “Cerca da ermida non foi o meu amado quen acudiu *cara a min*. / Senón a onda de pleamar que chegou ata o muro”. (versos a'-b').

A sintaxe da versión é, de por si, un logro indiscutible. O traductor recodifica os dous primeiros dísticos en oracións simples persoais con predicados verbais moi dinámicos (versos a-b, a'-b'); nos dous seguintes as estruturas persoais (verso b do terceiro dístico, verbo b' do cuarto) vense alternadas coas estruturas impersoais que merecen unha característica máis detallada. Trátase do xiro impersoal organizado a base dun infinitivo ou dun adverbio, os dous en función de predicado e en forma negativa: unha estrutura sintáctica xenuinamente rusa, moi usada tanto no folclore antigo coma tamén en tódolos rexistros da linguaxe actual, moi concisa, moi cargada de significados, dunha grande potencialidade expresiva e que denota non unha acción, senón un estado que a nega, que subliña a imposibilidade de realizar unha acción: un estatismo absoluto, en oposición ó dinamismo dunha forma verbal persoal. O quinto e o sexto dísticos están recodificados unicamente con estas estruturas, estáticas e desesperadas. O esquema sintáctico da versión resulta impresionante: versos **a-b**, **a'-b'**: dinamismo das formas persoais verbais; versos **b-c**, **b'-c'**: dinamismo-estatismo do desacougo crecente; versos **c-d**, **c'-d'**: estatismo desesperado e irremediable que acusa, acentúa o irreversible do desenlace tráxico que xa non ten ningunha alternativa, é un feito consumado: “E é imposible que se me salve a min, nova (verso d), “E é imposible que a min, nova, se me descubra no fondo /do mar/” (verso d').

Pero este procedemento sintáctico, co seu virtuosismo evidente, non implica elementos que posibiliten unha lectura do texto ruso aproximativa á que ofrece o texto galego: a sinxeleza das súas breves oracións, persoais todas, e cos cambios moi dinámicos dos tempos verbais: pretérito imperfecto (**a**), pretéritos perfectos (**b**, **b'**) xunto ó presente (**b**) o cal, á súa vez, aparece xunto ó futuro nos versos **c-d**, **c'-d'**, contrapóñense ó estatismo do xerundio do refrán; e virtualizan lecturas de intensidade e polisemia sorprendentes (“o movemento ascendente dos seis dísticos paralelísticos traduce o do mar que enche arredor da moza en agarda do seu amigo, e simboliza tamén a coita de amor que está a sulagala”²⁶).

En cambio, a versión de Gueléskul non presenta ningún dinamismo dos tempos verbais: o traductor usa nada máis que o pretérito perfecto (formas persoais dos verbos perfectivos que denotan sempre unha acción acabada).

O refrán da versión de Gueléskul exclúe, dende o principio, outras solucións: “E eu esperaba o meu amigo”. A forma persoal do verbo imperfectivo

26. Tavani, G., op. cit., p. 306.

(que denota unha acción durativa) e a conxunción adversativa (en ruso) e que ten o valor adicional da simultaneidade, contrapoñen a mensaxe do refrán ó dos dísticos respectivos, rexeitando tódalas posibilidades de salvación.

O enfoque global de Gueléskul goberna as súas tácticas tradutoras e faino explicar e condiciona-lo desenlace trágico. No segundo dístico fai patentes as súas causas: “Cerca da ermida non foi o meu amado quen acudiu *cara a min* / Senón a onda da pleamar que chegou ata o muro”.

A mensaxe narrativa do verso (a') débese á creatividade do traductor e non ten referencias no orixinal; introduce, de entrada, o tema da culpa irreparable do amigo, tema implícito na cantiga, pero non o único e tamén non o predominante.

En congruencia coa súa lectura e co seu método, o traductor recodifica a imprecisa situación co barco nunha evidencia desesperanzada: “Non se ve nin un barco, nin un remador nun barco” (verso c').

Este verso é o único criticable dende o punto de vista da coherencia do texto ruso, por presentar un exceso innecesario da información: ó non se ver ningún barco é obvio que tampouco se vexa un remador.

En cambio, o verso c' é, en ruso, dunha grande expresividade, aínda que polo seu léxico e pola súa mensaxe ten pouco que ver co verso c (pecado grave contra as leis do “leixa-pren”), trae elementos descritivos sen referencias posibles no orixinal: “Nin remando, nin berrando é imposible lograr nada”. A moza de Meendiño nin berra, nin rema: agarda.

Neste caso A. Gueléskul recorre ó mesmo proceder que o seu antecesor, cunhando un verso que se debe plenamente á súa fantasía creativa, e, curiosamente, para o mesmo dístico.

Hai que salientar que, malia o nivel poético moito máis alto da versión gueleskuliana, esta presenta certos trazos en común coa de M. Samáev respecto do método / métodos empregado (-s): os dous tradutores tenden a variá-lo léxico, a concretalo, a introducir descrições de corte narrativo. Os dous substitúen a autodefinición que se dá a protagonista, “fremosa” por “moza”, aínda que o vocabulario tradicional das cancións folclóricas rusas dispón dunha palabra moito máis en sintonía coa de Meendiño: “пригожая” (palabra que empregará moito A. Gueléskul, pero nas súas versións doutras cancións de amigo). ¿Será que os dous tradutores consideraron o epíteto “fremosa” psicoloxicamente inadecuado en ruso para o trágico da situación?

Á hora de traduci-la palabra “ermida” os dous tradutores son unánimes en aceptar como equivalencia o vocábulo que ofrecen os dicionarios, *скит*, co sufixo diminutivo na versión de M. Samáev) sen tomar en consideración as súas connotacións marcadamente ortodoxas (no sentido relixioso) salientadas nas entradas respectivas dos dicionarios. É unha solución literal: semella máis idóneo, para o caso, o lexema “часовня” (capela) xustificado ademais, por unha observación de G. Tavani (“Un certo número de cantigas d'amigo caracterízase pola referencia á peregrinaxe (romaría) feita pola pro-

tagonista a un santuario que /.../ máis a miúdo se identifica /.../ cunha das capelas ou capeliñas que estaban e están espalladas polo territorio galego e portugués: Santa Lucía, /.../ San Simión /.../ etc."²⁷

Estas coincidencias, por fortuítas que sexan, evidencian certas afinidades dos métodos da recodificación: os dous tradutores oríentana cara a rexistros / estilos literarios *distintos dos do orixinal*. M. Samáev, de acordo co apartado onde figura a súa versión, tende a acentuar os marcadores folclóricos da cantiga, logrando unha reescritura en clave de romanticismo decimonónico. A. Gueléskul, ó cicela-lo seu poema (case perfecto en ruso) sitúa a cantiga dentro do xénero bastante recorrente na poesía folclórica e romántica europea: monólogo dunha moza morta dende o alén da morte. Como regra, trátase dunha vítima dun crime que non tivo sepultura cristiá (un exemplo deste xénero é a célebre balada do grande poeta romántico ruso Mijail Lérmonov (1814-1841) titulada "Un xunco"). Na recodificación de A. Gueléskul a morte da moza protagonista afogada na onda de pleamar e que xace, insepulta, no fondo do mar, débese ó crime do abandono amoroso.

Na súa versión A. Gueléskul logra, sen lugar a dúbidas, un propósito supremo do tradutor de poesía: a perfección formal da súa composición e o intenso da súa vea lírica proporcionanlle ó lector ruso unha información exhaustiva sobre o altísimo nivel poético da obra traducida e prodúcenlle unha forte impresión artística.

Pero, ó mesmo tempo, o tradutor non se mostra disposto a contemporizar co código poético do seu autor, e a súa versión restrinxe o campo semántico do orixinal tirándolle as súas connotacións simbólicas e universalizadoras; e son, precisamente, algunhas particularidades do seu método as que reducen a multiplicidade das lecturas.

VI. A modo de conclusión.

*Ninguna traducción de un solo texto estorba a las otras, todas ellas son necesarias.*²⁸

*Le texte est vu à travers le tempérament, la sensibilité d'un individu qui l'interprète et le reformule. Le poème fécondera les traductions inévitablement plurielles.*²⁹

As lecturas paralelas do orixinal de Meendiño e da versión de A. Gueléskul fan patente un paradoxo de carácter máis ben global: os criterios valorativos que se desprenden do texto por recodificar presentan *certas contradic-*

27. Tavani, G. op. cit., p. 192.

28. López García. D., op. cit., p. 139.

29. Jacquin, D., op. cit., p. 49.

cións respecto dos que se desprenden do texto recodificado a nivel dunha obra de arte. E outro paradoxo máis: estas contradicións débense a unhas razóns inherentes ó proceso da creación. ¿Cantas veces se repetiu que, valéndose da súa lingua como materia prima, un poeta verdadeiro tira un máximo rendemento de tódolos seus elementos constituíntes?

Para que se consiga unha versión poética a nivel artístico lévase a cabo un proceso creativo analizado dunha maneira exhaustiva por Octavio Paz no seu ensaio “Traducción: Literatura y Literalidad”³⁰.

O poeta codifica a súa mensaxe en idioma materno e no seu idiolecto creativo persoal, condicionado este tanto pola individualidade do poeta como tamén pola escola literaria, época, etc.

O traductor, despois de descodifica-la mensaxe como lector - e un lector que dispón dun acervo intelectual e cultural suficiente para unha lectura a fondo-, faina súa e recodifícaa como poeta. “La actividad del traductor es paralela a la del poeta, con esta diferencia capital: al escribir, el poeta no sabe cómo será su poema; al traducir, el traductor sabe que su poema deberá reproducir el poema que tiene bajo los ojos.”³¹

É obvio que esta recodificación se leva a cabo a partir dun conxunto de elementos proporcionados pola linguaxe nativa³² do traductor e seleccionados polo seu idiolecto creador.

A súa lingua nativa (a lingua fonte) ofrécelle sistemas fónicos, semánticos e estruturais, ineludiblemente distintos dos da lingua de saída (lingua-termo), e, por conseguinte, o seu código poético difire do código do poeta a quen traduce, por dúas razóns, unha de feitura obxectiva (diferencias a nivel lingüístico), outra de feitura subxectiva (diferencias a nivel de códigos creativos respectivos).

Se na correlación diferencias a nivel lingüístico / diferencias a nivel creativo o elemento que predomina e que goberna os criterios selectivos é o código (idiolecto) do poeta-traductor e non do poeta-autor, a recodificación realízase, máis ben, como unha “transposición creativa”³³ libre (unha variante plausible para a traducción do termo alemán “Nachdichtung”, ‘reescritura’ dunha obra poética).

A transposición libre ou “Nachdichtung” podería ser considerada como un subtipo da traducción-recreación, o único de entre os seis tipos de traducción de poesía, o cal E. Etkind considera como verdadeira traducción poética³⁴

30. Véxase a nota 20.

31. Paz, O., op. cit., p. 280.

32. Trátase sempre da traducción directa, salvante algúns casos raros de bilingüismo ou meros exercicios causados pola ignorancia.

33. Termo empregado por Román Jakobson en *Essais de linguistique générale*. París, Les Éditions du Minuit, 1963, p. 86.

34. Etkind, E., *Un art en crise. Essai de la poétique de la traduction poétique*. Lausanne, L’Age de l’homme, 1982.

(creación paralela, se se prefire o termo de Octavio Paz). Este subtipo responde a dous requisitos formulados por E. Etkind: o pracer estético que produce a súa lectura e a súa coherencia literaria; pero a marxe das desviacións afástao considerablemente da obra orixinal (tratándose das características xenéricas desta, das súas características estilísticas, etc.).

O termo non é pexorativo: moitos “Nachdichtungen” considéranse obras primas da literatura de adopción e vense analizadas e estudiadas polos investigadores das dúas literaturas respectivas. A modo de exemplo citemos “Wandrer's Nachtlid II” de Goethe (“Canción Nocturna dun Vagabundo II”) trasladada ó ruso por M. Lérmontov.

A versión de A. Gueléskul, pola marxe de liberdade creativa que se outorga o poeta-tradutor, achégase máis ben á categoría dunha “Nachdichtung” para converterse nunha obra mestra *sui generis*.

A estas alturas preséntase con insistencia un problema máis, o da pluralidade das versións dunha obra literaria de alto porte³⁵.

Son moi poucas as versións, por logradas que sexan, que poidan considerarse definitivas. Despois de publicada a xenial “Nachdichtung” de Lérmontov, ¿cantos poetas-tradutores rusos se aventuraron á tradución do pequeno poema? As dúas edicións da citada antoloxía de S. Goncharenko ofrecen moitos casos da pluralidade das versións. As experiencias dos poetas-tradutores de fala española corroboran esta praxe: como exemplos, citémo-las traduccións de “Le cimetière marin” de Paul Valéry (versións de Jorge Guillén, Mariano Brull, Emilio Oribe, Eugenio Florit, Mariano Roldán)³⁶ ou as dos sonetos de Shakespeare (Luís Astrana Marín, Manuel Mujica Láinez, Agustín García Calvo, Fátima Auad e Pablo Mañé Garzón, José Méndez Herrera, J. F. Elvira-Hernández, Carmen Pérez Romero, Carlos Pujol)³⁷.

En resumo, o final do presente escrito queda “aberto” consonte, agardámolo, co exposto; e se o cerra unha versión rusa máis, a súa autora non a considera, nin moito menos, como punto final.

35. O concepto de pluralidade das versións como unha realidade e unha necesidade foi formulado e propugnado en Rusia por Yuri Levin, notorio investigador da teoría da tradución e poeta-tradutor de merecido prestixio (San Petersburgo).

36. Véxase Alvar, M., “Sobre el arte de traducir: Jorge Guillén y Paul Valéry”, ABC, 6-IV-1994.

37. Véxase López García, D., op. cit. pp. 99-139.

VII. Versión rusa de A. Koss.

1. Texto orixinal

Sedia-m'eu na ermida de San Simión a
e cercaron-mi as ondas que grandes son b
Eu atendend'o meu amigu' !E verrá?

Estando na ermida, ant'o altar, a'
cercaron-mi as ondas grandes do mar. b'
Eu (atendend'o meu amigu' !E verrá?)

E cercaron-mi as ondas que grandes son: b
non ei (i) barqueiro nen remador, c
Eu aten(dend'o meu amigu' !E verrá?)

E cercaron-mi as ondas do alto mar: b'
non ei (i) barqueiro nen sei remar. c'
Eu atenden(d'o meu amigu' !E verrá?)

Non ei barqueiro nen remador, c
e morrer ei, fremosa, no mar maior. d

Non ei (i) barqueiro nen sei remar: c'
morrerei eu, fremosa, no alto mar. d'
Eu (atendend'o meu amigu' !E verrá?)

Edición de G. Tavani (1980)

2. Versión rusa

В часовне Симеона сидела я одна,
и вот пошла с приливом высокая волна.
Я друга жду. Дождусь ли?

Я в алтаре укрылась, нет никого со мной,
вокруг прилив поднялся высокою волной.
Я друга жду. Дождусь ли?

Вокруг пошла с приливом высокая волна,
грести я не умею, нет проку от челна.
Я друга жду. Дождусь ли?

Вокруг прилив поднялся высокою волной,
грести я не умею, и нет гребца со мной.
Я друга жду. Дождусь ли?

Грести я не умею, нет проку от челна:
знать, в море мне, пригожей, погибель суждена.
Я друга жду. Дождусь ли?

Грести я не умею, и нет гребца со мной:
знать, в море мне, пригожей, погибнуть под волной.
Я друга жду. Дождусь ли?

Trad. A. Koss

3. Retroversión galega

Na capela de San Simeón estaba sentada eu soa
e velaquí que se levantou, coa pleamar, a onda alta
Espero meu amigo. ¿Verei lograda a miña agarda?

Ante o altar me puxen, non hai ninguén a xunta de min
ó redor de min levantouse a pleamar na onda alta.
Espero meu amigo. ¿Verei lograda a miña agarda?

Ó redor de min levantouse, coa pleamar, a onda alta,
non sei remar, non hai remador comigo
Espero meu amigo. ¿Verei lograda a miña agarda?

Non sei remar, non me serve para nada o barco,
véxome, fermosa, destinada a perecer no mar.
Espero meu amigo. ¿Verei lograda a miña agarda?

Non sei remar, non hai remador comigo,
véxome, fermosa, destinada a perecer no mar, na onda.
Espero meu amigo. ¿Verei lograda a miña agarda?³⁸

38. Á hora de “retroverter” a súa propia versión, a traductora volve decatarse da precariedade do proceder, xa mencionada: o eterno problema, o de describir palabras mediante palabras. Un exemplo: ó remate “¿E verá? en ruso correspóndenlle dúas palabras: a primeira é a forma persoal do futuro do verbo perfectivo e reflexivo “*дождусь*” derivado do verbo “*ждать*” (esperar) o cal na forma persoal do presente, figura no primeiro hemistiquio do refrán; o seu derivado perfectivo “*дождаться*” denota o resultado da acción/estado esperar; o que se traduce pola paráfrase ¿cheguei a logra-la miña agarda? A traducción literal do verbo “vir” é imposible: en ruso os verbos que significan ‘vir’, sempre concretan de que maneira se realiza a acción “*прийти*” ‘vir andando’, “*приплыть*” ‘vir en barco’, etc. Desta maneira para o caso a solución descrita parécelle á traductora a única factible, o que non exclúe, por suposto, outras solucións.

4. Sistema métrico/rítmico.

Dísticos: rimas agudas.

U—U—U—U/U—UUU—
U—U—U—U/U—UUU—
U—U—/U—U

*Hai tamén un tempo compartido. As rapazas das cantigas fican inscritas nun presente que non cesa. Tempo sen fin, sen desenlace. O poeta parou o tempo no anseio repetido, na estrutura paralelística, na recorrencia confidencial. De aí esta sensación saudosa que transmite.*³⁹

*Un poème élaboré à partir d'une forme fixe va imposer tout naturellement ses lois.*⁴⁰

Para un traductor, o aventurarse na análise da súa propia versión é, de seu, unha tarefa nada fácil e bastante ingrata: no mellor dos casos queda a medio camiño entre a finxida - ¿hipócrita?- humildade dunha autocrítica e a ousadía inxenua dunha autoponderación. Pero sempre se pode tratar de propugnar e razoa-los criterios que se desprendan das lecturas interpretativas do texto (aspectos: narrativo, subtextual, connotativo, simbólico), e dos valores formais por gardar (composición, versificación, sistema metafórico, causal léxico).

A versión a partir da cal se fixo a presente traducción é a de Tavani e, ó noso ver, os elementos narrativos do texto posibilitan unha visión coherente da realidade descrita. Dúas formas verbais (“sedia-m” e “estando” dos versos a-a’) sitúan a protagonista nun espazo denominado a tres niveis da determinación: illa de San Simón - ermida do Santo - altar. O ambiente natural e a ameaza que este implica, están, igualmente, concretados: “ondas grandes”, “alta mar”, “mar maior”, poderío do elemento acuático no momento do seu vigor supremo, e, asemade, a simboloxía tradicional das cantigas de amigo. A forma verbal “cercaron-mi” mostra esta ameaza, orientaa cara á protagonista e faina inminente. A protagonista repite catro veces a desesperada constatación de que non ten barqueiro, nin remador, nin sabe remar (os versos c-c’ forman o núcleo significativo), porque as súas escasas forzas non chegan para que se salve sen axuda de alguén.

Neste contexto o refrán, co seu valor dobre (de simultaneidade e adversativo) adquire, para cada estrofa, connotacións suplementarias condicionadas polos enunciados respectivos dos pareados ós que se pospón, e gradúa a intensidade do desespero / esperanza da protagonista: un estado anímico

39. Pozo Garza, L., op. cit., p. 152.

40. Jacquín, D., op. cit., p. 59.

que se vai intensificando a medida que o perigo se vai facendo máis manifesto co crecer das ondas do mar de fóra e co acusarse máis e máis a situación de abandono, do desamparo, da soidade (¿sen remedio?) que está vivindo a moza.

Agora ben, estes elementos (narración / connotacións) móstranse, verbalmente, mediante un caudal léxico de suprema sinxeleza e de recorrencia cargada de grande expresividade, dentro dunha forma poética rigorosamente estruturada e imperativa na súa estruturación xenericamente condicionada.

Polo tanto, o traductor non se considera autorizado para:

—incorporar ó texto da súa versión elementos narrativos tirados da súa propia imaxinación.

—arrequentar, artificial ou artificiosamente, o vocabulario da cantiga.

—desobedece-las leis impostas á forma poética polo paralelismo e polo proceder de “leixa-pren”.

Estes límites que o traductor lle impuxo, de boa vontade, á súa liberdade poética (pouca de seu) fixéronlle rexeitar moitas solucións e variantes (sistemas métricos, rimas, vocábulos, estruturas sintácticas).

En definitiva, trátase de alcanzar, na versión, a virtualidade dunha “lectura múltiple” (varias lecturas a varios niveis), de graduar e matizar, en sintonía co orixinal, os estados anímicos da protagonista: desamparo-desespero / esperanza; e isto, sen esquecer que se trata dunha voz xenuína e inxenua que chega ata os nosos días, eternamente nova e con azos de vivir, a través de tantos séculos.



Instrumenta

Glosario de termos informáticos.

Javier Gómez Guinovart

Anxo M. Lorenzo Suárez

Fraseoloxía galega e portuguesa.

Xosé María Gómez Clemente

Presuntos falsos amigos entre portugués e galego.

Tiago Vidal Figueroa

GLOSARIO DE TERMOS INFORMÁTICOS GALEGO-INGLÉS-CASTELÁN

Javier Gómez Guinovart
Anxo M. Lorenzo Suárez
Universidade de Vigo

A elaboración de vocabularios sectoriais e de linguaxes de especialidade é unha das actividades principais enmarcadas na modernización e desenvolvemento do corpus dunha lingua. Con este tipo de tarefas pódense satisfacer as novas necesidades de comunicación nos diferentes eidos intelectuais.

Se o desenvolvemento de vocabularios sectoriais é unha necesidade común a tódalas linguas, maior é esa necesidade se se trata dunha lingua de mediana ou pequena difusión, como é o caso da lingua galega. Neste tipo de situacións a finalidade é dobre: dunha banda, que a lingua poida desenvolver mecanismos internos para responder axeitadamente ás necesidades léxicas, fonéticas e gramaticais dos novos usos que os usuarios fan dela; doutra banda, que os elementos lingüísticos fixados para cada campo do saber sexan adoptados polos usuarios, recoñecéndoo como pertencentes ó código lingüístico propio.

Co glosario de termos informáticos que presentamos de seguido temos como obxectivo inicial poñer nas mans dos tradutores especializados unha ferramenta trilingüe galego-inglés-castelán para a delimitación unívoca da terminoloxía informática de uso máis frecuente. Este obxectivo obriga asema- de a realizarmos unha proposta de fixación terminolóxica no terreo informático en lingua galega. Este é, polo tanto, un inventario terminolóxico inicial, que se fundamenta no desenvolvemento do vocabulario técnico galego noutras áreas de coñecemento¹, así como nas achegas á normalización terminolóxica no eido informático realizado para outras linguas do noso contorno².

1. Véxase Fernández Sabín, R. (1992), *Vocabulario da electricidade e da electrónica*, Santiago, Xunta de Galicia.

2. Concretamente, A. Chandor et al. (1984), *Dicionário de computadores*, Porto, Domingos Barreiro (traducción e adaptación para o portugués de *The Penguin dictio-*

Ata agora non foi necesario fixa-la terminoloxía informática do galego, xa que cumpría coa utilización directa da forma orixinal en inglés, ou ben co recurso ó castelán coas mínimas adaptacións posibles naqueles casos máis evidentes. Sen embargo, hai tres aspectos que convén salientar:

1) A situación ten que empezar a cambiar coa progresiva aparición de produtos informáticos en galego, xa que cada vez hai máis usuarios que demandan material en lingua galega.

2) O baleiro terminolóxico ten que ser unha etapa inicial e non pode, como nestes momentos ocorre, perpetuarse por máis tempo, xa que corrémoslo risco de entrar nun punto sen retorno, con boa parte das referencias informáticas en castelán ou en inglés.

3) Faise necesario dar resposta a toda unha serie de dúbidas na adaptación do vocabulario informático máis básico, e que aínda non tiña unha solución sentida como satisfactoria.

Organización do glosario

O glosario contén 285 entradas numeradas, coa seguinte información: categoría gramatical, correspondencias en inglés (EN) e en castelán (ES), e, nalgúns casos, un exemplo da entrada para aclarármolo contexto de uso máis frecuente. As indicacións gramaticais que categorizan cada entrada son as seguintes:

s = substantivo

com = substantivo común

m = substantivo masculino

f = substantivo feminino

adx = adxectivo

vt = verbo transitivo

vi = verbo intransitivo

Queremos agradecerlle a Gonzalo Navaza Blanco (da Universidade de Vigo) os seus comentarios e suxestións sobre unha primeira versión do Glosario, do que son totalmente responsables os seus autores na súa versión definitiva.

nary of computers); A. Cervera & J. Merenciano (1994), *Diccionari de termes informàtics (Català/Anglès/Castellà/Francés)*, Barcelona, Universitat Politècnica de Catalunya; Servei de Llengua Catalana (1993), *Vocabulari de microinformàtica*, Barcelona, Universitat de Barcelona; Servei de Llengua Catalana (1993), *Ofimàtica*, Barcelona, Universitat de Barcelona.

1 alfanumérico -ca adx

carácter alfanumérico

(EN) alphanumeric

(ES) alfanumérico

2 alimentador de papel m

(EN) sheet feeder

(ES) alimentador de papel

3 alta densidade f

disco de alta densidade

(EN) high density (HD)

(ES) alta densidad

4 altofalante interno m

altofalante interno dun ordenador

(EN) internal speaker

(ES) altavoz interno

5 analógico -ca adx

(EN) analog

(ES) analógico

6 ANSI m

caracteres ANSI

(EN) ANSI (American National Standards Institute)

(ES) ANSI

7 aplicación f

(EN) application

(ES) aplicación

8 arquivar vt

arquivar un ficheiro

(EN) to save

(ES) archivar

9 arquivo m

(EN) file

(ES) archivo

10 arquivo de procesamiento por lotes m

(EN) batch file

(ES) archivo de procesamiento por lotes

11 arrastrar vt

arrastrar e soltar un bloque de texto

(EN) to drag

(ES) arrastrar

12 ASCII m

código ASCII

(EN) ASCII (American Standard Code for Information Interchange)

(ES) ASCII

13 asistente dixital persoal m

(EN) PDA (Personal Digital

Assistant)

(ES) asistente digital personal

14 autoedición f

(EN) desktop publishing

(ES) autoedición

15 barra de desprazamento f

barra de desprazamento dunha fiestra

(EN) scroll bar

(ES) barra de desplazamiento

16 barra de menú f

(EN) menu bar

(ES) barra de menú

17 base de datos f

(EN) database

(ES) base de datos

18 Basic m

(EN) BASIC (Beginner's All-purpose
Symbolic Instruction Code)
(ES) Basic

19 baudio m

(EN) baud
(ES) baudio

20 biblioteca de ligazón dinámica f

(EN) DLL (Dynamic Link Library)
(ES) biblioteca de enlace dinámico

21 binario -ria adx

(EN) binary
(ES) binario

22 bit m

(EN) bit (Binary digIT)
(ES) bit; dígito binario

23 bloque m

(EN) block
(ES) bloque

24 borrar vt

(EN) to delete; to erase; to remove;
to clear
(ES) borrar

25 botón de reinicio m

(EN) reset button
(ES) botón de reinicialización

26 buscar vt

buscar unha cadea de caracteres
(EN) to search; to find
(ES) buscar

27 byte m

(EN) byte
(ES) byte

28 C m

(EN) C
(ES) C

29 cadro de diálogo m

(EN) dialog box
(ES) cuadro de diálogo

30 camiño m

(EN) path
(ES) ruta de acceso; vía de acceso

31 campo m

campo dunha base de datos
(EN) field
(ES) campo

32 cinta de impresora f

(EN) ribbon
(ES) cinta de impresora

33 circuío m

(EN) circuit
(ES) circuito

34 circuío integrado m

(EN) chip; integrated circuit
(ES) circuito integrado

35 circuío pechado m

(EN) loop
(ES) bucle

- 36 **clave de acceso** f
(EN) password
(ES) clave de acceso
- 37 **Cobol** m
(EN) COBOL (Common Business-Oriented Language)
(ES) Cobol
- 38 **compatibilidad** f
(EN) compatibility
(ES) compatibilidad
- 39 **compatible** adx
ordenador compatible
(EN) compatible
(ES) compatible
- 40 **compilación** f
(EN) compilation
(ES) compilación
- 41 **compilador** m
(EN) compiler
(ES) compilador
- 42 **compilar** vt
compilar un programa
(EN) to compile
(ES) compilar
- 43 **compresión** f
compresión dun disco
(EN) compression
(ES) compresión
- 44 **compresión de ficheiros** f
(EN) file compression
(ES) compresión de ficheros
- 45 **conexión** f
(EN) port
(ES) puerto
- 46 **conexión en paralelo** f
(EN) parallel port
(ES) puerto paralelo
- 47 **conexión en serie** f
(EN) serial port
(ES) puerto serie
- 48 **configuración** f
configuración do ordenador
(EN) configuration
(ES) configuración
- 49 **configurar** vt
configurar un programa
(EN) to configure
(ES) configurar
- 50 **consola** f
(EN) console
(ES) consola
- 51 **contorno** m
(EN) environment
(ES) entorno
- 52 **contrasinal** m
(EN) password
(ES) contraseña
- 53 **controlador** m
(EN) driver
(ES) controlador

54 controlador de disco m

(EN) disk controller

(ES) controlador de disco

55 controlador de dispositivo m

(EN) device driver; driver

(ES) controlador de dispositivo

56 conversión f

(EN) conversion

(ES) conversión

57 copia f

(EN) copy

(ES) copia

58 copia de seguridad f

(EN) backup copy

(ES) copia de respaldo; copia de seguridad

59 coprocesador m

(EN) coprocessor

(ES) coprocesador

60 coprocesador matemático m

(EN) math coprocessor

(ES) coprocesador matemático

61 correo electrónico m

(EN) e-mail

(ES) correo electrónico

62 cortar vt

cortar e pegar un bloque de texto

(EN) to cut

(ES) cortar

63 criptografado m

(EN) encryption

(ES) criptografiado

64 criptografiar vt

criptografiar un ficheiro

(EN) encrypt

(ES) criptografiar

65 cursiva adx-f

letra cursiva

(EN) italics

(ES) cursiva

66 cursor m

(EN) cursor

(ES) cursor

67 densidade f

disco de alta densidade

(EN) density

(ES) densidad

68 diseño m

diseño dun programa

(EN) design

(ES) diseño

69 diseño asistido por ordenador m

(EN) CAD (Computer-Aided Design)

(ES) diseño asistido por ordenador

70 directorio m

(EN) directory

(ES) directorio

71 directorio raíz m

(EN) root directory

(ES) directorio raíz

72 **disco** m

(EN) disk

(ES) disco

73 **disco de arranque** m

(EN) bootable disk

(ES) disco de arranque

74 **disco duro** m

(EN) hard disk

(ES) disco duro

75 **disco extraíble** m

(EN) removable disk

(ES) disco extraíble

76 **disco flexible** m

(EN) floppy disk; diskette

(ES) disco flexible; disquete

77 **disco magnético** m

(EN) magnetic disk

(ES) disco magnético

78 **disco óptico** m

(EN) optical disk

(ES) disco óptico

79 **disco virtual** m

(EN) virtual disk

(ES) disco virtual

80 **disquete** m

(EN) diskette; floppy disk

(ES) disquete; disco flexible

81 **disqueteira** f

(EN) disk drive

(ES) disquetera

82 **dixital** adx

(EN) digital

(ES) digital

83 **dixitalización** f

(EN) digitization

(ES) digitalización

84 **dixitalizar** vt

dixitalizar unha imaxe

(EN) to digitize

(ES) digitalizar

85 **díxito** m

(EN) digit

(ES) dígito

86 **díxito binario** m

(EN) bit (Binary digIT)

(ES) dígito binario; bit

87 **dobre densidade** f

disco de dobre densidade

(EN) double density (DD)

(ES) doble densidad

88 **editar** vt

(EN) to edit

(ES) editar

89 **editor** m

(EN) editor

(ES) editor

90 **editor de textos** m

(EN) text editor

(ES) editor de textos

91 **entrada** f

(EN) input
(ES) entrada

92 **erro** m

erro de programación
(EN) bug
(ES) error

93 **escala de gris** f

(EN) grey scale
(ES) escala de grises

94 **escáner** m

(EN) scanner
(ES) escáner

95 **escritorio** m

(EN) desktop
(ES) escritorio

96 **especificación de memoria
estendida** f

(EN) XMS (eXtended Memory
Specification)
(ES) especificación de memoria
extendida

97 **especificación de memoria
expandida** f

(EN) EMS (Expanded Memory
Specification)
(ES) especificación de memoria
expandida

98 **estación base** f

(EN) docking station
(ES) estación base

99 **estación de trabajo** f

(EN) workstation
(ES) estación de trabajo

100 **executar** vt

executar un programa
(EN) to run
(ES) ejecutar

101 **exploración** f

(EN) scanning
(ES) exploración

102 **explorador** m

(EN) scanner
(ES) escáner

103 **explorar** vt

explorar un documento
(EN) to scan
(ES) explorar

104 **exportar** vt

exportar un ficheiro
(EN) to export
(ES) exportar

105 **extensión** f

extensión dun ficheiro
(EN) extension
(ES) extensión

106 **fenda de ampliación** f

(EN) expansion slot
(ES) ranura de expansión

107 **ficha** f

ficha dunha base de datos
(EN) record
(ES) ficha

108 **ficheiro** m

(EN) file

(ES) fichero

109 **ficheiro de información de programa** m

(EN) PIF (Program Information File)

(ES) fichero de información de programa

110 **ficheiro oculto** m

(EN) hidden file

(ES) fichero oculto

111 **fiestra** f

(EN) window

(ES) ventana

112 **folia de cálculo** f

(EN) spreadsheet

(ES) hoja de cálculo

113 **follear** vt

follear unha base de datos

(EN) to browse

(ES) hojear

114 **fonte de alimentación** f

(EN) power supply

(ES) fuente de alimentación

115 **formatar** vt

formatar un disco

(EN) to format

(ES) formatear

116 **formato I** m

darlle formato a un disco

(EN) format

(ES) formato

117 **formato II** m

ter lugar o formato dun disco

(EN) formatting

(ES) formateado; formateo

118 **Fortran** m

(EN) FORTRAN (FORmula TRANslator)

(ES) Fortran

119 **fragmentación** f

fragmentación dos ficheiros dun disco

(EN) fragmentation

(ES) fragmentación

120 **gravar** vt

gravar un ficheiro

(EN) to save

(ES) grabar

121 **hexadecimal** adx

código hexadecimal

(EN) hexadecimal

(ES) hexadecimal

122 **icona** f

(EN) icon

(ES) icono

123 **importar** vt

importar un ficheiro

(EN) to import

(ES) importar

124 **impresora** f

(EN) printer

(ES) impresora

125 impresora de chorro de tinta f

(EN) ink jet printer

(ES) impresora de chorro de tinta;
impresora de inyección

126 impresora de inyección f

(EN) ink jet printer

(ES) impresora de inyección; impresora de chorro de tinta

127 impresora de margarida f

(EN) daisy-wheel printer

(ES) impresora de margarita

128 impresora láser f

(EN) laser printer

(ES) impresora láser

129 impresora matricial f

(EN) dot printer; dot matrix printer

(ES) impresora matricial

130 impresora térmica f

(EN) thermal printer

(ES) impresora térmica

131 imprimir vt

(EN) to print

(ES) imprimir

132 indexación f

(EN) indexing

(ES) indexación

133 indexar v

indexar unha base de datos

(EN) to index

(ES) indexar

134 indicador m

indicador do sistema operativo

(EN) prompt

(ES) indicador

135 informática f

(EN) computer science

(ES) informática

136 informatizar vt

(EN) to computerize

(ES) informatizar

137 inserir vt

inserir un bloque de texto

(EN) to insert

(ES) insertar

138 instrucción f

(EN) instruction

(ES) instrucción

139 intercambio m

ficheiro de intercambio

(EN) swapping

(ES) intercambio

140 intercambio dinámico de datos m

(EN) DDE (Dynamic Data Exchange)

(ES) intercambio dinámico de datos

141 interface f

(EN) interface

(ES) interfaz

142 interface de programación de aplicacións f

(EN) API (Application Program Interface)

(ES) interfaz de programación de aplicaciones

143 interface dixital de instrumentos musicais f

(EN) MIDI (Musical Instrument Digital Interface)

(ES) interfaz digital de instrumentos musicales

144 interface gráfica de usuario f

(EN) GUI (Graphical User Interface)

(ES) interfaz gráfica de usuario

145 lapis óptico m

(EN) light pen

(ES) lápiz óptico

146 lector óptico m

(EN) optical reader

(ES) lector óptico

147 ler vt

ler un ficheiro

(EN) to read

(ES) leer

148 ligazón e inserción de obxectos f

tecnoloxía OLE

(EN) OLE (Object Linking and Embedding)

(ES) vinculación e incrustación de objetos

149 linguaxe de consulta f

(EN) query language

(ES) lenguaje de consulta

150 linguaxe de programación f

(EN) programming language

(ES) lenguaje de programación

151 linguaxe máquina f

(EN) machine language

(ES) lenguaje máquina

152 liña de ordes f

(EN) command line

(ES) línea de órdenes

153 Lisp m

(EN) LISP (LISt Processing)

(ES) Lisp

154 macro f

(EN) macro

(ES) macro

155 panca de xogos f

(EN) joystick

(ES) palanca de juegos

156 mapa de bits m

(EN) bit map

(ES) mapa de bits

157 maximizar vt

maximizar unha fiestra

(EN) to maximize

(ES) maximizar

158 **megabyte (MB)** m

(EN) megabyte (MB)

(ES) megabyte (MB)

159 **megaherzio (MHz)** m

(EN) megahertz (MHz)

(ES) megahercio (MHz)

160 **memoria** f

(EN) memory

(ES) memoria

161 **memoria convencional** f

(EN) conventional memory

(ES) memoria convencional

162 **memoria de acceso aleatorio** f

(EN) RAM (Random Access
Memory); volatile memory

(ES) memoria de acceso aleatorio;
memoria volátil

163 **memoria estendida** f

(EN) extended memory

(ES) memoria extendida

164 **memoria expandida** f

(EN) expanded memory

(ES) memoria expandida

165 **memoria intermedia** f

(EN) buffer

(ES) memoria intermedia

166 **memoria permanente** f

(EN) permanent memory

(ES) memoria permanente

167 **memoria soamente de lectura** f

(EN) ROM (Read Only Memory)

(ES) memoria de sólo lectura

168 **memoria volátil** f

(EN) volatile memory; RAM

(Random Access Memory)

(ES) memoria volátil; memoria de
acceso aleatorio

169 **menú** m

(EN) menu

(ES) menú

170 **menú despregable** f

(EN) pop-down menu

(ES) menú desplegable

171 **microordenador** m

(EN) microcomputer

(ES) microordenador

172 **microprocesador** m

(EN) microprocessor

(ES) microprocesador

173 **minimizar** vt

minimizar unha fiestra

(EN) to minimize

(ES) minimizar

174 **módem** m

(EN) modem

(ES) módem

175 **módem de peto** m

(EN) pocket modem

(ES) módem de bolsillo

176 **monitor** m

(EN) monitor

(ES) monitor

177 **mover** vt

mover un ficheiro

(EN) to move

(ES) mover

178 **multitarefa** adx-f

ordenador multitarefa

(EN) multitasking

(ES) multitarea

179 **multiusuario** adx-m

ordenador multiusuario

(EN) multiuser

(ES) multiusuario

180 **negriña** adx-f

letra negriña

(EN) boldface

(ES) negrita

181 **nomear** vt

nomear un ficheiro

(EN) to rename

(ES) renombrar

182 **obxecto** m

(EN) object

(ES) objeto

183 **ordenador** m

(EN) computer

(ES) ordenador

184 **ordenador de escritorio** m

(EN) desktop computer

(ES) ordenador de escritorio;
ordenador de sobremesa

185 **ordenador de peto** m

(EN) palmtop computer

(ES) ordenador de bolsillo

186 **ordenador persoal** m

(EN) PC (Personal Computer)

(ES) ordenador personal

187 **ordenador portátil** m

(EN) laptop computer

(ES) ordenador portátil

188 **ordenador portátil lixeiro** m

(EN) notebook computer

(ES) ordenador portátil ligero

189 **ordenador portátil ultralixeiro** m

(EN) subnotebook computer

(ES) ordenador portátil ultraligero

190 **palabra chave** f

(EN) keyword

(ES) palabra clave

191 **pantalla** f

(EN) screen

(ES) pantalla

192 **pantalla de cristal líquido** f

(EN) LCD (Liquid Cristal Display)

(ES) pantalla de cristal líquido

193 **pantalla táctil** f

(EN) touch screen

(ES) pantalla táctil

194 **paquete integrado** m

(EN) software package

(ES) paquete integrado

195 **parámetro** m

parámetros dun programa

(EN) parameter

(ES) parámetro

196 **Pascal** m

(EN) Pascal

(ES) Pascal

197 **paxinación** f

paxinación dun documento

(EN) pagination; paging

(ES) paginación

198 **pegar** vt

cortar e pegar un bloque de texto

(EN) to paste

(ES) pegar

199 **periférico** adx-m

(EN) peripheral device

(ES) periférico

200 **pista** f

división dun disco en pistas

(EN) track

(ES) pista

201 **píxel** m

(EN) pixel (PICTure ELeMENT)

(ES) píxel

202 **placa** f

(EN) board

(ES) placa

203 **polgada** f

disco de 3,5 polgadas

(EN) inch

(ES) pulgada

204 **procesador** m

(EN) processor

(ES) procesador

205 **procesador de textos** m

(EN) word processor

(ES) procesador de textos

206 **procesamento** m

(EN) processing

(ES) procesamiento

207 **procesamento de datos** m

(EN) data processing

(ES) procesamiento de datos

208 **procesamento de textos** m

(EN) word processing

(ES) procesamiento de textos

209 **procesamento de voz** m

(EN) voice processing

(ES) procesamiento de voz

210 **programa** m

(EN) program

(ES) programa

- 211 **programa residente** m
(EN) resident program; TSR
(Terminate and Stay Resident)
(ES) programa residente
- 212 **programación** f
(EN) programming
(ES) programación
- 213 **programador -ra** s
(EN) programmer
(ES) programador
- 214 **Prolog** m
(EN) Prolog (PROgramming in LOGic)
(ES) Prolog
- 215 **protección contra escritura** f
(EN) write protection
(ES) protección contra escritura
- 216 **protocolo de comunicaciones** m
(EN) communications protocol
(ES) protocolo de comunicaciones
- 217 **protocolo de transferencia de ficheiros** m
(EN) FTP (File Transfer Protocol)
(ES) protocolo de transferencia de ficheros
- 218 **punteiro** m
punteiro do rato
(EN) pointer
(ES) puntero
- 219 **rato** m
(EN) mouse
(ES) ratón
- 220 **rato de bóla** m
(EN) trackball
(ES) ratón de bola
- 221 **recoñecemento de voz** m
(EN) voice recognition
(ES) reconocimiento de voz
- 222 **recoñecemento óptico de caracteres** m
(EN) OCR (Optical Character Recognition)
(ES) reconocimiento óptico de caracteres
- 223 **rede** f
(EN) network
(ES) red
- 224 **rede de área extensa** f
(EN) WAN (Wide Area Network)
(ES) red de área extensa
- 225 **rede local** f
(EN) LAN (Local Area Network)
(ES) red local
- 226 **reiniciar** vt
reiniciar un ordenador
(EN) to reset
(ES) reinicializar
- 227 **reloxo interno** m
(EN) internal clock
(ES) reloj interno

- 228 **retorno de carro** m
(EN) carriage return
(ES) retorno de carro
- 229 **rexistro** m
rexistro dunha base de datos
(EN) register
(ES) registro
- 230 **saída** f
(EN) output
(ES) salida
- 231 **saír** vi
saír dun programa
(EN) to exit
(ES) salir
- 232 **sector** m
división dun disco en sectores
(EN) sector
(ES) sector
- 233 **servidor** adx-m
servidor de ficheiros
(EN) server
(ES) servidor
- 234 **sistema básico de entrada e saída** m
(EN) BIOS (Basic Input Output System)
(ES) sistema básico de entrada y salida
- 235 **sistema de xestión de bases de datos** m
(EN) DBMS (DataBase Management System)
- (ES) sistema de gestión de bases de datos
- 236 **sistema experto** m
(EN) expert system
(ES) sistema experto
- 237 **sistema operativo** m
(EN) operating system
(ES) sistema operativo
- 238 **sistema operativo de disco** m
(EN) DOS (Disk Operating System)
(ES) sistema operativo de disco
- 239 **soltar** vt
arrastrar e soltar un bloque de texto
(EN) to drop
(ES) soltar
- 240 **soporte físico** m
(EN) hardware
(ES) soporte físico
- 241 **soporte lóxico** m
(EN) software
(ES) soporte lógico
- 242 **subdirectorío** m
(EN) subdirectory
(ES) subdirectorío
- 243 **subíndice** m
(EN) subscript
(ES) subíndice
- 244 **subliñar** vt
subliñar unha palabra
(EN) to underline
(ES) subrayar

245 **substituír** vt

(EN) to replace
(ES) reemplazar

246 **superíndice** m

(EN) superscript
(ES) superíndice

247 **táboa de emprazamento de
ficheiros** f

(EN) FAT (File Allocation Table)
(ES) tabla de ubicación de ficheros;
tabla de localización de ficheros

248 **tecla** f

(EN) key
(ES) tecla

249 **tecla de alternancia** f

(EN) alt key; alternate key
(ES) tecla de alternativa

250 **tecla de alternancia gráfica** f

(EN) alt graphic key
(ES) tecla de alternativa gráfica

251 **tecla de avance de páxina** f

(EN) page down key
(ES) tecla de avanzar página

252 **tecla de bloqueo de maiúsculas** f

(EN) caps lock key
(ES) tecla de bloqueo de mayúscula

253 **tecla de borrado** f

(EN) delete key
(ES) tecla de borrar

254 **tecla de control** f

(EN) control key
(ES) tecla de control

255 **tecla de escapada** f

(EN) escape key
(ES) tecla de escape

256 **tecla de fin** f

(EN) end key
(ES) tecla de fin

257 **tecla de función** f

(EN) function key
(ES) tecla de función

258 **tecla de impresión de pantalla** f

(EN) print screen key
(ES) tecla de imprimir pantalla

259 **tecla de inicio** f

(EN) home key
(ES) tecla de inicio

260 **tecla de inserción** f

(EN) insert key
(ES) tecla de insertar

261 **tecla de maiúsculas** f

(EN) shift key
(ES) tecla de mayúsculas

262 **tecla de pausa** f

(EN) break key
(ES) tecla de pausa

263 **tecla de retorno** f

(EN) return key; enter key
(ES) tecla de retorno

264 tecla de retroceso f

(EN) backspace key
(ES) tecla de retroceso

265 tecla de retroceso de página f

(EN) page up key
(ES) tecla de retroceder página

266 tecla rápida f

(EN) hotkey
(ES) tecla rápida; tecla de método
abreviado

267 teclado m

(EN) keyboard
(ES) teclado

268 teclado numérico m

(EN) numeric keypad
(ES) teclado numérico

269 terminal m

(EN) terminal
(ES) terminal

270 tipo m

tipo de letra
(EN) font
(ES) tipo

271 traducción automática f

(EN) machine translation
(ES) traducción automática

272 trazador m

(EN) plotter
(ES) trazador

273 unidad central de procesamiento f

(EN) CPU (Central Processing Unit)
(ES) unidad central de proceso

274 unidad de disco f

(EN) disk drive
(ES) unidad de disco

275 usuario -ria s

(EN) user
(ES) usuario

276 ver vt

(EN) to view
(ES) ver

277 verificador de estilo f

(EN) style checker
(ES) verificador de estilo

278 verificador gramatical m

(EN) grammar checker
(ES) verificador gramatical

279 verificador ortográfico m

(EN) spelling checker; spell checker
(ES) verificador ortográfico

280 versaliña adx-f

letra versaliña
(EN) small capital; small cap
(ES) versalita

281 videotexto m

(EN) videotex
(ES) videotexto

282 **virus** m

(EN) virus

(ES) virus

283 **xeración** f

ordenador da quinta xeración

(EN) generation

(ES) generación

284 **xestor de ficheiros** m

(EN) file manager

(ES) gestor de ficheros

285 **xigabyte (XB)** m

(EN) gigabyte (GB)

(ES) gigabyte (GB)

FRASEOLOXÍA GALEGA E PORTUGUESA: O VERBO ANDAR COMO NÚCLEO DE UNIDADES FRASEOLÓXICAS. I

Xosé María Gómez Clemente
Universidade de Vigo

Unha das características máis salientables dunha lingua é a de posuír unha serie de expresións fixas que os falantes utilizan para expresar unha variada gamma de conceptos. Son estruturas que, partindo dos significados concretos dos seus elementos, adquiren unha nova calidade semántica por un proceso de fixación, producido ó longo da evolución dunha determinada lingua histórica e motivado polas necesidades de expresividade dos seus falantes. Estas unidades son, endebén, testemuños dunha serie de procesos lingüísticos moi curiosos, que se reflicten na estrutura da frase, na elección do léxico e nos contidos semánticos específicos de cada unha delas; tamén se comportan como verdadeiros arquivos onde se conservan lexemas que xa non se atopan fóra delas.

Estas estruturas poden converterse nun verdadeiro problema para os tradutores, xa que cada lingua posúe as súas propias e non existen equivalentes seguros, agás, obviamente, naqueles casos en que dúas ou máis linguas coinciden na estruturación e significación dun determinado concepto. Engadido a isto, e debido á súa dificultade, non hai estudos sistemáticos sobre a tradución da fraseoloxía¹ e, no caso da nosa lingua, nin sequera unha recollida sistemática de unidades fraseolóxicas.

Co presente traballo quérense dar unhas pequenas indicacións sobre a tradución das expresións fixas entre dúas linguas moi semellantes, o galego

1. Lindley Cintra no "Prefácio" do *Novos Dicionários de expressões idiomáticas* de António Nogueira Santos (véxase Bibliografía) transcribe a definición de "idiotismo" ou "expressão idiomática" do dicionario *Petit Robert*, definición que expresa a complicación da tradución destas unidades: "Forma ou expressão própria de uma língua, impossível de traduzir literalmente noutra de estrutura análoga".

e o portugués e, asemade, mostra-las dificultades que un traductor pode atopar cando se enfronta con textos onde se recollan este tipo de unidades fraseolóxicas. Para isto voume cingir ó comentario de parte das locucións que teñen como núcleo o verbo *andar*. Como é difícil abranguer todo o campo da fraseoloxía formada sobre este verbo nun traballo de extensión forzosamente limitada, en posteriores contribucións presentarei máis locucións que se refiran ós mesmos temas e a outros novos.

1. A fraseoloxía

Chámase fraseoloxía ó estudio dos compoñentes léxicos, xa sexan locucións, modismos, refráns ou ditos populares que forman unidades que teñen unha característica común, a de seren parte do discurso repetido. Isto quere dicir que foron creadas, e fixadas, nun momento dado da historia da lingua e agora o falante repíteas, non as crea, xa que son froito da diacronía da lingua. A fixación, ou lexicalización, non permite, entre outras cousas, que estas unidades sufran procesos de alteración sintáctica comúns noutras unidades non fixadas (inversión, pasivización, nominalización, etc.) Así mesmo, compórtanse como parte de enunciados superiores e cumpren dentro deles unha determinada función (as locucións), ou son enunciados completos (os refráns). Neste traballo só vou tratar das primeiras, e dentro destas, das locucións verbais².

1.1. Nivel da frase: as locucións

O lexicógrafo español Julio Casares define a locución como a “combinación estable de dos o máis términos, que funcionan como elemento oracional y en las que el sentido unitario consabido no se justifica, sin más, como una suma de los significados normales de sus componentes”³. É esta unha definición que recolle as dúas características esenciais das locucións: a fixación (combinación estable) e a idiomaticidade (o sentido unitario non se deriva da suma dos significados dos compoñentes).

2. A diferenza entre as locucións e os refráns ou ditos está en que as locucións son frases e non oracións con sentido completo, mentres que os refráns e ditos son complexos sintácticos e semánticos con sentido pleno. Non hai unha clasificación precisa para os compoñentes da fraseoloxía, xa que dentro dela poden incluírse *as expresións, os ditos, os modismos, os xiros, as fórmulas, os modos de dicir, as frases feitas, os refráns*; tampouco os lingüistas utilizan unha mesma terminoloxía para referirse a estes compoñentes. Véxase, sobre estes temas e para unha completa relación bibliográfica, o cap. I “Observaciones preliminares” da obra de Alberto Zuluaga, *Introducción ó estudio de las expresiones fijas*, anexo de *Studia Romanica et Linguistica*, s.d., pp. 121-126.

3. Casares, J., *Introducción a la lexicografía moderna*. *Revista de Filología Española*, Anexo LII, 1950, p. 65.

O termo “idiomaticidade” ten un contido demasiado amplo⁴. Entenderemos idiomaticidade aquí como *o risco semántico propio de certas construcións lingüísticas fixas, cun sentido que non pode establecerse a partir dos significados dos seus elementos compoñentes nin da súa combinación*, ou, noutras palabras, “idiomaticidade é ausencia de contido semántico nos elementos compoñentes dunha determinada expresión”⁵.

Atendendo a este criterio e ó valor que se lle deu, podemos distinguir entre:

—Construcións non idiomáticas: os compoñentes e a relación establecida entre eles conservan a súa identidade semántica regular.

—Construcións idiomáticas: algúns dos compoñentes ou todos perden a súa identidade semántica propia. Estes elementos, aínda que fóra da expresión poidan ser identificados como verdadeiros signos, perden a súa identidade e autonomía semántico-funcional; con todo, aparecen no contexto lingüístico concreto como unidades perfectamente identificables.

As locucións, á parte das características antes apuntadas, teñen outras:

—no aspecto estrutural, os seus elementos, en liñas xerais, entran dentro da expresión nunha orde inalterable e non poden ser substituídos por outros. Tamén gardan entre si unha relación de compatibilidade, ou afinidade, que se pode definir como a necesidade (que ten un termo) de que apareza outro determinado para contribuír á súa plena significación. Aquí reside a característica principal dos enunciados fraseolóxicos.

—no aspecto funcional, a locución ten un valor gramatical de preposición ou conxunción ou un valor categorial de substantivo, verbo, adxectivo ou adverbio e compórtanse dentro da frase coma se fosen unidades léxicas simples.

1.1.1. Clasificación

Hai diversos tipos de locucións segundo a súa estrutura interna, o seu contido ou a súa función. Casares, cinguíndose ó tipo de categorías gramaticais que aparecen nelas, distingue as que constan de un, ou máis, elementos significantes das que están formadas por partículas sen significado. Ás primeiras chámalles *conceptuais* ou *significantes*, e ás segundas *conexivas* porque serven de enlace para poñer en relación oracións e vocábulos con significado. Esta clasificación é basicamente a que segue Zuluaga⁶ e semella a máis clara.

4. Zuluaga, A., op. cit., pp. 121-126.

5. Zuluaga, A., op. cit., p. 122.

6. Se se comparan as clasificacións de Casares e Zuluaga poderase apreciar a semellanza entre ambas. Sen embargo, a de Zuluaga é máis completa e precisa xa que reduce nun único elemento (*locucións adnominais*) a distinción de Casares entre *loc. adx.* e *participais* e inclúe os *enunciados fraseolóxicos*. Véxanse ambas no traballo de Zuluaga, op. cit., p. 55 (clasificación de Casares) e p. 139 (a do propio Zuluaga).

Fixareime unicamente nas locucións significantes, as que equivalen a unidades léxicas ou a sintagmas como ocorre no caso das locucións verbais.

Para establecer límites dentro das locucións significantes débese aplicar, como fan os autores antes citados, un criterio que delimite a función que realiza cada locución dentro do enunciado superior no que se integra. Como calquera outra unidade léxica, as locucións poden funcionar como verbos (verbais), adxectivos (adxectivas), substantivos (nominais) e adverbios (adverbiais). Tódalas locucións que aparecen neste traballo pertencen á clase das verbais, pois levan como núcleo o verbo *andar*.

1.1.2. As locucións verbais

As locucións verbais, coma os verbos, teñen a propiedade de significar accións realizadas por substantivos. Son unidades formadas por dous compoñentes: un que funciona como portador das determinacións de tempo, persoa, número e de modo (neste caso *andar*) e que pode, polo tanto, variar ó ser utilizada no discurso⁷; o outro compoñente pode ser unha única palabra ou todo un sintagma que, normalmente, agás nos casos de arcaísmos, se atopan como unidades simples fóra das locucións.

1.1.2.1. Distincións dentro da clase de locucións verbais

Segundo Zuluaga⁸, dentro das locucións verbais poden facerse os seguintes distingos:

a) as que funcionan como unidades simples constitúen o núcleo do predicado verbal; poden ser conmutadas por lexemas verbais simples e o seu contido pode, eventualmente, ser expresado mediante un lexema simple: coma tal, *andar a ceacú* = *recuar*.

b) as que equivalen a un sintagma, non a un simple lexema verbal. Estes sintagmas poden ser:

1. predicados verbais. Locucións equivalentes semántica e funcionalmente a un verbo + obxecto directo ou indirecto: p. ex. *andar à procura da rolha* = *non atopa-lo camiño*, *a resposta*, *a solución para algo*.

2. predicados nominais. Locucións equivalentes, dende o punto de vista semántico e funcional, xeralmente, a un adxectivo núcleo do predicado + un verbo que ten carácter eminentemente morfemático (ou copulativo) portador das denominacións de tempo, persoa e número: *anda na verza* = *é/está despistado*.

7. O devandito compoñente pode localizarse, fóra da locución, como un lexema verbal do sistema léxico dunha lingua determinada.

8. Zuluaga, A., op. cit., pp. 164-165.

1.2. Os estudos sobre fraseoloxía en Galicia e Portugal

Os estudos sobre fraseoloxía en galego nunca tiveron un tratamento autónomo que puidese recoller e estudar polo miúdo o conxunto de expresións fixas da nosa lingua. Este desleixo, ou falta de sistematicidade, moitas veces motivado por causas extraacadémicas, foise compensando coa aparición, ó longo deste século, de obras que comezaron unha compilación da fraseoloxía en galego, compilación que nunca se coroou cun estudio ou unha catalogación de tipo filolóxico ou pragmático. Nestes esforzos, froito do interese de persoas que moitas veces traballaron con medios precarios e sen metodoloxía, nótase unha descompensación no tratamento das locucións e dos refráns. Estes últimos sempre gozaron dun maior atractivo para os estudosos e agora a bibliografía sobre estas unidades fraseolóxicas autónomas pode considerarse suficiente. Salienta, polo rigor no tratamento e a súa exhaustividade, o *Refraneiro galego básico* de X. Ferro Ruibal publicado en 1987. Se a obra de Ferro Ruibal permite mergullarnos no mundo dos refráns cunha certa seguridade, non se pode afirma-lo mesmo no eido das locucións porque, aínda que os dicionarios galegos⁹ sempre as recolleron dunha maneira ou outra nas distintas entradas, bótase en falta unha obra monográfica, un dicionario de “frases feitas”, ou “locucións” que permita a súa utilización dunha maneira doada, que estableza, na medida do posible, unha adscrición de cada expresión a un determinado rexistro, e que fixe os seus contidos semánticos para poñer cinto á confusión que xera o seu distinto tratamento nas obras lexicográficas galegas. Un traballo deste tipo é absolutamente necesario se queremos que se recupere o uso destas unidades, algo que entendo como fundamental para que a nosa lingua poida utilizarse ó máximo da súa expresividade e capacidade de comunicación.

En Portugal a situación, obviamente, é moito mellor e existen obras dedicadas en exclusiva á recollida de locucións. Ó final deste traballo tamén aparece unha pequena bibliografía coas obras máis significativas sobre este tema.

1.2.1. A fraseoloxía e o ensino da lingua materna ós tradutores

Na formación de tradutores salienta a importancia da aprendizaxe da lingua materna. O valor da lingua que os alumnos aceptan como propia vén determinada polo feito de ser esta, e non outra, á que os profesionais van traducir. Polo tanto, canto maior sexa a competencia nesta lingua, maior vai ser

9. A obra de E. Rodríguez, *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Galaxia, Vigo, 1ª ed. 1958, recolle unha grande cantidade de locucións. De feito, tódolos dicionarios posteriores que tratan este tipo de expresións tiveron como fonte esta obra lexicográfica. Na bibliografía final indicáranse os dicionarios que inclúen locucións nas súas entradas.

tamén a capacidade de aqueles produciren textos idiomáticos. A aprendizaxe desta lingua ten que estar dirixida a conseguir un alto dominio das técnicas de redacción e de creación de textos escritos que sirva tamén para aumentala competencia na expresión oral¹⁰. Esta competencia reflíctese en parámetros de corrección ortográfica e gramatical unidos ó dominio dun léxico fluído e axeitado a cada texto.

O campo das expresións fixas, dentro do cal se atopan as locucións, está relacionado intimamente coa sintaxe e co léxico. Estas unidades complexas, froito dun proceso diacrónico de creación e fixación lingüística, danlle un carácter especial ós textos onde aparecen, tanto escritos coma orais, xa que moitos dos matices que un código lingüístico pode expresar están contidos nelas. Se o seu coñecemento exhaustivo non é doado, tampouco é fácil aprende-lo seu uso, debido a que moitas veces se asocian con variedades dialectais, con rexistros coloquiais ou mesmo con determinadas variedades históricas dunha lingua. Esta situación revélase con máis forza no caso do galego, xa que a nosa lingua ve reducida a súa capacidade expresiva no uso cotián que lle dan os falantes. Este fenómeno está motivado pola imposición de modelos de lingua que son ben pobres en matices e en léxico en xeral. Os medios de comunicación escrita e audiovisual transmiten unha lingua con certo nivel de corrección pero marran no obxectivo de crearen un nivel de lingua realmente expresivo e comunicativo que lle sexa verdadeiramente útil ó falante. Ademais existe outro problema que pode ir aumentando se non se lle pon remedio: o proceso, obrigado, de creación dun estándar a partir da codificación ortográfica e morfolóxica do galego e a necesidade de estendelo por tódolos niveis de ensino motivou que a transmisión da lingua na escola, no ensino medio e mesmo na universidade quedase pexada pola insistencia na aprendizaxe de regras gramaticais e ortográficas. Isto levou ó descoido, en liñas xerais, da aprendizaxe de moitos aspectos léxicos e, dentro deles, os referidos ás expresións fixas (tanto locucións coma refráns). Precisamente este eido, que é o que mellor recolle a idiomaticidade e a xenialidade da lingua e arrequeña a nosa variedade sincrónica coa perspectiva diacrónica, fornécelles ós falantes a posibilidade de converte-lo código lingüístico en algo comunicativo, expresivo, capaz de funcionar en tódalas situacións que presenta o mundo moderno, sen precisar doutros códigos alleos.

No noso país, con dúas linguas en contacto e en conflito, é moi frecuente recorrer á outra lingua para darlle énfase ó discurso, e así o fan os falantes de galego co español e os de español co galego. Sen desbotar este procedemento habitual, que ten unha riqueza expresiva indubidable, débese facer fincapé na aprendizaxe das expresións fixas porque son indispensables para

10. Véxase Maleve, M. N. e J. P. Martin, "Los cursos de lengua materna como preparación a la traducción y a la interpretación", en *Cuadernos de Traducción e Interpretación*, 3, 1983, pp. 23-32.

mante-la lingua viva. Non se pode permitir que a fraseoloxía tradicional galega sexa substituída por calcos da fraseoloxía do español que, ó contrario do que pasa en galego, se utiliza adoito e con grande liberdade en todo tipo de textos redactados nesa lingua e en todo tipo de rexistros. É facilmente probable que, no caso do noso idioma, os medios de comunicación, os especialistas en determinadas materias, os profesionais do ensino, ou calquera outra persoa que utilice a variedade estándar *anda con pés de la* á hora de empregar unha frase feita, un refrán, unha locución na súa produción escrita ou oral. Esta actitude nefasta, aínda que explicable por unha determinada política no proceso de expansión do estándar, poida que estea relacionada tamén coa indefinición dos rexistros que se dá na nosa lingua. Despois de codificármola variedade común quedanos aínda por trazar, mesmo que sexa lenemente, as estremeiras de separar o coloquial do culto, o dialectal do estándar, o vulgar do requintado. Esta confusión motiva que ás veces se identifique a fraseoloxía cos rexistros non coidados da lingua, pois relaciónase con variedades non estandarizadas. Sen embargo, a fraseoloxía pode ser minimamente catalogada en distintos rexistros que se adapten ás necesidades expresivas de cada usuario. Se os textos que se producen en galego non fan uso axeitado das unidades fraseolóxicas, serán textos en certa medida eivados e nunca poderán ter unha función comunicativa clara dentro da nosa sociedade.

Os tradutores, que co seu traballo crean e recrean tamén a lingua, necesitan mergullarse na poza da fraseoloxía e enfrontarse, principalmente, co problema da correspondencia das unidades fraseolóxicas da lingua de partida na lingua de chegada. Quizais sexa este un dos grandes problemas da tradución, xa que no trasvasamento destas unidades fraseolóxicas dunha lingua a outra xógase, entre outras cousas, coa linguaxe figurada e isto fai que non existan correspondencias exactas entre a fraseoloxía de dúas linguas implicadas nun proceso de tradución. Neste eido das expresións fixas lexicalizadas revélase con maior forza o problema teórico, presentado por G. Mounin, sobre a traductibilidade das diferencias que se crean entre as linguas polas diferentes “visións do mundo” e pola distinta organización lingüística da experiencia. A meirande parte das veces, cando se intenta dar equivalencias destas unidades en dúas linguas, prodúcese unha grave perda semántica no produto final, ou unha desadecuación de rexistros ou, moitas veces, unha solución totalmente errónea. Esta dificultade baséase na característica de teren as expresións fixas un alto contido de información sémica que se debe traducir minuciosamente para non crear estruturas sen significado. Así pódese apreciar, por exemplo, que un dos principais erros que se cometen ó traducir unha locución é o de pasar palabra por palabra, á outra lingua, os distintos significados da estrutura. Isto leva a que moitos tradutores, xa que así é menos complicado e non se necesita un fondo coñecemento da lingua, creen calcos que se converten en unidades totalmente baleiras de significado.

Para resolver estes problemas, e segundo indica Vazquez Ayora¹¹, o traductor debe proceder da seguinte maneira:

1. Intentar traducir por expresións equivalentes na lingua receptora, procurando mante-lo rexistro e a frecuencia do orixinal. Non se debería, por exemplo, traducir unha locución pouco frecuente e dun rexistro coloquial, ou vulgar, en portugués por outra frecuente e de rexistro máis coidado en galego (ex. *andar a coçar o cu pelas esquinas* con *andar de rúa*). Tamén se debe fuxir da tendencia, bastante común en galego, a buscar unha expresión moi idiomática pero con pouca forza evocadora por estar anticuada ou fóra de uso (ex. *andar á caxota*, documentada por Sobreira no século XVIII en Ribadavia, que quizais xa non se conserve).

2. Se non se atopan equivalentes a traducción debe facerse con estruturas adaptadas que manteñan o significado. Aquí entraría en funcionamento o concepto de *modulación*, explicado por Vázquez Ayora, na súa teoría da traducción, da seguinte maneira: “la modulación es una noción de estilística comparada y consiste en un cambio de la ‘base conceptual’ en el interior de una proposición, sin que se altere el sentido de ésta, lo cual viene a formar ‘un punto de vista modificado’ o una base metafórica diferente. Dicho en otros términos, la significación debe ser la misma, pero son los símbolos distintos en una y otra lengua”¹² (ex. *andar com o bicho no ouvido* con *andar coa mosca na orella*).

3. Se non hai máis recursos, a traducción deberase facer con unidades nin fixas, libres, nin idiomáticas (ex. *andar a dormir na forma* con *estar distraído*).

Á parte disto, todo proceso de traducción de grupos fraseolóxicos debe facerse tendo en conta o seu contexto, que non é unicamente lingüístico, senón que abrangue o conxunto da atmosfera “afectiva” que rodea o texto e se converte nunha das grandes dificultades do proceso de traducción. E isto é debido a que “el traductor no traduce las palabras, sino las ideas, los sentimientos, los deseos, en fin, las intenciones que van detrás de ellas”¹³. Relacionado co anterior está o “contexto situacional”¹⁴ que é o que decide en último caso a significación da unidade fraseolóxica. Ninguén dubida de que os elementos que definen este contexto, tempo, lugar, intención, destinatario, medio, especialidade, etc. revélanse como esenciais para o traductor. E isto é moito máis importante no eido da fraseoloxía pois estamos xogando, como xa dixemos, con significados figurados, dislocados, que dependen moi pouco das unidades léxicas que os forman.

11. Vázquez Ayora, G., *Introducción a la traductología. Curso básico de traducción*. Washington, Georgetown University Press, 1977, p. 307.

12. Vázquez Ayora, G., op. cit., p. 291.

13. Vázquez Ayora, G., op. cit., p. 55.

14. Vázquez Ayora, G. afirma referíndose a este tipo de contexto: “Sólo la situación puede hacer que un término que ofrece una variedad de denotaciones virtuales en un contexto lingüístico dado, sea comprendido en el sentido deseado”. (op. cit., p. 146).

3. Fraseoloxía verbal de *andar*

Este traballo está limitado ó tipo de unidades fraseolóxicas formadas con verbo *andar* e nel téntase establecer unha comparación sintáctica, léxica e semántica entre dúas linguas históricas, o galego e o portugués, que poida dar algunhas axudas ó traductor do portugués ó galego.

3.1. Clasificación: criterios

Intento facer unha clasificación temática, provisional e discutible, de acordo co significado xeral das locucións. Este criterio é práctico pois pode axudar a utilizar unha locución partindo dun concepto determinado (locucións que se refiran ó “anoxamento dunha persoa”, por exemplo); sen embargo, esta estruturación presenta problemas porque moitas veces a adscrición dunha locución a un ou a outro grupo está influenciada polo criterio subxectivo do que as clasifica e, como se poderá comprobar, realmente cada locución ten sempre un matiz semántico que a individualiza e que impide a súa clara catalogación. Aínda que o criterio de ordenación presente estes problemas, preferín utilizalo en vez de presentar unha simple orde alfabética.

Aparecen en primeiro lugar as locucións portuguesas, logo as galegas e unha indicación sobre a posible traducción. Tamén indico en cada locución portuguesa a compatibilidade semántica desta en galego, é dicir, a posibilidade teórica de que o exemplo portugués poida ser “transvasado” coa mesma estrutura e elección léxica ó galego, independentemente da súa existencia ou non nesta lingua, cunha claridade semántica suficiente. Barallei os criterios de semellanza semántica, formal e de rexistros e a suxestión de traducción está orientada desta maneira. Cando non se poden manexar claramente os criterios anteriores, pódese, en principio, traducir unha locución galega por outra portuguesa sempre que aparezan no mesmo apartado. Supoño unha situación normal na que a lingua de chegada é a propia do traductor, neste caso o galego. Observarase que da comparación do portugués e do galego se tiran as seguintes situacións:

1. Unha idea que se expresa dunha maneira en portugués ten o seu equivalente exacto, estrutural e de significado en galego. Con todo, non abundan neste traballo. Nas conclusións aparecen os seis exemplos recollidos.

2. Unha idea expresada e determinada pola aparición de lexemas concretos e unha determinada estrutura sintáctica en portugués aparece en galego de maneira distinta. Son os casos máis abundantes.

3.2. Exemplos

3.2.1. Locucións referentes ás persoas: as súas características físicas e psíquicas

a) *ser / estar atento, vixiante // aproveitado.*

[portugués]

*andar à babugem*¹⁵. Andar atento às oportunidades que possam oferecerse para conseguir o que se pretende.

andar à bebida. Colocar-se em situação apropriada para obter vantagens.

*andar à mama*¹⁶. Andar atento às oportunidades.

*andar à mira*¹⁷. A procura da oportunidade.

*andar com o olho sobre os ombros*¹⁸. Andar vigilante, atento às oportunidades.

*andar ao tio, tio*¹⁹. A procura das oportunidades.

andar a pau. Estar atento, vigilante.

[galego]

andar á que salta. Aproveitarse de calquera ocasión propicia para realizar algunha cousa propia dun pícaro.

*andar á lapa*²⁰: Vivir de mesas alleas, achegándose a quen ten cartos.

andar á mira. Non perder de vista, observar con coidado unha situación para tirar, despois, proveito dela.

*andar á viva quen trunfa*²¹. Estar ó abeiro da mellor sombra.

15. A expresión fórmase sobre o significado da palabra *babugem*: “espuma formada é flor da agua; ninharia; baba” que transmite unha idea semellante a de “estar sempre por riba” e polo tanto en mellor posición para aproveitarse das oportunidades.

16. Locución dun rexistro popular que utiliza a idea de “mamar” como imaxe daquela persoa que se aproveita de todo e de todos. En galego sería posible unha construción semellante pero cun infinitivo xerundial: *andar a mamar*.

17. Esta locución necesita dun contexto apropiado para significa-lo que aquí se indica, xa que, o seu contido semántico normal é *estar á espreita*.

18. O procedemento para conseguilo significado concreto que ten esta locución aseméllase á metonimia: tómasse unha parte do todo, os ollos pola cabeza, para resalta-lo seu valor dentro da locución.

19. Noutro repertorio fraseolóxico portugués aparece esta locución como ‘andar em má situação económica’; de tódolos xeitos, un e outro significados teñen unha relación evidente.

20. A idea que transmite a locución, ‘apegarse a quen ten cartos’, aparece claramente expresada coa utilización do substantivo *lapa*, que tamén se pode utilizar como adxectivo co significado de ‘pesado, fastidioso’, referido a unha persoa.

21. A formación desta expresión é curiosa: o seu núcleo semántico está formado por unha exclamación ‘viva quen trunfa’ supostamente pronunciada por unha persoa loamiñeira que tenta aproveitarse do éxito dos demais.

[traducción]

Dentro deste grupo a traducción débese facer tendo en conta en primeiro lugar que as expresións galegas levan sempre implícito o matiz de 'aproveitarse de' que en portugués non aparece claramente, agás no caso de *andar à mama*. Por isto quizais sexa esta locución portuguesa a que teña mellor equivalencia semántica, que non na elección dos elementos léxicos, nos catro exemplos galegos que recollemos. Se esquecémo-lo trazo semántico 'aproveitarse de' presente en galego, hai unha locución idéntica en galego e en portugués *andar á mira*.

Pódese illar un grupo de locucións que comparten estrutura sintáctica, concretamente a de *andar + a + substantivo* que aparece en *andar á babugem*, *andar á bebida*, *andar à mama*, *andar à mira*, *andar ao tio-tio* e nas catro locucións galegas. Sen ter en conta a posible diferenza de rexistro, a traducción entre as unidades deste grupo é posible. Individualízase pola estrutura sintáctica a locución portuguesa *andar com o olho sobre os ombros*, que tería que ser traducida polas locucións galegas *andar + a + substantivo*.

Ó compara-lo rexistro das locucións en cada lingua apréciase que o carácter idiomático das locucións deste primeiro grupo, e en xeral, é máis acentuado nos rexistros populares e isto é unha das causas que motiva que tamén non haxa coincidencia na elección dos elementos léxicos das unidades fixas. Este é un verdadeiro problema para o traductor que terá que chegar a solucións que teñan en conta criterios sintácticos e semánticos e consideren a adecuación/non adecuación do rexistro da lingua orixe nun determinado contexto da lingua termo. Aínda que en xeral tódolos exemplos poderían ser adscritos a un rexistro popular, sen embargo, *andar à mira*, tanto en galego coma en portugués, é posible xebrala para utilizala nun rexistro máis coidado.

b) *Bo comportamento*.

[portugués]

andar na linha. Comportar-se segundo as boas regras.

andar de esquerda en linha. Comportar-se com disciplina rigorosa.

[galego]

andar en bos pasos. Dise da persoa que se entrega á virtude e procede ben.

andar dereito. Proceder segundo a conciencia.

andar a dereitas. Obrar rectamente.

[traducción]

Para a expresión da idea de 'bo comportamento' a fraseoloxía galega e portuguesa adoita utiliza-lo concepto de 'andar sen se desviar, dereito' que se conforma como unha imaxe de doada comprensión froito dunha semellante base cultural. Polo tanto, a locución *andar na linha* pode traducirse directamente, aínda que non hai coincidencia na estrutura sintáctica, por *andar a*

dereitas e *andar dereito* coa vantaxe de que as tres son dun rexistro coloquial pouco marcado, que permitiría a utilización das expresións en rexistros máis coidados. Por outra parte, *andar na linha* tamén se podería traducir por *andar en bos pasos* coa que comparte algúns trazos semánticos.

c) *Mal carácter: enfadado, malhumorado, furioso:*

[portugués]

*andar com cara de pau*²². Referido a uma pessoa de aspecto carrancudo.

andar com o nariz cumprido. Diz-se de pessoa com aspecto carrancudo.

*andar com a bolha*²³. Afastar-se uma pessoa do seu comportamento normal, mostrándose-se irritadiço, insociável.

*andar com os azeites*²⁴. Mostrarse mal-humorado.

andar com a mosca. Furioso.

andar com a neura. Furioso.

andar com a telha. Furioso.

*andar com a zoina*²⁵. Irritado.

*andar com o toco*²⁶. Estar rabugento.

*andar como uma bicha*²⁷. Furioso.

*andar danado*²⁸. Furioso.

*andar de cara à banda*²⁹ / *andar de nariz à banda*. Furioso.

22. Expresión portuguesa común que indica a idea de “mal humor” ó referirse á inexpressividade ou a dureza dunha cara feita dun “material duro”.

23. A palabra *bolha* en portugués ten os significados de “empola na pele. Desaranjo mental. Glóbulo”. A expresión puido formarse partindo do significado figurado de “desaranjo mental”, que leva implícito un certo grao de insociabilidade.

24. A expresión deriva directamente da situación creada pola inxestión, case sempre á forza, dos “azeites de purgueria”. Unhas das razóns pola que unha persoa está de “mal humor” ben pode ser esta.

25. Rexistrada tamén na variante *andar com a zona*. A palabra *zoina* defínese nos dicionarios, con valor adxectivo, como “estonteado/a”. Na locución aparece como substantivo e é equivalente a “teima”. Para o galego, e en relación coa palabra *zoina*, C. García (*Retrincos*, 187-188) dánolo dato de que se rexistra en Castelao, baixo a variante *zaina*, *Retrincos*, e tamén na obra de Noriega Varela, *Como falan os brañegos*, co significado de “hacerse el zorro”.

26. Tamén significa “estar bebado”. Partindo das acepcións da palabra *toco* en portugués, que ten os mesmos contidos semánticos có galego, non é doado entenderlo significado actual da locución.

27. A palabra *bicha* en portugués é sinónimo de femia de calquera animal; tamén se emprega eufemisticamente para nomea-la *cobra*, palabra que designa un animal con forte interdicción máxico-relixiosa. A locución é unha estrutura comparativa onde o elemento de significado figurado é *bicha*, porque a suposta “maldade” deste réptil pode asociarse facilmente, e para cada caso, con calquera trazo negativo de comportamento.

28. *Danar*, tanto en galego coma en portugués, significa “comunica-la enfermidade da rabia”. Polo tanto, o significado primeiro da locución sería “andar doente coa rabia” que deriva nunha identificación doada co mal humor.

29. A idea de “torto” ten obvias connotacións negativas. Se esa idea se traspasa á expresión da cara, nacen locucións que expresan “mal humor”, “enfado”, “mala conducta” etc. Son comúns, por exemplo, ó menos en galego *torce-lo fociño* ou *torce-lo cello*.

*andar de trombas*³⁰. Furioso.

*andar de venta inchada*³¹. Diz-se de pessoa com aspecto carrancudo.

andar escamado. Mostrar-se zangado, ofendido, furioso.

andar fora de si. Furioso.

*andar fulo*³². Furioso.

[galego]

andar de fociños. Estar de mal humor.

*andar de mal aire*³³. Estar de mal humor.

*andar doente*³⁴. Estar desesperado, furioso.

andar feito un vinagre. Te-lo carácter áspero.

*andar fóra da súa nai*³⁵. Dise de quen perdeu o tempero e fai cousas despropositadas.

[traducción]

A traducción debe basearse primeiro na distinción dun pequeno, e ás veces difícil de distinguir, matiz semántico. Basicamente as locucións aquí recollidas presentan dous trazos semánticos diferenciados: “de mal humor”, “furioso”.

—“de mal humor”: *andar com cara de pau, andar com o nariz cumprido, andar com os azeites, andar com a mosca, andar com a zoina, andar de venta inchada* // *andar de fociños, andar de mal aire, andar feito un vinagre*.

—“furioso”: *andar com a bolha, andar com a neura, andar com a telha, andar com o toco, andar como uma bicha, andar danado, andar de cara à banda, andar de trombas, andar de venta inchada, andar escamado, andar fora de si, andar fulo* // *andar doente, andar fóra da súa nai*.

30. A palabra portuguesa *tromba* “órgão alongado e flexível na parte superior da boca do elefante. Focinho do porco” forma esta expresión de evidentes relacións coa galega *estar/andar de fociños*, “enfadado”, “de mal humor”.

31. Esta locución ten evidentes relacións coa expresión *incharlle o nariz/o fociño a alguén*. O significado figurado pode partir quizais pola asociación con procesos físicos derivados de posibles accións como “recibir alguén un golpe no nariz” (de onde se derivaría o lóxico “mal humor”), ou “alentar fortemente” (producido polo “mal humor”), etc.

32. A palabra *fulo* significa en portugués “pálido”. As expresións referidas á “perda da cor na cara”, que se produce nas persoas afectadas pola violencia dun feito desagradable, poden converterse facilmente en locucións.

33. A palabra *aire* quizais se refira ó suposto mal que, na crenza popular, certas persoas e animais poden causarlle a outra persoa a través do aire. Tamén se pode relaciona-lo *aire* co aspecto xeral dunha persoa.

34. A palabra *doente* ten o significado orixinal de “enfermo, que padece doenza”. Aplícase tamén para os animais afectados de rabia e, de aquí, en sentido figurado aplícase á persoa “rabiosa”.

35. A expresión pode xurdir tanto da idea “saír da influencia positiva da nai”, da de afastarse da orixe ou “matriz”, ou da de saír do “camiño trazado”, etc.

Mantendo a anterior distinción de significado, podemos intentar unha traducción que faga equivale-las locucións das dúas linguas segundo o procedemento empregado de asociación simbólica dos elementos léxicos. Neste caso, tanto en galego coma en portugués existe unha mínima tendencia a expresa-lo conceptos “mal humor” e “furia” con locucións onde aparezan as manifestacións externas do enfado, sobre todo as que se reflicten na cara. Así as locucións portuguesas *andar com cara de pau*, *andar com o nariz cumprido* poden traducirse directamente por *andar de fociños* (mal humor) e *andar de cara à banda*, *andar de nariz à banda*, *andar de trombas*, *andar escamado*, *andar fora de si*, tamén por *andar de fociños*, pero coa perda, en galego, do matiz “furioso”.

Os exemplos portugueses coa estrutura *andar com + subs./sintagma*, (e que non se refiren á expresión física do enfado), *andar com a bolha*, *andar com os azeites*, *andar com a mosca*, *andar com a telha*, *andar com a zoina* e *andar com o toco* non teñen unha equivalencia clara nas locucións que rexistramos en galego. Deberemos neste caso intentar facer unha traducción que distinga os matices semánticos, por exemplo: *andar com os azeites*, *andar com a mosca*, *andar com a zoina* (“mal humor”) poderían expresarse en galego con *andar de fociños* e *andar de mal aire*; *andar com a bolha*, *andar com a neura*, *andar com a telha* e *andar com o toco* (furioso) por *andar doente* e *andar fóra da súa nai*.

O grupo formado polas expresións coa estrutura *andar + adx.*, con máis ocorrencias neste traballo en portugués ca en galego, *andar danado*, *andar escamado*, *andar fulo* (portugués) e *andar doente* (galego), poden traducirse da seguinte maneira: *andar danado* e *andar doente* son equivalentes na estrutura e no significado, se non temos en conta o distinto adxectivo; *andar danado* tamén serve como traducción de *andar escamado* e *andar fulo*, xa que desta maneira ó menos se conserva o matiz semántico de “furioso”. As locucións portuguesas *andar com a mosca* / *com a neura* son perfectamente idiomáticas, e de feito existen, en galego, aínda que non aparezan neste traballo.

Con respecto ós distintos rexistros destas locucións, en portugués son case todas dun rexistro popular, agás quizais *andar danado*, *andar fora de si* e *andar fulo* que semellan poder empregarse en contextos máis coidados. No caso das locucións galegas, as únicas caracterizadas por un rexistro “popular” son *andar de fociños* e *andar feito un vinagre*. Isto débeo ter en conta o traductor á hora de tentar face-la traducción.

d) *Folgazán, despreocupado, ocioso, de vida desordenada.*

[portugués]

*andar a apanhar beatas*³⁶. Sem fazer nada; andar à boa vida, sem ter quaisquer rendimentos.

36. A expresión céntrase no significado da palabra *beata* “punta do cigarro”, e, en principio, significa “ter falta de cartos” pois empregábase para designa-las persoas que recollían as cabichas dos cigarros do chan para fumalas ou vendelas. O cambio de significado é perfectamente explicable partindo deste primeiro sentido.

andar a coçar o cu pelas esquinas. Sem traballar.
andar a correr atrás das canas. Não traballar; aproveitar-se do traballo dos outros.

*andar à coxia*³⁷. Vadiar sem destino; ocioso.

*andar a dar água sem caneco*³⁸. Andar sem fazer nada.

*andar ao laré/lareu*³⁹. Andar á toa, á vontade, sen ter que fazer.

*andar á tuna*⁴⁰. Andar á vadiagem.

*andar ao alto*⁴¹. Estar desempregado, ocioso; não traballar.

*andar aos paus*⁴². Ocioso.

andar com as mãos nas algibeiras. Ocioso.

*andar de costa direita*⁴³. Não traballar.

*andar de mãos espanadas*⁴⁴. Não traballar.

andar na farra. Fazer vida desagradada de divertimentos.

andar na moína. Fazer vida desgovernada, desordenada, de divertimentos.

andar de giralдина. Divertirse e vivir sen preocupacións.

andar á gandaia. A vadiar; viver ao Deus dará.

*andar à jorra*⁴⁵. Ocioso.

andar na boa vai ela. Andar em divertimentos.

*andar na rusga*⁴⁶. Andar em noites, na moína.

37. Esta expresión tivo a súa orixe nos mariñeiros das carabelas no século XVI; a *coxia* era "a ponte con corredor suspenso que ía de proa á popa".

38. A palabra *caneco* en portugués significa "espécie de barril alto e estreito". O significado da expresión relaciónase, nun primeiro momento, coa idea de "traballar sen resultados". De aquí pode pasarse, con maior ou menor facilidade, ó significado actual da locución.

39. O substantivo *laré* defínese como "mau dançador". O significado da expresión pode albiscarse se identificámo-la idea de "non fazer nada" coa de "danzar, divertirse continuamente".

40. A palabra *tuna* provén do antigo francés de argot *tune*, refuxio ou conxunto de mendigos, sacado do nome de *roi de Thunes* (Túnez) que se lle daba ó xefe.

41. Quizais haxa unha relación entre esta expresión coa galega/castelá *pasar por alto*, é dicir, "evitar, obviar". Neste caso o "contado" sería o traballo.

42. Esta expresión ten, posiblemente, a súa orixe no contido semántico da palabra *pau* que tanto en portugués coma en galego, entre outras acepcións, significa "cada unha das clasificacións das cartas da baralla". A persoa que se dedica a xoga-las cartas, anda sen traballar.

43. A idea de "non traballar" vén dada porque se asocia á contraria, a de traballar, a imaxe dunha persoa dobrada por estar realizando un labor agrícola; polo tanto, te-las costas "dereitas" significa "non traballar".

44. En portugués *espanar* é un verbo que significa "limpar o po com o espanador". *Andar de mãos espanadas* significa, polo tanto, te-las mans limpas, non luxadas polo traballo.

45. O substantivo *jorra* ten en portugués o significado de "breu con que se besuntam por dentro as vasilhas de barro. As escórias do ferro". A expresión fórmase, se cadra, por considerarse este traballo como moi fácil.

46. O substantivo *rusga* significa "barulho, desordem" e, polo tanto, o significado da locución deriva facilmente del.

[galego]

andar á caxota. Pasa-la vida sen facer nada, sen coidado.

andar á caza. Andar moito fóra da casa sen ocupación determinada.

andar á cuxía. O mesmo ca *andar á caxota*.

*andar á moina*⁴⁷. Ocioso.

andar de picos pardos. Andar sen ocupación ou ó que non importa; dedicarse á gandaina sen ter posibilidades económicas de permitirse esa vida.

*andar á ramisca*⁴⁸. Dedicarse á vida picaresca.

andar á tuna. Ocioso.

andar baleiro. Sen coidado.

andar de gaxé. Divertíndose e paseando, sen prestarlle atención ó traballo

*andar de riola*⁴⁹. Paseando dun lado a outro fuxindo das responsabilidades.

andar de rúa. Ruar, andar á noite polas rúas divertíndose; facer longas ausencias da casa para divertirse noutros lugares; vivir ociosamente.

*andar de trisca*⁵⁰. Facer vida desocupada para divertirse.

*andar á brouca*⁵¹. Andar de esmorga e de gandaina por camiños e lugares.

andar de borrumbio. De esmorga. E. Rodríguez define a palabra *borrumbio* como “jarana, bulla, diversión propia de gente joven, que por rueiros y caminos va dispuesta al jolgorio y a la parranda”.

*andar sen arrendo*⁵². Vivir con enteira liberdade.

andar ó doután. Vivir con enteira liberdade e sen moderación.

47. O adxectivo *moina* ten o significado de “persoa astuta e socarrona que adopta unha aparencia humilde e inxenua”. Desta maneira, entenderíase mellor a expresión como “actuar hipocritamente”. Sen embargo, *moina* tamén é a palabra base de *moinante*, sinónimo de *senvergonza*, *aproveitado*. *Andar á moina* pode significar “andar sen traballar, aproveitándose dos demais” e tamén se lle podería engadir un trazo semántico máis, o de “andar a divertirse”.

48. Sobreira (Papeletas, 192) rexístraa como andar “a las mozas”. Nesta expresión albíscase unha relación coa expresión *andar ó ramisco* que significa “andar collendo de aquí e de acolá”.

49. A palabra galega *riola* significa “conxunto de persoas que se moven atropeladamente”. A expresión fórmase partindo da idea de “andar mergullado entre a xente”, coma nas festas.

50. O verbo *trisca* significa, segundo E. Rodríguez, “hacer ruido con los pies o dando patadas”. Poida que haxa algunha relación entre este significado, por referirse a unha actividade pouco proveitosa, co significado actual da locución.

51. O substantivo *brouca* é definido por E. Rodríguez como “holgazanería, haraganería, ociosidade, aversión al trabajo”. Deste significado orixinal créase a locución cun significado case semellante.

52. *Arrendo* é un substantivo derivado do verbo *arrendar*, que significa “alugar”, “cavar por segunda vez” ou “atar ou suxeitar polas rendas unha cabalería”. A expresión deriva directamente do terceiro significado do verbo.

[traducción]

Pódense facer varios grupos de locucións para intenta-la súa traducción. É mellor clasificalas, neste caso, polo seu contido semántico e despois pola estrutura sintáctica e pola adscripción a rexistros.

1. Locucións que conteñen o trazo semántico de “andar de diversión”.

En portugués atopamos este trazo claramente en *andar a apanhar beatas*, *andar na farra*, *andar na moína*, *andar de giralдина*, *andar na boa vai ela* e *andar na rusga*; en galego en *andar á moína*, *andar a picos pardos*, *andar de gaxé*, *andar de riola*, *andar de rúa*, *andar de trisca*, *andar á brouca* e *andar de burrumbio*.

Dentro deste grupo as posibles traducións faríanse do seguinte xeito:

—coa estrutura *andar + en + artigo + substantivo*. Son as locucións portuguesas *andar na farra*, *andar na moína*, *andar na boa vai ela* e *andar na rusga* que non teñen correspondencia estrutural nas locucións galegas aquí recollidas⁵³. Con esta situación o mellor é intentar facer equivalencias entre as dúas linguas segundo o rexistro de cada locución. Neste sentido podemos observar que o portugués utiliza locucións de claro rexistro popular e moi caracterizadas idiomáticamente. Con todo, *andar na farra* podería ter traducción con *andar de picos pardos*, dun rexistro coloquial máis ou menos marcado; *andar na moína* podería traducirse perfectamente por *andar á moína* aínda que o galego teña unha pequena diferenza sintáctica (cambio de réxime preposicional); *andar na boa vai ela* tería equivalente en calquera das expresións galegas con *andar de + subst.* que pertencen a un rexistro coloquial/popular máis marcado no exemplo portugués (o mesmo se podería dicir para *andar na rusga*).

—*andar + de + substantivo*. Neste grupo están a locución portuguesa *andar de giralдина* e as galegas *andar de gaxé*, *andar de riola*, *andar de rúa*, *andar de trisca* e *andar de burrumbio*. Este tipo de estrutura é moi rendible na lingua pois un substantivo crea facilmente unha locución. Sen embargo, estas construcións poden non considerarse verdadeiras locucións se o substantivo mantén o seu valor semántico⁵⁴. A traducción do exemplo portugués faríase con calquera dos exemplos galegos, aínda que *andar de giralдина* está catalogada máis claramente nun rexistro popular (as locucións galegas poderían utilizarse en rexistros un pouco máis coidados).

2. Locucións co trazo semántico “ocioso” que aparece nas locucións portuguesas *andar a coçar o cu pelas esquinas*, *andar a correr atrás das canas*, *andar a coxia*, *andar a dar água sem caneco*, *andar ao laré/lareu*, *andar à tuna*, *andar ao alto*, *andar aos paus*, *andar com as mãos nas algibeiras*, *andar de costa direita*, *andar de*

53. Sen embargo, son perfectamente posibles e idiomáticas en galego locucións do tipo *andar na farra*, *andar na moína*, etc.

54. É o caso de *andar de burrumbio* e *andar de brouca* nas que o substantivo mantén, máis ou menos claramente, o seu significado léxico propio. Con todo, decidín non excluílas deste traballo pois a estrutura *andar + de + substantivo* crea matices semánticos novos.

mãos espanadas, andar à gandaia, andar à jorra; e nas galegas andar á caxota, andar á caza, andar á cuxía, andar á moina e andar á tuna.

A traducción pode facerse seguindo as seguintes indicacións:

—estrutura *andar + a + infinitivo*. Son en portugués *andar a coçar o cu pelas esquinas, andar a correr atrás das canas* e *andar a dar água sem caneco*, pero non teñen equivalente estrutural en galego. Á parte disto, as locucións portuguesas son dun rexistro popular moi claro, e por iso cun alto contido idiomático, e mesmo algunha delas se pode considerar no país veciño claramente vulgar. A traducción ó galego faise difícil, pero podíase recomendar como posible equivalencia calquera locución galega co mesmo matiz semántico.

—estrutura *andar + a + artigo + substantivo*. Son as locucións portuguesas *andar à coxia, andar ao laré/lareu, andar à tuna, andar ao alto, andar aos paus, andar à gandaina, andar à jorra* e as galegas *andar á caxota, andar á caza, andar á cuxía, andar á moina, andar a picos pardos, andar á ramisca e andar á tuna*. Neste grupo aparecen equivalencias semánticas e estruturais perfectas entre as locucións portuguesas e galegas: son os casos de *andar á tuna, andar na moina, andar á cuxía*. O resto dos exemplos portugueses podían traducirse da seguinte maneira en galego: *andar ao alto, andar aos paus* e *andar à jorra* terían un posible equivalente en *andar á caxota* e *andar a picos pardos*; *andar á gandaia*, aínda que non aparece aquí recollida existe en galego como *andar de/lá gandaia/gandaina*⁵⁵.

e) *Inquedo, desconfiado*.

[portugués]

andar com a mosca na orelha / andar com a pulga atrás da orelha / andar com o bicho no ouvido. Procurar pescuda-lo que se passa ocultamente, com desconfiança de que algo está eminente.

andar com os cornos no ar. Estar alerta. / *andar no ar*. Ser incapaz de se concentrar, por estar inquieto, sobressaltado.

andar com a pedra no sapato. Desconfiar.

andar de esguelha com alguém. Desconfiar. Tamén significa estar zangado, de relações cortadas.

andar de levante. Desassossegado; agitado.

andar de pé atrás. Desconfiar

andar de sobreaviso. Desconfiar de uma pessoa; estar desavindo com uma pessoa.

andar mouro na costa. Desconfiar de uma pessoa ou de uma situação.

andar sobre brasas. Estar inquieto, ansioso, sobressaltado.

55. C. García en *Retrincos*, p.119-123, comenta que a locución *andar de gandaina/ /gandaia* aparece adoito en Castelao. A palabra *gandaia*, segundo o profesor García, ten orixe árabe e quizais poida estar relacionada con *gandulo*.

[galego]

andar coa mosca na orelha. Andar con inquietude e desazo.

andar de levante. Dise daquel que non acouga en ningunha parte e anda sempre inquieto.

[traducción]

Se facemos unha clasificación semántica polos trazos que presentan as locucións, distinguiremos:

1. Locucións co trazo semántico “desconfiar”. Son en portugués as locucións *andar coa mosca na orelha, andar com a pulga atrás da orelha, andar com o bicho no ouvido, andar com a pedra no sapato, andar de esguelha com alguém, andar de pé atrás, andar de sobreaviso* e *andar mouro na costa*; en galego non recollemos ningunha locución que teña este sentido semántico claro. Sen embargo, *andar coa mosca na orelha* pode usarse, e de feito úsase, co sentido de “desconfiar” e, desta maneira, pasaría a ser traducción directa de *andar com a mosca na orelha* e, aínda que teñan distintos elementos léxicos, tamén de *andar com a pulga atrás da orelha* e *andar com o bicho no ouvido*. O resto das locucións portuguesas, por haber só un exemplo en galego, poderían traducirse da mesma maneira.

Con respecto ós rexistros, as locucións que expresan a idea de “desconfianza” por medio de locucións *andar coa mosca, co bicho, coa pedra, cos cornos*, etc. son dun rexistro coloquial non vulgar; a expresión *de levante* pode empregarse en calquera tipo de textos.

2. Locucións co trazo semántico “inquieto”. Son en portugués *andar com os cornos no ar, andar no ar, andar de levante* e *andar sobre brasas*; en galego as dúas únicas locucións recollidas. A expresión *andar de levante* é común ó galego e ó portugués e ámbalas dúas pertencen a un rexistro coloquial. A locución galega *andar coa mosca na orelha* vale como traducción de *andar com os cornos no ar* e *andar no ar*; son dun rexistro menos coidado ca *andar de levante*.

f) *Despistado, confuso.*

[portugués]

andar a dormir na forma. Estar sem atenção; andar alheado, sem saber o que anda a fazer; diz-se de pessoa lenta e desatenta.

andar à nora. Sentir-se confuso, atrapalhado, não sabendo o que fazer, dizer, responder; sentir-se desorientado, sem saber que rumo tomar.

andar às aranhas. O mesmo significado cá anterior pero co matiz da idea de “dedicarse a cousas inútiles” como é “pillar arañas”.

andar à procura da rolha. Não encontrar o caminho, a solução, a resposta”.

andar entre a quarta e a meia partida. Estar indeciso, hesitante quanto á decisión que se debe tomar.

andar às voltas. “Desorientado, sem saber o que fazer”.

andar ós emboleus. Viver sen orientação.

andar à-toa. Viver sem orientação.

andar à matroca. Viver sem orientación.
andar a jardar. Andar sem rumbo.

[galego]

andar ó leilán. Sen rumbo, sen finalidade, coma as follas secas levadas polo vento.

andar ás toas. Ó que saia, a mercé das circunstancias, sen rumbo.

andar sen tento. Facer vida desordenada e sen método.

andar sen xeito. Vivir sen orde, de mal xeito.

*andar ós alpibardos*⁵⁶. Entreterse en cousas sen utilidade.

andar ós biosbardos. Esta expresión ten o mesmo significado cá anterior.

andar ós grilos. Ocuparse en cousas sen importancia.

andar na verza. Estar despistado.

[traducción]

Aplicamos aquí tamén unha primeira clasificación semántica.

1. Locucións co trazo semántico “confusión, desorientación”. Son en portugués *andar à nora*, *andar à procura da rolha*, *andar entre a quarta e a meia partida*, *andar às voltas*, *andar aos emboleus*, *andar à toa*, *andar à matroca*, *andar a jardar*; en galego: *andar ó leilán*, *andar ás toas*, *andar sen tento*, *andar sen xeito*.

—*andar* + *a* + *artigo* + *substantivo*. Son en portugués *andar à nora*, *andar à procura da rolha*, *andar às voltas*, *andar aos emboleus*, *andar à toa*; en galego *andar ó leilán* e *andar ás toas*.

Móstranse equivalentes na forma e na semántica *andar à toa* e *andar ás toas* coa particularidade de que a locución está fixada en portugués en singular e en galego en plural. O resto das locucións portuguesas deste grupo poderían traducirse ó galego por *andar ó leilán* tendo en conta que as expresións portuguesas pertencen a un rexistro popular moi marcado, adscripción que non se lle pode aplicar a *andar ó leilán*.

Andar entre a quarta e a meia partida que se individualiza pola estrutura *andar* + *prep.*, e que non semella dun rexistro popular tan claro coma as anteriores, podería traducirse polas dúas locucións galegas deste primeiro grupo.

2. Locucións co trazo semántico “despistado” e “perdendo o tempo”.

Son en portugués: *andar a dormir na forma* e *andar às aranhas*; en galego *andar ós alpibardos*, *andar ós biosbardos*, *andar ós grilos* e *andar na verza*.

56. A orixe desta expresión pode estar relacionada tanto con *biosbardos* como con *alpabarda*, adx. que designa segundo Sobreira á “persona de poca acción, resolución ou desembarazo”. C. García (*Cousas da Lingua*, 249-250) di, a respecto desta expresión e da seguinte *andar ós biosbardos*, “Tamén en relación coa nosa voz está a palabra *alpabarda* ou *alpabardo* que nalgúñas partes de Galicia é nome dun peixe e noutras significa tanto animal fantástico como persoa de pouca resolución ou media aparvada”.

—a estrutura *andar + a + substantivo* aparece con bastante frecuencia en galego, sendo este substantivo xeralmente un nome que ten un contido semántico que indica “a pouca importancia da acción”, e que, con certa frecuencia, pode se-lo nome dun animal, real ou inventado. Desta maneira, *andar ás arauhas* tería a súa mellor traducción en *andar ós grilos*. *Andar ás aranhas* pode traducirse tamén por *andar ós alpibardos* e *andar ós biosbardos* pero aquí o traductor ten que ter en conta que, nas expresións galegas, aparecen elementos claramente idiomáticos (animais míticos) que fan que a traducción non sexa totalmente equivalente.

Andar a dormir na forma, coa estrutura *andar + a + inf.* non ten equivalente estrutural en galego (ó menos neste traballo). Pódese suxerir-la locución *andar à toa* como posible traducción.

g) *Murmurador*.

[portugués]

andar de chocalho. Espalhar boatos; mexericar; bisbilhotar.

*andar ao lambisco*⁵⁷. Bisbilhotar.

andar no ratanço. Andar a dizer mal de alguém ou de alguma coisa.

[galego]

andar con contos/andar con díxome-díxomes. Rexoubar.

[traducción]

Nos exemplos por min recollidos non hai equivalencia clara entre o portugués e o galego, no que respecta á expresión do trazo semántico “murmurar”. Con todo, a locución *andar de chocalho* pode ter un equivalente estrutural e semántico en galego (non recollido neste traballo) pois os seus contidos son perfectamente asimilables na nosa lingua. *Andar ao lambisco* e *andar no ratanço* son máis difíciles de traducir pois, á parte de pertenceren a un rexistro popular, utilizan elementos idiomáticos de traducción complicada. Cinguíndonos ás expresións recollidas, a traducción de *andar de chocalho* podería facerse, aínda que non haxa equivalencia estrutural e semántica, por *andar con contos* e *andar con díxome-díxomes*; ademais, as tres poden utilizarse nun rexistro popular non vulgar. O mesmo pódese aplicar a *andar no ratanço*.

h) *Cansazo, desánimo, depresión causadas polas dificultades*.

[portugués]

andar de monco. Sem ánimo.

57. A palabra *lambisco* en portugués significa “porção muito pequena”. A locución enténdense partindo da idea de “andar buscando cousas pequenas”, é dicir, “andar contando cousas sen importancia dos demais” pola simple razón de comentar.

*andar à brocha*⁵⁸. Desanimado.

*andar à rasca*⁵⁹. Andar en situación embaraçosa, cheia de dificultades.

andar com a macaca. Andar com infelicidade.

andar com cara de caso. Mostrar-se preocupado com algo de grave que sucedeu.

andar com uma espinha atravessada na garganta. Não conseguir livrar-se de persistente resentimento ou preocupação.

andar de orelha murcha. Estar triste, desgostoso.

andar num cortado. Atravessar uma fase de perturbações, confusão, dificuldades.

andar pelas ruas da amargura. Sofrer grandes desgostos.

[galego]

andar cangado. Estar alguén triste e abatido de corpo e de ánimo.

*andar coa canga baixa*⁶⁰. Andar desanimado.

andar sen alma. Andar desanimado.

[traducción]

Non hai identidade estrutural entre o galego e o portugués neste grupo. Sen embargo, *andar à brocha* ten certa relación semántica con *andar cangado* e *andar coa canga baixa* por formárense as tres a partir da comparación coa “situación física dos animais xunguidos”. Ademais, estas dúas locucións galegas teñen tamén un matiz de cansazo físico que non se recolle en ningunha das locucións portuguesas.

A locución *andar de orelha murcha*, por incluír dentro dos seus elementos o adxectivo *murcha*, coincide na elección dos elementos simbólicos coa locución galega *andar coa canga baixa* (*murcha/baixa*). Polo tanto, cremos que a traducción, mesmo que haxa unha perda semántica clara, do portugués para o galego é perfectamente posible.

Con respecto ás locucións *andar de monco*, *andar à rasca* e *andar com a macaca* temos que dicir que, pola súa pertenza a variedades populares e pouco estendidas do portugués, unha traducción xusta ó galego faise bastante difícil. En todo caso, os seus equivalentes deberían ser *andar cangado* ou *andar coa canga baixa*.

58. A palabra portuguesa *brocha* significa “correia que abraça o pescoço do boi na canga”, o galego *loro*. A idea de dificultades e preocupacións vén dada pola imaxe do boi unido ó carro.

59. A *rasca* é unha arte de pesqueira, utilizada para pilla-la lagosta á noiteña, común a Portugal e a Galicia. Quizais a idea de “dificultade” veña dada pola dureza desta arte pesqueira.

60. A palabra *canga*, entre outras acepcións, significa “xugo de madeira co que se xonguen as vacas ó carro” que, obviamente, fai que os animais leven a cabeza baixa. A idea de tristeza, desánimo está moitas veces asociada con esta imaxe.

No que atinxe ós rexistros, e se queremos facer unha traducción que os teña en conta, podemos comprobar que hai dúas locucións portuguesas *andar com uma espinha atravessada na garganta* e *andar pelas ruas da amargura* e unha galega *andar sen alma* que se poden adscribir a rexistros coidados da lingua. Polo tanto, aínda que non coincidan nin semántica nin estruturalmente, a locución galega pode ser traducción das dúas portuguesas⁶¹. O resto das locucións portuguesas son dun rexistro popular.

4. Conclusións parciais

Da comparación dalgunhas locucións galegas e portuguesas podemos tirar algúns datos que poden definir unhas conclusións parciais, na agarda de facer recollidas máis amplas de unidades fraseolóxicas.

1. Das setenta e nove locucións portuguesas comentadas só teñen correspondencia en galego, con idéntica, ou case idéntica, estrutura e significado seis: *andar à mira*, *andar à coxia*, *andar na/à moína*, *andar á tuna*, *andar com a mosca na orelha*, *andar à toa*, *andar de levante*.

2. Léxico.

Vou facer unha pequena análise das unidades léxicas empregadas nas distintas locucións galegas e portuguesas, para tentar avalía-lo grao de diferenza entre as dúas linguas e a súa repercusión na creación de unidades fraseolóxicas.

2.1. O número de formas léxicas utilizadas no conxunto das locucións portuguesas e galegas é o seguinte:

[portugués]: 96 palabras diferentes: 12 adxectivos; 2 adverbios; 5 locucións adverbiais; 70 substantivos, 7 verbos.

[galego]: 7 adxectivos; 1 adverbio; 6 palabras compoñentes de locucións; 34 substantivos e 3 verbos. Total: 51 palabras diferentes.

[palabras comúns p/g] *bo*, *fora/fóra*, *coxia/cuxía*, *toas/toa*, *levante*, *mira*, *moína*, *mosca*, *orelha/orella*, *rua/rúa*, *tuna*.

2.2. Léxico que aparece nos exemplos dunha lingua pero non nos da outra.

2.2.1. Léxico específico dunha das linguas que non aparece na outra.

A) Portugués.

—Verbos: *jardar* 1

61. Temos que ter en conta, ademais, que, aínda que non se recollan neste escrito, en galego son posibles, quizais polo contacto co español, locucións do tipo *andar cunha espiña atravesada* ou *andar polas rúas da amargura*.

—Substantivos: *babugem; beata; bolha; giralдина; jorra; lambisco; matroca; rasca; ratanço; rusga; zoína.*

—Adxectivos: *cumprido; espanado; fulo;*

—Elementos de locucións: *emboleus, aos; laré/lareu, ao; tio-tio, ao.* (3)

B) Galego.

—Verbos: Ningún.

—Substantivos: *alpibardos; arrendo; biosbardos; borrumbio; brouca; díxome-díxome; ramisca; trisca.*

—Adxectivos: Ningún.

—Elementos de locucións: *caxota, á; doután, o; gaxé, de; leilán, ó.*

2.2.2. Léxico común ás dúas linguas pero que aparece só nos exemplos de unha das linguas.

a) Palabras portuguesas comúns co galego.

—Verbos: *apanhar; coçar; correr; dar; dormir; ir.*

—Substantivos: *água; algibeira; amargura; ar; aranha; azeite; banda; bebida; bicha; brasa; brocha; cana; caneco; cara 3; caso; chocalho; corno; cortado; costa 2; cu; esquelha; espinha; esquerda; esquina; farra; forma; gandaia; garganta; levante; linha 2; macaca; mama; mão 2; mira; monco; mouro; nariz; neura; nora; olho; ombro; orelha 2; partida; pau 2; pé; pedra; procura; quarta; rolha; rua; sapato; sobreaviso; telha; toco; tromba; venta; volta.*

—Adxectivos: *alto; atravessado; bo; danado; direita; doente; escamado; inchado; meio; murcho.*

—Elementos de locucións: *tóa, à; coxia, à.*

b) Palabras galegas comúns co portugués.

—Verbos: *saltar; trunfar; vivir.*

—Substantivos: *alma; canga; caza; conto; dereitas; dereito; fociño; grilo; lapa; levante; mira; nai; orella; pardo; paso; pico; riola; rúa; tento; verza; vinagre; xeito.*

—Adxectivos: *baixo; baleiro; bo; cangado; feito; mal.*

—Elementos de locucións: *toas, (ás); cuxía, (à).*

Dos datos anteriores sobre o léxico empregado nas locucións galegas e portuguesas pódense tirar algunhas conclusións:

1. Nos exemplos a porcentaxe de palabras léxicas comúns ás dúas linguas é moi baixo (4.7%), algo que pode explicarse máis pola diferenza no número de locucións rexistradas en portugués (79) e galego (42) ca por un verdadeiro afastamento entre as dúas linguas.

2. Con respecto ás palabras que só aparecen nos exemplos dunha lingua e nos da outra non, nótase que as locucións galegas e portuguesas empregan un número bastante elevado de lexemas que pertencen á vez ás dúas linguas,

113 de 143 (75%), dato que mostra, unha vez máis, que galego e portugués teñen un fondo léxico común moi importante. Sen embargo, hai un 19,4% de palabras que son específicas do portugués e non se rexistran en galego e, viceversa, un 24% de palabras galegas que non se rexistran no portugués. Esta especificidade pode deberse a que quizais sexan lexemas pertencentes a niveis de lingua moi concretos e particulares (nivel de *gíria* en portugués; léxico dialectal ou sectorial en galego).

3. Estructura sintáctica.

Cos datos obtidos pode concluírse que, no que atinxe á estrutura sintáctica das locucións, hai bastante semellanza entre as dúas linguas: os esquemas máis comúns en portugués, *andar + a + substantivo*, *andar + com + substantivo* e *andar + de + substantivo*, teñen un equivalente en frecuencia en galego nas estruturas *andar + a + substantivo*, *andar + de + substantivo* e *andar + adxectivo*. Nótase unha preferencia do portugués pola estrutura *andar + com + substantivo* (24% fronte ó 4.7% do galego). Tamén é salientable a recorrencia en galego fronte ó portugués das estruturas *andar + a + substantivo* (45% / 30% port.) e *andar + adxectivo* (11% / 3.7% port.).

Conxugando os datos do léxico e os da estrutura sintáctica nótase unha grande coincidencia na construción das locucións co verbo *andar*. Sen embargo, quen se fixe un pouco no conxunto dos exemplos notará unha sensación dunha pequena, pero clara e digna de salientar, separación entre as dúas linguas. Isto está motivado polas diferencias tanto léxicas como sintácticas que xa comentamos e tamén pola distinta utilización do léxico e das estruturas sintácticas, comúns ou non comúns, asociada a campos semánticos determinados; é esta asociación a que funciona de distinta maneira entre as dúas linguas e a que causa a sensación clara de estar ante linguas que se refiren de distinta maneira á realidade conceptual e extralingüística. Por exemplo: *andar de chocalho*, en portugués “espallar boatos; bisbilhotar”, comparte estrutura sintáctica e léxico co galego pero non rexistramos nesta lingua unha locución idéntica; ademais, se existise, o cal non sería nada raro, quizais se referise máis á idea de “divertirse” ca á idea de “rexoubar”; o mesmo pasa en *andar à procura da rolha*, aínda que aquí é menos posible que haxa un equivalente en galego ou que se entenda no seu significado recto.

En resumo, nótase a través da análise destas locucións que portugués e galego organizan a súa fraseoloxía de maneira diferente porque, en certa medida, se refiren a conceptos e á realidade extralingüística de distinta maneira. Este fenómeno ten que ver obviamente con procesos diacrónicos de fixación da lingua e distinción de niveis dentro dela, procesos que tiveron un discorrer distinto en Portugal (cunha lingua fixada xa dende hai moito tempo e empregada por toda a poboación) e en Galicia (lingua conservada ata hai ben pouco nas clases menos favorecidas da poboación, ligadas sempre ós medios semiurbanos e rurais).

Todo o anterior deseña un terreo esvaradío para o traductor que se fai aínda máis perigoso ó non existir en galego unha codificación das unidades fraseolóxicas. As indicacións que fomos facendo sobre a posible tradución do portugués ó galego deben ser entendidas como o que son, suxestións para orienta-lo traductor, e non se deben considerar como propostas en ningún xeito definitivas.

BIBLIOGRAFÍA

1. Sobre locucións galegas.

- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, E., *Diccionario Enciclopédico Gallego-Castellano*. Vigo, Galaxia, 1960.
- SOBREIRA, Fr. S., *Papeletas de un diccionario gallego*, Edición de J. L. Pensado, Ourense, Instituto de Estudios Orensanos Padre Feijóo, 1979.
- VV.AA., *Diccionario Xerais Castelán-Galego de usos, frases e sinónimos*, Vigo, Xerais, 1990.
- VV.AA., *Diccionario Normativo Galego-Castelán*, Galaxia, Vigo, 1988.

2. Sobre locucións portuguesas.

- LAPA, A., *Dicionário de Calão*, Lisboa, 1959
- BESSA, A., *A Gíria portuguesa*, Lisboa, 3ª ed., 1919.
- NEVES, O., *Dicionário de Frases Feitas*, Porto, Lello & Irmãos-Editores, 1994.
- NOBRE, E., *Dicionário de Calão*, Lisboa, Publicações Dom Quixote, 1986.
- SANTOS, A., Nogueira, *Novos Dicionários de expressões idiomáticas*, Lisboa, Edições João Sá da Costa, 1988.
- SIMÕES, G. A., *Dicionário de Expressões populares*, Lisboa, Publicações Dom Quixote, 1993.

PRESUNTOS FALSOS AMIGOS ENTRE PORTUGUÉS E GALEGO. I

Tiago Vidal Figueroa
Universidade de Vigo

Algunhas persoas, levadas polas súas ideas sobre as relacións entre o galego e o portugués, consideran que carece de sentido falar en traducir de un para o outro. Na miña opinión, independentemente do problema nominal ou de etiquetas relativo a se o galego e o portugués son ou non “a mesma lingua”, creo que calquera que coñeza o concepto coseriano de *lingua funcional* debe admitir que estamos ante dous agregados de múltiples linguas funcionais, e por tanto non só é posible traducir de galego para portugués, ou ó revés, senón tamén é posible traducir entre si diversas linguas funcionais galegas ou diversas linguas funcionais portuguesas. Ademais, referíndonos xa en concreto ás variedades lingüísticas que son obxecto de tradución con maior frecuencia, está fóra de dúbida que a literatura galega non está escrita en portugués, os textos xurídicos ou administrativos galegos tampouco se escriben en portugués, os poucos escritos científicos e técnicos que se producen en galego nunca poderán ser tomados por textos portugueses, e viceversa.

Ó mesmo tempo, mesmo que nos limitemos ós tipos de lingua máis formalizados, ben distanciados das variedades dialectais populares, é innegable a grande semellanza que se dá entre o galego e o portugués, o cal, se ben por unha parte facilita a comprensión da maioría dos enunciados elaborados na outra “lingua”, sen necesidade dunha preparación previa –de aí que se teña falado do bilingüismo inherente ós falantes de calquera delas–, por outra parte é a causa dun grande número de erros na comprensión –e na tradución– de moitas palabras e construcións, aparentemente coñecidas, pero que teñen valores de uso, matices, e por veces mesmo significados, abertamente diferentes.

Levado por estas ideas, e mais pola constatación da falta total de materiais didácticos para o ensino do portugués a falantes de galego (e, case, mesmo de castelán), decidín elaborar algo que se podería denominar “vocabula-

rio problemático" do portugués para os galegos. Seleccionado dun modo bastante ecléctico e aínda sen uns criterios ben delimitados de elaboración, tal vocabulario aparece exemplificado neste artigo a través dunha serie de entradas correspondentes á letra **a**. En sucesivos números desta mesma revista esperamos poder ir ampliando a relación, con novas palabras, por orde alfabética.

A principal dificultade nesta empresa consiste en que, en canto para a lingua portuguesa resulta relativamente fácil pórse de acordo sobre cales son os significados e os usos *standard* –referidos aquí soamente á lingua de Portugal, non á do Brasil nin á dos países africanos de lingua oficial portuguesa–, no caso do galego o *standard* está en vías de elaboración, de modo que con frecuencia os usos reais dos falantes –espontáneos ou educados– non coinciden con aquilo que prescriben / describen os libros de texto e os dicionarios. Por outro lado, a presenza permanente do castelán como "lingua de cultura" e como referencia en tódolos niveis do ensino fai que sexa imprescindible tamén a súa consideración, paradoxalmente, no contraste do vocabulario galego co portugués.

Ala, aba, asa

A palabra portuguesa **asa** non só abrangue o significado xeral da correspondente galega e castelá, isto é, "parte saliente de certos utensilios, que serve para agarrar neles", senón que tamén inclúe o significado propio do gal. **á**, cast. **ala**, que quere dicir, "cada un dos membros adaptados para voar, nas aves, nos morcegos, nos insectos, etc." e "cada unha das partes do avión destinadas a sustentalo".

Por súa vez, **ala** en portugués actual serve, principalmente, para denominar: "1. Cada un dos grupos formados nun partido político ou en calquera outro tipo de organización. 2. Cada un dos lados da liña de ataque, en certos deportes de competición. 3. Unidade que opera no flanco dun dispositivo de forzas militares". Nalgún caso pódese utilizar tanto **asa** como **ala**, por exemplo, para se referir a unha "parte do edificio que se prolonga dun lado do corpo principal".

Por outra parte, **las alas del sombrero** son en portugués **as abas do chapéu**.

Estes significados de **ala** e **aba** non difiren substancialmente dos admitidos no galego. Sen embargo, convén indicar que a forma galega *standard* **á** non está rexistrada en ningunha fala popular, en canto que no seu lugar si aparece recollida **asa** nas entrevistas do Atlas Lingüístico Galego, en varias localidades do sudoeste e nunha de Asturias. De resto, a única forma empregada é **ala**.

Acaso, azar

Ó revés do que acontece en galego ou en castelán, **azar** non ten, en xeral, en portugués o valor neutral de “casualidade” ou de “sorte”, senón principalmente o de “mala sorte, fortuna adversa”. Para nos referirmos ó “conxunto de pequenas causas independentes entre si, que se prenden a leis ignoradas ou mal coñecidas, e que determinan un acontecemento calquera”, ben como ó “resultado de tales causas” ou a un “feito imprevisto”, en portugués utilízase a palabra **acaso**.

A locución adverbial **por acaso**, que significa “de modo casual, fortuíto”, moi usada na lingua coloquial e na escrita, equivale á castelá **por casualidad**, galega **por casualidade**.

Acha, machado

O nome do “instrumento cortante, con cabo, que se usa para fender leña, etc.” é **machado** en portugués, coma en galego. E un machado pequeno, que se manexa cunha soa man é unha **machada**. Con todo, existe en portugués tamén **acha**, correspondente por orixe ó castelán **hacha**, que se aplica só a unha “arma antiga, co feitío do machado”, tamén coñecida como **acha de armas**. De resto, **acha**, en portugués, é un “pedazo de madeira tosca, para o lume”, tal como en galego.

Azedo, ácido

Como substantivo, **azedo** denomina “o sabor que non é amargo, nin salgado, nin doce, coma o do vinagre ou da froita verde”, e como adxectivo significa “que produce ese sabor”. Polo contrario, **ácido**, aínda que poida utilizarse como adxectivo equivalente a **azedo**, ten como ámbito propio o referirse a calquera “substancia que forma un sal químico cando se combina cunha base” e á “droga alucinóxena LSD”, como substantivo, ou “que ten propiedades dos ácidos, que é propio dos ácidos”, como adxectivo.

Aplicado ás persoas, ó seu carácter, ás súas falas, utilízase tamén **azedo**.

Tales significados coinciden, en liñas xerais, cos atribuídos polos dicionarios galegos a **acedo** e **ácido**, pero na práctica parece reinar unha confusión total.

Acordar, despertar, espertar

Como verbo intransitivo (ou sexa, construído sen complementos) **acordar** significa “saír do sono ou dun soño” e é por tanto sinónimo de **despertar**. Na mesma esfera de significado, pode ser tamén utilizado como verbo transitivo directo (con complemento directo), significando entón “tirar

do sono ou dun soño" (p.e., *acordei o menino*). Aínda que poida parecer, entón, que **acordar** e **despertar** significan o mesmo en portugués ca **acordar** e **espertar** en galego, a verdade é que neste sentido **acordar** é moito máis utilizado en calquera nivel de lingua no portugués actual ca **despertar**, todo o contrario do que acontece en galego. Curiosamente, sen embargo, o aparello que se utiliza para acordar, chámase **despertador**, non **acordador**.

Por outra parte, debe terse presente que **espertar**, que tamén existe en portugués, non é unha variante formal de **despertar** (e por tanto non é sinónimo en xeral de **acordar**), senón que se relaciona co adxectivo **esperto**, termo que ten un equivalente moi axustado no castelán **espabilado**, en calquera das súas variadas acepcións. Nótese, polo contrario, que en galego non se fai ningunha diferenza entre **despertar** e **espertar**, **desperto** e **esperto**.

Adega, bodega, porão

O "lugar térreo ou subterráneo, xeralmente fresco, onde se garda viño, alimentos, etc." chámase en portugués **adega**, e nunca **bodega** como en galego ou en castelán. **Bodega**, por súa vez, é equivalente en portugués a **taberna**, **tasca**, **baiuca**, etc., ou sexa, unha "casa onde se vende viño a retalho", tal como no galego. Con este valor, por veces, utilízase tamén **adega** nas dúas linguas (aínda que a maioría dos dicionarios portugueses non o recoñecen).

Por outro lado, a "parte baixa dun barco, onde xeralmente vai a carga," chamada **bodega** ou **adega** en galego (e **bodega** tamén en castelán), é o **porão** en portugués.

Adoecer, adolescer, enfermar

O verbo intransitivo **adolescer** significa tan só "entrar na adolescencia, facerse adolescente" e, por extensión, "crecer, desenvolverse". O significado de "ter como defecto ou imperfección", un dos máis frecuentes en castelán para o verbo **adolescer** acompañado de complemento con preposición **de**, só pode expresarse en portugués mediante o verbo **enfermar**, pero este é un uso pouco común (p.e., *a sua linguagem enferma de impropriedade*).

Os significados xerais do galego **adoecer**, tales como "desesperar, rabiarse, encolerizarse" e "desexar con intensidade," non son propios do correspondente portugués.

Polo demais, **adoecer** e **enfermar** son verbos practicamente sinónimos en portugués, se ben no uso actual **adoecer** é sobre todo intransitivo, tendo o significado de "ficar enfermo" ou "tornarse doentío," en canto que **enfermar** é, de modo predominante, transitivo directo, e ten o significado de "tornar enfermo, causar enfermidade a".

Aleijar, lastimar

O verbo portugués **aleijar**, en construcións transitivas directas (ou reflexivas) significa “causar dano, ferida ou defecto físico a” (p.e., *aleijei-me numa mão*), e como intransitivo “quedar mutilado” (p.e., *A Maria aleijou*). É por tanto equivalente aproximado do castelán **lastimar** e do galego **magoar** ou **mancar**.

Neste sentido hai que aclarar que **lastimar** tamén é palabra portuguesa, pero co significado de “queixar-se, lamentar-se” como verbo pronominal (p.e., *lastimo-me de tantas crueldades que se vêem*), e “ter pena de, compadecer-se de” ou “compadecer, lamentar,” como transitivo directo (p.e., *lastimo a tua falta de sensibilidade*).

Canto a **mancar**, en portugués significa tan só “tornar(se) manco” como verbo transitivo (ou reflexivo), e “coxear” como verbo intransitivo. **Magoar**, no entanto, é equivalente ó verbo galego, abranguendo significados próximos a **aleijar** cando se trata dun dano físico, e a **ofender** ou **afligir** cando se refire ós sentimentos.

Afeitar

En portugués é só unha forma anticuada por **enfeitar**, isto é, “adornar, ataviar, ornamentar”, ou por **afectar**. Para o significado do **afeitar** galego e castelán, úsase en portugués **barbear** (tamén como reflexivo, **barbear-se**) ou a expresión **fazer a barba**.

Afundar, afundir, fundir

Á diferenza do que acontece en castelán con **ahondar** e **hundir**, ou do que tende a facerse en galego *standard* con **afondar** e **afundir**, en portugués os significados básicos duns e dos outros están incluídos nun só verbo, **afundar**. **Afundir** e **fundir** son equivalentes aproximados deste, pero case fóra de uso na actualidade.

Alén diso, **fundir** en portugués é de uso xeral co significado de “facer líquido, derreter” e outros relacionados, tal como en galego e en castelán.

Agachar-se

Tal como acontece en castelán, o **agachar** portugués é un verbo transitivo directo utilizado sobre todo en forma reflexiva (**agachar-se**), co significado de “dobrase, inclinando a cabeza ou o corpo” ou “sentarse nos calcañares; pórse de cócoras.” Cando non é reflexivo acostuma aplicarse á cabeza ou a algunha outra parte do corpo, co significado de “baixar, abaixar”. En calquera dos dous casos, tal como **abaixar(-se)**, pode equivaler tamén a “humillar(se), someter(se)”.

O significado de “esconder, ocultar”, que se dá a miúdo en galego, é considerado na actualidade un dialectalismo, alieo á lingua *standard* portuguesa.

Ajuntamento, concello, câmara

A pesar de se-lo equivalente do castelán **ayuntamiento**, **ajuntamento** en portugués serve tan só para referirse á acción ou ó efecto de **ajuntar-se**, nas súas diversas acepcións. Non vale nunca, por tanto, para denominar unha “administración responsable do goberno municipal”. Con este significado en Portugal utilízase **câmara municipal**. Outro termo relacionado é **concelho**, que –á diferenza do que acontece co correspondente galego **concello**– non designa a mesma **câmara municipal**, senón o “territorio administrado por esta” e, en consecuencia, é sinónimo de **município**.

Alar

Con esta grafía represéntanse tanto o verbo derivado do latín **ala**, que ten por tanto os significados de “1. Facer voar. 2. Dar ás (port. asas, cast. alas) a. 3. Dispor en alas”, como o verbo tomado do francés **haler**, co significado de “puxar para arriba” e outros próximos. O segundo destes verbos conserva en castelán e en galego a grafía **halar**.

Albufeira, pântano, laguna, lagoa

No portugués actual, **albufeira** designa en xeral o “depósito de agua formado nun río por unha represa”. Con este significado emprégase en castelán e en galego a palabra **pantano**. Sen embargo, a correspondente portuguesa, **pântano**, só se refire a un “lugar alagado por augas estancadas pouco profundas, inzado de vexetación”, se ben é máis habitual empregar na actualidade o termo **paul** (*paúl*). Nótese que a “obra construída através de un río para desviar ou rete-las súas augas” só pode ser unha **represa** ou **barragem**; esta última é a denominación habitual en Portugal das grandes obras hidráulicas. Outra palabra bastante utilizada, sobre todo no medio rural, como sinónimo de **represa** na dobre acepción de “obra” e “depósito de agua” é **açude**.

En Portugal ás “terras baixas alagadizas por causa das mareas ou das cheas dun río” chámaseselles en xeral **sapal** e non **marisma**, aínda que este nome tamén apareza nos dicionarios portugueses.

A palabra castelá **albufera**, tomada segundo tódolos indicios do catalán, significa, como nesta lingua, “lagoa de agua salgada ou salobra, separada parcial ou totalmente do mar por barras de area, seixos, coral, etc.” Este mesmo significado aparece atribuído polos dicionarios ó portugués **albufeira**, pero neste sentido, sen ningunha dúbida, na actualidade é moito máis

empregado o termo **laguna** ou mesmo, en certa literatura xeolóxica especializada, o inglés **lagoon** (procedente, por súa vez, do veneciano **laguna**). Nótese por tanto como, por outro lado, tamén **laguna** non é equivalente do correspondente castelán, pois o significado xeral de “extensión de auga, en xeral estancada, con pouca profundidade” só é propio en portugués (como en galego) da palabra **lagoa**.

Alfombra, tapete, alcatifa, carpete

Aínda que apareza nos dicionarios, **alfombra** non é palabra utilizada normalmente en portugués. Para denominar unha “peza de tecido pesado con que se cobre o chan” úsase **tapete**, palabra que inclúe tamén o valor propio do **tapete** galego ou castelán, isto é, a “peza tecida ou bordada que se coloca, en xeral por ornamento, enriba das mesas e doutros mobles”. Outra palabra relacionada é **alcatifa**, que na actualidade serve para denominar un “tapete que cobre enteiramente un cuarto, en xeral afixado ou colado ó chan”, correspondente ó castelán e galego **moqueta**.

Por outra parte, **carpete** é unha palabra tomada do francés, que en Portugal se emprega para um **tapete** de tamaño grande.

En sentido figurado, naturalmente, pódese empregar **tapete** ou **alcatifa**, ou mesmo **alfombra**, para se referir a aquilo que cobre unha determinada superficie, como o céspede, unha camada de neve, folledo, etc.



Traduccións xustificadas

Traducción administrativa.

Xermán García Cancela

Sobre a fidelidade.

Darío Xohán Cabana

Traducción de poesía greco-latina.

Fernando González Muñoz

Un breve fragmento de A. Manzoni en galego.

Xavier Rodríguez Baixeras

TRADUCCIÓN ADMINISTRATIVA

Xermán García Cancela
(Servicio de Traducción da Consellería
da Presidencia da Xunta de Galicia)

Algunhas consideracións previas

1. A traducción xurídico-administrativa ten hoxe en Galicia un certo auxe, aínda que ó meu ver dun xeito “desenfocado”, pois prodúcese en ámbitos nos que, nunha situación de normalidade, máis que á traducción debería tenderse a unha instalación efectiva do galego como lingua habitual, independentemente de que xurdise a necesidade de facer unha versión castelá dun determinado documento (por petición dun particular ou dunha institución non autonómica...). Se unha administración (un concello, a administración autonómica, un vulgado...) pretende normalizarse, debe procurarlles ós seus funcionarios unha formación correcta para que se manexen en galego, e só recorrer á traducción e ós tradutores de xeito transitorio mentres esa situación non se acada. Non se esqueza a este respecto que os concellos, por exemplo, teñen a obriga legal de redactaren “en todo caso” en galego as actas e outros documentos de uso habitual (que pode ir acompañada ou non da traducción castelá), polo que o lóxico será esixirlles a tódolos secretarios e persoas encargadas de os redactaren un dominio do galego suficiente para que de seu cumpran con tal obriga legal. E con isto non cuestionámo-la necesidade da figura do “normalizador”, pero este, aínda que deba, evidentemente, prestar asesoramento lingüístico, ten uns cometidos moito máis amplos e ambiciosos.

2. A situación actual ilústranos da existencia de servizos de traducción na Administración autonómica (con funcións moi vinculadas á publicación do *Diario Oficial de Galicia*), no Parlamento de Galicia (para a traducción e corrección do *Diario de Sesións* e do *Boletín do Parlamento*), nalgúns concellos e deputacións (para a traducción, entre outras, das actas das respectivas corporacións), no Tribunal Superior de Xustiza de Galicia e nalgúns audiencias (para a traducción de sentencias...), nas universidades, etc. Neles, as traduc-

cións que se realizan sono maioritariamente entre os dous idiomas oficiais en Galicia, galego e castelán.

3. A traducción da que estamos a falar é un tipo de traducción especializada, que ten como un dos seus eixes fundamentais o mundo do dereito, aínda que con permanentes implicacións doutros campos que se valen de formas lingüísticas específicas. Fronte a isto, dúas eivas caracterizan a formación dos tradutores galegos: os xuristas parecen carecer do dominio do galego suficiente como para abordaren de seu, con suficientes garantías, un proceso de traducción ou redacción inicial en galego, mentres que a maioría de tradutores teñen unha formación exclusivamente filolóxica, co que, ó descoñeceren os mecanismos con que actúa o dereito, poden incorrer con frecuencia en erros de traducción. De aí a necesaria complementación que debe darse entre uns e outros, para que o resultado final sexa o máis perfecto posible.

4. Como resultado da premisa anterior, a traducción xurídico-administrativa que se vén practicando en Galicia desde hai algúns anos ten como base máis o voluntarismo e o autodidactismo dos tradutores ca unha formación global en técnicas de traducción, que pase por un coñecemento profundo a un tempo das linguas da traducción e mais da materia que é obxecto de traducción. En consecuencia, hai que recoñecer que determinados mecanismos que se foron aplicando ó longo destes anos parten máis da intuición ca dunha análise reflexiva e global sobre o modelo de traducción que cómpre aplicar.

5. Se a isto lle engadimos, por unha banda, que o tipo de linguaxe que utiliza a Administración pasa por ser bastante deficiente, e, por outra, que a lingua de destino da traducción, o galego, non ten tradición nin consolidación abonda como para achegar solucións a tódolos problemas que xorden, podemos pensar que neste terreo aínda queda bastante por percorrer.

6. Fáltannos reflexións sobre o estilo da linguaxe xurídico-administrativa, de xeito que se supere a un tempo o servilismo do modelo castelán e se consolide un estilo propio, enraizado na nosa tradición e atento á evolución dos países máis avanzados e modernos neste terreo, o mesmo que aínda falta a coordinación necesaria entre os distintos servicios de traducción para que as traducións sexan homoxéneas. Así, no campo terminolóxico, non é en absoluto beneficioso para a consolidación dun rexistro xurídico propio que uns xuíces “decidan” mentres outros seguen a “fallar”, que uns concellos aproben “orzamentos” e outros “presupostos”, que se “subhasten/subasten” bens ou que se “poxen”, por non citarmos tantos e tantos outros exemplos.

Con todas estas premisas que acabo de adiantar, o exemplo que incluímos a seguir, máis que coma un “modelo” de traducción xurídico-administrativa, debe tomarse coma unha proposta, entre as posibles, e en todo caso, como “modelo” da tendencia que aplicamos nun servicio de traducción determinado, que é o da Xunta de Galicia.

Texto na lingua orixinal (castelán)

Resolución de 8 de Julio de 1.993 de la Delegación Provincial de Lugo, por la que se somete a información pública la solicitud de declaración de necesidad de ocupación sobre bienes y derechos afectados por la instalación eléctrica del proyecto denominado "LBT en el Barrio de Goldar, Parroquia de Saavedra, Ayuntamiento de Begonte".

En cumplimiento de lo dispuesto en los Artículos 15 y 16 del Reglamento de la Ley 10/1.966, de 20 de Marzo, sobre Expropiación Forzosa y Sanciones en Materia de Instalaciones Eléctricas, aprobado por Decreto 2619/66, de 20 de Octubre, se somete a Información Pública la solicitud de declaración de necesidad de ocupación, sobre los bienes y derechos afectados por la instalación eléctrica del proyecto denominado "Línea de Baja Tensión, en el Barrio de Goldar, Parroquia de Saavedra, Ayuntamiento de Begonte" formulada por la Empresa Barras Eléctricas Galaico-Asturianas, S.A., con domicilio en Lugo, c/ Ciudad de Vivero, 4, cuya declaración de utilidad pública en concreto le fue otorgada con fecha 10 de Enero de 1.993, la cual lleva implícita, en todo caso, la necesidad de ocupación de los bienes o la adquisición de los derechos afectados según lo dispone el párrafo 1 del artículo 14 del citado Reglamento, y no habiendo llegado el titular de la instalación y solicitante de la servidumbre a un acuerdo de adquisición o indemnización amistosa con todos los propietarios afectados por la misma, figura anexa en la presente Resolución la relación concreta e individualizada de los interesados con los que no ha sido posible dicho acuerdo, con descripción de los bienes y derechos que se consideran de necesaria ocupación.

A los efectos de lo dispuesto en el nº 3 del artículo 16 del Reglamento mencionado, cualquier persona, dentro de los quince días siguientes al de la última publicación de esta Resolución que tendrá lugar en el B.O. de la Provincia, Diario Oficial de Galicia y diario "El Progreso" y los interesados en igual plazo, a los que se les practica notificación individual, podrán aportar por escrito y por triplicado, los datos oportunos para subsanar posibles errores, en la relación indicada, así como formular las alegaciones procedentes por razón de lo dispuesto en los Art 25 y 26 del aludido Reglamento, a cuyo efecto estará expuesto el expediente, con el proyecto de la instalación, en esta Delegación, sita en Lugo, c/Pascual Veiga, 12-14, en horas de oficina.

En todo caso, los propietarios afectados podrán recabar a través de esta Delegación Provincial, que el peticionario les facilite los demás datos que consideren precisos para la identificación de sus bienes.

Texto traducido (para o galego)

Resolución do 8 de xullo de 1993, da Delegación Provincial de Lugo, pola que se fai pública a solicitude para que se declare a necesidade de ocupar bens e dereitos afectados pola instalación dunha liña de baixa tensión no barrio de Goldar, parroquia de Saavedra, municipio de Begonte.

En cumprimento do disposto nos artigos 15 e 16 do Regulamento da Lei 10/1966, do 20 de marzo, sobre expropiación forzosa e sancións en materia de instalacións eléctricas, aprobado polo Decreto 2619/1966, do 20 de outubro, faise pública a solicitude formulada pola empresa Barras Eléctricas Galaico-Asturianas, S.A., con domicilio en Lugo, r/ Cidade de Viveiro, nº 4, para que se declare a necesidade de ocupar bens e dereitos afectados pola instalación dunha liña de baixa tensión no barrio de Goldar, parroquia de Saavedra, municipio de Begonte. A declaración de utilidade pública foille outorgada con data do 10 de xaneiro de 1993 e leva implícita, en todo caso, a necesidade de ocupa-los bens ou adquiri-los dereitos afectados, segundo dispón o parágrafo 1 do artigo 14 do regulamento citado, ó non chega-lo titular da instalación e solicitante da servidume a un acordo de adquisición ou indemnización con tódolos propietarios afectados por ela. Como anexo a esta resolución inclúese a relación concreta e individualizada das persoas interesadas coas que non foi posible o acordo, e descríbense tamén os bens e dereitos que se considera necesario ocupar.

Esta resolución publicarase no *Boletín Oficial* da provincia, no *Diario Oficial de Galicia* e mais no xornal *El Progreso* e seralles notificada individualmente ás persoas interesadas. Para os efectos do disposto no número 3 do artigo 16 do regulamento mencionado, no prazo de quince días a partir da última publicación ou da notificación individual, calquera persoa poderá aportar por escrito e por triplicado os datos oportunos para rectificar posibles erros na relación indicada, así como formula-las alegacións que coide procedentes por razón do disposto nos artigos 25 e 26 do regulamento citado. Con este fin, o expediente e mailo proxecto da instalación estarán expostos nesta delegación, en Lugo, na rúa Pascual Veiga, nº 12-14, en horas de oficina.

En todo caso, os propietarios afectados poderán solicitar a través desta delegación provincial que o peticionario lles facilite os demais datos que coïden precisos para identificaren os seus bens.

Comentario

O texto que seleccionamos como exemplo inclúese nos de ámbito informativo, típicos da Administración nunha das fases do procedemento administrativo. Como tal, ten como destinatario un público moi diverso, non iniciado no estilo e na terminoloxía xurídicos, polo que debe buscarse sempre que sexa posible unha linguaxe o máis achegada posible á común.

En consecuencia, aínda que, como toda tradución deste ámbito, tende á literalidade, esta non é tan obrigada coma nos casos da tradución legal. Nesta última, na que xeralmente se parte de textos máis traballados e perfeccionados na lingua orixinal, é máis difícil fuxir da terminoloxía técnica, o mes-

mo que non debe buscarse un excesivo distanciamento na construción e nos xiros que lle son propios, por mor da permanente remisión a eles doutro tipo de disposicións de rango inferior.

No texto en cuestión, o traductor debe, logo dunha lectura atenta para comprende-lo seu contido e a súa finalidade, optar por unha tradución na que se manteñan os contidos fundamentais pero cunha construción máis apropiada, fuxindo dos períodos excesivamente longos que caracterizan o texto orixinal. Isto é posible cunha puntuación adecuada, na que se separen os diversos períodos segundo a información contida en cada un deles, evitando, por exemplo, as excesivas construcións de relativo (*cuya declaración de utilidad pública...*, *la cual lleva implícita...*). Deste xeito, a información contida no primeiro parágrafo dividímola, na lingua de destino, en tres períodos máis curtos. O segundo parágrafo dividímolos en tres períodos e alterámo-la orde da información por mor dunha mellor comprensión.

En ningún caso se omite a información que se considera pertinente, como é a relativa ós textos legais nos que se sustenta a actuación da administración, o que aparelha o emprego de determinadas fórmulas de permanente uso neste tipo de linguaxe («en cumprimento do disposto...»; «segundo dispón...»; «para os efectos que...»). Estas fórmulas están hoxe fixadas no galego e difiren nalgúns casos das correspondentes formas castelás.

Salientamos a seguir algunhas das cuestións de tipo estilístico que se tiveron en conta á hora da tradución:

—O castelán administrativo tende a un emprego abusivo da maiúscula en casos nos que non está xustificada nin pola posición da palabra no texto nin por unha función connotativa (*Julio, Marzo, Información Pública, Parroquia, Barrio, Resolución...*). Neste aspecto, o galego estase a configurar sobre o criterio do emprego preferente da minúscula alí onde non sexa estritamente necesaria a maiúscula (nomes de organismos, nomes de persoa, designación de entidades de poboación...), polo que escribimos «xullo», «artigo 15», «parroquia de Saavedra», «o citado regulamento»...

—Corríxese a tendencia do castelán ó emprego de abreviaturas e siglas, algunhas pouco frecuentes (*LBT* substituímolos por «liña de baixa tensión», *B.O.* por «Boletín Oficial», *Art.* por «artigo»...).

—Faise unha correcta puntuación do texto en canto a comas e outros signos (por exemplo: non debe escribirse “1.993” senón “1993”).

—Fronte á tendencia á nominalización que manifesta o castelán neste rexistro, aínda que o galego admite a mesma posibilidade, procúrase que determinadas accións sexan indicadas polo verbo correspondente, o que fai máis áxil o discurso (*resolución por la que se somete a información pública la solicitud de declaración de necesidad de ocupación sobre bienes y derechos...* traducímolos por: «resolución pola que se fai pública a solicitude para que se declare a necesidade de ocupar bens e dereitos...»; *...los demás datos precisos para la identificación de sus bienes*: «os demais datos que coiden precisos para identifica-

ren os seus bens».

—Na medida en que o texto o permite, determinadas expresións de masculino xenérico transfórmanse en expresións non marcadas, para evitar no posible o que poidan ser manifestacións sexistas da linguaxe (así, no canto de «os interesados» traducimos «as persoas interesadas»). A tradución de «propietarios» por «persoas propietarias» seméllanos un tanto forzada, posto que é un substantivo que, pola súa vez, é cualificado por “afectados”, co que suporía un recargamento semántico de “persoas”. Cabería a posibilidade de traducir por «propietarios e propietarias».

—No plano terminolóxico e fraseolóxico, non é este un texto que presente excesivos tecnicismos, aínda que hai determinadas expresións que remiten ós textos legais que regulan o procedemento en cuestión e que adquieren dentro del matices concretos, polo que en galego se manteñen próximas das expresións da lingua orixinal: «declaración de utilidade pública», «necesidade de ocupar bens e dereitos», «liña de baixa tensión», «expropiación forzosa», «servidume», «indemnización», «formular alegacións»....

—Prefírese traducir *ayuntamiento* por ‘municipio’ e non por ‘concello’ por manter unha maior precisión terminolóxica (“municipio” en canto territorio fronte a “concello” como institución que rexe os intereses dun municipio).

—Noutros casos, a solución galega difire da castelá, polo que cómpre unha correcta utilización dos termos galegos, para evitar castelanismos (é o caso de *subsana*r, traducido por «rectificar», *párrafo* por «parágrafo», *recabar* por «solicitar»...).

SOBRE A FIDELIDADE

Darío Xohán Cabana

O soneto que leva o número 148 no *Cancioneiro* de Petrarca pode servir moi ben para ilustrar un dos problemas fundamentais da traducción da poesía, isto é, qué cousa é a fidelidade, se o cinguirse á letra ou cinguirse á música e ó espírito.

Velaquí o texto:

*Non Tesin, Po, Varo, Arno, Adige e Tebro,
Eufrate, Tigre, Nilo, Ermo, Indo e Gange,
Tana, Istro, Alfeo, Garona e 'l mar che frange,
Rodano, Ibero, Ren, Sena, Albia, Era, Ebro.*

*non edra, abete, pin, faggio e genebro
poria 'l foco allentar ch'l cor tristo ange,
quant' un bel rio ch'ad agni or meco piange,
co l'arboscel che 'n rime orno e celebro*

*questo un soccorso trovo fra gli assalti
d'Amore, ove conven ch'armato viva
la vita che trapassa a sì gran salti.*

*Così cresca il bel lauro in fresca riva,
e chi 'l piantò pensier leggiadri et alti
ne la dolce ombra al suon de l'acque scriva.*

Unha traducción palabra a palabra sería a seguinte:

Nin o Tesino, o Po, o Var, o Arno, o Adixio, o Tebro (o Tíber latino), o Éufrates, o Tigre, o Nilo, o Sarabat, o Indo, o Ganxes, o Don, o Danubio, o Alfeo, o Garona e o mar que rompe, o Ródano, o Ebro, o Reno, o Sena, o Elba, o Loira e o Mariza,

nin hedra, abeto, piñeiro, faia ou xenebro, poderían mitigar o lume que o corazón triste aflixe coma un fermoso río que sempre chora canda min e mais a pequena árbore que en rimas adorno e celebro.

Só este socorro encontro entre os asaltos de Amor, os cales convén que armado viva a vida que transcorre a tan grandes saltos.

Así medre o fermoso loureiro en fresca ribeira, e quen o plantou maxíns fermosos e altos na doce sombra ó son da auga escriba.

Nos catro primeiros versos, Petrarca arranxouse para meter vintetrés ríos, nunha exhibición que cómpre situar no seu contexto histórico, que é o da alegre recuperación dos saberes clásicos polo primeiro humanismo, do que el é senlleiro representante. Pero nunha lectura poética é ben evidente que tan fluvial enriestrada non ten outra función cá de comparanza co río Sorga xunta o cal vivía o poeta, río humilde en contraste co ecoar ilustre que aqueloutros nomes evocaban tanto no poeta coma no culto lector. E os cinco vexetais do verso quinto, percibidos como lenitivos, contrapóñense igualmente ó pequeno loureiro ou lauro que simboliza a amada Laura e que el plantara no seu horteiro para tela sempre presente.

Un soneto é un soneto, cousa que convén lembrar. Agora ben, é absolutamente imposible meter nun soneto galego tal enriestrada de palabras. Por outra banda, entre eses nomes de ríos hai moitos que a nós non nos din nin cousa, nin na súa forma usual moderna nin na clásica. ¿Que temos que ver co Mariza (Hebro), ou co Sarabat (Hermo)? A decisión parece doada, e na miña tradución do *Cancioneiro* publiquei unha versión da cal excluíu once ríos e dúas plantas sen remorso ningún.

Velo aí:

Nin Tesino nin Po nin Arno ou Tebro,
nin Éufrates nin Tigre, Nilo ou Indo,
nin Danubio nin Don, nin mar runxindo,
nin Ródano nin Reno, Loira ou Ebro,

nin hedra nin piñeiro nin xenebro,
mitigan o meu lume coma un lindo
regueiro que comigo vai carpindo,
e a planta que orno en rimas e celebro.

Só encontro este socorro entre os asaltos
de Amor, nos que convén que armado viva
a vida que transcorre a grandes saltos.

Así medre o loureiro en fresca riba,
e o que o plantou maxíns fermosos e altos
na doce sombra ó son da iauga escriba.

Agora ben, mentres escribo este artigo decátome dun problema, que seguramente xa vin daquela pero que deixei pasar. O verso terceiro, aínda que é discutido polos estudiosos parece dicir claramente «...o Garona e o mar que rompe» (coas súas augas rompe as ondas ó entrar nel). Non me parece que a miña infidelidade ó texto fose un defecto moi grave, dado que non afecta o senso xeral, pero tal vez puidese arranxarse algo prescindindo aínda de máis ríos, e de camiño poñéndolles artigos ós seus nomes, como parece quere-lo galego moderno.

Ímolo intentar:

Nin o Po nin o Adixio nin o Tebro,
nin o Éufrates, o Nilo e mailo Indo,
nin o Garona no seu mar franxindo,
nin o Reno e o Loira e mailo Ebro...

A min paréceme tan ben esta variante, e iso que desta volta deixamos fóra xa trece dos ríos orixinais; pero o soneto segue sendo un soneto, e segue dicindo en substancia o que Petrarca quixo dicir.

E postos a xogar, imaxinemos que o traductor fose un daqueles desprexizados tradutores que non houbo en Galicia no século XVI, pero que podemos adiviñar en comparanza, poñamos por caso, de Frei Luís de León. Aqueles tradutores renacentistas non andaban con tantos requilorios coma nós, e capaz que o noso amigo galego fose ousado de meter cousas de por acó na súa traducción, deixándoa tal como así:

Nin o Po nin o Adixio nin o Tebro,
nin o Éufrates, o Nilo e mailo Indo,
nin o Xallas baixando polo Pindo,
nin o Sil nin o Miño nin o Ebro...

E o soneto seguiría dicindo as mesmas cousas. Non estarían tódalas palabras do orixinal, pero si todo o pensamento, o sentimento, e tamén –non fagades moito caso da inmodestia– grande parte da beleza formal do soneto de Petrarca.

¿Cal é logo a fidelidade? Eu teño a miña resposta, e o lector poderá responderse a si mesmo despois de remoer outra vez o soneto orixinal, a fidelísima prosa da versión literal, tan fea, e logo a versión métrica rimada en calquera das dúas primeiras variantes. Porque a terceira, por suposto, é unha broma traída por unha rima. ¿Ou non será tanta broma? A fervenza do

Xallas, única en Europa, que agora só se pode ver como pálida sombra de si, algún día de moita crecente, gustaríalle ben ó señor Francesco Petrarca se a chegase a ver... Capaz era de preferir esta versión, e mesmo de modifica-lo seu propio verso en «Alfeo, Tana, Istro, Giaglia e 'l mar che frange», porque o Xallas si que partía ben o mar, e non o Garona.

TRADUCCIÓN DE POESÍA GRECO-LATINA

Fernando González Muñoz

Quero aproveita-lo espacio que xenerosamente me ofrecen os promotores desta nova revista para reflexionar dun xeito rápido sobre certos problemas relativos á traducción de textos literarios, en particular os da poesía da antigüidade greco-latina.

O latín e o grego antigo son para nós linguas literarias, non de uso; existen só nos textos que chegaron ata hoxe, nunca as sentimos nos labios de ningún; non as aprendemos na casa nin na rúa, senón na escola a través de pesados manuais de gramática e grosos dicionarios. Non nos servimos delas para producir mensaxes, senón unicamente para descifrar un *corpus* extenso, pero limitado de textos. Ademais, a distancia tipolóxica que media entre estas linguas e a nosa é xa grande dabondo para captarmos dun xeito inmediato gran número das súas sutilezas, canto máis para pretender reproducilas. Por outra banda, os nosos mundos están demasiado afastados, e os contornos dos referentes materiais e espirituais que tratamos de reflectir a miúdo aparécense tan desluídos coma os perfís dunha escultura gastada polo tempo. A diversa calidade das sensibilidades estéticas é outro factor de distanciamento entre os antigos e nós. A literatura clásica pódese entender como un sofisticado código poético, retórico e lingüístico, apoiado nun forte sentido da tradición, e destinado a un público selecto, que posúe as claves para descifralo e gozalo. Nós, en cambio, somos máis ben debedores da mentalidade romántica, que vencella dun xeito íntimo a voz literaria coa vivencia e a experiencia, co fin de plasmar unha mensaxe individualizada. Tal circunstancia obriga ó traductor a facer un considerable esforzo, non só de documentación, senón tamén de sintonización espiritual. Obrígaos tamén a proporcionar simultaneamente ó lector o texto e a glosa que permita comprendelo, tarefa difícil de resolver dun xeito eficaz e equilibrado.

Tomar conciencia deste conxunto de limitacións pode ter, con todo, un efecto liberador para o traductor. Refírome a que este deberá renunciar en certa medida á ilusión de acadar unha reprodución acabada e exacta do tex-

to orixinal, para pasar a entende-la traducción como un proceso de reescritura, sempre aberto a un maior afondamento nos valores do texto orixinal, e a unha maior aquilatación dos recursos expresivos propios. Á fin e ó cabo, a traducción non deixa de ser unha sorte de prolongación da lectura, e esta é unha forma aberta de comunicación.

Pero, prescindindo agora de consideracións xerais, quería ilustrar algúns dos problemas concretos que presenta toda traducción mediante o comentario dun fragmento da miña versión da novena bucólica de Virxilio (vv. 30-43).

Texto orixinal

Lycidas

Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos, 30
sic Cytiso pastae distendant ubera uaccae;
incipi, si quid habes. Et me fecere poetam
Pierides, sunt et mihi carmina, me quoque dicunt
uatem pastores; sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Vario uideor nec dicere Cinna 35
digna, sed argutos inter strepere anser olores.

Moeris

Id quidem ago et tacitus, Lycida, mecum ipse uoluto:
si ualeam meminisse; neque est ignobile carmen.
"Huc ades, o Galatea, quis est nam ludus in undis?" 40
Hic uer purpureum, uarios hic flumina circum
fundit humus flores, hic candida populus antro
inminet et lentae texunt umbracula uites.
Huc ades, insani feriant sine litora fluctus."

Traducción

Lícidas

Que dos teixos cirneos os teus enxamios fuxan, 30
 que de codeso enchan os ubres as túas vacas;
 comeza, se tes algo; tamén a min as Piérides
 me fixeron poeta, e teño versos, chámanme
 mesmo vate os pastores, pero eu non lles dou creto.
 Pois non vexo que aínda emule a Vario ou Cinna, 35
 senón que só gaceo como a oca entre os cisnes.

Meris

Iso, Lícidas, ando a matinar calado,
se os puidese lembrar: non son versos innobres:
“Ven acó, Galatea, ¿que ledicia hai na auga?
aquí a primavera purpúrea, aquí, nas veigas 40
prodiga a terra as flores, aquí érguese o álamo
sobre a cova, e os bacelos entrelazan as sombras.
Ven, e deixa que as ondas firan loucas as praias.”

Comentario

A maior traizón que lle podemos facer a un poeta cando traducímo-los seus textos é que o produto resultante do noso traballo non se recoñeza como poesía, como é habitual que suceda nas versións actuais dos clásicos. Por iso decidín dende o primeiro momento que a miña tradución debía alomenos intentar acadar un ritmo métrico uniforme e arremedar certos efectos particulares do ritmo verbal (orde de palabras, encabalgamentos, figuras de repetición, etc.). Resultaba problemático, sen embargo, atopar un tipo de verso que tivese a amplitude suficiente para poder traducir un hexámetro latino (entre doce e dezoito sílabas, sen contar coa concisión propia da lingua latina). Tras varios ensaios decidínme polo verso alexandrino, demasiado curto sen dúbida e de características prosódicas moi diferentes ás do hexámetro, pero que alomenos contaba coa vantaxe de ser un verso con gran tradición literaria, e de ter unha musicalidade que podería gaña-lo oído do lector. Con todo, hei dicir que o desexo de acadar esta uniformidade rítmica non se cumpriu de forma completa. Sempre que o denso sentido das frases virxilianas rebordaba o estreito molde no que eu pretendía suxeitalas, foi preciso recorrer a fórmulas alternativas: por exemplo, versos de dezoito sílabas (11+7 ou 7+11), ou ben calquera outra solución que non causase disonancias excesivas.

O propósito de axustarme a un patrón rítmico estreito tivo unha consecuencia importante: obrigarme a reformula-la sintaxe do orixinal, na procura de xiros e expresións tan concisas como as latinas, e que así mesmo fosen encaixando no tecido rítmico do verso. Baixo esta perspectiva pódense valorar, no texto arriba transcrito, as traducións «emular a Vario» por *dicere digna Vario* («dicir cousas dignas de Vario», e téñase en conta que Vario era un poeta); «isto ando a matinar» por *id ago et... ipse mecum uoluto* («nisto ando e estou a darlle voltas»); «nas veigas» por *flumina circum* («arredor dos ríos»). Ás veces arrisqueime a suprimir algúns elementos léxicos que non me parecía que achegasen unha nota esencial á mensaxe, por exemplo o epíteto dos cisnes no verso 36: *argutos*, ‘sonoros’, ‘musicais’, xa que o verbo “gacear” seguido da comparación entre a oca e os cisnes facía tan evidente o sentido

do verso que permitía prescindir deste adxectivo. Outro epíteto sacrificado é, no verso 42, *lentae* ‘flexibles’, ‘retortos’, aplicado ós bacelos; neste caso tratábase de reformular globalmente a delicada imaxe forxada por Virxilio: *lentae texunt umbracula uites*, «as flexibles videiras tecen sombras». Quizais a tradución «os bacelos entrelazan as sombras» non sexa de todo exacta, pero resulta alomenos dinámica, e o verbo “entrelazar” penso que recolle bastante satisfactoriamente as connotacións visuais compostas por *texunt* e mesmo por *lentae*. En cambio, no verso 41, o adxectivo *uarios* referido ás flores foi suprimido pola imposibilidade de atopar un termo galego tan lixeiro coma o latino, xa que o conxunto da imaxe perdería gracilidade se as flores virxilianas resultaban ser “multicolores” ou algo similar. Máis problemática é a solución do verso 31: «que de codeso enchan os ubres as túas vacas» por *sic cytiso pastae distendant ubera uaccae* («que enchan os ubres as túas vacas tras pacer codeso»). A braquiloixía, unida ó feito de que o verbo “encher” rexe a preposición “de”, pode facer pensar que as vacas enchen os seus ubres de codeso, e non de leite. O lector, espero, comprenderá o sentido da expresión, pero o certo é que a tradución debería ser retocada.

A miúdo, a selección entre distintas alternativas léxicas realízase dun xeito case intuitivo, o que nos fai corre-lo perigo de incorrer en imprecisións, se ben estas nunca son totalmente inxustificadas. Así, no verso 39, «¿que ledicia hai na auga?» por *quis ludus nam in undis?* («¿que hai de divertido nas ondas?»), a palabra *ludus* significa ‘xogo’, ‘diversión’, pero neste contexto parece suxerir tanto o estado espiritual de gozo íntimo como a súa causa concreta, o xogo coa auga, e de aí a tradución “ledicia”. Por outra banda, *undis* aplícase claramente neste texto ás ondas do mar (recórdese que Galatea é unha ninfa mariña). A tradución «na auga» resulta polo tanto algo inexacta en comparación coa posible alternativa, «nas ondas». A xustificación da miña elección reside no feito de que a palabra *unda* designe en latín toda auga en movemento (non só as ondas do mar), fronte a *fluctus*, estrictamente ‘onda’, ‘ondada’, que aparece dous versos máis abaixo e se traduce por “onda”; quizais obedeza tamén ó propósito inconsciente de intensificala contraposición entre o campo e o mar reducíndoa a termos máis esenciais: a terra fronte á auga, termo este que ten, penso, algunha nota inquietante.

Un exemplo máis. Virxilio escribe *candida populus antro inminet*. A primeira vista, a palabra *antro* resulta pouco transparente; trátase dun helenismo que se usa normalmente co sentido de “cova”, pero pódese aplicar tamén a un chamizo construído polos pastores para se gardar da choiva e do sol. Por outra banda, *inminet* «érguese sobre», poderíase entender no sentido de que a árbore se ergue por riba da chouza dándolle sombra. Por último, o adxectivo *candida* «branco brillante» aplicado ó substantivo *populus* “chopo” non só precisa unha variedade determinada da especie, o chopo branco ou álamo (*alba populus*) senón que engade tamén unha nota visual, “resplandecente”. Eu imaxino a escena do xeito seguinte: o pastor está deitado boca

arriba, asomado á entrada dunha chouza ou cova, e pasa o tempo mirando o escintileo do sol sobre a cortiza e as follas do álamo que se ergue impresio-
nante sobre el. ¿Como dar conta de todos estes matices, a penas insinuados
no orixinal? A miña traducción, «érguese o álamo sobre a cova», aínda cal-
cando o orixinal, resulta moi pálida, e só podo esperar que o lector complete
o cadro proxectando a súa imaxinación sobre este bosquexo.

Máis arriba dicía que un dos problemas que se lle presentan ó traductor
é a necesidade de glosa-lo texto para facelo máis accesible ó lector en tódolos
seus sentidos. Esta operación resulta delicada, xa que a explicación do texto
non debe facer palidece-los seus efectos e valores literarios. Así, por exemplo,
no verso 30 Virxilio aplica á palabra *taxos* (“teixos”) o calificativo *Cyrneas*
(“corsos”). Sen embargo, *Cyrneas* é o topónimo grego da illa, que a oídos dos
romanos debía soar moito máis exótico cós latinos *Corsas* ou *Corsicas*. Deste
xeito, Virxilio consegue dous efectos: dun lado provoca no lector unha “alie-
nación” causada pola percepción dun nome de lugar estraño e dunha exótica
musicalidade; doutro, lanza un reto á erudición daquel, que debe poñer en
xogo o seu saber para descodifica-la mensaxe. Pois ben, a miña traducción
intenta provocar efectos análogos, renunciando á posibilidade de traducir en
forma de glosa *Cyrneas* por “corsos”, pero engadindo unha nota marxinal na
que se explica tanto o referente do adxectivo como a clave erudita para descif-
ra-lo sentido da frase: o feito de que o mel de Córcega era célebre pola súa
acedume.

En fin, a traducción de textos literarios é un traballo sumamente delica-
do que obriga a poñer en xogo, primeiro o noso saber e sensibilidade de cara
a efectuar unha lectura profunda dos textos; en segundo lugar, a nosa creati-
vidade lingüística, mediante a que poderemos, sempre que sexa preciso,
reformula-la letra dos textos para mellor transmiti-lo seu espírito; por último,
o olfato crítico e sentido do equilibrio que permita concilia-la voz orixinal co
aceno propio que nós lle imos prestar. Nesta empresa non debemos esquecer
que a miúdo traballaremos con linguas, mundos e sensibilidades afastadas
das nosas, de xeito que a nosa misión consistirá non tanto en reproducir un
texto como en asegura-la transmisión dunha mensaxe literaria ós lectores
contemporáneos, enriquecendo con novas palabras e experiencias o fondo
común das nosas lingua e cultura.

UN BREVE FRAGMENTO DE A. MANZONI EN GALEGO: O «ADIO, MONTI»

Xavier Rodríguez Baixeras

I Promessi sposi, de Alessandro Manzoni, editada en 1827, é, sen dúbida, a grande novela da literatura italiana. Á parte das múltiples e dispares interpretacións que se teñan feito, desde a que a considera imbuída dun catolicismo absolutamente ortodoxo e reaccionario ou, na perspectiva social, froito dunha visión elitista («nela só os señores teñen vida interior», afirmou A. Gramsci), ata quen, sen negar o seu carácter propagandístico da relixión católica, se sente fascinado pola verdade que emana, como é o caso de Carlo E. Gadda, nos tempos actuais, e, nos pasados, do mesmo Goethe (quen, por certo, a penas lle puxo o reparo do longo episodio da peste, por consideralo de mal gusto), ninguén discute a súa relevancia como novela total no tocante aos xéneros, como creación de personaxes arquetípicos, representativos das distintas clases ou forzas sociais, como brillante precedente, en moitos momentos, da novela psicolóxica e realista. Dela dixo Italo Calvino que propón «una visione della storia come continuo fronteggiamento di catastrofi», entre as que destacan a natureza abandonada por Deus (a carestía), o mal goberno, a guerra, etc., e mais a peste, ou execución da xustiza divina. Trátase dunha novela de xénero histórico, tal como era propio na época, e a súa acción transcorre na Lombardía do s. XVII.

O fragmento que traducimos é emblemático. Pertence ao momento no que os noivos, Renzo e Lucía, e mais a nai desta, Agnese, deben escapar da súa aldea porque don Rodrigo, o nobre español que manda na bisbarra, persegue á rapaza. Un frade capuchino, frei Cristóforo, que intercede sen éxito perante o asoballador, proporcionoulles un bote para pasaren o lago e dirixírense ó convento de Monza.

Pódense apreciar dúas partes ben diferenciadas. Unha primeira, de carácter narrativo e descritivo, na que os protagonistas embarcan e inician a súa travesía; e outra, segunda, que consiste na despedida íntima de Lucía

dos seus seres queridos. Naquela cabe destacar a nitidez na descrición, así como tamén o carácter evocador do silencio; un silencio de derrota, como se ten dito, pero tamén de desamparo; e un silencio que segue a outro, máis prolongado, de Lucía, e que agora, ben que “secretamente”, racha en pranto. Canto á segunda parte, é ben patente o seu carácter elexíaco. O que na primeira fora recollemento dos personaxes e da natureza –a natureza grandiosa do lago, expresada neste episodio de maneira máis dinámica e non tan ríxida como ao inicio da novela– convértese agora en elevación. Tense comparado este celeberrimo –sobre todo en Italia– «*Addio, monti*» con outros textos de semellante significado, tanto anteriores como posteriores, como é o caso da oda «*A la Pàtria*», de B. C. Aribau (e aos que nós poderíamos engadir o noso folclórico «Adiós ríos, adiós fontes», así como as numerosas cántigas de despedida); pero non deixa de ser un detalle banal. O que si cabe ter en conta é a consideración do fragmento como unha especie de coro que, á maneira de traxedia grega, comenta ou glosa o acontecemento de modo lírico. Neste sentido poderíamos concibir o texto como un bloque independente, en clara coherencia coa imposibilidade do último parágrafo, isto é, que “eses xustamente” foran os pensamentos de Lucía, ou, o que vén sendo o mesmo, que esta pense en terceira persoa. Sexa como for, é incuestionable a orixinalidade do texto, co cal Manzoni pecha a primeira parte da novela.

Naturalmente, a traducción debe facer apreciar o contraste. Ao silencio dos pasaxeiros (*i passeggeri silenziosi*) debe corresponder unha lingua pausada, serena, harmónica. Por veces, non será posible verter a aliteración (*l'ondeggiar leggiero*), pero si a cadencia vagarosa con que a lingua vai trazando a noite serena, a calma das augas, o ritmo compasado dos remos e, pouco despois, o percorrido demorado da ollada de Lucía ata, finalmente, identificar a súa casa. Pola contra, no «*addio, monti*» a lingua debe reflectir a irrupción elexíaca, esa elevación de ton lírico que se corresponde coa elevación física dos montes e na lingua orixinal coa aliteración do grupo -nt-: *monti, sorgenti, mente, torrenti, biancheggianti, pascenti*, que non sempre será doado verter, como tampouco certas rimas: *pendío/addio*. En troques, o tradutor(a) xoga coa vantaxe da implacable lucidez e coherencia dos períodos, coa súa disposición correlativa, que favorece a transmisión fiel da estrutura. Ás veces semella incomprendible a incapacidade dos tradutores españois anteriores ás magníficas versións modernas de Manzoni, pois aínda que a acumulación de adxectivos e de verbos pode resultar *a priori* un inconveniente, a simetría estrutural é, de feito, unha guía case perfecta. De maneira que debeu ser, se cadra, o descoñecemento do léxico ou da morfoloxía, ou simplemente a preguiza, ou, ¿por que non?, unha concepción diferente da arte da traducción, o que conduciu a eses autores a unhas versións tan defectuosas, nas que se perde a peculiaridade da prosa manzoniana, tal como sinalou Esther Benítez no prólogo da súa edición e traducción de 1977.

O texto é, preferentemente, culto. Tal é a lingua que predomina en Os

noivos, agás certos coloquialismos que atopamos na boca de Renzo e, sobre todo, de Agnese e algún que outro personaxe do pobo. A lingua galega, tan embebida de expresión popular pero, asemade, empeñada en servir como vehículo de transmisión de calquera obra universal, pode facer conxeniar perfectamente ámbolos dous niveis. De feito, ler a Manzoni é asistir experimentalmente ao nacemento da lingua moderna e traducilo non é senón contribuír ao establecemento da propia.

Actualmente, como dixemos, dispomos de dúas extraordinarias versións castelás. Cóubolle a Esther Benítez o grande mérito de nos transmitir por primeira vez o Manzoni máis auténtico. O seu traballo está cheo de felices achados, servidos nunha lingua de singular expresividade e harmonía¹. Pola súa banda, é tamén excelente a aportación posterior de Nieves Muñiz, con algunhas novas e interesantes perspectivas². Certamente, o cotexo de ámbalas traducións a partir do orixinal é toda unha lección, unha experiencia fascinante para calquera lector, e, sobre todo, para un traductor. Tamén consultamos a catalana de M^a Antonia Salvà, revisada por F. Vallverdú, correcta, pero en menor medida cás anteriores³.

Velaquí o texto italiano

Senza aspettar risposta, fra Cristoforo, andò verso la sagrestia; i viaggiatori usciron di chiesa; e fra Fazio chiuse la porta, dando loro un addio, con la voce alterata anche lui. Essi s'avviarono zitti zitti alla riva ch'era stata loro indicata; videro il batello pronto, e data e barattata la parola, c'entrarono. Il barcaiolo, puntando un remo alla proda, se ne staccò; afferrato poi l'altro remo, e vogando a due braccia, prese il largo, verso la spiaggia opposta. Non tirava un alito di vento; il lago giaceva liscio e piano, e sarebbe parso immobile, se non fosse stato il tremolare e l'ondeggiar leggero della luna, che vi si specchiava da mezzo il cielo. S'udiva soltanto il fiotto morto e lento frangersi sulle ghiaie del lido, il gorgoglio più lontano dell'acqua rotta tra le pile del ponte, e il tonfo misurato di que' due remi, che tagliavano la superficie azzurra del lago, uscivano a un colpo grondanti, e si rituffavano. L'onda segata dalla barca, riunendosi dietro la poppa, segnava una striscia increspata, che s'andava allontanando dal lido. I passeggeri silenziosi, con la testa voltata indietro, guardavano i monti, e il paese rischiarato dalla luna, e variato qua e là di grand'ombre. Si distingueverano i villaggi, le capanne: il palazzotto di don Rodrigo, con la sua torre piatta, elevato sopra le casucce ammucciate alla del promontorio, pareva un feroce che, ritto nelle tenebre, in mezzo a una campagna d'addormentati, vegliasse, medi-

1. En *Clásicos Alfaguara*, Alfaguara, Madrid, 1978.

2. En *Letras Universales*, Cátedra, Madrid, 1985.

3. En *Les millors obres de la literatura universal*, Ed. 62 i la Caixa, Barcelona, 1981.

tando un delitto. Lucia lo vide, e rabbrivì; scese con l'occhio giù giù per la china, fino al suo paesello, guardò fisso all'estremità, scoprì la sua casetta, scoprì la chioma folta del fico che sopravanzava il muro del cortile, scoprì la finestra della sua camera; e, seduta, come era, nel fondo della barca, possò il braccio sulla sponda, possò sul braccio la fronte, come per dormire, e pianse segretamente.

Addio, monti sorgenti dall'acque, ed elevati al cielo; cime inuguali, note a che è cresciuto tra voi, e impresse nella sua mente, non meno che lo sia l'aspetto de' suoi più familiari; torrenti, de' quali distingue lo scroscio, come il suono delle voci domestiche; ville sparse e biancheggianti sul pendio, come branchi di pecore pascenti; addio! Quanto è tristo il passo di chi, cresciuto tra voi, se ne allontana! Alla fantasia di quello stesso che se ne parte volontariamente, tratto della speranza di fare altrove fortuna, si disabbelliscono, in quel momento, i sogni della ricchezza; egli si maraviglia d'essersi potuto risolvere, e tornerebbe allora indietro, se non pensasse che, un giorno, tornerà dovizioso. Quanto più s'avanza nel piano, il suo occhio si ritira, disgustato e stanco, da quell'ampiezza uniforme; l'aria gli par gravosa e morta; s'inoltra mesto e disattento nelle città tumultuose; le caseagiate a case, le strade che sboccano nelle strade, pare che gli levino il respiro; e davanti agli edifici ammirati dallo straniero, pensa, con desiderio inquieto, al campicello del suo paese, alla casuccia a cui ha già messi gli occhi addosso, da gran tempo, e che comporrà, tornando ricco a' suoi monti.

Ma chi non aveva mai spinto al di là di quelli neppure un desiderio fuggitivo, chi aveva composti in essi tutti i disegni dell'avvenire, e n'è sbalzato lontano, da una forza perversa! Chi, staccato a un tempo dalle più care abitudini, e disturbato nelle più care speranze, lascia que' monti, per avviarsi in traccia di sconosciuti che non ha mai desiderato di conoscere, e non può con l'immaginazione arrivare a un momento stabilito per i ritorno! Addio, casa natia, dove, sedendo, con un pensiero occulto, s'imparò a distinguere dal rumore de' passi comuni il rumore d'un passo aspettato con un misterioso timore. Addio, casa ancora straniera, casa sogguardata tante volte alla sfuggita, e non senza rossore; nella quale la mente si figurava un soggiorno tranquillo e perpetuo di sposa. Addio, chiesa, dove l'animo tornò tante volte sereno, cantando le lodi del signore; dov'era promesso, preparato un rito; dove il sospiro segreto del cuore doveva essere solennemente benedetto, e l'amore venir comandato, e chiamarsi santo; addio! Chi dava a voi tanta giocondità è per tutto; e non turba mai la gloria de' suoi figli, se non per prepararne loro una più certa e più grande.

Di tal genere, se non tali appunto, erano i pensieri di Lucia, e poco diversi i pensieri degli altri due pellegrini, mentre la barca gli andava avvicinando alla riva destra dell'Adda.

A nosa traducción

Sen esperar resposta, frei Cristóforo dirixiuse á sacristía; os viaxeiros saíron da igrexa; e frei Fazio pechou a porta, dicíndolles adeus, coa voz alterada

tamén⁴. Encamiñáronse solermiños⁵ á beira que lles fora indicada; viron o bote aparelado⁶ e, trocado o contrasinal⁷, embarcaron⁸. O barqueiro, acalcan-do un remo na beira, arredouse; agarrando logo o outro remo e bogando cos dous brazos, liscou⁹ pola auga cara á praia oposta. Non sopraba nin chisco de vento¹⁰; o lago xacía liso e chan, e parecería inmóbil se non fose polo tremer¹¹ e ondear lixeiro da lúa, que se espellaba nel desde o medio do ceo. Oía-se a penas a onda morta e lenta romper sobre o cascallo da beira, o gorgole-xo, máis distante, da auga chocando¹² entre os piares da ponte e a champuzada¹³ rítmica daqueles dous remos que tallaban¹⁴ a superficie azul do lago, que saían súpetos, chorreando, e que volvían mergullar. A onda segada pola barca, reuníndose trala popa, marcaba un crespo ronsel¹⁵, que se ía afastando da beira. Os pasaxeiros silenciosos, coa cabeza volta cara a atrás, miraban para os montes e mais para a vila¹⁶, alumada polo luar, mudada¹⁷ aquí e acolá por grandes sombras. Albiscábanse as aldeas, as casas, as caba-

4. “Coa voz alterada tamén”. Aínda que preferiríamos «tamén coa voz alterada», o adverbio ao final da frase mitiga un algo a repetición -ada; «lles fora indicada» é de difícil substitución.

5. “Encamiñáronse solermiños”. A aliteración pode reflectir a repetición *zitti zitti*.

6. “Viron o bote aparelado”. O bote preparado. Non parece mal o uso de “aparelado”, que é o adxectivo que se lle aplica a un bote disposto a partir con tódalas garantías.

7. “Contrasinal”. Rompemos, mediante os dous participios, a repetición do sufixo -ada. Seguindo ás tradutoras castelás, traducimos *parola* por “contrasinal”, tendo en conta que *parola* é singular e que o que os personaxes trocan é máis dunha palabra, segundo se di máis atrás.

8. “Embarcaron”. *C’entraron*, no orixinal; “embarcaron”, en bo galego.

9. “Liscou”. *Prese il largo*. En castelán, *tomar soleta*, *escapar*. Tamén se podería traducir “afastouse”, aínda que o sentido de “escapar” cadra perfectamente coa situación.

10. “Non sopraba nin chisco de vento”. *Non tirava un alito di vento*. Hai outras posibilidades, claro: “non ía nin migalla de vento”, “nin gota de vento”, etc.

11. “Tremar”. *Tremolare*. “Tremelucir”, moi suxestivo, non sería literal, como tam pouco “tremelicar”, que significa “tremar de medo, frío, etc.”.

12. “Chocando”. *Rotta*. Seguimos un algo a traducción castelá, moi suxestiva: *estrellándose*.

13. “Champuzada”. A palabra é algo vulgar, pero algúns dicionarios, como o Eladio Rodríguez, o Freixedo-Álvarez, etc., rexístrana. O termo italiano *tonfo* significa “golpe na auga”. “Mergullo” sería tamén válido, pero empregando a palabra escollida non repetimos. O uso de “rítmico” por “cadencioso” ou “compasado”, tamén posibles, obedece a razóns prosódicas.

14. “Tallaban”. *Tagliavano*. Aínda que en galego “tallar” significa “cortar dando certa forma”, ten aquí un carácter suxestivo e é homónimo do orixinal.

15. “Crespo ronsel”. Literalmente, unha franxa ou fenda encrespada.

16. “Vila”. *Paese*. Aínda que se pode interpretar, como na traducción catalana, por “bisbarra”, “paisaxe”, “país”, etc., preferimos ver designada a vila de Lecco, como as tradutoras castelás. Os viaxeiros proceden dunha aldea (*villaggio*) de Lecco, de nome descoñecido.

17. “Mudada”. *Variato*. Esther Benítez: *alterada*.

nas; o castelexo¹⁸ de don Rodrigo, coa súa torre chata¹⁹, erguido sobre as casoupas amoreadas na aba do promontorio, parecía alguén feroz que, dereito nas tebras, no medio dun grupo de dormentes, velase matinando un delito. Lucía viuno, e arrepiouse. Foi decendo²⁰ cos ollos encosta embaixo ata o seu rueiro²¹, mirou a fite nun extremo, descubriu a súa casiña, descubriu a mesta copa da figueira que sobranceaba do muro do patio, descubriu a ventá do seu cuarto; e, sentada como ía na popa, apoiou o brazo na borda, apoiou a fronte no brazo, como para durmir, e chorou secretamente.

Adeus, montes xurdindo²² das augas, erguidos ao ceo; cumes desiguais, coñecidos por quen medrou entre vós e impresos na súa mente non menos do que poida estar a fasquía dos seus máis íntimos familiares; torrentes, dos que enxerga a cachón²³ como un sonido de voces domésticas; casares espallados e branquexando na pendente como rabaños de ovellas pacendo; jadeus! ¡Que triste²⁴ é o paso de quen, criado entre vós, se afasta! Na imaxinación²⁵ daquel que parte de grado, atraído pola esperanza de adquirir fortuna nalgures²⁶, aféanse nese intre os sonhos de riqueza; pásmase de ter chegado a decidirse, e voltaría atrás se non pensase que, un día, tornará²⁷ adiñeirado²⁸. Consonte avanza pola chaira, os seus ollos retíranse, disgustados e cansos, daquela amplitude uniforme; o ar parécelle morto e pesado; adéntrase, aflixido e desatento, nas cidades tumultuosas; as casas apegadas ás casas, as rúas que desembocan nas rúas, parecen abafalo; e diante dos edificios admirados

18. "Castelexo". A traducción desta palabra por *palazzotto*, tal como fan as tradutoras parece, efectivamente, a máis axeitada, posto que non se trata dun "pazo", senón dun "castelo" ou "fortín", tal como se di ó comezo do romance, e, segundo o diminutivo, de pequenas dimensións.

19. "Chata". *Piatta*. Tamén "plana".

20. "Foi decendo". Empregamos a forma perifrástica para matizar que a acción se realiza de vagar, que a mirada se demora aquí e acolá.

21. "Rueiro". *Paesello*. Coidamos que o lugar exacto onde habitaban os protagonistas era a aldea pequena ou, simplemente, parte dunha aldea, tal como traduce Esther Benítez: *aldehuela*. Non sería incorrecto, polo tanto, traducir "lugar".

22. "Xurdindo... erguidos". *Sorgenti... ed elevati*. Por medio dos grupos -ind- e -id- contribuímos a expresar a elevación, a magnificencia. Non traducimos *ed* porque non é posible en galego a solución castelá *y elevados* ou *y levantados* a causa da cacofonía.

23. "Cachón". *Scroscio*. Isto é, o feito de caer a auga en fervenza.

24. "Que triste...". Preferible aquí a "moi triste" ou "ben triste", se cadra polo seu carácter culto.

25. "Imaxinación". Evítase así a redundancia do *f*, tras "afasta", no caso de traducirmos "fantasía".

26. "Nalgures". Por non repetir 'parte', no caso de traducir "noutra parte". A diferenza é mínima.

27. "Tornará". Evitamos así, mediante esta forma culta, a repetición de "voltará".

28. "Adiñeirado". Máis sinxelo sería "rico". Pero como a palabra italiana é *dovizioso* e, máis adiante, aparece *ricco*, escollemos ese adxectivo por ser, coidamos, un dos sinónimos máis próximos.

polos estranxeiros, pensa, con inqueda desexo, no campo da súa aldea²⁹, na casiña sobre a cal puxo os ollos, desde hai moito tempo, e que ha mercar cando volte rico aos seus montes.

¡Pero quen nunca levou para a outra banda deles³⁰ nin sequera un desexo fuxitivo, quen neles concibiu tódolos proxectos do porvir e foi expulsado por unha forza perversa! ¡Quen apartado, á vez, dos seus máis queridos costumes é transtornado nas súas máis queridas esperanzas, deixa eses montes para ir tralo rastro de estraños que nunca desexou coñecer e non pode chegar coa fantasía a un momento fixado para o retorno! Adeus, casa nativa, onde, sentada cun pensamento oculto, aprendeu a distinguir do rumor dos pasos cotiáns o rumor dun paso esquecido, cun misterioso tremor. Adeus, casa aínda allea³¹, casa tantas veces mirada de esguello ó pasar, e non sen rubor³²; na cal o maxín figuraba unha estadía tranquila e perpetua de esposa. Adeus, igrexa, onde o ánimo se tornou sereno tantas veces, cantando as louvanzas del Señor; onde fora prometido, preparado, un rito; onde o suspiro secreto do corazón debía ser solemnemente bendicido, e o amor vir ordenado, e chamarse santo: jadeus! Aquel que vos daba tanto contento está por todas partes; e nunca turba a ledicia dos seus fillos, senón para llela³³ preparar máis certa e maior.

De tal xénero, se non eses xustamente, eran os pensamentos de Lucía, e pouco distintos os pensamentos dos outros dous peregrinos, mentres a barca os ía achegando á marxe dereita do Adda.

Conclusión

Para conseguirmos unha traducción digna e mesmo apurada do fragmento de *Os noivos* foi precisa a combinación de fenómenos fonéticos e léxicos, preferentemente, entendendo polos primeiros aqueles que van encamiñados á transposición de tipo non só harmónico, senón tamén suxestivo;

29. “No campo da súa aldea”. Eliminamos o diminutivo para evitar a redundancia con “casiña”. Coidamos tamén moi correcto traducir “os seus eidos”, isto é, “pensa, con inqueda desexo, nos seus eidos”.

30. “Pero quen nunca levará...”. Cómpre respectar os tempos verbais, pese á ambigüidade de contido. A presenza do xénero masculino amplifica e xeneraliza a perspectiva, de maneira que estes primeiros verbos parecen referirse ao emigrado forzoso e xeral, ou ben aos tres personaxes. Con todo, a partir de “Adeus, casa nativa”, o personaxe é Lucía.

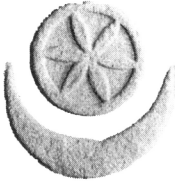
31. “Casa aínda allea”. *Straniera*. Isto é, a do noivo.

32. A rima está presente no orixinal: *timore, rumore* (dúas veces) *rossore, cuore*.

33. Tamén “para lles preparar outra...”, ou “para prepararlles”. A forma escollida obedece ao propósito de empregar ao máximo as posibilidades da lingua. Talvez ofrezca o inconveniente de termos que deixar sen traducir *una*, isto é, “unha”, ou ben “outra”, con que Manzoni expresa a esperanza, nesta especie de encoro final.

procuramos o ritmo e evitamos a cacofonía e a repetición inconveniente, pero tamén tratamos de reflectir, por medios lingüísticos propios, como é natural, aqueles fenómenos intencionados, de carácter fonético, que aparecen no texto orixinal. Canto ao léxico, tratamos de empregar formas xenuinamente galegas, aínda que non aparezan no orixinal, ben porque a lingua deste as descoñeza, ben porque emprega unha forma moi aproximada. As veces, a nosa lingua ofrece varias posibilidades de escolla, polo que temos que ter en conta o seguinte: se as alternativas son, certamente, tan parecidas que a selección resulta case irrelevante, o traductor estase a mover no ámbito da subxectividade; sen embargo, pode ocorrer que a lingua dispoña de varios homónimos, aparentemente análogos, pero dos que os significados conteñen claros matices diferenciados. Faise polo tanto necesario insistir na consulta dos dicionarios e non confiar exclusivamente nos nosos coñecementos. Baste como exemplo o ‘tremar’ do texto traducido, e a súa relación semántica con ‘tremecer’, ‘tremelear’, ‘tremelexer’, ‘tremelicar’ e ‘tremelucir’. Canto aos vocábulos de nivel coloquial, ou de aspecto máis vulgar, como ‘champuzada’, non lles temos medo, porque se cadra non é doado atopar outro tipo de significante para designar ese fenómeno. Ou os rexeitamos por vulgares, ou usamos outros que non nolo parecen tanto mais que, en todo caso, non designan exactamente o mesmo: “mergullo” non evoca “golpe na auga” (*tonfo*) senón só “acto de meterse na auga”, como, por outra parte, di o dicionario; non en balde Nieves Muñiz traduce *tonfo* por *chasquido*. Esta consideración non debe levarnos, como é natural, á ruptura do nivel de lingua, e, por conseguinte, neste caso debe predominar o culto.

Finalmente, debemos esgotar as posibilidades morfolóxicas da nosa lingua, sobre todo aquelas que lle porporcionan o seu carácter máis expresivo e peculiar.



Críticas e reseñas

Manual de traducción.

Peter Newmark

Contemporary Translation Theories.

Edwin Gentzler

Galicia vista por un inglés.

Aubrey F. G. Bell

MANUAL DE TRADUCCIÓN¹

Peter Newmark, *Manual de traducción*, Santiago de Compostela, Universidade, Servicio de Publicacións e Intercambio Científico, 1993. Traducción de F. X. Fernández Polo.

É este o segundo título que o Servicio de Publicacións e Intercambio Científico da Universidade de Santiago edita dentro da colección “Lingua Franca” destinada a verter ó galego os textos máis sobranceiros da lingüística clásica e actual, “conscientes do importante papel que a traducción desempeñou e segue a desempeñar no proceso de normalización doutras linguas”, como se di na presentación do mesmo. A idea de ter escollido para unha colección de traduccións de textos lingüísticos unha obra dun xa clásico (aínda que recente) da chamada “traductoloxía” constitúe, de partida, un bo reto para o autor da versión en galego quen, ó noso entender, sae airoso deste exercicio-desafío de metatraducción, aínda que é unha boa mágoa que se elixise un título que fora traducido ó español en 1992 por Ediciones Cátedra e que tivo unha moi boa acollida entre profesionais, profesorado e alumnado da licenciatura de Traducción e Interpretación. É evidente que para moitos deles a versión en galego, aínda que atractiva en si mesma polas solucións prácticas que se lle dan a certos aspectos que atinxen directamente á traducción ó noso idioma, non é novidosa porque xa non se fai necesaria para non ter que face-lo esforzo de le-lo orixinal inglés. Unha mágoa, como dicíamos, que ten unha sinxela explicación: o traductor cando se decidiu a comeza-lo traballo non tiña noticia da eminente saída da versión española (1992).

O libro do profesor inglés, cun estilo directo, desenfadado e en moitos casos irónico, achega ó panorama dos estudos de traducción unha contribución orixinal, que xa iniciara en 1981 con *Approaches to Translation* (Oxford: Pergamon Press), por canto o enfoque que presenta é sumamente práctico, recollendo as cuestións fundamentais que aborda a Teoría da Traducción (análise do texto, funcións da linguaxe, métodos de traducción, unidades de

1. Versión galega do orixinal *A Textbook of Translation*. Londres, Prentice Hall International (UK) Ltd, 1987.

traducción, tipos de traducción, análise componencial, crítica de traducción, etc) e ilustrándoas cun bo número de exemplos prácticos que fan máis leveira a lectura e comprensión do texto do profesor de Teoría da Traducción da Universidade de Surrey. A propia distribución de contidos e o seu tratamento organizado e sistemático fan do libro un verdadeiro manual indispensable para calquera persoa que teña relación co mundo da traducción pois nel poderá consultar desde aspectos máis xerais que están sempre presentes á hora de traducir, como poden se-la cohesión textual, a traducción literal, os procedementos técnicos da traducción, a ambigüidade, etc a problemas puntuais que xorden no mesmo acto da traducción: como verter un título, qué facer cos epónimos ou coas palabras “inatopables” ou como solucionar un xogo de palabras. Como di o propio autor no Prefacio, se hai algún elemento unificador no libro é o desexo de ser útil para o traductor.

En definitiva, o *Manual de traducción* non é máis ca un bo intento de adapta-las reflexións dos clásicos dos estudos de traducción e a lingüística contrastiva (Catford, Delisle, Malblanc, Mounin, Nida, Vinay e Darbelnet, etc) ó mundo de hoxe onde a traducción, amais de seguir sendo un instrumento fundamental para a transmisión cultural, é unha actividade profesional recoñecida e cada vez máis solicitada.

A traducción ó galego, da que é responsable o profesor de Filoloxía Inglesa da Universidade compostelá, F. Xavier Fernández Polo, ten un mérito engadido ó esforzo que supón a constante tensión intelectual presente no acto da traducción no que, e en palabras de Newmark, o traductor tenta de resolver mil e un problemas dentro dun máis grande: por unha banda estamos ante a traducción dun texto que por medio da teoría, dos exemplos, das referencias culturais nos está aprendendo, axudando a traducir, e que ademais hai que traducir; pola outra, será a primeira vez que teñámo-la oportunidade de contar en galego cun libro onde apareza toda a terminoloxía referida ó campo da traducción, o que supón unha proposta seria e traballada, unha base da que partir para facer tódalas melloras e suxestións que se consideren oportunas. Neste senso o Glosario que aparece ó final do libro, e mesmo o índice de materias, son unha boa mostra do que estamos a dicir.

O esforzo antedito complétase coa boa adaptación ó galego dos exemplos que o orixinal presenta xogando co inglés e, fundamentalmente, o francés e o alemán, e coa inclusión dun texto a maiores na 2ª parte (“Métodos”) de crítica de traducción do inglés ó galego (Virginia Wolf, *Cara ó faro*) co que se lle pon o ramo a este exercicio de adaptación e, en definitiva, de utilidade práctica, o que non resta para comentar que nunha lectura detallada e minuciosa se vaian descubrindo esas malas pasadas que a traducción dun texto tan autorizado na materia como é o do que aquí estamos falando lle xogue a un especialista pero quizais non profesional da traducción.

Como a nosa intención aquí non é facer un estudio pormenorizado nin unha crítica da traducción senón unha breve reseña deste traballo, citaremos

só tres exemplos ilustrativos do que acabamos de dicir. O primeiro deles é un caso dos chamados *falsos amigos*, dos que o propio Newmark nos advirte: na páxina 12 o traductor elixe a palabra “evidencia” (ing. *evidence*) no canto de “proba”. O segundo pon de manifesto que, se ben no libro constantemente se nos está chamando a atención sobre a importancia de non provocar ambigüidade, o traductor desoe os consellos ó respecto e fálasenos “do telegrama que os xaponeses enviaron a Washington xusto antes de que tirasen a bomba sobre Hiroshima” nun intento máis ben fallado de evita-la pasiva inglesa (“just before the bomb was dropped”). Por último, o terceiro deixa ve-la interferencia do inglés en canto ó seu carácter sintético e con tendencia á xustaposición (“...unequal conditions responsible for...” : “... *condicións inadecuadas responsables* de ...”, fronte ó carácter máis analítico e con tendencia á subordinación do galego, que, neste exemplo, precisaría dunha amplificación (“...*condicións inadecuadas que son responsables* de...)).

É de lei, non obstante, salientar que estes pequenos fallos non luxan en absoluto a boa cualidade global da tradución e o mérito que supón afrontar tal tarefa, como dicíamos antes.

Para concluír, cómpre destacármola coidada presentación e maquetaxe do volume, se ben tanto a boa calidade do papel, que incide negativamente no peso, e o seu tamaño coma o prezo de venda ó público poden facer desta indispensable obra un libro paradoxalmente pouco manual e pouco accesible para os petos dos lectores.

Gonzalo Constenla Bergueiro
Universidade de Vigo

CONTEMPORARY TRANSLATION THEORIES

Edwin Gentzler, *Contemporary translation theories* (Translation Studies Series), London, Routledge, 1993.

1. O libro de E. Gentzler documenta unha insólita multiplicación das reflexións sobre o acto da traducción. ¿Por que unha explosión teórica neste momento? A causa principal haberá que buscala inicialmente na utilización da traducción como unha macrometáfora da produción cultural. Tódalas teorías analizadas por Gentzler teñen como denominador común esta hipótese do acto da traducción como un privilexiado espacio para o estudio dos comportamentos sociais. A mesma carga polisémica do termo (traducción e interpretación, representación, comunicación, transferencia de coñecemento, compensación de información, terxiversación, imposición de información) documenta a complexidade das connotacións.

Sen dúbida os estudos da traducción beneficiáronse enormemente dun novo clima propiciado por unha serie de factores: unha ininterrompida reflexión sobre os fenómenos lingüísticos, o descrédito de determinadas xerarquizacións culturais que impedían ou dificultaban o diálogo intercultural e a conseguinte reivindicación dunha imaxe dialóxica da produción cultural, a identificación dunha serie de dimensións da vida social como forzas determinantes na produción cultural, a ruptura con determinados presupostos delimitadores do acto da traducción (exemplificada nos traballos de I. Even-Zohar, J. Lambert e A. Lefevere), o impulso das experiencias teóricas procedentes de voces minoritarias e subalternas, a reivindicación das especificidades culturais como principio paradigmático e a reflexión sobre a problematicidade ideolóxica do acto da representación discursiva.

2. Gentzler selecciona catro grandes correntes e dentro de cada unha delas sinala tendencias e documenta as súas correspondentes evolucións internas; ó mesmo tempo, descubre os presupostos implícitos (os ideolóxicos e os epistémicos) e as tradicións teóricas que lles serven de fundamento. No segundo capítulo, dedicado a estudar "The American Translation Workshop", o autor expón a crónica da cambiante situación dos estudos sobre a traducción nos Estados Unidos, un espacio sociocultural pouco propicio a

este tipo de actividades ata décadas recentes¹. Esta actitude explicará a case inexistente tradición teórica nos estudos sobre a traducción neste país e a súa deficiente institucionalización. Como subliña o autor, “scholars associated with the American translation workshop premise tend to claim that their approach is not theoretically preconditioned”(11); en realidade, este aparente anti-teoricismo non poderá oculta-la existencia de presupostos e precursores (I. A. Richards e o seu *Practical Criticism* (1929), e sobre todo as experiencias de Ezra Pound coa súa concepción da *logopoea* do texto exposta nun dos traballos de *Polite Essays* [1937]). Será Frederic Will quen intentará establece-las bases teóricas da escola estadounidense; o resultado, sen embargo, foi máis un corpus de novas cuestións arredor do acto da traducción que un ben articulado paradigma. Gentzler ve neste inxenuismo a explicación das súas múltiples deficiencias pero ao mesmo tempo reconece as vantaxes desta actitude anti- ou pre-paradigmática nun momento no que o mundo da traducción esixe radicais transformacións:

While opening up new perspectives, the general approach as practiced in American translation workshops might best be characterized by a theoretical *naïveté* and subjective methodologies that tend to reinforce whatever theoretical values individual translators hold(43).

O segundo paradigma analizado é o que o autor denomina “The ‘science’ of translation”. A mediados dos 60 obsérvase unha preocupación por racionaliza-lo comportamento do traductor. Eugene Nida co seu *Towards a Science of Translating* (1964) lidera esta nova actitude. Cunha visión chomskiana do comportamento lingüístico, e adoptando como ámbito das súas investigacións as traduccions bíblicas, o paradigma de E. Nida adquiriría unha especial influencia en Alemaña e nos Estados Unidos, á que non sería alieo un subtexto teolóxico: a existencia dunha mensaxe orixinal eterna que precede á mesma linguaxe, o traductor como visionario e transmisor privilexiado da mensaxe orixinal e o lector como receptor pasivo, guiado pola inspirada man do traductor. O resultado sería unha contradictoria proposta: “This methodology may be very useful for those translating propaganda or advertising, and it seems to work well with certain kinds of religion, but its limitations within the framework of a science of translating are obvious” (60). Esta fórmula tería o seu impacto en Alemaña, concretamente nos traballos de Wolfram Wilss, que configura unha teoría da traducción a partir dunha serie de principios: a existencia duns universais da linguaxe, unha

1. A incorporación ó mundo académico estadounidense de teóricos como André Lefevere na década pasada axudaron sen dúbida a supera-la condición ancilar dos estudos sobre a traducción. En 1992 a *Modern Language Association of America* publicaba un interesante manual deste mesmo autor titulado *Translating Literature. Practice and Theory in a Comparative Literature Context*.

estructura profunda accesible mediante a hermenéutica, un compoñente xerativo que permite a transferencia de información entre a estrutura profunda e a superficial e unha xerarquización de discursos (tendo en conta o súa complexidade). Paradoxalmente, apunta Gentzler:

by investing heavily in the notion of deep structure , they [Nida e Wilss] tend to trivialize their own products, the works in translation, and the contributions that acts of translation may make to the development and evolution of the original text(67).

Así, estes intentos de racionaliza-lo acto da traducción dependen en gran medida dunha serie de presupostos relixiosos (a tradición hermenéutica protestante), lingüísticos (os universais chomskianos da linguaxe) e filosóficos (o Idealismo alemán, fundamentalmente); e rematan converténdose en concepcións transcendentais da traducción. Como resposta ós cuestionables presupostos dun paradigma científico no camiño de Nida ou Wilss e á inxenuidade teórica dos tradutores literarios, aparecen en ámbitos universitarios europeos, concretamente nos Países Baixos, unha serie de propostas radicalmente innovadoras baixo a xenérica denominación de *Translation Studies*. O carácter minoritario das respectivas culturas e a súa inevitable vocación dialóxica eran aspectos centrais nesta nova reflexión sobre o acto da traducción. *Translation Studies* iniciaba a súa andadura rexeitando a tentación dunha xeralización paralizante; o obxectivo agora era estudia-lo movemento da produción signica e utilizar como base de operacións unha actitude interdisciplinar capaz de supera-la imposición de clasificacións inoperantes. A nova proposta interrogaba o acto da traducción dende perspectivas radicalmente distintas: redefiníase o obxecto mesmo da investigación e cuestionábase a distinción xerárquica entre escritor orixinal e traductor. Gentzler acerta a resumi-las consecuencias deste novo paradigma:

With the new questions and shift in focus, the intervention by the Flemish and Dutch scholars raises multiple problems for literary theory, the cultural interdependence of literary systems, and the intertextual nature not just of translation, but of all texts. The activity of translation may be marginal, but the theoretical problems raised by the practitioners are crucial to any integrated literary theory(77).

Este marco orixinario sufriría progresivas transformacións da man de innovadores teóricos (James Holmes, R. van den Broeck, André Lefevere e José Lambert) e recibiría o impulso do paradigma polisistémico da escola de Tel Aviv (I. Even-Zohar e Gideon Toury serían os seus membros máis destacados). Susan Bassnett contribuiría tamén a esta nova proposta dende posicións afíns ó feminismo británico. O cuarto modelo analizado por Gentzler é o representado polo deconstrucionismo. En realidade semella unha contradic-

ción falar dun paradigma deconstruccionista. A vocación centrífuga dos seus máis destacados teóricos (J. Derrida sobre todo) e a consciente actitude negativa de aceptar un mínimo nivel de estabilidade da produción sónica impide unha lectura articulada das súas múltiples e aventuradas propostas. E sen embargo, precisamente por esta asumida indefinición e pola privilexiada posición da linguaxe como ámbito de investigación, a traducción convértese para o deconstruccionismo na síntese metafísica do comportamento cultural. Con precedentes na obra de Heidegger, Benjamin e Foucault, o deconstruccionismo formula unha verdadeira ruptura epistémica con respecto a determinados presupostos: ¿por que non considera-la hipótese de que o denominado texto orixinal depende das súas traducións para existir como tal? ¿e se determinados significados dun texto fosen visibles só nas súas traducións? ¿por que non rexeita-lo presuposto dunha identidade e estabilidade sémica orixinal e reivindica-la intervención do exercicio da traducción como un proceso multiplicador de significados? Se algún principio é aceptado polo deconstruccionismo é o de “a continuous chain of signification comprised of languages in a constant state of interplay, mutually supplementing each other” (167).

Consecuentemente, o acto da traducción non se limita a un diálogo interlingüístico; existe tamén dentro de cada lingua. O proxecto deconstruccionista abría así múltiples e innovadoras portas ós estudos sobre a traducción, sobre todo unha vocación iconoclasta e antixerárquica que tería un eco moi saudable nas voces tradutoras nadas dunha experiencia marxinal (o mundo da muller, culturas subalternas, minorías, etc.)

3. Na súa análise dos catro paradigmas analizados o autor destaca sempre a súa lóxica interna, os precedentes teóricos, os presupostos ideolóxicos (os *non-dit*), o contexto sociocultural da súa xénese, as súas deficiencias, os paralelismos cos demais paradigmas e a súa vocación interdisciplinar (con respecto ás outras propostas sobre a traducción e ós modelos das ciencias limítrofes: crítica literaria, filosofía, lingüística, etc.). Aínda que o estudo se limita á análise da traducción literaria, Gentzler salienta como positivo nos modelos teóricos estudados a vocación de ruptura de imposicións discursivas (literario/nonliterario, por exemplo) e documenta dous procesos paralelos na súa configuración paradigmática: a incorporación de modelos epistémicos procedentes doutros ámbitos de investigación (a lingüística de Chomsky, o formalismo ruso de Tynianov, a filosofía de Heidegger, etc.) e a extrapolación dos achados no ámbito da traducción a outros ámbitos de investigación (teoría da comunicación, historiografía literaria, teoría da literatura, lingüística, etc.).

4. Perfilar un ámbito de investigación, o acto da traducción, que se está reformulando dende múltiples perspectivas teóricas é un dos obxectivos do libro. O problema reside no limitado inventario do autor. Quedan fóra varias propostas relevantes dentro do mundo da traducción coas que Gentzler nin sequera intenta o diálogo. No limiar anuncia:

I attempt in this book to focus not just on various translation theories, but also on the 'political realities' that surround the practice of literary translation [...]. One of the goals of the book is to raise questions concerning the way literary translations are studied in the West and to help readers rethink conceptually how translations are defined and categorized. (xii)

Esta observación preliminar permite identificar algúns dos criterios utilizados polo autor para selecciona-las teorías analizadas: atende a aquelas que amosan unha explícita articulación da dimensión sociopolítica e ideolóxica na análise do acto da traducción. E no primeiro capítulo engade: "I hope to demonstrate that even translation 'proper' entails multiple linguistic, literary and cultural aspects" (1). As teorías analizadas presentan esta mesma preocupación multidimensional; de aí as constantes propostas dunha lectura interdisciplinar da traducción literaria.

Un dos méritos de Gentzler consiste en identificar un grupo de paradigmas que rompen cos presupostos 'obxectivistas' e 'substancialistas' das teorías que silencian as condicións socioculturais nas que se produce o acto da traducción. Apunta, por exemplo, ás razóns do fértil desenvolvemento dos estudos sobre a traducción nos Países Baixos, no Québec canadiano e en Israel. Con esta observación (75-76) o autor pon de manifesto a importancia de determinadas experiencias colectivas na configuración paradigmática das teorías sobre traducción.

5. As teorías analizadas comparten unha mesma preocupación: a utilización do acto da traducción como un ámbito privilexiado para estudia-lo diálogo intercultural e para romper con determinadas xerarquizacións simbólicas. Por iso en todas elas se detecta o selo dun modelo comunicativo da produción e reprodución sociais. A superación dunha reductora visión formalista do comportamento lingüístico é outro dos criterios utilizados polo autor na selección das teorías estudiadas. Con esta delimitación, sen embargo, silenciou propostas próximas á sociolingüística, ás teorías do discurso e á pragmática. A análise de Gentzler concéntrase no estudio dos paradigmas que reflexionan sobre os presupostos do acto da traducción; e implicitamente distánciase das propostas que responden a problemas específicos das técnicas da traducción.

A vocación interdisciplinar, presente na maioría dos paradigmas analizados, explícase polo cambio radical que se produciu recentemente na concepción do acto da traducción (as propostas polisistémicas de Even-Zohar poden servir como exemplo desta ruptura con respecto a posicións anteriores), que é visto agora como un aspecto fundamental no estudio da produción cultural, e que como proceso institucional reúne tódalas condicións para converterse nun ámbito privilexiado de investigación nas diversas disciplinas das ciencias sociais (lingüística, filosofía, antropoloxía, crítica literaria, historia, etc.).

6. O libro está estruturado a varias bandas. O autor inicia o recorrido de cada unha das teorías como se fosen historias paralelas. E busca nelas un mesmo final: quere identifica-las tendencias unitarias que xustifiquen ou posibiliten un diálogo interparadigmático. A década dos 90 faría posible ese encontro, como testemuñan algunhas das tendencias analizadas polo autor na última sección do libro. Gentzler forza os diversos paradigmas a dialogar entre eles. É deste diálogo do que consegue reflexións comparatistas interesantes. Unha das razóns que posibilitan este intercambio é a identificación nos paradigmas seleccionados dunha mesma intencionalidade: a reflexión sobre os presupostos cos que operan tódalas teorías da traducción.

A exclusión dunha rama importante das teorías sobre a traducción permite le-la exposición das diversas teorías no libro de Gentzler como un macroparadigma que se vai configurando na lectura conxunta dos diversos modelos. A pesar das diferencias, o autor busca un marco de interpretación capaz de asumir nun todo as propostas dos paradigmas explicados. Gentzler propón unha dobre lectura: en primeiro lugar, unha lectura específica de cada un dos paradigmas, dos que se indica non só as súas propostas (mediatizadas por unha terminoloxía propia: “the terms themselves reveal assumptions about the hierarchical nature of culture”, (3)), senón tamén os seus presupostos delimitadores (2-3); en segundo lugar, unha macrolectura dos diversos paradigmas apoiada nun diálogo activo: “one of the purposes of this study is to show how such problems in communication and exchange [among the paradigms] are grounded in the differing theoretical assumptions of each approach” (2-3).

Para lexitimar e reforzar esta lectura interparadigmática o autor vai identificando nas súas análises específicas algunhas das características compartidas polos modelos estudados: unha vocación interdisciplinar, unha preocupación por responder ós desafíos da dimensión sociocultural do acto da traducción, unha asimilación consciente das condicións nas que se desenvolve a configuración mesma dos paradigmas, a concepción interdisciplinar dos fenómenos lingüísticos, a representación do acto da traducción como un proceso fundamentalmente de comunicación intercultural máis que interlingüística, e, finalmente, a necesidade de estudia-lo acto da traducción como un proceso de re-escritura (é dicir, de manipulación ideolóxica, repetición, innovación e reprodución cultural).

Gentzler é cauto á hora de propoñer un paradigma ideal para os estudos sobre a traducción. Quizais non exista, ou non deberíamos caer nesa tentación, parece dici-lo autor nos parágrafos finais. Polo contrario, parécelle máis útil insistir na necesidade dun modelo interdisciplinar e polifónico como única vía para articular conceptual e operativamente un proceso tan complexo como o acto da traducción. Dunha lectura detida do libro dedúcese que unha teoría da traducción debe responder a unha serie de desafíos: o recoñecemento da dimensión institucional da produción e reprodución cul-

turais, a identificación de tódalas dimensións socioculturais que interveñen no acto da traducción, a capacidade de poder articular unha conceptualización aberta dos fenómenos lingüísticos, as esixencias dun paradigma interdisciplinar, a superación dunha serie de xerarquías herdadas de determinadas tradicións críticas “substancialistas”, a necesidade de forzar un diálogo entre paradigmas alleos e a necesidade de responder ás esixencias dunha nova lectura do acto da traducción.

7. Gentzler busca nas teorías analizadas novas posibilidades de investigación. A preocupación interdisciplinar e a inclinación por unha visión múltiple do acto da traducción permítelle aventurar propostas de cara ó futuro dos estudos da traducción que poidan evitar erros pasados. Quizais a proposta máis definida de Gentzler sexa o seu escepticismo con respecto á canoización dun determinado paradigma e a reivindicación dunha teoría flexible, interdisciplinar e interparadigmática.

Que vai ser dos estudos sobre a traducción nun inmediato futuro é difícil de prognosticar. O que si é incuestionable é a rica proliferación de arriscadas propostas teóricas nun ámbito de investigación que se caracterizou ata hai pouco por un alto grao de inxenuidade reflexiva, rexida pola experiencia individual de cada traductor. Tódolos paradigmas analizados por Gentzler demostran que como protocolo de investigación este comportamento é moi cuestionable, e que o futuro dos estudos sobre a traducción debe pasar necesariamente polo diálogo dunha multiplicidade de perspectivas alimentadas por unha vocación interdisciplinar. As tradicións nacionais (a dos Países Baixos, a escola de Tel Aviv ou a experiencia bilingüe do Québec) van deixar paso a un diálogo moito máis fluído e menos ríxido, pero tamén moito máis difícil de articular paradigmaticamente. Velaí o gran desafío.

Xoán González-Millán
Hunter College and Graduate Center-CUNY

GALICIA VISTA POR UN INGLÉS

Aubrey F. G. Bell, *Galicia vista por un inglés*, Editorial Galaxia, Vigo, 1994.
Traducción de Xosé M^a Gómez Clemente.

Galicia vista por un inglés é a traducción galega do libro inglés *Spanish Galicia*, publicado en Londres no ano 1922. Con esta obra, a editorial Galaxia inicia unha nova colección titulada "Galicia no espello", nunha coidada edición, tanto na súa encadernación, con ilustracións a cargo de Teresa Cámara, coma na calidade da traducción feita por Xosé María Gómez Clemente.

O libro comeza cun limiar xustificativo do autor onde nos explica que "estas notas sobre Galicia" son o resultado dun verán pasado nesta terra, "país aínda pouco coñecido polos viaxeiros". Aubrey Fitz Gerald Bell naceu no ano 1881 no condado de Cumberland, en Inglaterra, onde morrería en 1950. Estudiu en Oxford e traballou en España e Portugal como correspondente do diario *Morning Post*, onde comezou a interesarse pola cultura destes países. Entre a súa extensa bibliografía destacan os estudos e traducións ó inglés de Gil Vicente e Fray Luís de León, os ensaios sobre literatura portuguesa e castelá e traballos de divulgación como *El Renacimiento español*.

Galicia vista por un inglés está dividida en seis capítulos que empezan sempre cunha cita, sentencia ou poema en loanza do episodio que vai ser narrado. O primeiro, titulado *A xente*, resúmenos os feitos históricos e literarios máis relevantes de Galicia desde o século IX ata principios do século XX. Fala das características do país galego que lle parecen máis significativas, entre outras as semellanzas entre Galicia e Irlanda. Define o carácter do galego como retranqueiro, avaro, desconfiado, cauteloso, humano e aforrador comparándoo co vasco e co castelán. Fala tamén da sociedade matriarcal que predomina en Galicia e da emigración que, para el, é unha tradición máis ca unha necesidade. Trata tamén algúns aspectos de política, de lingua e de etnografía. Comenta tamén as crenzas relixiosas, as supersticións e outros aspectos da etnografía e considera unha desgracia que os vellos costumes estean a piques de desaparecer en favor do progreso.

O capítulo II titúlase *O país* e nel considera xustificada a *morriña*, debido á beleza paisaxística da nosa terra. Céntrase sobre todo no comentario de

aspectos socioeconómicos como o tipo de cultivos (patacas, viño, liño, millo, castañas, centeo), a gandería (os animais máis necesarios nunha casa de labranza son, entre outros, as vacas e os porcos), o réxime de propiedade da terra (é especialmente crítico co sistema foral) e os medios de transporte (atrasados). Non esquece transmitírno-las súas impresións sobre as hospedaxes baratas, o magnífico clima, a arte fascinante e subliña especialmente a abundancia de bos escritores.

O capítulo III está dedicado a un percorrido por *Lugo* que o autor comeza, seguindo o exemplo de Borrow, entrando en Galicia por Vilafranca do Bierzo. A partir de aquí, a narración céntrase nunha descrición exhaustiva de vilas e aldeas que se demora en destaca-la súa beleza paisaxística e artística e subliña características peculiares da zona, como son o uso da tella parda ou da lousa. Tan forte é o desexo do autor por transmitir sensacións visuais que, ás veces, o lector semella estar ante un libro de arte, acugulado de descrições moi pormenorizadas dos monumentos arquitectónicos. Sen embargo, Bell non esquece tampouco engalana-la súa descrición con pinceladas costumistas e impresionistas, definidas nos detalles dos traxes típicos e na caracterización dos personaxes peculiares, que fan máis amena a lectura.

No capítulo IV titulado *A Coruña*, o noso autor segue describindo a beleza da arquitectura, da escultura e da pintura destoutra provincia, pero inclúe, se cadra, máis notas explicativas sobre etnoloxía e etnografía ca no capítulo anterior. Bell é un grande observador, fíxase tanto na maneira de traballar e de vestir da xente do país, coma nas descrições físicas dos labregos. Non esquece tampouco falarnos da vida intelectual e universitaria que hai na Coruña e en Santiago de Compostela. As comparacións paisaxísticas –onde teñen gran relevancia as cores– fanse tanto en relación a Escocia e Cumberland coma con calquera cidade do Mediterráneo.

No capítulo V, correspondente a *Pontevedra*, o noso viaxeiro fala con detalle das Rías Baixas e de novo describe os traxes e os oficios característicos desta zona. O lector semella estar ante a imaxe dun cadro de época, onde o autor destaca aquilo que máis o sorprende do noso país: a obrigada referencia a un escritor famoso, as facianas brancas da xente e mesmo o feito de iren descalzos uns rapaces á escola. Tamén non deixa de nos describir polo miúdo as algareiras romarías, as lendas e as peregrinaxes famosas, coma tal, a da Virxe da Guía en Vigo.

No capítulo VI comenta as peculiaridades paisaxísticas e artísticas de Ourense, "*verdadeira gloria e coroa de Galicia*". Continúan as escenas costumistas en que a cor segue a ter gran relevancia tanto na paisaxe coma nos traxes e feiras. O autor neste capítulo é se cadra un pouco menos obxectivo, xa que menciona varias *tosquedades* con respecto á arquitectura e tamén menos rigoroso (o traductor advírtenos de que Bell fala dun lugar que realmente non existe).

O libro ten unha serie de apéndice distribuídos en cinco apartados, tres

dos cales son unha pequena antoloxía da lírica medieval, da lírica popular e da obra poética de Rosalía de Castro e Eduardo Pondal que o propio Bell traduciu ó inglés. Na versión galega, o traductor, Xosé M^a Gómez Clemente, engade os orixinais galegos que non aparecen na edición inglesa da obra. O libro remata cunha bibliografía e un vocabulario galego-inglés.

Hai que felicitar á Editorial Galaxia por te-la iniciativa de traducir unha obra de tan grata lectura, escrita por unha persoa que nos dá unha visión distinta e máis obxectiva do noso país. Penso que é un libro que nos pode facer reflexionar sobre moitos dos problemas de identificación que témo-los galegos sobre nós mesmos e sobre o noso país.

Falando agora da traducción galega podemos dicir que, en xeral, X. M. Gómez Clemente resolve con dignidade os problemas que presentaba o texto orixinal. Un deles é a riqueza léxica da lingua de A. Bell, necesaria para a descrición de tipos e paisaxes, que se pode converter nunha pexa para o traductor pouco afeito a ler textos ingleses do século XIX e principios do XX. A versión galega mantén a forza descritiva do orixinal, algo que se logra tamén coa abundancia de vocabulario e cunha axeitada escolla para os diferentes campos semánticos. Con todo, hai unha certa tendencia no traductor a utilizar un léxico pouco común que causa estranxeza a un lector non especialista. O sistema temporal do texto inglés, que xoga co pasado-presente do lembrado e o presente do descrito, é difícil de sistematizar nunha versión a outro idioma. O traductor xogou co presente, o pretérito e o imperfecto para transmitirle ó lector a idea do pasado aínda vivo e do presente da descrición pictórica. O resultado aseméllase bastante ó orixinal. Por último, e aquí o texto galego afástase claramente do inglés, a sintaxe do orixinal, baseada na redacción con períodos moi longos propia dun estilo decimonónico, na que, por exemplo, a subordinación introducida entre suxeito e verbo crea problemas de comprensión inmediata por perda de referencia, foi modificada polo traductor no sentido de conseguir oracións máis pequenas e conseguir un ritmo autónomo no texto galego. O resultado é un texto en xeral máis áxil, aínda que ás veces o texto galego se fai un chisco “lento” por non poder liberarse da pexa do orixinal.

Pilar Vilaboi Freire
Instituto da Lingua Galega



Informacións

Aspectos da traducción nos organismos internacionais.
Esther Sánchez Rodríguez

Traduccións, 1993-94.

Axudas á traducción.

Simposio de traducción.

Algúns comentarios sobre a traducción nos Organismos Internacionais

Esther Sánchez Rodríguez

Universidade de Vigo

Nun mundo laboral tendente á subcontratación, os tradutores e tradutoras, ó igual que moitos outros profesionais liberais, están a desaparecer pouco a pouco das plantillas das empresas. Hoxe en día, a maioría traballa pola súa conta e as organizacións coma a ONU son, xunto con outras institucións oficiais e coas grandes multinacionais, uns dos poucos lugares nos que un tradutor pode aspirar a ser contratado, xa sexa de forma permanente ou temporal. O propósito destas liñas é achega-lo lector un pouco a un mundo idealizado, aínda que bastante descoñecido: o da traducción nos organismos internacionais.

A traducción xeral fronte a traducción nos organismos internacionais

Gustaríanos salientar, para comezar, algúns factores que distinguen claramente o labor do tradutor que traballa pola súa conta ou para unha empresa, da actividade do profesional que traduce para un organismo internacional.

En primeiro lugar, os textos que traduce un tradutor independente adoitan encargarse con fins informativos (cartas, folletos, certificados, instrucións de uso); polo xeral, a versión traducida non se publica xunto co orixinal¹. Sen embargo, nas organizacións a miúdo se traducen documentos de traballo que serven de base para a elaboración de regulamentos, convenios, tratados, etc. Nunha reunión traballárase simultaneamente co texto orixinal e coas respectivas traducións; de aí que se confira especial importancia á exac-

1. E incluso cando isto sucede (no caso, por exemplo, das instrucións de uso que a miúdo son plurilingües) é pouco probable que alguén se adique a comparar as distintas versións.

titude. Ademais, o traductor terá menos liberdade para facer certos cambios, como por exemplo substituír un punto e seguido por un punto e á parte; é dicir, non pode cambia-la estrutura dos parágrafos. No *Manual de Instrucciones para los traductores* das Nacións Unidas, especificase que:

“La traducción documental requiere, mucho más que la traducción literaria, un paralelismo formal que no tiene por qué llegar nunca a degradarse en una mera traslación palabra por palabra, pero que puede ser muy estricto atendiendo a las características del documento. Por ello, es indispensable que se tengan en cuenta las distintas funciones que pueden cumplir los documentos: el fin para el que han sido escritos y el uso que de ellos van a hacer sus destinatarios.

En efecto, cuando un documento va a ser objeto de debate párrafo por párrafo o artículo por artículo, es decir, cuando se trata de un documento que será aprobado por un órgano deliberante, es conveniente que el paralelismo llegue al máximo compatible con la decencia de la sintaxis propia y la pureza semántica. Las razones son obvias: si nos apartamos del paralelismo semántico introducimos nuevos elementos susceptibles de ampliar el debate con la consiguiente pérdida de tiempo; si introducimos lejanas variantes sintácticas –acaso justificadas desde un punto de vista estilístico– dificultamos la labor de posible enmienda a que suelen estar sujetos estos documentos. En ambos casos, se entorpece el trabajo de la Organización y, en definitiva, se aumentan los costos de las reuniones.

En cambio, si nos encontramos frente a un documento de carácter informativo, relativamente voluminoso, nada impide que, respetando la forma más general [...], introduzcamos cambios en la puntuación que hagan más legible la traducción”. (cap. I, p. 2)

Por outra banda, no mercado privado a persoa que solicita a traducción normalmente non entende a lingua fonte e encarga a traducción precisamente para poder comprende-lo documento, ou ben descoñece a lingua meta (quere transferir un documento redactado por ela a outro idioma). En calquera caso, o traductor non poderá contar con esta persoa para solicitarlle información. En cambio, nunha organización internacional a persoa que solicita a traducción con frecuencia coñece ámbolos dous idiomas e pode axudarlle coa terminoloxía e incluso verifica-la traducción. Ademais, o traductor que traballa por conta propia non obtén unha avaliación do seu traballo –salvo se a traducción é un verdadeiro desastre e que, polo tanto, non lla paguen–; por conseguinte, é moi probable que siga incorrendo nos mesmos erros. Nas institucións, sen embargo, revísanse tódalas traduccions; o traductor ten ocasión de consulta-las correccións e goza, de certo modo, dunha formación continua.

Escóitase falar moitas veces da soidade do traductor; ó meu ver, non se trata de ningún tópico no caso do *free-lance*, aínda que existe unha tendencia, moi saudable, a facer traduccions en grupos. Agora ben, nos organismos internacionais as traduccions son un verdadeiro traballo de equipo, xa que

interveñen varias persoas no proceso, como veremos máis adiante. Ademais, o traductor pode consultar ós seus compañeiros, ós revisores, a especialistas, etc., mentres que o que traballa pola súa conta moitas veces ten dificultades para se documentar e pode perder moito tempo en tarefas que non están directamente relacionadas coa traducción (solucionar problemas de maquetación, chamar a clientes, facer facturas, etc.).

Pódese observar asemade que a liberdade da que goza un traductor con respecto ó uso de terminoloxía é susceptible de variar en función do lugar de traballo. A diferenza de quen ofrece os seus servizos a unha empresa ou unha axencia, o traductor dun organismo internacional, ademais de respectar as restricións propias da traducción documental, ha de se cingir ó “vocabulario da casa”. Así, no seo do GATT cómpre respectar as denominacións recollidas no Sistema Armonizado e dicir, por exemplo, “vehículo automóbil” e non sinxelamente “coche” ou “automóvil” (xa abordaremos máis adiante a cuestión da terminoloxía).

Como última diferenza poderíamos dicir que o traductor *free-lance* pode verse obrigado ás veces a facer traducións inversas, é dicir, a traducir a un idioma que non sexa a súa lingua nai (o que Newmark chama “traducción de servicio”²); isto nunca ocorre nos organismos.

Tras esta pequena comparanza, salta á vista que o traductor dun organismo internacional traballa en condicións óptimas, sobre todo se se trata dun traductor de plantilla, xa que, como salienta Vázquez Ayora, “el traductor que pertenece a la organización [internacional] posee mejor situación que el traductor temporero. El conocimiento íntimo del funcionamiento interno, de la labor que se realiza, de los objetivos y de los medios con que cuenta la organización; el conocimiento del giro que toman diariamente los acontecimientos en todos los aspectos que afectan a los propósitos del organismo, le dan esa prioridad de situación que no puede poseer el que llega de fuera”³.

Fases que atravesamos nunha traducción nun organismo internacional

Diciamos antes que nos organismos internacionais a traducción é un verdadeiro traballo de equipo; vexamos pois por que fases pasa un texto antes de ser publicado na lingua meta. En primeiro lugar, o servizo de documentación e de referencias analiza o texto e axunta o material que se cita no mesmo, así coma outros documentos que, polo seu formato, poidan servir de modelo (actas resumidas⁴, informes técnicos, recomendacións, determinados

2. Newmark, P. (1993), p. 91.

3. Vázquez-Ayora, G. (1977), p. 149.

4. No caso das actas, por exemplo, o traductor, ó ter diante outros documentos do mesmo formato darase de conta de que aínda que en inglés estean redactadas en pasado, en castelán han de ir sempre en presente.

tipos de cartas, etc.). De modo que pode darse o caso de que se reciba unha tradución dunhas poucas páxinas cunha grande pía de material de referencia. Acto seguido, o tradutor elabora a primeira versión.

Convén sinalar aquí que nas Nacións Unidas e nos organismos especializados (FAO, OMS, UIT...) se traballa con dictáfono; é dicir, o tradutor non escribe, senón que dicta a primeira versión. Ó dictar, cómpre mencionar tódolos signos de puntuación, especificar se algo vai con maiúscula inicial, deletrear palabras complexas (o nome dun delegado finlandés, por exemplo) e proporcionar toda a información tipográfica que proceda: sangrías, negriñas, subliñados, cursivas, etc. Despois, entrégase a cinta ó servizo de mecanografía. Unha vez transcrito, o texto é devolto ó tradutor e este encárgase de introducir a man tódalas correccións que estimara necesarias, empregando os signos convencionais utilizados na corrección de probas (que se poden atopar, por exemplo, no *Libro de Estilo* de El País). Ademais, irá sinalando á marxe as fontes consultadas, a signatura do documento no que aparece unha frase citada no texto, etc. Cando o tradutor ten elaborada a súa versión final, o documento pasa ás mans do revisor, quen ten por cometido unificar, cando se dea o caso, os textos que se repartiran entre varios tradutores e corrixi-la versión final; neste senso, o revisor fai as veces dun corrector de estilo. Despois, remítense as follas mecanografadas con tódalas correccións ó servizo de mecanografía e alí xa se pasa a elaborar unha versión lista para a imprenta. Cando se trate de documentos destinados á publicación (revistas, etc.), estes pasarán tamén polas mans do editor, quen, á súa vez, poderá introducir algúns cambios. A tradución atravesará pois alomenos seis etapas diferentes. Ademais, o tradutor dispón dun medio laboral idóneo para se documentar, consultar a especialistas e intercambiar información cos seus compañeiros.

A terminoloxía

Xa mencionamos antes que os tradutores que traballan por conta propia teñen máis liberdade no referente á terminoloxía e que os que traducen para unha organización internacional han de se facer coa “linguaxe da casa”. En efecto, cada organismo ten os seus propios glosarios⁵; estes adoitan estar á venda, aínda que ás veces se trata de “documentos de uso interno” (como ocorre, por exemplo, co glosario da Organización Mundial da Saúde). Cabe sinalar aquí que un dos organismos máis prolixos en glosarios de todo tipo é, sen dúbida, a FAO (Organización das Nacións Unidas para a Agricultura e a Alimentación).

Ó dicir “linguaxe da casa” non nos estamos a referir únicamente ós ter-

5. Véxase a lista de glosarios anexa.

mos técnicos –e, neste senso, unha das organizacións máis ricas en terminoloxía é a Unión Internacional de Telecomunicacións (UIT)–, senon tamén a pequenas “manías da casa”. Así, por exemplo, a ninguén se lle ocorrería traducir na OMS *pesticide* (ingl.) por *pesticida* (esp.⁶), pois o termo acuñado por esta organización é *plaguicida*⁷. Outro exemplo: unha traductora comentou nunha ocasión que, nos tres anos que levaba traballando na Organización Marítima Internacional (OMI), xamais tropezara coa palabra *barco*; si con *buque*, *navío*, *embarcación*, pero xamais con *barco*...

Ademais da terminoloxía propia de cada organismo, existe tamén unha especie de “xerga internacional”; proba disto é a existencia do *Glosario Internacional para el Traductor* de Marina Orellana. O “español internacional” abarca:

1. Os *nomes dos organismos* (p. ex.: GATT ou General Agreement on Trade and Tariffs = GATT ou Acuerdo General de Aranceles Aduaneros y Comercio; EFTA ou European Free-Trade Association = AELC ou Asociación Europea de Libre Comercio⁸), así coma os *órganos que os integran* (p.ex.: UNICEF Executive Board = Junta Ejecutiva del UNICEF), os *programas que elaboran* (p. ex.: [OMS] “Health for All By The Year 2000” = “Salud para Todos en el Año 2000”; [ONU] UNEP ou United Nations Environment Programme = PNUMA o Programa de las Naciones Unidas para el Medio Ambiente), os *acordos alcanzados* (p.ex.: [GATT] Agreement on Government Procurement = Acuerdo sobre Compras del Sector Público), etc.

2. *Vocabulario específico de cada organismo*, que comprende non só tecnicismos, senón tamén palabras de uso corrente (p. ex.: [OIT] freelancer = trabaxador independente); as organizacións adoitan respectar mutuamente os termos rexistrados nos distintos glosarios.

3. Os *nomes dos países*⁹; hai países que se designan doutra maneira que na prensa española, seguindo a denominación máis empregada no mundo his-

6. De agora en adiante pasamos a cita-los exemplos en inglés e castelán, que xunto co francés o ruso e o chinés, son as linguas de traballo empregadas no sistema das Nacións Unidas.

7. Nótese que, de feito, o correcto realmente é dicir *plaguicida*, xa que *pest* en inglés emprégase para designa-los organismos vexetais e animais (fungos, insectos, etc.) que causan a destrución das plantas (e os pesticidas –ou plaguicidas– empréganse para combate-las pragas provocadas por estes microbios e non unha enfermidade chamada *peste*).

8. Obsérvase que na prensa española normalmente se empregan as siglas inglesas; de feito, o *Libro de Estilo* de El País non recolle unhas siglas que correspondan ó nome español. Antes, esta organización chamábase “Asociación Europea de Libre Intercambio”, ou AELI (esta denominación aínda aparece no *Manual de Español Urgente* da Axencia EFE). O traductor ten que se manter ó tanto deste tipo de cambios terminolóxicos.

9. Cada organismo adoita ter un listado onde figuran os nomes de tódolos países e as súas capitais; a FAO publica un glosario especial que recolle tamén os xentilicios (*Names of countries and their capital cities, including adjectives of nationality and currency units*. IN, FR, ES (Terminology Bulletin: GIP:TB/20).

panofalante. Así por exemplo, nos organismos internacionais dise *Nueva Zelandia* en lugar de *Nueva Zelanda*¹⁰ e *Arabia Saudita* en lugar de *Arabia Saudí*¹¹, que é a denominación máis estendida na prensa española. Tamén hai moitos países que van precedidos de artigo e que no español peninsular adoitan designarse sen el (p.ex.: *el Brasil, el Canadá, los Estados Unidos, el Perú*). Aquí conviría indicar así mesmo que algunhas rexións tamén reciben outra denominación que na prensa española: *Europa del Este* pasa a ser *Euro-pa Oriental* e o *Sudeste Asiático* convértese en *Asia Sudoriental*.

4. Unha *linguaxe neutra* que se poida entender en todo o mundo de fala hispana, desprovista de rexionalismos e localismos; o traductor español ten que ser consciente de que existen certas palabras que un latinoamericano non entendería ou interpretaría mal. Trátase de evita-los xiros propios do español peninsular, do mesmo xeito que tamén se evitan os arxentinismos, chilenismos, colombianismos, etc. Polo tanto, en lugar de dicir *paro* utilízase o termo *desempleo*¹²; e en lugar de falar do *coste de produción*, dirase *costo de producción*. Cómpre citar aquí o *Manual de instrucciones para los traductores* da División de Traducción das Nacións Unidas (Nova York, 1985):

“El traductor de documentos de las Naciones Unidas no debe perder de vista que se dirige a un público multinacional y tiene que esforzarse por evitar usos marcadamente locales. Así, en España se traduce *national income* por *renta nacional* [...], mientras que en América Latina la versión suele ser *ingreso nacional*. El traductor español deberá renunciar a su uso en favor del uso mayoritario. Otro tanto ocurre con *cacahuete, plátano o patata*, que deberá sustituir por *maní, banana o papa*”. (cap. II, p. 2)

Permítannos recalcar, por último, outros dous trazos do “español internacional”. Hai unha serie de “palabras tabú”, que o traductor terá que evitar. Así, por exemplo, non deberá falar nunca de países *tercermundistas* -ou pobres-, cando ten á súa disposición outros termos máis eufemísticos, coma *países en [vías de] desarrollo, países desfavorecidos, países menos avanzados*, etc. A segunda característica que nos gustaría salienta é que, nos organismos internacionais, os tradutores e revisores coidan moito o estilo e esfórzanse por combater a influencia omnipresente do inglés. Este espírito reflíctese claramente no *Diccionario de dificultades del inglés*, elaborado por Alfonso Torrents dels Prats¹³, traductor e intérprete das Nacións Unidas. É posible que esta

10. En España, normalmente, dise “Nueva Zelandia”, e así rexístrao M^a Moliner no seu *Diccionario de uso del español*.

11. *El País - Libro de Estilo* (1990), p. 155.

12. En moitos países de América Latina, a palabra “paro” só ten a acepción de “interrupción do traballo nunha empresa” (folga), acepción que por suposto tamén conserva o español peninsular.

13. Torrents dels Prats, A. (1989) (Este pequeno dicionario, así coma o *Glosario internacional para el traductor* figuran, xunto cos clásicos dicionarios monolingües e bilingües, entre as obras máis consultadas polos tradutores neste tipo de organismos).

política de loita contra a contaminación lingüística ás veces roce o “purismo”, pero non podemos perder de vista a inmensa responsabilidade que a este respecto recae sobre o traductor e, en xeral, sobre os que se encargan de redactar textos. A influencia que exercen outros idiomas –en particular o inglés– sobre as nosas linguas é moi grande, e os tradutores e tradutoras, aínda que non deberíamos chegar ó extremo de negarnos a utilizar verbas de orixe estranxeira que xa estean integradas na lingua (nin avogar por leis drásticas coma as aprobadas hai pouco en Francia), dende logo tampouco debemos fomenta-la introducción de anglicismos –nin doutro tipo de estranxeirismos– que resulten innecesarios e non aporten nada novo á lingua¹⁴.

Para resumir, poderíamos afirmar que a actividade tradutora nos organismos internacionais caracterízase pola riqueza en terminoloxía –e a conseguinte obriga de utilizala–, polo feito de que se trata dun traballo de equipo no que se confire particular importancia á revisión, pola aspiración a empregar un español neutro que se entenda en todo o mundo hispanofalante e pola existencia dunha xerga internacional.

BIBLIOGRAFÍA CITADA

- ALFARO, Ricardo J. (1970), *Diccionario de Anglicismos*. Madrid, Editorial Gredos.
- MARÍA MOLINER (1984), *Diccionario de uso del español*. Madrid, Editorial Gredos.
- NEWMARK, Peter 1993 (1987), *Manual de Traducción*. Universidade de Santiago de Compostela (trad. F. X. Fernández Polo de *A Textbook on Translation*, London, Prentice Hall International (UK) Ltd.
- ORELLANA, Marina (1990), *Glosario internacional para el traductor*. Santiago de Chile, Editorial Universitaria S.A.
- TORRENTS DELS PRATS, Alfonso (1989), *Diccionario de dificultades del inglés*. Barcelona, Diccionarios Juventud, Editorial Juventud S.A.
- VÁZQUEZ-AYORA, Gerardo (1977), *Introducción a la traductología: Curso básico de traducción*. Washington, D.C., Georgetown University. School of Languages and Linguistics.
- El País - Libro de Estilo*, (1990), Ediciones El País, Madrid.

14. Ricardo Alfaro expresa moi ben esta idea no prólogo do seu *Diccionario de Anglicismos*: “Guerra despiadada al anglicismo vicioso, brazos abiertos al neologismo útil”.

Manual de Español Urgente, Agencia EFE S.A., (1992), Ediciones Cátedra, Madrid.

Manual de instrucciones para los traductores, (1985), División de Traducción, Servicio Español, Naciones Unidas, Nova York.

* * *

Anexo: Glosarios publicados por organismos internacionales

(Esta lista non é exhaustiva; cómpre sinalarmos tamén que as Comunidades Europeas publican glosarios plurilingües de todo tipo. Todos eles están recollidos na *Lista de publicaciones de terminología multilingüe* editada polo Grupo Interinstitucional de Terminoloxía (doc. Sdt/211/93).

- Banco Mundial: *Glosario del Banco Mundial inglés-español/español-inglés*, Washington, 1986.
- Banco Mundial: *Borrowing and lending terminology. A World Bank Glossary*, Washington D.C., 1984.
- FAO: *Farm management glossary*, Fao (Terminology bulletin No 22), Roma, 1985; ESP, FR, ING.
- FAO: *Names of countries and their capital cities, including adjectives of nationality and currency units*. FAO, Roma (Terminology bulletin GIP:TB/20) CHI, ING, FR, ESP.
- FAO: *Choix de termes de télédiction*, Roma, 1985 (Terminology bulletin 36) ING, FR, ESP.
- FAO: *Abbreviations used by FAO for international organizations, congresses, commissions, committees, etc.*, FAO, Roma, 1983 (Terminology bulletin No 27, rev. 3) ARA, CHI, ING, FR, ESP.
- FAO: *Environment*, FAO, Roma (Terminology bulletin No 22) ING, FR, ESP, ARA.
- FAO: *Torrent control terminology*, Rome, 1981; ALE, ING, FR, ITA, ESP.
- FAO: *Terms on environment related to agriculture*. FAO, Roma, 1979 (Terminology bulletin GIP:TB/22) ARA, ING, FR, ESP.
- FAO: *Agrarian reform and rural development*, FAO, Roma, 1979 (terminology bulletin GIP:TB/35) ARA, CHI, ING, FR, ESP.
- FMI: *IMF Glossary; GB-F-E* (Fondo Monetario Internacional, Washington, 1982) ING, FR, ESP.
- GATT: *Glosario para los traductores del GATT (inglés-español)*, GATT, Xenebra, 1985.
- OACI (Org. da Aviación Civil Internacional): *ICAO Lexicon*, Montreal, 1974; ING, FR, RUS, ESP.
- OIT: *Tesaurus de la Organización Internacional del Trabajo*, OIT, Xenebra, 1991; ING, FR, ESP.

- ONU: *Science and technology for development*, Nova York, 1979 (Terminology bulletin No. 315) ARA, CHI, ING, FR, RUS, ESP.
- ONU: *Lexique général anglais-français avec suppléments espagnol-français et russe-français*. Nova York, 1982; ING, FR, RUS, ESP.
- ONU: *Currency Units*, Nova York, 1984 (Terminology bulletin No. 329) ING, FR, ESP.
- ONU: *Glosario de Seguro Marítimo, inglés-español*, ONU, Xenebra, 1986
- ONU: *Glosario de Transporte Marítimo; inglés-español*, Oficina das Nações Unidas en Xenebra, 1985 (TERM/34).
- ONU: *Glosario de términos administrativos y presupuestarios*, Nova York, 1983; ING, FR, ESP.
- ONU: *Names of countries and adjectives of nationality*, Nova York, 1984 (Terminology bulletin No. 328) ING, FR, ESP.
- ONU: *UNDP Terminology* [UNDP = PNUD (Programa das Nações Unidas para o Desenvolvimento)]. *English-French-Spanish*. Washington, D.C., 1981.
- ONU: *United Nations functions and titles*. Nova York, 1981 (Terminology bulletin No. 319) ARA, CHI, ING, FR, RUS, ESP.
- ONU: *Organs and instruments of the United Nations*. Nova York, 1981 (Terminology bulletin No. 318) ARA, CHI, ING, FR, RUS, ESP.
- ONU: *Technical terminology employed in the standardization of geographical names*, Nova York, 1984 (Glossary No. 330) ARA, CHI, ING, FR, RUS, ESP.
- UIT: (Unión Internacional das Telecomunicacións) *Provisional glossary of terms relating to space telecommunications*. (Glos. 5), Xenebra, 1984; ING, FR, ESP.
- UIT: *Provisional glossary of telecommunication terms*, 1979; ING, FR, ESP.
- UIT: *Terms relating to the mobile services* (Glos. 3), 1982; ING, FR, ESP.
- UIT: *Administrative and Financial terms*, Xenebra, 1982.
- UNCTAD: *Thesaurus of international trade terms*. Xenebra, 1982; ING, FR, ESP.
- UNESCO: *International Glossary of Hidrogeology (technical documents in hydrology)*, París, 1978; ING, FR, RUS, ESP.
- UNESCO: *Glossary of educational technology terms; English-Spanish edition*, París, 1986 (ISBN 92-3-002436-8).

Traduccións, 1993-94

No que fai á traducción de libros ó galego, a anada de 1993 non resulta especialmente ricaz. Ben mirado, pouco máis da décima parte do volume que –en situación de normalidade– sería cousa de esperar. (O momento de pecharmos esta publicación impídenos considera-la totalidade dos datos que corresponden a 1994.)

Con todo, non existe xustificación para o desánimo. Pola contra, a importancia de que tódalas obras significativas sexan traducidas á lingua propia, unha licenciatura de traducción na Universidade de Vigo que debe formar profesionais capaces e conscientes das posibilidades das traduccións galegas, mesmo a acollida que se dispensa a estas, e a consideración do camiño percorrido tamén... convértense en alferróns que aguilloan a nosa teima: cómpre traducir máis e máis ó galego.

Aquí damos conta daquelas traduccións galegas das que temos noticia que viron a luz da publicación no ano pasado. En relación confeccionada coa información fornecida polas editoras que tiveron a ben proporcionárnola (o que lles agradecemos de verdade) e máis coa procedente de rexistros oficiais: diversidade de fontes que explica algunhas carencias nos datos e se cadra diverxencias no tanto de que a publicación corresponda real ou formalmente ó devandito ano. Naturalmente, e malia a nosa arela, pode ser que non resulte exhaustivo o cómputo. É significativo, non obstante.

Reparando no conxunto da anada, obsérvase maioría da literatura sobre as demais materias, así como predominio do mundo infantil e xuvenil no que fai ó seu destinatario. Tendencia, esta, que corroboran as reedicións con claridade meridiana. Indicámolo porque, con seren fundamentais ámbolos dous campos, cadraría suicida desatendérmo-los restantes. E velaí unha chamada a cantos temos coas traduccións galegas contraídas responsabilidades.

(É mágoa non podermos face-lo propio verbo de filmes e outros materiais, así mesmo de importancia. Será para outra vez, quizais.)

Ano 1993

a) En primeira edición

AGUIRRE BELLVER, Joaquín, *O camiño de Santiago*, [castelán], trad. Nivio López Vigil, Barcelona, Edelvives, 80 pp.

AGUIRRE BELLVER, Joaquín, *O bordón e a estrela*, [castelán], Nivio López Vigil, Barcelona, Edelvives, 96 pp.

ALBENTOSA VERDÚ, Marina, *Unidades... acuicultura T.19. A acuicultura no mundo*, [castelán], trad. Mercedes Penoucos Castiñeiras, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 24 pp.

ALIBÉS I RIERA, María Dolors, *Un gorila enriba da mesa*, trad. María do Carme Hermida, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 24 pp.

ALMENA, F. e outros, *Compañeiro de sonhos* [castelán: *Compañero de sueños*], trad. Xabier Senín, A Coruña, Editorial Bruño, 161 pp.

ÁVILA GRANADOS, Jesús, *A granada nazarita* [castelán: *La granada nazarita*], trad. Susa Souto Otero, A Coruña, Editorial Bruño, 63 pp.

BAJO ÁLVAREZ, Fe, *A España romana* [castelán: *La España romana*], trad. Pilar Abuja Fernández, A Coruña, Editorial Bruño, 63 pp.

BALLESTER, Margarita, *O escaravello dourado* [catalán: *L'escarabat daurat*], trad. María do Carme Hermida, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 24 pp.

BARROS PARDO, Tomás, *Fausto, Margarida e Aqueloutro* [castelán], trad. Aurora Marco, Sada, Edicións do Castro, 136 pp.

BARREIRO FERNÁNDEZ, Xosé Ramón, *Historia contemporánea. Política. Século XX*, [castelán], trad. Irene Penas Murino, A Coruña, Hércules, 488 pp.

BENISIA FERNÁNDEZ DE LA SOMERA, Alejandro, *O miñato dos mares*, [castelán], trad. M^a dos Anxos López Loureiro, Cangas de Morrazo, Cooperativa Editores Galegos, 430 pp.

BLANCO, Juan, *Unidades... acuicultura T.2. O fitoplasma: o seu cultivo*, [castelán], trad. Xesús Riveiro Costa, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 32 pp.

BLANCO-AMOR, Eduardo, *Catro pezas inéditas de Eduardo Blanco-Amor*, trad. Luís Pérez Rodríguez, Sada (A Coruña), Edicións do Castro, 80 pp.

BORROW, George, *Viaxe por Galicia* [inglés: de *The Bible in Spain*], trad. Salvador García Bodaño, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 160 pp.

BRESSON, Robert, *Notas sobre o cinematógrafo* [francés: *Notes sur le cinématographe*], trad. Xosé Coira, Santiago de Compostela, Edicións Positivas, 96 pp.

BROWN, G. (Coord.), *Libro vermello de Escocia*, [inglés], trad. María X. Casal, Santiago, Laiovento, 192 pp.

BUKOWSKI, Charles, *Toca o piano borracho como un instrumento de percusión ata que os dedos empecen a sangrar un pouco* [inglés: *Play the Piano Drunk / Like a Percussion instrument / Until the Fingers Begin to Bleed a Bit*], trad. Xosé García Sendón, Santiago de Compostela, Edicións Positivas, 136 pp.

CALVET, Louis-Jean, *Lingüística e colonialismo*, [francés], trad. Xoán Fuentes Castro, Santiago de Compostela, Editorial Laiovento, 172 pp.

CANCOGNI, Manlio, RIGONI STERN, Mario, VICENZO, Consolo, CELATI, Gianni, SERENI, Clara, CHERCHI, Grazia, *Seis narradores italianos* [antoloxía; italiano], trad. Cándido Pazó e Dolores Vilavedra, Santiago de Compostela, Edicións Positivas, 136 pp.

CARAMÉS MARTÍNEZ, Xesús, *A imaxe de Galicia e os galegos na literatura castelá* [castelán: *La imagen de Galicia y los gallegos en la literatura castellana*], trad. Serafín Alonso Pintos / Francisco Xavier Álvarez Cid, Vigo, Editorial Galaxia, 272 pp.

CARPENTIER, Alejo, *O camiño de Santiago*, [castelán], trad. Xosé Neira Vilas, Sada, Edicións do Castro, 144 pp.

CARRANZA, Maite, *Margarida metepatas*, trad. Margarita Méndez, Madrid, Ediciones SM, 32 pp.

CAVALCOCOLI, Francesco, MONESI, Mirella, *O gran libro das palabras*, [castelán], trad. Ramón Álvarez Losada, Santiago de Compostela, Edicións Sálvora, 30 pp.

CHOMSKY, N., *Sobre o poder e a ideoloxía*, [inglés], trad. Kathleen N. March, Santiago, Laiovento, 196 pp.

CLARAMONTE, Andrés de, *O segredo na muller*, [castelán], trad. Sandra María Aldao Pereira, Carballo, Aldao S.M., 102 pp.

COMINOTTI, Gabriela, *Aprendo as cores*, [castelán], trad. Ramón Álvarez Losada, Santiago de Compostela, Edicións Sálvora, pp.

COMPANY, Mercü, *A historia de Ernesto*, trad. J. M. Lavarello, Madrid, Ediciones SM, 64 pp.

CONOLLY, James, *Nacionalismo e imperialismo*, [inglés], trad. Abel López Rodríguez, Santiago de Compostela, Editorial Laiovento, 132 pp.

COOPER, Fenimore, *O derradeiro dos mohicanos* [inglés: *The last of the mohicans*], trad. Xela Arias, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 486 pp.

CORAL, Jerónimo, *Unidades... acuicultura T.1. As rías galegas como ecosistema*, [castelán], trad. Xesús Riveiro Costa, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 39 pp.

CÓRDOVA, Isabel, *Ada nunca ten medo*, [castelán], trad. Chata Lucini, Madrid, Ediciones SM, 32 pp.

CORTÉS, José Luis, *Un cuñño independente*, trad. Avi, Madrid, Ediciones SM, 32 pp.

CORTIZAS AMADO, Antón, *O caso das chaves desaparecidas*, Barcelona, Edelvives, 152 pp.

CUNQUEIRO, Álvaro, FILGUEIRA, Araceli, *Cociña galega*, [castelán], trad. Xavier Varela Barrio, A Coruña, Editorial Nova Galicia, 432 pp.

CUÑA CASASBELLAS, Miguel Ángel, *Unidades... acuicultura T.15. Instalacións no criadeiro de moluscos*, [castelán], trad. Xesús Riveiro Costa, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 48 pp.

CUÑA CASASBELLAS, Miguel Ángel, *Unidades... acuicultura T.18. Depuración de moluscos*, [castelán], trad. Xermán García Cancela, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 58 pp.

CUÑA CASASBELLAS, Miguel Ángel, *Unidades... acuicultura*, [castelán], trad. Xermán García Cancela, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 61 pp.

DALMASES, Antoni, *Elisenda e o mar*, [castelán], trad. María do Carme Hermida, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 24 pp.

DALMASES, Antoni, *O caracol rabolaranxa* [catalán: *El cargol cuataronja*], trad. Pilar Vilavoi, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 24 pp.

DAVIES, Erly, *Transportes por terra, estrada e ferrocarril* [inglés], trad. Montserrat Paz Núñez, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 48 pp.

DISNEY, Walt, *Aladino e a lámpada maravilhosa*, trad. Ramón Álvarez Losada, Santiago de Compostela, Ed. Sálvora, 44 pp.

DISNEY, Walt, *A princesa durmida*, trad. Ramón Álvarez Losada, Santiago de Compostela, Ed. Sálvora, 44 pp.

ESTÉVEZ GARCÍA, Alicia, *Unidades... acuicultura T.10. Alimentación de peixes cultivados*, [castelán], trad. Xesús Riveiro Costa, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 40 pp.

ESTÉVEZ GARCÍA, Alicia, *Unidades... acuicultura T.9. Preengorde, engorde de peixes cultivados*, [castelán], trad. Mercedes Penoucos Castiñeiras, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 31 pp.

FARIAS, Juan, *Cando Arturo escapou da casa*, [castelán], trad. Xabier Senín, Barcelona, Edelvives, 48 pp.

FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Isabel, *Unidades... acuicultura T.17. Cultivo de bivalvos en criadeiro*, [castelán], trad. Xesús Riveiro Costa, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 53 pp.

FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Isabel, *Unidades... acuicultura T.16. Reproducción... bivalvos criadeiro*, [castelán], trad. Benxamín Dosil López, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 35 pp.

FIGUEIRO CASAS, Ricardo, CUÑA, Miguel Ángel, *Unidades... acuicultura T.11. A batea como sistema de cultivo*, [castelán], trad. Xermán García Cancela, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 49 pp.

FILLOL, Luce, *Mañá fará bo día* [francés: *Il fera beau demain*], trad. Antonio Pichel, Vigo, Editorial Galaxia, 124 pp.

FLETCHER, R. A., *A vida e o tempo de Diego Xelmírez* [inglés: *St. James's catapult. The life and times of Diego Gelmírez...*], trad. Henrique Monteagudo e M^a Xesús Lama, Vigo, Editorial Galaxia, 432 pp.

GIRALT, Núria, *Á de crocodilo* [catalán: *Al de cocodril*], trad. Estrela Seivane, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 24 pp.

GOLDING, William, *Señor das moscas* [inglés: *Lord of flies*], trad. Xosé M^a Gómez Clemente, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 242 pp.

GRAHAME, Kenneth, *O vento nos salgueiros* [inglés: *The wind in the willows*], trad. Alberto Avendaño, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 262 pp.

GRUPO SOL Y TIERRA, *As aventuras de Castor*, [castelán], trad. Ramón Álvarez Losada, Santiago de Compostela, Edicións Sálvora, 100 pp.

Guía medieval do peregrino (Códice Calixtino, libro V), [latín], trad. Eduardo López Pereira, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 208 pp.

HARLOW, Barbara, *Literatura de resistencia*, [inglés], trad. Xoán Vila Penedo, Santiago de Compostela, Editorial Laiovento, 284 pp.

HATER, *Grigri fai unha torta*, [castelán], Madrid, Ediciones SM, 32 pp.

HÉLIAS, Pierre-Jakez, *O cabalo do orgullo*, [francés], trad. Xosé María Proupín, Laracha, Xuntanza Editorial, 436 pp.

HELLMAN, Lilliam, *Crías de raposa*, trad. Elvira Souto, Sada, Edicións do Castro, 108 pp.

HUMBLE, Richard, *Barcos, mariñeiros e o mar*, [inglés], trad. Anxo Romero Louro, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 48 pp.

JANER MANILA, Gabriel, *Os peixes non se peitean* [catalán: *Els peixos no es pentinent*], trad. Leandro García Bugarín, Vigo, Editorial Galaxia, 76 pp.

JEFFERIS, David, *Avións, aviadores e máquinas de voar* [inglés], trad. Anxo Romero Louro, Vigo, Edición Xerais de Galicia, 48 pp.

JELENKOVICH, Bárbara, *¿Que tempo vai?* [castelán], trad. Ramón Álvarez Losada, Santiago de Compostela, Edicións Sálvora.

JELENKOVICH, Bárbara, *Os animais da casa de aldea*, [castelán], trad. Ramón Álvarez Losada, Santiago de Compostela, Edicións Sálvora, 30 pp.

JELENKOVICK, Bárbara, *A casa dos animais*, [castelán], trad. Ramón Álvarez Losada, Santiago de Compostela, Edicións Sálvora.

JOSE, Eduard, *Obxectivo Estadio Olímpico* [castelán: *Objetivo Estadio Olímpico*], trad. Carlos R. Bernárdez, Vilaboia (Pontevedra), Edicións do Cumio, 136 pp.

LARA PEINADO, Federico, *O Antigo Exipto* [castelán: *El Antiguo Egipto*], trad. M^a Pilar Abuja Fernández, A Coruña, Editorial Bruño, 63 pp.

LIPMAN, Matthew, *Pixie*, [inglés], trad. Manuel Miragaia, Madrid, Ediciones de la Torre, 112 pp.

LÓPEZ NARVÁEZ, Concha, *Endrina e o segredo do peregrino* [castelán: *Endrina y el secreto del peregrino*], trad. Silvia Gaspar Porras e Mercedes Doallo Biempica, Vigo, Editorial Galaxia, 204 pp.

LORENZO REGO, Engracia, *Unha casa no bosque* (O carballo vello), [castelán], trad. Ramón Álvarez Lorenzo, Santiago, Sálvora, 10 pp.

LORENZO REGO, Engracia, *Bos días árbore* (As estacións), [castelán], Ramón Álvarez Losada, Santiago de Compostela, Edicións Sálvora, 10 pp.

MAGALHAES, A. M., *Unha aventura na escola*, [portugués], trad. Miguel Anxo Murado López, A Coruña, Editorial Bruño, 144 pp.

MAJORAL, Silvia, *A buxa amorodo*, [castelán], trad. María do Carme Hermida, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 24 pp.

MARIANELLI, Sauro, *Unha historia na Historia* [castelán: *Una historia en la Historia*; or. italiano], trad. Miguel Anxo Murado, A Coruña, Editorial Bruño, 192 pp.

MCPHERSON, Ann, MACFARLANE, Aidan, *Eu tamén son maniática* [inglés: *I'm a health freak too!*], trad. Montserrat Paz, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 208 pp.

MOSQUERA, Cesáreo, *Recordos do mozo Mosquera, quinto do 98* [casteán: *Memorias (o cosa así) de Cesáreo Mosquera*], trad. Nazario Santos Somoza, Vigo, Nigra Imaxe, S.L., 100 pp.

MUÑOZ, Marisa, *A España do Barroco* [castelán: *La España del Barroco*], trad. M^a Pilar Abuja Fernández, A Coruña, Editorial Bruño, 63 pp.

NEALE HURSTON, Zora, *Seu olhar posto en deus*, [inglés], trad. Elvira Souto, Santiago de Compostela, Editorial Laiovento, 202 pp.

NEWMARK, Peter, *Manual de traducción* [inglés: *A textbook of translation*], trad. Francisco Xabier Fernández Polo, Universidade de Santiago de Compostela, 401 pp.

NIEVES LAMAS, Juan de, *O proceso abstracto. Artistas galegos 1950-1979* [castelán], trad. Mariluz González, Santiago de Compostela, Ed. Consorcio da Cidade, 294 pp.

ORTEGA GARCÍA, Aurelio, *Unidades... acuicultura T.8. Desenvolvemento larvario de peixes cultivados*, [castelán], trad. Xermán García Cancela, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 32 pp.

ORTEGA GARCÍA, Aurelio, *Unidades... acuicultura T.6. A planta do cultivo de peixes*, [castelán], trad. Xesús Riveiro Costa, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 35 pp.

ORTEGA GARCÍA, Aurelio, *Unidades... acuicultura T.3. O zooplancto: o seu cultivo*, [castelán], trad. Xermán García Cancela, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 30 pp.

OTERO PEDRAYO, Ramón, *Xelmírez, xenio do románico* [castelán: *Gelmírez o el genio afectuoso, creador y humorista del tiempo románico. Vida y glosas a su vida*], trad. Ramón Mariño Paz, Vigo, Editorial Galaxia, 234 pp.

PÁEZ, Enrique, *O anel perdido, un xogo divertido* [castelán: *Devuélveme el anillo, pelo cepillo*], trad. Xabier Senín, A Coruña, Editorial Bruño, 111 pp.

PASOLINI, Pier Paolo, *Escritos corsarios*, [italiano], trad. Silvia Manteiga, Santiago de Compostela, Edicións Positivas, 120 pp.

PEDROLO, Manuel de, *Xogo sucio* [catalán: *Joc brut*], trad. Leandro García Bugarín, Vigo, Editorial Galaxia, 128 pp.

PENNAC, Daniel, *Como unha novela* [francés: *Comme un roman*], trad. Emma Lázare e Moncha Fuentes, Vigo, Edicións Xerías de Galicia, 160 pp.

PÉREZ CAMACHO, Alejandro, *Unidades... acuicultura T.12. Cultivo do mexillón na batea*, [castelán], trad. Mercedes Penoucos Castiñeiras, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 48 pp.

PÉREZ CAMACHO, Alejandro, *Unidades... acuicultura T.14. Cultivo de ameixas na praia*, [castelán], trad. Benxamín Dosil López, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 40 pp.

PETRONIO ARBITRO, Cayo, *Satiricón*, [latín], trad. Xosé Antón Dobarro Posada, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 379 pp.

PICADILLO (Manuel M^a Puga e Parga), *Cociña popular galega* [castelán: *Pote aldeano / Vigilia reservada*], trad. Dolores Torres París, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 162 pp.

PLA, Joan, *Morre unha vida quebra un amor* [valenciano: *Mor una vida es trenca un amor*], trad. Luz Alonso, Vilaboa, Pontevedra, Edicións do Cumio, 176 pp.

PORTO, Juan do, *A revolución de 1846*, [castelán], trad. Xesús Carballo Soliño, Cangas de Morrazo, Cooperativa Editores Galegos, 150 pp.

POZA DOMÍNGUEZ, Enrique, *Unidades... acuicultura T.5. A cetaria*, [castelán], trad. Benxamín Dosil López, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 30 pp.

POZA DOMÍNGUEZ, Enrique, *Unidades... acuicultura T.4. Crustáceos comerciais*, [castelán], Mercedes Penoucos Castiñeiras, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 30 pp.

PREUSSLER, Otfried, *Os tolos de Vallasimplona*, [alemán], trad. Xosé Reimóndez, Madrid, Ediciones SM, 160 pp.

PRINT, Esther, *Avoa Pepa ten un coche*, [], trad. María do Carme Hermida, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 24 pp.

RAMÓN, Elisa, *Cinco patas* [catalán: *5 potes = 1 ovella*], trad. Estrela Seivane, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 24 pp.

RIBA, Cèlia, *O illote do lobo mariño* [catalán: *L' illot del vell marí*], trad. Pilar Vilaboi, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 24 pp.

RIERA-EURES, Manel, *O coello cor de nube* [catalán: *El conill color de núvol*], trad. María do Carme Hermida, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 24 pp.

RODRÍGUEZ BREA, Fernando e outros, *Guía do parque natural do complexo Dunar de Corrubedo lagos...*, [castelán], trad. Dolores Sánchez Vales, A Coruña, Servicio Medio Ambiente Natural, 40 pp.

SÁNCHEZ VALLEJO, María Antonia, *O Renacemento* [castelán: *El Renacimiento*], trad. Astrid Filgueira Álvarez, A coruña, Editorial Bruño, 63 pp.

SÁNCHEZ-AGUSTINO LÓPEZ, José Luís, *A traslación do apóstolo Santiago*, [castelán], trad. Roberto Queipo Fernández, Vigo, Editorial Brétema, 142 pp.

SÁNCHEZ-SILVA, José María, *Marcelino Pan e Viño* [castelán: *Marcelino Pan y Vino*], trad. Valentín Arias, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 72 pp.

SCHEFFLER, Ursel, *Tintof, o monstro da tinta*, trad. Erhard Dietl, Madrid, Ediciones SM, 96 pp.

SEGUÍ, Tomeu, *O oso lambón* [catalán: *L'ós llaminer*], trad. María do Carme Hermida, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 24 pp.

SENNELL, Joles, *O oso amarelo* [catalán: *L'ós groc*], trad. María do Carme Hermida, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 24 pp.

SHAKESPEARE, William, *Hamlet* [inglés: *Hamlet*], trad. Miguel Pérez Romero, (ed. bilingüe), Vigo, Editorial Galaxia, 366 pp.

SOLAR CUBILLAS, David, *A Segunda Guerra Mundial* [castelán: *La Segunda Guerra Mundial*], trad. Xoán Luís Rilo, A Coruña, Editorial Bruño, 63 pp.

SOLÉ MARIÑO, José María, *A Revolución Industrial* [castelán: *La Revolución Industrial*], trad. Susa Souto Otero, A Coruña, Editorial Bruño, 63 pp.

STERN, Laurence, *Unha viaxe sentimental por Francia e Italia*, [inglés], trad. Manuel Outeiriño, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 168 pp.

STOPPARD, Tom, *Despois de Magritte*, [inglés], trad. Manuel Fernández Álvarez, Vigo, Teatro Popular Keyzán, 100 pp.

STRAVINSKY, Igor, *A historia do soldado*, trad. Manuel Guede Olivia, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 135 pp.

TAVANI, Giuseppe, *A poesía de Airas Nunez*, [italiano], trad. Rosario Álvarez Blanco, Vigo, Editorial Galaxia, 194 pp.

TERLOW, Jan, *O segredo do mestre Xoaquín*, [alemán], trad. Antón Burgoa, Madrid, Ediciones SM, 160 pp.

TIMM, Uwe, *O merlo pirata* [alemán: *Die piratenamsel*], trad. Alberto Álvarez Lugrís, Vigo, Editorial Galaxia, 120 pp.

TORGA, Miguel, *Contos da montaña* [portugués: *Contos da montanha*], trad. Irene de Concepción Fernández e Beatriz Real Pérez, Vigo, Editorial Galaxia, 164 pp.

TURVERY, Peter, *Inventos, inventores e ideas xeniais*, [inglés], trad. M^a Concepción Costas Fernández, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 48 pp.

VARA GARCÍA, María Teresa e outros, *¿Que é iso dos produtos verdes?*, [castelán], trad. Mikel Skinner, Madrid, Animación y Promoción del Medio, 104 pp.

VARA GARCÍA, María Teresa e outros, *¿Que é o que comemos?*, [castelán], trad. Mikel Skinner, Madrid, Animación y Promoción del Medio, 100 pp.

VARA GARCÍA, María Teresa e outros, *Caderno de intencións educativas*, [castelán], trad. Mikel Skinner, Madrid, Animación y Promoción del Medio, 52 pp.

VARA GARCÍA, María Teresa e outros, *Unha casa verde, unha cidade verde*, [castelán], trad. Mikel Skinner, Madrid, Animación y Promoción del Medio, 124 pp.

VARA GARCÍA, María Teresa e outros, *Conta co teu planeta: relacións consumo co ambiente e coa saúde*, [castelán], trad. Mikel Skinner, Madrid, Animación y Promoción del Medio, 5 v., 472 pp.

VARA GARCÍA, María Teresa e outros, *¿E ti a que dedica-lo teu tempo libre?*, [castelán], trad. Mikel Skinner, Madrid, Animación y Promoción del Medio, 92 pp.

VARA, Mariano, *O amigo que veu do mar*, [castelán], trad. Kano, Barcelona, Edelvives, 120 pp.

VÁZQUEZ, Germán e MORENO, Purificación, *Os aztecas* [castelán: *Los aztecas*], trad. Xosé Troitiño, A Coruña: Editorial Bruño, 63 pp.

VÁZQUEZ CHAMORRO, Germán, *O Descubrimento de América* [castelán: *El Descubrimiento de América*], trad. Ana M^a Rodríguez Aguiar, A Coruña, Editorial Bruño, 63 pp.

VÁZQUEZ VARELA, Xosé Manuel e RODRÍGUEZ COLMENERO, Antonio, *Arte prehistórica e romana*, [castelán], trad. Irene Penas Murino, A Coruña, Hércules, 512 pp.

VELTHUIJS, Max, *O cocodrilo pintor*, [castelán], Madrid, Ediciones SM, 32 pp.

VIALE MOUTINHO, José, *Camiñando sobre as augas* [portugués: *Caminando sobre as águas*], trad. Xela Arias, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 112 pp.

VIEIRA, Alice, *Os ollos de Ana Marta*, [portugués], trad. Avi, Madrid, Ediciones SM, 128 pp.

VILA JATO, M^a Dolores e GARCÍA IGLESIAS, Xosé Manuel, *Galicia na época do Renacemento*, [castelán], trad. Irene Penas Murino, A Coruña, Hércules, 520 pp.

VIRXILIO, NEMESIANO, CALPURNIO, ANÓNIMO, *Poesía bucólica latina* [latín: *Vergili Maronis Opera. Calpurnii et Nemesiani Bucolica. Einsidlensia Carmina*], trad. Fernando González Muñoz, (ed. bilingüe), Vigo, Editorial Galaxia, 244 pp.

VV. AA., *Correo da Unesco* [inglés / francés] vv. trad. (Asociación de Tradutores Galegos), 11 números, Ed. Xunta de Galicia. Consellería de Cultura e Xuventude.

WARDHAUGH, Ronald, *Introducción á sociolingüística* [inglés: *An introduction to sociolinguistics*], trad. Mario Cal Varela, Universidade de Santiago de Compostela, 441 pp.

WELLS, Rosemary, *A camiseta de Max*, [castelán], Madrid, Ediciones SM, 32 pp.

WILDE, Oscar, *O príncipe feliz e outros contos* [inglés: *The happy prince and other tales*], Vigo, Editorial Galaxia, 84 pp.

WOOLF, Virginia, *Cara ó faro* [inglés: *To the lighthouse*], trad. Manuela Palacios e Xavier Castro, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco Edicións, 288 pp.

b) Algunhas reedicións

CAÑIZO, José Antonio del, *Oposicións a bruxa e outras historias*, [castelán], trad. Valentín Arias, Madrid, Anaya, 120 pp., 2^a ed.

CARROL, Lewis, *Alicia no país das maravillas*, [inglés], trad. Teresa Barro e Fernando Pérez-Barreiro, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 184 pp., 6^a ed.

DAHALL, Roald, *Boy (relatos de infancia)*, [inglés], trad. Xosé Antonio Palacio, Madrid, Alfaguara, 192 pp., 3^a ed.

DAHL, Roald, *Matilda*, [inglés], trad. X. Miguel Barros Taboada, Madrid, Alfaguara, 232 pp., 4^a ed.

GOSCINNY, René, SEMPÉ, Jean Jacques, *O pequeno Nicolás*, [francés], trad. M^a Luísa Álvarez Santamarina, Madrid, Alfaguara, 144 pp., 5^a ed.

GOSCINNY, René, SEMPÉ, Jean Jacques, *As vacacións do pequeno Nicolás*, [francés], trad. M^a Luísa Álvarez Santamarina, Madrid, Alfaguara, 152 pp., 3^a ed.

HINTON, Susan E., *Rebeldes*, [inglés], trad. Xosé Antonio Palacio, Madrid, Alfaguara, 200 pp., 4ª ed.

KIRKEGARD, Ole Lund, *Otto é un rinoceronte*, [danés], Madrid, Alfaguara, 102 pp., 2ª ed.

MACFARLANE, Aida, MACPHERSON, Ann, *Diario dun xove maniático*, [inglés], trad. Monserrat Paz Núñez e Xosé Moreno Villar, Vigo, Edición Xerais de Galicia, 200 pp., 3ª ed.

RODARI, Gianni, *Contos o teléfono*, [italiano], trad. Valentín e Xela Arias, Barcelona, Editorial Juventud, 176 pp., 4ª ed.

SORRIBAS ROIG, Sebastià, *O zoo do Pitus*, [catalán], trad. Xavier Rodríguez Baixeras, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 160 pp., 4ª ed.

TOURNIER, Michel, *Venres ou a vida salvaxe*, [francés], trad. Gustavo Luca de Tena, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 136 pp., 2ª ed.

WILDE, Oscar, *A pantasma de Canterville*, [inglés], trad. Gustavo Luca de Tena, Vigo, Edicións Xerais de Galicia, 168 pp., 7ª ed.

Ano 1994

(Aproximación de urxencia)

ALIGHIERI, Dante., *Vida nova*, [italiano], trad. Darío Xohán Cabana, A Coruña, Espiral Maior.

ANÓNIMO, *Aladino e a lámpada marabillosa*, [castelán], trad. Ramón Álvarez Losada, Santiago, Sálvora, 44 pp.

ANÓNIMO, *O mago Merlín*, [castelán], trad. Ramón Álvarez Losada, Santiago, Sálvora, 44 pp.

ANÓNIMO, *Os tres porquiños*, [castelán], trad. Ramón Álvarez Losada, Santiago, Sálvora, 44 pp.

ANÓNIMO, *Robin Hood*, [castelán], trad. Ramón Álvarez Losada, Santiago, Sálvora, 44 pp.

ANÓNIMO, *Simbad o mariño*, [castelán], trad. Ramón Álvarez Losada, Santiago, Sálvora, 44 pp.

BADIOU, A., *Rapsodia polo teatro: breve tratado filosófico*, [francés], trad. Emilio Araúxo Iglesias e Luís Martul Tobío, Santiago, Sotelo Blanco, 128 pp.

BALZAC, Honoré de, *O Tío Goriot*, [francés], trad. Antonio Pichel, Vigo, Editorial Galaxia.

BARRET, N., *Deportes, xogadores, xogo e espectáculo*, [inglés], trad. Monserrat Paz Núñez, Vigo, Edicións Xerais, 48 pp.

BARRET, S. M. (ed.), *Gerónimo: Unha autobiografía*, [inglés], trad. Onofre Sabaté, Santiago, Edicións Positivas, 178 pp.

BAUM, Lyman Frank, *O marabillosa mago de Oz*, [inglés], trad. Afonso Vázquez-Monxardín Fernández, Edicións Xerais de Galicia, 191 pp.

BELL, Aubrey, *Galicia vista por un inglés*, [inglés] trad. Xosé María Gómez Clemente, Vigo, Editorial Galaxia.

BOUNYA, M. A., *¡Vaiche boa!*, [catalán], trad. Xosé Antonio Neira Cruz, 208 pp.

COMPANY, M., *O gato meu*, [catalán], trad. Xosé Antonio Neira Cruz, 1994, 165 pp.

COMPANY, M., *Saltaricando de aquí para alí*, [catalán] trad. Manuel Figueiras, 91 pp.

DA MOTA SILVEIRA, A., *Viaxes por Galicia*, [portugués], trad. Leandro García Bugarín, Vigo, Editorial Galaxia.

DÍAZ ÁLVAREZ, P., *Noutronte*, [castelán], trad. M^a Luísa Álvarez Santamarina, Vigo, Concello, 84 pp.

DURRELL, G., *O picnic*, [inglés], trad. Ana M^a Gaiteiro e Fernando Pereira, Vigo, Edicións Obradoiro, 140 pp.

FLAUBERT, Gustave, *Madame Bovary*, [francés] trad. Antonio Pichel, Vigo, Editorial Galaxia.

GARRIDO, G. A., *Aventureiros e curiosos. Relatos de viaxeiros estranxeiros por Galicia. Séculos XV-XX*. (Escolma de textos e introducción por Gustavo A. Garrido), [castelán, francés, italiano, inglés], trad. Leandro García Bugarín, Vigo, Editorial Galaxia, 342 pp.

GONZÁLEZ I CATURLA, J., *Todo o verán por diante*, [catalán], trad. Ana M^a Verdú, Vigo, Galaxia, 104 pp.

GREEN, Graham, *O terceiro home*, [inglés], trad. Dolores Martínez Torres, Vigo, Editorial Galaxia.

GREGORI, J., *Movida na biblioteca*, [catalán], trad. Xavier Rodríguez Baxeras, Vigo, Edicións Xerais, 81 pp.

GRIMM, *O xastriño valente*, [alemán] trad. Ramón Álvarez Losada, Santiago, Sálvora, 44 pp.

HINTON, S. E., *A lei da rúa*, [español], trad. Xosé A. Palacio, Vigo, Edicións Obradoiro, 98 pp.

JAMES, F., *Catorce oracións*, [inglés] trad. Xulia Rodríguez Guntiñas, A Coruña, Espiral Maior.

JOYCE, James, *Giacomo Joyce*, [inglés], trad. Elvira Souto, A Coruña, Espiral Maior.

JOYCE, James, *Retrato do artista cando novo*, [inglés], trad. Vicente Araguas, Santiago de Compostela, Laiovento, 254 pp.

LABICA, G., *Robespierre: unha política da filosofía*, [francés], trad. Francisco Sampedro Ojea, Santiago, Laiovento, 112 pp.

LANGLEY, A., *A gran enciclopedia de preguntas e respostas*, [inglés], 96 pp.

LONGO, *Dafnis e Cloe*, (Edición bilingüe grego-galego), [grego], trad. M^a Teresa Amado Rodríguez, Santiago, Xunta de Galicia/Editorial Galaxia, 201 pp.

MACDONAL, F. e D. SALARIYA, *Cidades, cidadáns e civilizacións*, [inglés], trad. M^a Concepción Costas, Vigo, Edicións Xerais, 48 pp.

MACDONALD, G., *A chave de ouro*, [inglés], trad. Uxía García, Vigo, Galaxia, 64 pp.

- MARTÍN, A. e J. RIBERA, *Flanagan de Luxe*, [catalán], trad. Xavier Rodríguez Baixeras, Vigo, Edicións Xerais, 204 pp.
- MORLEY, J. e D. SALARIYA, *Roupas de traballo*, [inglés], trad. M^a Concepción Costas, Vigo, Edicións Xerais, 48 pp.
- NIERITZ, K. G., *O frautista de Hamelín*, [alemán], 44 pp.
- PERRAULT, Charles, *Cincenta*, [francés], trad. Damián Villalaín, Vigo, Editorial Galaxia, 32 pp.
- PERRAULT, Charles, *Polgariño*, [francés], trad. Damián Villalaín, Vigo, Editorial Galaxia, 44 pp.
- Poesía grega do século XX (Estudio Xeral e antoloxía)*, [grego], Ed. e trad. Moscos Morfakidis e Andrés Pociña, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia.
- RODARI, Gianni, *¡Arre papaiño!*, [italiano], trad. Leandro García, Madrid, SM Edicións, 27 pp.
- RODARI, Gianni, *¿Por que os reis son reis?*, [italiano], trad. Leandro García, Vigo, Editorial Galaxia, 27 pp.
- RODARI, Gianni, *O Gato parlante*, [italiano], trad. Leandro García, Vigo, Editorial Galaxia, 27 pp.
- RODARI, Gianni, *Os ananos de Mantua*, [italiano], trad. Dolores Sánchez, Madrid: SM Edicións, 64 pp.
- RODRÍGUEZ RAMOS, M. Canelo, *Trinta e nove anos da miña vida*, [castelán], trad. Nazario Santos, Vigo, Editorial Nigra.
- SALINGER, J. D., *Nove contos*, [inglés], trad. Xosé Antón L. Dobao, Santiago, Sotelo Blanco, 249 pp.
- SARTRE, J. P., *A engrenaxe*, [francés], trad. Xoán Fuentes Castro, Laiovento, 118 pp.
- SARTRE, A., *Historias de California*, [castelán], trad. Elvira Souto, Santiago, Laiovento, 291 pp.
- 77 kaikus*, (xaponés), trad. Consuelo García Devesa, A coruña, Espiral Maior.
- SENIOR, K. e D. SALARIYA, *Medicina. Médicos, menciñeiros e drogas*, [inglés], trad. Anxo Romero, Vigo, Edicións Xerais, 48 pp.
- TORRENTE BALLESTER, Gonzalo, *O conto da serea*, [castelán], trad. Valentín Arias, Barcelona, Juventud, 94 pp.
- TORRENTE BALLESTER, Gonzalo, *O hostel dos deuses amables*, [castelán], trad. Valentín Arias, Barcelona, Juventud, 126 pp.
- Tratado da Unión Europea*, [castelán], trad. Pilar Oro Sáez e A. Otero Díaz, Santiago, Parlamento de Galicia, 171 pp.
- VALERY, Paul, *Cemiterio mariño*, [francés], trad. A. Avilés de Taramancos, A Coruña, Espiral Maior.
- WILDE, Oscar, *De Profundis e outros escritos*, [inglés], trad. Fidelina Seco Vilariño e Luz Cao Losada, Santiago, Laiovento, 224 pp.

Axudas á traducción

Para fomenta-las traduccións galegas, amais dalgunhas subvencións esporádicas, as administracións públicas aportan regularmente estímulos.

A Xunta de Galicia

a) Outorga o Premio Ramón Cabanillas –por importe de un millón de pesetas– para galardoar cada ano a publicación de unha ou dúas traduccións ó galego. O correspondente a 1993 recaeu nas obras *A casa da bufarda*, de Antón Chékhof, traducida do ruso por Borís Narúmov e *Poesía bucólica latina*, de varios autores, que traduciu do latín Fernando González Muñoz. O de 1994 correspondeu á obra *Vida nova*, de Dante Alighieri, traducida por Darío Xohán Cabana e a *O derradeiro mohicano*, de Fenimore Cooper, que traduciu Xela Arias .

b) Concede axudas –polo importe da traducción, segundo as tarifas establecidas pola ATG, ata un máximo de un millón de pesetas por título ou volume– á edición en galego de obras escritas e publicadas orixinariamente en lingua distinta da galega. Así como á edición noutras linguas de obras publicadas orixinariamente en galego (máximo 750.000 pesetas por obra).

A Universidade de Vigo

Desde hai dous anos, convoca un concurso de traducción ó galego para alumnos matriculados en calquera das tres universidades galegas. Co importe da matrícula no curso que segue (ou o equivalente en libros, caso de gozaren de matrícula gratuíta os gañadores) como premio.

O Ministerio de Cultura

Para promove-la intercomunicación das distintas culturas, apoia con subvencións a edición –en calquera lingua oficial española– de obras de autores españoles escritas orixinariamente e publicadas noutra destas linguas.

Simposio de traducción

O ano 1993, durante os días 30 de setembro, 1 e 2 de outubro, –organizado pola Asociación de Tradutores Galegos, que ten entre os seus obxectivos estatutarios “propicia-la formación de tradutores”, e mailo Departamento de Filoloxía Galega da Universidade de Vigo, que ten establecida a Licenciatura de Traducción e Interpretación desde o curso 1992-93– celebrouse no Paraninfo da universidade viguesa o “Primeiro Simposio Galego de Traducción”; coa finalidade de informar e reflexionar polo miúdo sobre a actividade da traducción así como no que fai ó labor e a problemática dos tradutores, en xeral, e en Galicia de maneira particular.

Asistiron a este simposio 130 persoas, tradutores en exercicio, aspirantes a tradutores e interesados na traducción.

Con máis de vinte relatorios presentados no mesmo. Cinco conferencias: de Albert Ribas (Universitat Pompeu Fabra de Barcelona), *Formación de tradutores e redactores en países bilingües*; de Peter Newmark (University of Surrey), *Techniques of Translation Teaching*; de Américo Ferrari (ETI de Genève), *Estratexias da traducción poética*; de Esther Benítez (traductora e profesora), *Métodos e técnicas da traducción literaria*; de Fermín Alcoba (xefe do Servizo de Traducción do GATT, en Xenebra), *A traducción nos organismos internacionais: adecuación dos medios ós fins*. E cinco mesas redondas: moderada por Xulián Maure Rivas (da directiva da ATG), *Formación de tradutores*, coa participación de M^a Fernanda Antunes Pina (Instituto Superior de Línguas e Administración de Lisboa), *A formação de tradutores no ISLA: problemas teóricos e prácticos*, e Esteve Clua (Universitat Pompeu Fabra de Barcelona), *O ensino da lingua propia nos estudos de traducción*; moderada por María Camino Noia Campos (directora do Departamento de Filoloxía Galega da Universidade de Vigo), *A formación universitaria de tradutores en Galicia*, participando Xosé María Gómez Clemente (Universidade de Vigo), *A lingua galega na Licenciatura de Traducción*, e Gonzalo Constenla Bergueiro (Universidade de Vigo), *A traducción do inglés ó galego*; moderada por Anxo Lourenzo (Universidade de Vigo), *A importancia da traducción nos países con linguas minorizadas*, na que participaron Valentín Arias (da directiva da ATG), *A traducción en Galicia: un proceso cara á normalización cultural*, F. Parcerisas (Universidade Autónoma de

Barcelona), *A traducción literaria ó catalán como istrumeto de normalización*, e Josu Zabaleta (da directiva de EIZIE), *A traducción en Euskadi*; moderada por Gonzalo Navaza Blanco (Universidade de Vigo), *O traductor fronte ó texto*, participando Xavier Rodríguez Baixeras (profesor e traductor), *Problemas específicos da traducción doutras linguas románicas ó galego*, Darío Xohán Cabana (escritor e traductor), *A traducción poética en verso*, e John Rutherford (The Queen's College, Oxford), *Problemas específicos da traducción literaria do galego ó inglés*; moderada por Antón Santamarina Fernández (director do ILG da Universidade de Santiago de Compostela), *Os campos da traducción especializada: a traducción administrativa*, coa participación de Xermán García Cancela (Gabinete de Traducción e Asesoramento Lingüístico da Xunta de Galicia), *A traducción administrativa en Galicia*, e Pablo Sande (Tribunal Superior de Xustiza de Galicia), *Linguaxe e cultura xurídica*.

Os resultados deste simposio foron causa de que a Asociación de Tradutores Galegos e mailo Departamento de Filoloxía Galega da Universidade de Vigo acordasen celebrar novas edicións do mesmo en anos vindeiros.



ÍNDICE

PRESENTACIÓN, XULIÁN MAURE

TEORÍA E HISTORIA DA TRADUCCIÓN

M^a C. NOIA CAMPOS

Historia da traducción en Galicia no marco
da cultura europea

X. GONZÁLEZ MILLÁN

Cara a unha teoría da traducción para
sistemas literarios "marxinais". A situación galega

A. KOSS

Dúas versións rusas da cantiga de Meendoño:
problemas da recodificación do texto orixinal

INSTRUMENTA

J. G. GUINOVART, A. LORENZO

Glosario de termos informáticos galego-inglés-castelán

X. M^a GÓMEZ CLEMENTE

Fraseoloxía galega e portuguesa:
o verbo *andar* como núcleo de unidades fraseolóxicas. I

T. VIDAL FIGUEROA

Presuntos falsos amigos entre portugués e galego. I

TRADUCCIONS XUSTIFICADAS

X. GARCÍA CANCELA

Traducción administrativa

D. X. CABANA

Sobre a fidelidade

F. GONZÁLEZ MUÑOZ

Traducción de poesía greco-latina

X. RODRÍGUEZ BAIXERAS

Un breve fragmento de A. Manzoni en galego: O "*Adio, Monti*"

CRÍTICAS E RESEÑAS

G. CONSTENLA BERGUEIRO

Manual de traducción, Peter Newmark

X. GONZÁLEZ-MILLÁN

Contemporary translation Theories, Edwin Gentzler

P. VILABOI FREIRE

Galicia vista por un inglés, Aubrey F. G. Bell

INFORMACIÓNS

E. SÁNCHEZ RODRÍGUEZ

Aspectos da traducción nos organismos internacionais

Traduccions, 1993-94

Axudas á traducción

Simposio de traducción

